PDF4Kurd

نووسەری کورد 2007

2007-12-04

وتەیەك

حەمە کەریم عارف

ئـەم بەرهەمـە، هـەوڵێکی بچـکۆلەیەو رێنمایەکـە بـۆ ناسـاندنی کۆمەڵـە نـاودارێکی گـەورەی جیهـانی ئـەدەبیات و قوڵکردنـەوەی تێگەیشـتنی خوێنـەرو مشـت و ماڵـدانی زەوقی هونەری وەرگر..

هەڵبەتـە بەنـدە قەناعـەتی تـەواوم بـەوە هەیـە کـە کـەلتورو بەرهـەمهێنانی کـەلتوری رووبـارێکی لێـك دانـەبڕاوەو لەسەرچـاوەوە تـا رێژگـە مـوڵکی سـەر لەبـەری تـیرەی بەشـەرەو هـیچ بەرهـەمێکی مـەعریفی نییـە بـە تـەنیا زادەی هـزرو بـیرو خـەیاڵی یـەك نووسـەر بـێ. هـەر نووسـەرێك بگـری قـەرزارباری سەرچـاوەکانی بـەر لـە خۆیـەتی... بەندەش لەم حاڵە بەدەر نیمو بەدەم ئەرکی ژیان و پەیدا کردنی بژێوییەوە ئـەم کـارەم ئەنجامــداوە کــە رەنگــە لــە چەشــنی خۆیــداو بــۆ کتێبخانــەی کــوردی جــۆرە پێشەنگایەتییەکی تێدا بێ... جا ئەم کارە وێڕای ئەوەی پەلەپڕوزێی و بگرە تەمبەڵی پێوە دیارە، بەڵام کلیلێکە بۆ چوونە ناو دنیای ئەدەبیاتی ئەو ئەدیبە ناودارانەی کە لێرەدا ناویان هاتووە. هەڵبەتە پتر ئەو ئەدیبانەی لە خۆگرتووە کە جێ دەستیان لـە ئـەدەبیاتی جیهانیدا دیارە. بـە هـەر حـاڵ ئـەم بەرهەمـە تـەنیا رێنمایەکە بۆ ئـەوەی خوێنـەر بخاتـە سـەر راسـتە رێگـاو ئیـدی بـە خـۆی هـەنگاو بنـێ و مـەنزڵ بداتـە چاو، چـونکە ئـەم کتێبـە تـەنیا پێناسـەیەکی چـڕو پـڕو کورتەیـەکی زۆر کـورتی ژیـان و بەرهـەمی ئـەو ئەدیبانەیـە کـە جـێ دەسـتیان لـە خزمـەتی ئـەدەبیاتی نەتـەوەیی و مرۆڤانیدا دیارە..

ئەم بەرهەمە، راستەوخۆ لەم سەرچاوانەوە وەرگیراوەو وەرگێڕدراوەو هەڵێنجراوە:

1- تـاریخ ادبیـات روس/ جلـد 1، 2، ڤیکتـورس تـراس/ ترجمـه علـی بهبهـانی چ1384/1

2- تـاریخ ادبیـات روسیه/ جلـد 1، 2، د.س. میرسـکی/ ترجمـه ابراهیم یونسـی چ1 1354/

PDF4Kurd

3- تاريخ ادبيات روسی/ استاد سعيد نفيسی چ1/ 1367
4- دليل القاری الی الادب العالمی/ ترجمه محمد الجورا 1986 گ1
5- ستارگان درخشان/ گرد اورنده/ ازاد مهر، شهباز 1338
6- زندگينامــه مشــهورترين نوســيندگان و شــاعيران. زهــرا رچــائی چــاپ هفــتم 1381
7- موسوعه ادبا و امريكا/ الجزو 1، 2/ 1978 الدكتور نبيل راغب
8- مئه قصيده من الشعر الانگليزی/ ترجمه د. رزوق فرج رزوق بغداد 1978
9- خمسون قصيده مترجمه عن الشعر الانگليزی الحديپ. ترجمه الدكتوره وفا و عبداللگيف زين العابدين 2005
10- كبار الكتاب كيف يكتبون ترجمه كاڤم سعدالدين بغداد 1986
11- مێژووی ئەدەبیاتی جیهان. وەرگێرانی حمەكەریم عارف
12- دیداری چیرۆكڤانی: و: حمەكەریم عارف 2005
13- پەلكە رەنگینە/ حمەكەریم عارف 2003
14- ئەو دیوی مەرگ/ حمەكەریم عارف/ 2001
15- ریالیزم و دژە ریالیزم لە ئەدەبیاتدا -2004، و: حەمەكەریم عارف
16- نوسیندگان روس بە سرپرستی خشایار دیهیمی - 1379.

PDF4Kurd

جیمز گرۆڤەر تربەری تەنزنوس و کاریکاتۆریستی ئەمریکایی لە ساڵی 1894 لە شاری کولومبسی ویلایەتی ئۆهایۆ هاتۆتە دنیاوەو خوێندنی لە زانستگەی ئۆهایۆ تەواو کردووە. پاش زانستگە پیشەی پەیامنێری هەڵبژارد. لەسەرەتادا بۆ ماوەی چوار ساڵان پەیامنێری رۆژنامەی ناوچەیی کۆلۆمبس دیسیچی کردبوو.پاشانبۆ ماوەی یەك ساڵ بووە پەیامنێری شیکاگۆتریبیون. لە ساڵی 1926د چوو بۆ نیویۆرك و لەوێ پەیوەندی کرد بەو گروپە لاوەوە کە گۆڤاری نیویۆرکەریان دامەزرانبوو ،ئەرکی سەرنووسەری ئیجرایی گۆڤارەکەی گرتە ئەستۆ. لەم گۆڤارەداو لە رێگەی ئەم گۆڤارەوە تربەر وەکو تەنز نووس و کاریکاتێریست ناوبانگی دەرکردو شۆرەتی جیهانی پەیدا کرد.ژیانی ئەدەبی تربەر یەجگارپڕ بەرهەمەو چیرۆکی کورتی تەنزئامێزو ژمارەیەکی زۆر لە گوتارو کریکاتۆران دەگرێتە خۆ.هەندێ لەو بەرهەمانە بەپێی ریزی بلاۆبوونەوەیان بریتین لە: (ئایا سێکس پێویستە؟– بەهاوکاری ئی. بی. وایت. ،کوندەپەپوی ژێر تاق و شتی دیکەی سەیر – 1931، ورچی شینباوی ژووری نووستن و شتی دیکەی عەزاب ، ژیانی من و ساڵانی سەخت 1933، پیاوێکی میانە ساڵێ سەر تەنافی پەتبازی– 1935، با مێشکت ئاسودە بێ_ 1937، دوایەمین گوڵ_ 1939، حەیەوانی نێر – 1940، دنیای من و بەخێربێی بۆی – 1942، اپیاوان، ژنان و سەگان _ 943، گەرنەڤالی توربەر_ 1945، حیکایەتەکانی سەردەمی ئێمە– 1956، سەعاتی چاڵمەدارو شادییەکان– 1957)

جیمز تربەر چەندین ساڵ بەدەست کزی چاوەوە ناڵاندی و لە دواساڵەکانی تەمەنیشیدا بە تەواوەتی نابینا بوو. هەر بۆیەش لە دوا ساڵەکانی تەمەنیدا بەرهەمێکی ئەوتۆی بلاۆنەکردەوەو پتر لە گۆشەگیریدا دەژیا. تربەر لە سالی 1961دا کۆچی دوایی کرد.

تەنزی تربەر چزدارو خەمینە، چیرۆکەکانی پتر وەسفی ژیانی میکانیکی و گیانەلاَ ئامێزی وردە شاران و خەڵکانی بۆرەکییە کە دەخوازن ناسنامەی خۆیان بە فەرامۆشی بسپێرن، خەڵکانێکی(نوێخوان) کە حەزدەکەن ساتێ زووتر ئاوێتەی سیستەمی گشتی کۆمەڵگە بن و بتوێنەوە، کاریکاتۆرەکانی بەزۆری سادەو بێ

PDF4Kurd

رتوشن و کەمتر تاریك و روونیان تێدا دەبینرێ. بەزۆری چەند خەتێکی سادەن، کە بەتەنز تروسکەیەك لە ژیانی ئەمرۆ دەنوێنێ. کاریکاتۆرەکانی پتر وێنە گرتنی گرفتی کۆمەڵایەتی، ئابوری و خانەوادەیی خەڵکانێکە کە خەریکە دەگۆڕێن وخۆیان لە بیر دەکەن..

((2))

ئەرنست هەمینگوای

1899-1961

لە 1899/7/21 لە شاری ئۆکپارکی ئیلینویز هاتۆتە دنیاوە.لە تەمەنی 18ساڵیدا بوو بە پەیامنێری رۆژنامەی کانزاس ستی ستار. لە ساڵی 1921دا وازی لە رۆژنامەی نێوبراو هێنا و بوو بەپەیامنێری گەریدەی رۆژنامەی تورینتۆ ستار ویکلی، لە دیسامبەری هەمان ساڵدا بەسواری کەشتی رێگەی ئەوروپای گرتە بەر ،لە ئەوروپاوە سەرەتا راپۆرتێکی لەمەر جەنگی نێوان یۆنان وترکیا و پاشان راپۆرێکی لەمەر رەوتی کۆنفرانسی ئاشتی لۆزان، بۆ هەفتە نامەی نێوبراو نارد، لەوقۆناخەدا بوو کە دەسنووسی شیعرو چیرۆکە کورتەکانی، جگە لە چیرۆکی (پیرەمێردی من) کە بۆ گۆڤارە جیاوازەکانی دەنووسین.بەجانتایەکەوە لە قیتاردا لێ بەجێماو هەمەنگوای جەوان و لاو ناچار بوو سەرلەنوێ دەست بەکار بکاتەوەو ئەو بەرهەمانە دووبارە بنووسێتەوە.

لە ساڵی 1923دا یەکەمین بەرهەمی خۆی بەناوی (سێ چیرۆك ودە هۆزان) بە تیراژی سێسەد دانە بڵاوکردەوە. لە ساڵی 1926دا یەکەمین کۆمەڵە چیرۆکی بەناوی (لە زەمانی ئێمەدا) هاتە چاپکردن، هەر لە ساڵی 1926دا بەرهەمێکی تەنز ئامێزی بەناوی (سێڵاوی بەهاری) و پاشان لە پاییزی هەمان ساڵدا (هەتاو هەڵدێتەوە) ی بڵاو کردەوە.

لە ئۆکتۆبەری 1927دا کۆمەڵە کورتە چیرۆکێکی دیکەی بەناوی (پیاوانی بێ ژن) بڵاو بووەوە، (پیاو کوژان) و(لەپێ نەکەوتوو) کە دوو چیرۆکی ناو کۆمەڵەی نێوبراون، بە باشترین چیرۆکی کورتی ئەم سەردەمە دەژمێردرێن، لە ساڵی 1929دا رۆمانی (ماڵاوایی لەچەك)ی بڵاوبووەوەو ئەم کارە پایەی هەمنگوای لە نێو باشترین چیرۆکنووسانی سەردەمی تازەدا چەسپاند.لە ساڵی1938دا کۆمەڵە چیرۆکێکی

PDF4Kurd

دیکـەی هـەمنگوای بـەناوی(یەکـەمین چـل ونـۆ) بـلاو بـووەوە.هـەمنگوای لـە سـاڵی 1940دا رۆمانی(زەنگی مەرگ بۆ کێ لێدەدرێ) ی تـەواو کـرد کـە رۆمـانێکی درێـژە لەمـەر جـەنگی نـاوخۆی ئەسـپانیا، دوای دەسـاڵ (لـە کـەناری رۆخانـەو لـەناو درەختانـدا)ی بـلاو دەبێتـەوە، پـاش ماوەیـەکی کـورت و لەسـاڵی 1952دا (پـیرە مێردودەریا)ی بلاو کردەوە.

ئەنجام لەساڵی 1954دا هەمنگوای خەلاتی نۆبڵی ئەدەبیات وەردەگرێ کە بەر لـەو تـەنیا شـەش ئـەمریکایی دیکـە وەریـان گرتبـوو. خـەلاتی نـۆبڵی ئـەدەبیاتی (لەبـەر وەستایی و توانای داهێنەرانەی لە شێوازو نیشاندانی چیرۆکی تازە) پێ بەخشرا.

ئەرنست هـەمنگوای سالانێك لـە کوبا ژیـا، دوا رۆژەکـانی ژیـانی لـە شـاری کیچوم بەسەربردو هەر لەوێندەر لە 2/ 7/ 1961دا مالاوایی لە ژیان کرد.

((3))

تی. ئێس . ئیلیەت

196-1888______

تۆمـاس ئسـترنز ئیلیـەت لـە 26/سـەبتەمبەر/ 1888دا لەشـاری سـەنت لـوییس لـە بنەماڵەیەکی ناوداری بۆستۆنی هاتووەتە دنیاوە.بنەماڵەیەکی ئاینی و پابەند بە داب و نـەریت. کـە زیـاد لـە پێویسـتپابەندی داب و نـەریتی خـەڵکی نیـو ئینگلانـد بوو.ئیلیەت تا هەژدە ساڵی لە سـەنت لـویس ژیـا و لـە سـاڵی 1906دا، پـاش ئـەوەی ساڵێکی لە کۆلیجی میلتۆندا بەسەربرد، داخڵی زانستگەی هارڤـەرد بـوو. چـوار ساڵ لـەم زانسـتگەیەدا مایـەوەو تـوانی لـەماوەی ئـەو چـوار سـاڵەدا کارنامـەی ماجسـتێر وەربگرێت. پاش ئەوە چوو بـۆ زانسـتگەی سـۆربۆن و سـاڵێك لەوێـدەر مایـەوە، بـەلام خوێندنی بە نیوەچڵی بەجێهێشت و گەرایەوە بۆ زانسـتگەی هارڤـەرد. ئـەمجارەیان بـە جـددی کەوتـە کـارکردن لەسـەر دکتـۆرایەکـەی و نامەیـەکی دەربـارەی (ئیـف. ئـێچ. بــرادلی) نووســی و یەکســەر پەســند کــرا.ئیلیــەت بــەخۆی لەمبارەیــەوەدەڵی: ((راسـتییەکەی نامەکـەیان بۆیـە پەسـند کـردم چـونکە نـە قـابیلی خوێنـدنـەوە بـوو نـە کەس سەری لێدەردەکرد)) وێرای ئەمەش هەرگیز کارنامەی دکتۆراکەی وەرنـەگرت و نەچوو بەلایەوەو وازی لە زانستگەی هارڤەرد هێنا.ئیلیەت لەساڵی 1914دا چـوو بـۆ

PDF4Kurd

ئـەڵمانیا.بـەڵام بـەهۆی هەڵگیرسـانی شـەڕەوە بـۆ ئینگلتـەرا گەڕایـەوەو لەشـاری ئۆکسفۆردا فەلسەفەی خوێند. لە هەمان ساڵدا بەیەکجارەکی لە ئینگلتەرادا ئاکنجی بوو.و باقی تەمەنی خۆی لەوێنـدەر بەرێکرد.ئیلیـەت لـە سـاڵی 1917وە تـا سـاڵی 1919 یاریدەدەری سەرنووسەری گۆڤاری ئیگۆئیست بوو. یەکەمین کتێبی شیعری خۆی بەناوی (پروفەك و تێبینیـانی دیکە) ی لـەم سـەردەمەدا بڵاوکـردەوە. هـەروەها زنجـیرە گوتـارێکی زۆریشـی بڵاوکـردەوە کـە یـەکێك لەوانـە: عـەزرا پاوەنـدو هـۆزان وکـێش.)بوو بـەڵام لـە گـەڵ هـەموو ئەمەشدا تـا لەسـاڵی 1922دا قەسـیدەی(وێرانـە خـاك) نەهاتـە بڵاوبوونـەوە، شـۆرەتێکی ئـەوتۆی نـەبوو.لـەم سـاڵە بەدوواوە ئیلیـەت گەییە ترۆپکی ئەدەبیات ئەمەش ناوی هەندێ بەرهـەمی بەناوبانگی دیکـەی ئیلیەتـە بـەپێی ریـزیبڵا بوونـەوەیان:دوو دەفتـەری شـیعر: ((چـوار شـەممەی خۆڵـە کـەوە-1930) و (چــوار چــوارینە-1934)وشــانۆنامانی: ((کوشــتن لەکاتەدرائیــەدا-1935))و ((کۆبوونــەوەی خانــەوادەیی-1939))و ((ئاهــەنگی کۆکتێـل-1950)) هــەروەها زنجـیرە گوتـاری: ((لێـرەواری مقـەدەس-1920))، ((ئەنـدرێ مارڤیـل-1922))،((هەنـدێ بیرکردنــەوە لەمــەڕ لامبــت-1931))، ((بـەکارهێنانی شـیعرو بـەکارهێنانی رەخنـە-1933))و ((گوتـارانی کـۆن ونـوێ-1936)). یـەکێك لـەکارە جدیـەکانی ئیلیـەت دامەزرانـدنی گۆڤـاری کرایتریـۆن بـوو لەسـاڵی 1921دا، ئـەو گۆڤارەی کە بۆ یەکەمجار قەسیدەی وێرانە خاکی تێدا بڵاوبووەوەو بۆ ساڵانێکی زۆر وەکـو گۆڤـارێکی سـەنگینی دنیـای ئـەدەبیات و فەلســەفە حەسـاو دەکـرا.لەسـاڵی 1925دا سەرنووسـەریی بڵاوەخانـەی (فیبـەر ئانـد فیبـەر)ی گرتـە ئەسـتۆو چـەند ساڵێك بۆ ئـەم بڵاوەخانەیە کـاری کـرد. ئیلیـەت لـە سـاڵی 1927دا بـە فـەرمی بـوو بـە هاووڵاتی ئینگلتەرا.لە ساڵی 1933دا بەم شێوەیە وەسفی خۆی کردووە: ((ئـەنگلۆ-کاتۆلیکـەم، لـە ئەدەبیاتـدا پـەیرەوو موریـدی قوتابخانـەی کلاسیکم و لـە سیاسـەتدا خۆم بە سەڵتەنەتخواز دەزانم))

لـە سـاڵی 1948دا خـەڵاتی نـۆبڵی لەسـەر قەسـیدەی وێرانـە خـاك وەرگـرت وجـۆرجی حەتـەمی پاشـای سـوێد ستایشـی کـرد.لــە سـاڵی 1965دا مـاڵاوایی یەکجارەکی کرد.

PDF4Kurd

میلان کۆندێرا

کۆندێرا یەکێکە لەو ڕۆماننووسانەی کە حەزناکات باسی خۆی بکات.هەموو ئەو ڕۆژنامەنووسانەی کە دەربارەی ژیانی پرسیاری لێدەکەن، هەمان وەڵامی دووبارەیان دەدرێتەوە،لە ساڵی 1929دا لەشاری برنوی چکۆسلۆفاکیدا هاتووەتە دنیاوە. کە ڕژێمی کۆمۆنیستی لە ساڵی 1948دا دسەڵاتی گرتە دەست، ئەو قوتابی زانکۆ بووە. پێش ئەوەی کە ژیانی خۆی وەقفی ئەدەبیات و فیلم بکات، بە کرێکاری و جازژەنی ژیانی خۆی بەرێەبردووە,پاشان لە قوتابخانەی فیلم ی پراگ دەرس دەڵێتەوە،زۆربەی قوتابیانی ئەم قوتابخانەیە بریتی بوون لە فیلمسازانی لاو(شەپۆلی نوێ) . یەکەمین ڕۆمانی (شۆخی) بەرهەمێکی یەجگار سەرکەوتوو بوو،لە ساڵی 1968دا خەلاتی یەکێتی نووسەرانی چیکی لەسەر وەرگرت.

هەر لەساڵی 1968دا یەکێتی سۆڤیەت، چیکۆسلۆفاکیای بەهێزی سوپایی داگیر کرد. کۆندێرا لەم ساڵەدا کاری دەرس وتنەوەکەی لە دەستدا ونەیتوانی کارێکی تازە بدۆزێتەوە. هەموو کتێبەکانی لە کتێبخانەکاندا یاساغ و کۆکرانەوە. ئەگەرچی ئە قۆناغە بەلای کەمەوە لە ڕوانگەی خودی کۆندێراوە، بە یەکێك لە ڕەشترین ڕۆژگارو قۆناغەکانی مێژووی چیکۆسلۆفاکیا دەژمێردرێ و پەیوەندی کۆندێرا بەژیانی گشتی و خەڵکییەوە دەپچرێ، لێ بەرێکەوت بەقۆناغێکی بەرهەمدار بۆ کۆندێرا حەساو دەکرێ. دوو ڕۆمانی تازە دەنووسێت: (ژیان لەجێیەکی دییە)و (ئاهەنگی بەرێکردن) لەو کاتە وە کە ڕۆمانەکانی لە چیکۆسلۆفاکیادا قەدەغە کران، ئیدی بەرەبەرە وەرگێردرانە سەر زمانی فەرەنسی. لە ساڵی 1975دا بریاریدا کە بەیەکجارەکی ئاکنجی فەرەنسا بێ. زانستگەی(ڕن)پۆستی مامۆستای ئەدەبیاتیان بۆ پێشنیاز کرد و ئەویش قبوڵی کرد. کە بەرهەمی (کتێبی خەندەو فەرامۆشی) بلاو کردەوە دەوڵەتی چیکۆسلۆفاکیا مافی هاووڵاتییەتی لێسەندەوە، و ساڵی پاش ئەم ڕووداوە کۆندێرا بوو بە هاووڵاتی فەرەنسا.د وا بەرهەمی کۆندێرا (شێوازی لە تەحەمولنەهاتووی بوون) زۆر بە گەرمی لە لایەن خەڵکییەوە پێشوازی لێکراو و لەگەڵ بلاوبوونەوەیدا چووە ریزی (پر فرۆشترین) بەرهەمی ئەدەبی جیهانەوە. کۆندێرا لەو سەرو بەندەدا بوو بەدیارترین نووسەرانی فەرەنسی. هەڵبەتە ئەم شۆرەت و ناوبانگە گەلەك سەریەشەو کێشەی بۆ دروستکردووەو لەم ڕووەوە نارەحەتە. پێدەچێ ئەم ڕستەیەی (مەلکولم لوری) زمانحاڵی کۆندێرا بێ کە دەڵێت:

PDF4Kurd

(سەرکەوتن بەڵایەکی مەترسیدارە، تەنانەت خراتر لەو ئاگرەشە کە بەر دەبێتە ماڵت. شۆرەت حاڵی بوون دەخواتو لە بناغەوە وێرانی دەکات) . جارێکیان پرسیارم لێکرد کە رای چییە سەبارەت بەو رەخنانەی کە لە بەرهەمەکانی دەگیرێن لە وەڵاما گوتی: ((تائیستا لە رادە بەدەر دەربارەی خۆم قسەم کردووە!))

پێدەچێت ئەم دوورەپەرێزییەی کۆندێرا لە باسکردنی خۆی، تا رادەیەك و بەشێوەیەکی ناشعوری، کاردانەوەیەك بێ بەرانبەر بەم بۆچوونەی کە زۆربەی رەخنەگران لە بری تۆژینەوەی بەرهەمی نووسەر،زیاتر بایەخ بەژیانی تایبەتی و کەسایەتی و بۆچوونە سیاسییەکانی نووسەر دەدەن.کۆندێرا بەخۆی لەم بارەیەوە بەپەیامنێری رۆژنامەی (نوڤل ئەبزرڤاتۆر) ی گووتووە((رۆماننووسان بێزارن لەوەی کە باسی خۆیان بکەن.زۆربێژی و باسکردنی خۆ پتر بەهرەیەکی شاعیرانەیە، هەڵبەتە شاعیرانی غەزەلخوان)).

جا کە هونەرمەندێك حەز نەکات باسی خۆی بکات ، مانای وایە کە دەخوازێ تەنیا هونەرو داهێنانەکەی مایەی سەرنج بێ. دەیەوێ خودی رۆمانەکە سەنگی مەحەك بێ..

((5))

رۆبەرت فرۆست

1963-1874

ئەو شاعیرە ناوچەییەی کە شۆرەتی جیهانی پەیداکرد لە 1874/3/26دا لە سانفرانسیسکۆ لە دایك بووە. بابی رۆژنامە نووس و سیاسەتوانێکی لیبرال بوو، چونکە کاروباری سیاسی نیوئینگلاند بەدەستی کۆماریخوازەکانەوە بوو،بۆیە ئەوێندەری بەجێهێشت بوو ورووی کردبووە سانفرانسیسکۆ.بابی رۆبەرت کە سەبارەت بە خەڵکی باشور هاوسۆزو پەیوەندییەکی تایبەتی هەبوو ،و هەندێکیش لە جەنگە ناوخۆییەکانی ئەمریکادا بەشداری کردبوو ، بۆیە بەیادی فەرماندەی گەورەی ئەمریکاییەوە(رۆبرت لی) ناوی کورەکەی نا. گاڤێ بابی فرۆست مرد، رۆبەرتی لاو، لە گەڵ دایکید بۆ نیوئینگلاند گەرایەوە تا لای باپیری لە شاری لۆرانس ماسا چوستدا بژی. لەم شارەدا یەکەم شیعری خۆی نووسی و ئەگەرچی کەم کەس هانیان دەدا ،ژیانی پڕ بەرهەمی شیعری خۆی دەست پێکرد. لەساڵی 1892دا چووە

PDF4Kurd

کـۆلیجی دارمـووت بـەلاّم دوای دوو مـانگ چـونکە کـەش و هـەوای ئەوێنـدەری بـە دڵنەبوو، وازی هێنا ،لە تەمەنی 22ساڵیدا چووە زانستگەی هارڤەرد و دوو سـاڵێکی بە خوێندنی زمانانی لاتینی و یۆنانی بردە سەر.پاش ئەوە رووی کردە مەزرایەك لـە(دری) ی(نیــو هامشــایر) .لــەم ماوەیــەدا جگــە لــە کــاری کشــتو کاڵی،کــاری دەرسگوتنەوەشــی دەکـردو هەنـدێ جـاریش بابـەتی بـۆ رۆژنامەیـەکی ناوچـەیی دەنووسـی. هەڵبەتـە لـە شـیعریش غافڵ نـەبوو وبـەردەوام شـیعری دەنووسـی.لەگـەڵ ئەمەشــدا تــا ســاڵی 1912، کــاتێ کــە چــوو بــۆ ئــەوروپا، شــیعرەکانی رەواج و رەونـەقێکی وایـان نـەبوو. لـە ئـەوروپادا یەکـەم کۆمەڵـە شـیعری خـۆی بلاّوکـردەوە: (حــەزی مناڵێـك)و(بـاکوری بۆسـتۆن). لـە بـەهاری 1915دا بـۆ ئـەمریکا گەرایـەوە. ئـەمجارە بەپێچـەوانەی جارانـەوە هـەموو کەسـێك بـە شـاعیرێکی گـەورەیان دەزانـی و دەیتوانی ژیانی خۆی لە رێگەی شیعرو دەرسگوتنەوەوە بەرێوەبەرێ.

فرۆســت چــوارجار خــەلاّتی (پــۆلتزەر)ی وەرگــرت.ســاڵی 1924 لەســەر کۆمەڵەشیعری (نیوهامشایر)، ساڵی 1931 لەسەر (کۆی شـیعرەکان)، سـاڵی 1937 لەسەر(ئاسۆی دوورتر) و دواجار لەساڵی 1943دا لەسەر (درەختی خۆشەویستی). دوا کۆمەڵە شیعری فرۆست لـەژێر سـەرناڤی(لەسـەر زەمینـی رووتـەن)دایـەو لەسـاڵی 1962دا بلاّوبووەوە.

دیـارترین خەسـڵەتی فرۆسـت تاکپـەروەری بـوو. هـەموو جـۆرە (وابەسـتەکییەکی دەستە جەمی) رەتـدەکردەوە. بـاوەری وابـوو کـە لـەژیانی شیعریشـا وەکـو ژیانـەکانی دیکە((دارودەستە، تـاقم تاقمێنـەو رەوتـی جیـاواز هەیـە. لەوەیـە چ رێگەیـەکی دیکـە نـەبێ و هـەر کەسـەو دەبـێ سـەر بـە تـاقم و گروپێـك بـێ، لێ ئـەز گـورگی تـەنیام)) . روبەرت فرۆست لە 1963/1/29دا کۆچی دوایی کرد...

((6))

عەزرا پاوەند

1972-1885

لــە 1885/10/30دا لــە شــارێکی ســنوریی ویلایــەتی ئایــداهۆ هاتووەتــە دنیاوە.خوێندنی لە زانستگەی پەنسیلڤانیا، کۆلیجی هامیلتۆن تەواو کردووە.یەکەم کتێبی شیعری لە ساڵی1908دا لـە ڤینـیس بلاّوکـردەوەو لـەم سـاڵە بەدوواوە پـتر لـە

PDF4Kurd

نەوەت کتێبی بڵاوکردووەتەوە. ئەم بەرهەمانە دیوانانی شیعر، رەخنەی ئەدەب، وەرگێرانیان لە خۆ گرتووە.بەتایبەتی وەرگێرانی شیعر. لەسالأنی سەرەتاکانی 1920دا پاوەندی نۆلاو سەرەتا لە لەندەن و پاشان لە پاریس دەژیا.پاشان رۆیی بۆ شاری راپالوی ئیتاڵیاو لە زەمانی هەڵگیرسانی جەنگی جیهانی دووەمدا لەم شارەدا دەژیا. لەم قۆناغەدا پاوەندی نۆلاو بۆ چەند ساڵێك سەرنووسەی بەشی دەرەوەی گۆڤاری (پۆیتری)بوو.

سالأنێك سیستەمی دراوی و فاکتەرەکاریگەرەکانی سەر ئەو سیستەمە، زەین وهۆش وگۆشی پاەندی تەواو مژولکردبوو، ئەو سیستەمەی کە بەنۆرینی وی بربرەی پشتی سیستەمی کۆمەلأیەتی هەر کۆمەڵگەیەکە. بە درێژایی جەنگی دووەمی جیهانی، پاوەند لە ئیتاڵیادا دەژیاو لە رادیۆی ئیتاڵیاوە گەلێك گوتاری لەعەلەیی دەوڵەتی ئەمریکا، بەدەنگی خۆی بڵاوکردەوە.گوتارەکانی بەشێوەیەکی گشتی دژی بەشداربوونی ئەمریکا لە جەنگ بوو.. یەکێك لە پەڵە رەشەکانی مێژووی ئەمریکا،تەرزی رەفتاری ئەمریکا بوو لە گەڵ پاوەندا کە لە بەهاری ساَی 1945دا دەستگیریان کردو خستیانە زندانەوە.

زندانەکەی لە شاری پیزای ئیتاڵیا بوو ،زندانی(مەڵبەندی پەروەردەو فێرکردنی زەبت و رەبت) کە دەوڵەتی ئەمریکا بەرێوەی دەبرد، زندانەکەی قەفەزێکی ئاسن بوو ،ناوەکەیان بە قسلٌ و چەوفەرش کردبوو،لە ژوورەکەیدا تەنیا یەك-دوو پەتۆ هەبوو کە بۆ خەوتن بەکاری دێنا و قوتویەکی تەنەکەشیان بۆ دانابوو کە لەجیاتی ئاودەست بەکاری دێنا، گڵۆپێکیش بە بنمیچکەیەوە هەڵواسرابوو، شەوو رۆژ بەسەر سەرییەوە دەسووتا.پاوەند تەنیا سیٌ هەفتە لەم قەفەسەدا بەرگەی گرت و نەخۆشی(بێخەوی)و(ترس لە شوێنی تەنگ) هەراسانیانکرد.پاش ئەوە شوێنەکەیان گۆری و بۆ ماوەی شەش مانگ لە ژوورێکی ئینفرادی دیکەدا زندانیان کرد لەم ماوەیەدا چەندین جار تووشی نەخۆشی وترسی لەرادەبەدەر بوو.پاش تەواو بوونی (پەروەردەو فێربوونی زەبت ورەبت) بۆ واشنگتۆن- یان ناردو بەتاوانی خیانەت دادگاییان کردو لە ئەنجامدا بیٌ تاوان دەرچوو.پاشان بۆ ماوەی چواردە مانگ لە خەستەخانەی سەنت ئیلیزابت کەوت,پاوند لەساڵی 1958 بەدوواوە دووبارە بۆ ئیتاڵیا گەرایەوەو لەگەڵ کیژەکەیدا ژیا.گرنگترین کاری شیعری پاوەند زنجیرە شیعری (سروودەکان)ە کە زنجیرەی یەکەمی لە ساڵی 1917داو دووا زنجیرەی (ئاسمانی سێیەم) ل ساڵی 1959دا بلأەبووەوە، شیعرە کورتەکانیشی لە کۆمەڵەی

PDF4Kurd

(کەسایتییەکان)دا کۆکراونەتەوە.یەکەمجار لە ساڵی 1926دا بڵاو بووەوە پاشان بە هەندێ شیعری تازەوە لەساڵی 1950دا دووبارە چاپکرایەوە. پاوەند لەساڵی 962دا دەفتەری شیعری (شیعرێن ئاشقانەی میسری کۆن)ی وەرگێرایە سەر زمانی ئینگلیزی. پاوەند لەساڵی 1963دابە هاوکاری(مارسلاسپان)گوڵبژێرێکی شیعری بەناوی (لەکۆنفۆشیۆسەوە تاکامینگز)لاو کردەوە...

((7))

خورخە لوییس بۆرخیس

1986-1899

بۆرخیس لە 1899/8/24دا لە ئەرجەنتین لە دایکبووە.سەردەمی منداڵییەتی لە سویسراو ئەسپانیادا بەسەربردووە.لە جەنگی یەکەمی جیهانیدا کە قوتابی زانکۆ بوو، لە سویسرا بووە.پاش جەنگ بۆ ئەرجەنتینی زێدی خۆی گەرایەوە و سەنگینترین گۆڤاری ئەدەبیی ئەو زەمانەی بە ناوی (سور) دامەزراندو دەستی بە نووسین کرد.

بەرهەمێکی یەجگار زۆری نووسیوە کە ئەمە ناوی هەندێکیانە: ئەفسانان-1962، هەزار توێیان-1962، پڵینگانی خەون-1964، شەڕی شەخسی-1967،ئەلیف و چیرۆکێن ون-1933-1969، 1970 .. راپۆری دکتۆر برۆدی-1971، هۆزانێن هەڵبژاردەی ساڵانی 1923-1967، 1972... بەتێپەربوونی ساڵانی دوورو درێژ چاوەکانی کز بوون و تا لەساڵی 1955دا کوێر بوو و چیترنەیتوانی لەسەر کاری مامۆستایەتی لە زانستگەی بۆینس ئایرس بەردەوام بێ. لەم زانستگەیەدا مامۆستای زمانی ئینگلیزی و ئەدەبیاتی ئەمریکا بوو.لەمە بەدوواوە ناچاربوو پەنا وەبەر سکرتێرەکەی ببات و هەر نووسینێکی بوێ بۆ ئەوی رەتبکاتەوە تا بۆی بنووسێت.دکتۆر بۆرخیس ساڵانی 1967-1968 ی لە زانستگەی هارڤەرد بەسەر بردو مامۆستای کورسی شیعری چارلز ئیلیۆت نورتون بوو. لەساڵی 1955وە تا ساڵی1973 سەرۆکی کتێبخانەی میللی ئەرجەنتین بوو.لە ساڵی 1962دا بەشەریکی لەگەڵ ساموئیل پیکیت دا (خەلاتی نێونەتەوەیی بلاوەخانەی پریکس) یان وەرگرت. بۆرخیس جگە لەم خەلاتە ئەم خەلاتە ئەدەبیانەشی وەرگرتووەو ئەندامی فەخری ئەو ئەنجومەنانەش بووە کە ناویان

PDF4Kurd

دەبـەین: خـەڵاتی ئـەدەبی کیشـوەری ئـەمریکا-1970، خـەڵاتی کتێبـی ئۆرشـەلیم، ئەنـدامی فـەخری ئـەکادیمیای ئـەدەبیات و هونـەری ئەمریکا،وئەنـدامی ئەنیستیتۆی میللـی ئـەدەبیات وهونـەر، و دواجـار هـەردوو زانسـتگەی ئۆکسـفۆرد و کۆلۆمبیـا دکتۆرای فەخری ئەدەبیاتیان داێی.

بـۆرخیس وهاوسـەرەکەی خـاتو ئیلـزا ئسـتیت دوئالباراسـین، کـە لـە سـاڵی 1967دا زەماوەندیان کردووە، لە شاری بۆینس ئایرسدا دەژیـان. لـە ساڵی 1986دا لە ئەوروپا کۆچی دوایی کرد..

((8))

جۆرج سیمینون
1985-1903

ئاندریـە جیـد کـە لـە ئـاخرو ئـۆخری تەمەنیـدا خـەریکی لێکۆڵینەوەیـەك بـوو دەربـارەی بەرهەمـەکانی سـیمینون گووتوویـەتی: ((رەنگـە گـەورەترین رۆماننووسـی فەرەنسا بیٚ))

سـیمینون یەکـەم رۆمـانی (پـردی هـەیڤۆك شـێوە))ی لـە تەمـەنی هەڤدە سـاڵی دا نووسـی. ئـەم رۆمانـەی لـە زەرفـی دە رۆژدا تـەواو کـرد و بەمـەش بـەردی بناغـەی رۆماننووسی بۆ خۆی دانا،نووسینێك کە خێرایـی بوو بەشـەقڵی تایبـەتی، سـیمینۆن بە شازدە ناوی خوازراوەوە دەستی بەنووسینی رۆمانی هەمەجۆری بازاری و مۆدی رۆژ کرد.ناوی خوازراوی وەك: کریستینبرولز، گومگوت... سیمینون دەیویسـت بـە نووسینی ئەم جۆرە رۆمانانە شارەزایی و ئەزموون لە کاری نووسیندا بەدەست بێنیٚ و خۆی بۆ کاری جددی ئامادە بکات، یەکێك لەو رۆمانانەی بە 25 سەعات نووسـی- هەڵبەتە سەردەمی ئەم جۆرە رۆمانانەی کورت بوو.چونکە دوای ماوەیەکی زۆر کـەم دەستی بە نووسینی رۆمانێك کرد، کـە سـنوری جیاکـەرەوەی نێـوان رۆمـانێن بـازاری وجدی بوو.کۆمەڵە بەرهەمێکی نووسی کە قارەمانانی سـەرەکییان پۆلیسـی نهێنییـە. واتـە رۆمانـانی پۆلیسـی ، سـەردەمی رۆمانـانی پۆلیسیشـی زۆر درێـژ نـەبوو. ئیـدی سـیمینون رووی کـردە رۆمـانی سـایکۆلۆژی ،ئـەم رۆمانانـەی بـەزۆری لـە دووسـەد لاپەرەیـەك کـەمتر بـوون وخوێنـەرانێکی یـەجگار زۆریـان هـەبوو.سـیمینون پـتر لـە 75رۆمانی لەم جۆرەی نووسیوە.

PDF4Kurd

سیمینون ئەگەرچی جارجار رۆمانی پۆلیسی دەنووسی، بەلام ژیانی خۆی وەقفی رۆمانی جدی کردبوو. ئەو رۆمانانەی کە سیمینون بە زمانی فەرەنسی دەینووسین،نەك هەر بەجۆرێکی بەربلاو وەرگێردراونەتە سەر زمانی دیکە،بەڵکو بێ پرسی خۆی بۆ شانۆو سینەماو تەلەفزیۆنیش ئامادە کراون.گەلەك لە بەرهەمەکانی سیمینون کراون بە ئینگلیزی ،ئەمە ناوی هەندێکیانە: دڵی مرۆڤێك، پەڵەیەکی سەر بەفر، دادگایی بی بی دونگ، برایانی ریکۆ، و بلیتی مادونی..

سیمنون پتر لە سەدو پەنجا رۆمانی بەناوی خۆی و سێسەد وپەنجا رۆمانی بەناوی خوازراوەوە بلاو کردووەتەوە.

سیمینون لە ساڵی 1903دا لە بەلچیکا هاتووەتە دنیاوە،نیوەی تەمەنی لە فەرەنسا بەسەربردووەو لە ساڵی 1945وەچووە بۆ ئەمریکاو لە ساڵی 1985دا مردووە..

((9))

ویلیام فاکنەر

1964-1897

لە ساڵی 1897دا لە نیوئالبانیی ویلایەتی می سی سی پی هاتووەتە دنیاوە،کە فاکنەر لە دایك بوو بابی بەرێوەبەری تۆرێکی ئاسن بوو کە باپیرەی باوکی سەرهەنگ ویلیام فاکنەر، دایمەزراند بوو– سەرهەنگ ویلیام فاکنەر شاعیرش بوو و کتێبێکی شیعری پڕ فرۆشی بە ناوی ((گوڵی سپی مەمفیس)) بلاو کردبووەوە_ویلیام فاکنەر هێشتا منداڵ بوو کە خانەوادەکەی باریان کرد بۆشاری ئۆکسفۆرد، ئەم شارە 35میل لە زێدی ویلیام فاکنەرەوە دوور بوو. فاکنەری جەوان لەم شارەدا چووە بەر خوێندن،

ئەگەرچی تامەزرۆی خوێندن بوو و کتێبی زۆری دەخوێندەوە، بەلام چونکە نەیتوانی نمرەی تەواو بێنێ نەیتوانی دبلۆمی ئامادەیی وەربگرێت و ناچار خوێندنی تەرککرد.لە ساڵی 918دا پەیوەندی بە هێزی ئاسمانی پاشایەتی کاناداوە کرد.پاش ئەوەی لە هێزی ئاسمانی کانادا هاتە دەرێ،و چونکە لە جەنگی یەکەمی جیهانی بەشداری کردبوو،و دەیتوانی سوود لە ئیمتیازاتی تایبەتی ئەو بەشدارییە وەربگرێ، بۆیە بەبێ کارنامەی دبلۆمی ئامادەیی لە زانستگە وەرگیرا.هەمووی

PDF4Kurd

سالێك لە زانستگە نەمایەوە وازی لێهێناو پاشان بوو بە بەڕێوەبەری دایەرەی پۆستەی زانستگەی می سی سی پی. زۆری نەبرد کە ئەم کارەشی لە دەست دا ،چونکە لە کاتی دەوامدا کتێبی دەخوێندەوە.لە ساڵی 1926دابەهاندان و کۆمەکی شروود ئەندرسن، ڕۆمانی (مزی سەربان)ی نووسی. (پەناگە) یەکەمین ڕۆمانی بوو کە هەم شۆرەتی پیێ بەخشی و هەم فرۆشی باش بوو.ئەم ڕۆمانەی کە ڕۆمانی سەرکێشی بوو، بۆ وەدەست هێنانی پارە نووسی.بەرهەمەکانی پێشووتری لەرووی فرۆشەوە ڕەواجێکی ئەوتۆیان نەبوو کە بتوانیێ بە دەرامەتەکەی ژیانی خۆی بەڕێوەبەریێ. ئەم بەرهەمانەی بەپێی ریزی بڵاوبوونەوەیان بریتی بوون لە:پێشکەکان–1927، سارتوریس–1929، هەراو هەنگامەو تورەیی–1929،وەکو چۆن کە دەمرم–1930

فاکنەر لە ساڵی 1930بەدواوە بەردەوام ڕۆمانیەلێکی نووسیوە کە ڕووداوی زۆربەیان لە لەسەر زەمینی ئایدیالی نوسەرەوە،یوکناپاتاوفادا ڕوودەدەن. ئەم بەرهەمانە بە گوێرەی ریزی بڵاوبوونەوەیان بریتین لە:ڕوناکی لە ئابدا–1932،بورجی چاودێری– 1935، ئەبسالم ئەبسالم–1936، لەگرتن نەهاتووە–1938 ، دارخورمایانی کێوی–1939، گوند–1940،و موسا وەرەخواریێ–1940..

لە دوای جەنگی دووەمەوە کارە سەرەکییەکانی فاکنەر ئەمانەن: مڵۆزمێك لە غوباردا–1948،حیکایەتێك–1954، شار–1957، تالأنکەران–1964.

ویلیام فاکنەر زۆر خەڵاتی ئەدەبی وەرگرتووە لەوانە: خەڵاتی میللی ئەمریکا–دووجار ئەم خەلاتەی وەرگرتووە، لە ساڵی 1951دا لەسەر کۆمەڵە چیرۆکێکی کورت و لە ساڵی 1955دا لە سەر حیکیەتێك و لە ساڵی 1949دا خەڵاتی نۆبڵی ئەدەبیاتی وەرگرت...

((10))

جان دۆس پاسۆس
1970–1896

پاسۆس لە 1896/1/14دا لەدایك بووە.سەردەمی منالییەتی لە شاری شیکاگۆ بەسەر بردووە.خوێندنی لە کۆلیجی چوت ولە زانستگەی هارڤەرد تەواو کردووە.لە ساڵی 1916دا بە مەبەستی تەواو کردنی خوێندن لە واری تەلارکاریدا چوو بۆ

PDF4Kurd

ئەسپانیا، بەلاّم یەکەمین جەنگی جیهانی هەڵگیرساو ناچاربوو خوێندنەکەی بە نیوە چڵی بەجێبێڵێ وپەیوەندی بە(نەخۆشخانەی مەیدانی فەرەنسییەکانەوە)بکات.ئەزموونی جەنگ بوو بە هەوێنی یەکەمین رۆمانی (سەرەتای ژیانی پیاوێك-1917) ئەم رۆمانە لە ساڵی 1920دا بلاّو بووەوە.پاش ئەوە د وو رۆمانی دیکەی بەناوی (سێ سەرباز-1921،و مەنهەتن ترەنسفیر-1925) نووسی. لە رۆمانی(مەنهەتن ترەنسفیر)دا تەکنیکێکی تازەی دارشت کە لە رۆمانی دواتریدا(U.S.A) گەیاندییە لوتکە.پاش رۆمانی(U.S.A) سێ شانۆنامەی نووسی کە لە هەرسێکیاندا سوودی لە تەکنیکی سینەمایی وەرگرت وهەر بەم تەکنیکەش بەناو بانگن.ئەم سێ شانۆنامەیە بەپێی ریزی بلاّوبوونە وەیان بریتین لە:(هەیڤ زەنگێکە-1926، هێڵی ئاسمانی-1928، بەرزاییەکانی بەخت-1933) لە سیانییە بەناوبانگەکەی خۆیدا(U.S.A)دا تەکنیکێکی دارشت وبەکارهێناکە (بەچاوی کامیرایی و خەبەری رۆژنامەوانی) ناسراوە. تایبەتمەندی ئەم شێوە چیرۆکنووسینە ئەمەیە کە سەدان کاراکتەر لە خۆ دەگرێت، ئەو رووداو و دیمەنانە وەسف دەکات کە لە گۆرانی بەردەوامدان ودەکەوێتە توێژینەوەی مێژووی کۆمەڵایەتی بەربلاّوی ژینگەی چیرۆکەکە.دوورۆمانی دیکەی سیانەی (U.S.A)بریتین لە: (مەداری چل ودووەم-1930،و پارەی زۆر-1936)

(دەڤەری کۆلۆمبیا-1952) دووەم سیانەی دۆس پاسۆسە.پاسۆس لەم زنجیرەیەدا بە پێچەوانەی U.S.A بەرەڤانی لە سیستەمی سەرمایەداری ئازاد دەکات.پاسۆس پاش(دەڤەری کۆلۆمبیا) ئەم بەرهەمانەی نووسیوە: (مەسەلە ئازادییە-1956،رۆژانی مەزن-1958، نیوەی قەرن-1961، شەری مستەر ویڵسۆن-1963 و پێگەو نارەزایی-1964،ودووا بەرهەمی دۆس پاسۆس(باشترین رۆژان-1966)ە کە باسی بیرەوەرییەکانی سەردەمی منالّییەتی خۆیەتی.

گەرچی دۆس پاسۆس لە تەمەنی لاویدا زۆر بزێو بوو و هەمیشە لە گەشت و گەراندابووە، لێ لەنیوەی دووەمی تەمەنیدا، ژیانێکی سادەو ئارامی لە (کیپ کۆد) بۆخۆی هەڵبژاردووە. خۆی و هاوسەرەکەی بۆ ئەم مەزرایەی بابی لە ڤیرجینیا باریانکرد و تا ساڵی 1970،کە کۆچی دوایی کرد لە هەمان مەزرادا ژیانی بەسەربرد....

PDF4Kurd

هنری رینیٚ ئالبیرت گی دومۆباسان
1893-1850

ناوی مۆپاسان هاوتای چیرۆکنووسییه.لە سالی 1850دا لە نۆرماندی ی فەرەنسا هاتووەتە دنیاوە. تەمەنی شەش سالآن بوو کە باب داکی لێکدی جیابوونەوەو مۆپاسان لای دایکی مایەوە،لە سیازدە سالیدا چووە یەکێك لە قوتابخانە کاتۆلیکییەکان زۆری پێنەچوو دەرکرا.پاشان چووە قوتابخانەیەکی دیکەو لەوێندەر بەبۆنەی شیعر گوتنەوە خەلآتێکی وەرگرت.شەڕی فەرەنساو پروس لە سالی 1870دا هەلوەستەیەکی لە ژیانی ئەدەبی مۆپاسانا دروستکرد.پاش شەڕ چوو بۆ پاریس تا لەوێندەر کارێکی دەولەتیی بدۆزێتەوەو لە کاتی دەستبەتلیدا خەریکی شیعر نووسین بیٚ.لە پاریسدا و لە ژێر چاودێری مامۆستای پەخشانی فەرەنسیدا، گۆساف فلۆبیردا کەوتە مەشقکرنی نووسین. زۆری نەبرد دۆستایەتییەکی بەتین کەوتە نێوان ئەم دوو پیاوەوە. فلۆبیر کە هەستی کردبوو مۆپاسان بەهرەی شاراوەی هەیە، هانیدا کە روو بکاتە جیهانی پەخشان و سالآنێکی زۆر لەگەلی خەریك بوو کە هونەری نووسینی فێربکات.

مۆپاسان زۆر شت لە مامۆستاکەیەوە فێر بوو کە یەکەمین دەرس (هونەری دیتن) بوو. فلۆبیر پێی دەگووت: ((هونەری دیتن بەسەبرو حەوسەلەی درێژ بەدەست دیٚ.لە هەر شتێکا پاژێکی نەدۆزراوەو پەنهان هەیە.ئێمە چاوی خۆمان بەوە راهێناوە کە تەنیا ئەو شتانە بدینیٚ کە خەلکان لە پێش ئێمەدا دیتوویانە.. تەنانەت لە بچوکترین شتدا شتێکی نەناسراو هەیە.دەبیٚ ئەو شتە بدۆزرێتەوە.))

بەمجۆرە مۆپاسان لەوە گەیی کە لەهەر تاکێکدا یا شتێکدا نهێنییەك هەیە کە ئەو تاکە یا ئەو شتە لە تاك و شتەکانی دیکە جیا دەکاتەوە.مۆپاسان لە شوێنێکی دیدا بەزمانی فلۆبیرەوە گووتوویەتی: ((بۆ دەربرینی هەر شتێك کەبتەویٚ بیلێی تەنیا یەك وشە هەیە بۆ وەسفی ئەو شتە،دەبیٚ ئەو وشەیە ، ئەو وەسفە بدۆزرێتەوە. نابیٚ بە تەقریبییەت وازبهێنریٚ..نابیٚ پەنا وەبەر تەزویر ، گەر هوشیارنەش بیٚ ببریٚ.. بۆ لابردنی دژوارییان نابیٚ سوود لەتەڕدەستی زارەکی وەربگیردریٚ))

مۆپاسان سالٚ بەسالٚ هەولیدەدا سوود لە بۆچوونەکانی مامۆستا وەربگریٚ. هەموو هەفتەیەك رەشنووسی مەشقەکانی خۆی بۆ دەناردو بەخۆیشی یەك

PDF4Kurd

شەممەی دواتر دەچوو بۆ ماڵی ئەو تا هەم نانی نیوەڕۆ لەوێ بخوات و هەم گوێی لە ڕەخنەکانی ببێ.

مۆپاسان لە ئاخرو ئۆخری دەیەی هەفتایەکانی سەدەی نۆزدەدا پەیوەندی لەگەڵ(یارانی میدان)دا پەیدا کرد، ئەم گروپە خۆیان بە ناتۆرالیست دەزانی و دڵبەندی ڕۆمانەکانی زۆلا بوون (میدان ،گوندێکی نزیکی پاریس بوو، کە زۆلا و یارانی لە ماڵی ئەوێندەر کۆدەبوونەوەو یەکیان دەبینی). کاتێ ئەم گروپە لێبڕان بلاڤۆکێك بەناوی (زەردەپەری میدان) بلاو بکەنەوە کە لە ناوەرۆکدا سەبارەت بەشەڕی فەرەنساو پروس بێ، مۆپاسانیش لەوێندەر چیرۆکێکی دەربارەی سۆزانییەك خوێندەوە. ئەوانی دی کە هیچیان لەمەڕ دۆستایەتی فلۆبێر و مۆپاسان نەدەزانی، بە تواناو بەهرەی مۆپاسان سەرسام بوون. زۆلا سەلماندی کە چیرۆکەکەی مۆپاسان لە چیرۆکەکەی ئەو باشترە.ئیدی (یارانی میدان) چیرۆکەکەی مۆپاسانی بە باشترین چیرۆکی ئەو کۆمەڵە دانا.

لەم سەرکەوتنە بەدوواوە مۆپاسان وازی لە کاری دەوەڵەتیی هێناو بەرەبەرە لە زولا و یارانی میدان دوور کەوتەوە. تواناو بەهرەی خۆی خستە خزمەتی نووسینەوەو لە ماوەی یازدە ساڵدا دەیان گوتارو نزیکەی سێسەد چیرۆکی کورت و شەش ڕۆمانی نووسی و لە ڕووی ژیانی کۆمەلایەتیشەوە نیگەران بوو.. هەندێ لە ڕەخنە گران گوتوویانە کە مۆپاسان چاودێرێکە تەنیا لە بواری وێنەگرتنی ڕواڵەتی ژیاندا بە توانا بووەو نەیتوانیوە واقیعە پەنهانەکان ببینێ.لێ ڕیتمی خێرای چیرۆکەکانی بەشێوەیەکی جوان کۆتاییان دێ و وێنەیەکی تانە ئامێزی ئەزموونی ژیانی مرۆڤانی بەدەستەوە دەدا.

چیرۆکی کورت تا ئەمرۆش لە فەرەنسادا پێگەیەکی ئەوتۆی نییە،ڕەنگە هەر لەبەر ئەمەش بووبێ کە مۆپاسان لە بواری ڕۆمانیشدا خۆی تاقیکردبێتەوەو ئەو ڕۆمانانەی(ژیانێك-1883، بلئومی-1885، پیروجان-1888، دڵی مرۆڤ-1890) نوسیبێ، گەرچی ڕۆمانەکانی بایەخی خۆیان هەیە، بەلأم تواناو بەهرەی مۆپاسانیان گومڕا کردو مەبەستیان نەپێکا. ئەمرۆ گەرچی پتر لە سەدەیەك ەبسەر مەرگی مۆپاساندا ڕەتدەبێ، بەلأم هێشتاش چیرۆکەکانی و بۆچوونەکانی لەمەڕ چیرۆك بایەخی خۆیان پاراستووە .لەگەڵ ئەمەشدا، سادەیی ڕواڵەتی نووسین و نەبوونی ئاڵۆزی لە تەکنیکی چیرۆکە کورتەکانیا کاردانەوەیەکی ڕۆشنبیرانەی لای

PDF4Kurd

خوێنەران- بەتایبەتی لە فەرەنسا- دروستکردووە، زیاتر بە سنعەتکارێکی رووتی دەزانن تابە هونەرمەندێکی مەزن.

بەلاَم مۆپاسان هەمیشە وەکو یەکێك لە چیرۆکنووسە دیارەکانی هەموو رۆژگارەکان دەمێنێتەوە...

((12))

تۆماس مان

1955-1875

لە ساڵی 1875دا لە لۆبیل ی ئەڵمانیادا هاتووەتە دنیاوە. ئەم پیاوە زۆر زۆر زو خووی دایە نووسین وهەرکە وازی لە قوتابخانە هێنا ئیدی بەتەواوەتی خۆی بۆ ئەدەبیات تەرخان کرد.لە هەژدە ساڵیدا رووی کردە ولاَتی ئیتاڵیا و لەوێندەر یەکەم رۆمانی پڕ بایەخی بەناوی (ماڵباتی بودین برووك)ەوە نووسی و لە ساڵی 1901دا لە ئەڵمانیا بلاَوبووەوە. تۆماس مان لە تەمەنی 26 ساڵیدا و لەگەڵ بلاَوبوونەوەی ئەو رۆمانەدا شۆرەتی پەیدا کرد.(ماڵباتی بودین برووك) ، بڕانەوەی ماڵباتێکی بۆرژوا بە درێژایی سێ نەوە نیشاندەدا. نەخشەو پلۆتی میتافیزیکی ئەم رۆمانە، کە تیایدا(زەین) وەکو دژمنی (ژیان) بەرجەستە دەکرێ. گۆانکارییەکانی کۆمەڵگەی برجوازی لە نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەیەمدا دەنوێنێ. چاپکرنی ئەم کتێبە بەدەستوری هیتلەر لە ئەڵمانیادا قەدەغە کرا. (ماڵباتی بودین برووك)کە تەرجەمەی زۆربەی هەرە زۆری زمانانی دنیا کراوە،ناکۆکی نێوان هونەر وژیان دەنوێنێ و باس دەکات.تۆماس مان ، لە سایەی کاریگەری هزروبیری شۆپنهاوەردا باوەری وابوو، کە زەین وخەیاڵ دژمنی سەرسەختی ژیانە و ئەم بابەتە لە بەرهەمەکانی سەرەتایدا بەرووني دیارە. هەندێ لە رەخنە گران کورتە چیرۆکەکانی تۆماس مان بە چاکترین بەرهەمی وی دەزانن.(مەرگ لە ڤینیس، مارێو و جادووگەر، تامپۆنی قیتار) بەشاکار وی لەم بوارەدا دەزانن. تۆماس مان لە چیرۆکە کورتەکانی خۆیدا گەندەڵی ئەخلاقی ئەورووپای نێوان هەردوو جەنگی جیهانی دەنوێنێتەوە. تۆماس مان لە چیرۆکی(مەرگ لە ڤینیس)دا پێگەی هونەرمەندی نوێخواز نیشاندەدات و ئەوە ساغ دەکاتەوە، کە هەوڵی ئاشتی لە نێوان ئەخلاق و ئەستاتیکادا شکست دێنێ. لە چیرۆکی (مارێو وجادووگەر)دا نارەزایی خۆی لە هەنبەر فاشیزم ئاشکرا دەکات.

PDF4Kurd

تۆماس مان له ساڵی 1927دا(رۆمانی كێوی جادوو)ی بڵاو كردەوە.رووداوەكانی ئەم رۆمانە ساڵانی 1907-1914ی ناو ئاساییشگەیەكی گرتووەتە خۆ و بە شاكاری تۆماس مان دێتە ژمادرن.مان، لەساڵی 1929دا خەڵاتی نۆبڵی ئەدەبیاتی وەرگرت. لە ساڵی 933دا بۆ وتنەوەی چەند محازەرەیەك سەفەری دەرێی ئەڵمانی كرد و لە راستیدا سەرهەڵدانی فاشیزم ناچاری كردبوو سەری خۆی هەڵگرێ و روو بكاتە هەندەران. سەرەتا چوو بۆ سویسراو پاشان بۆ ئەمریكا.لە كالیفۆرنیا ئاكنجی بوو وماڵەكەی بوو بەجۆرە دیوەخانێك. پاش تەواو بوونی جەنگ گەرایەوە بۆسویسراو تا كۆتایی تەمەنی هەر لەوێندەر مایەوە. مان، بەر لەوەی فاشیزم دەسەڵاتی ئەڵمانیا بگرێتە دەست، باوەری وابوو كە دەبێ هونەرمەند بایەخ بە مەسەلەو پرسێن مانەوەی بدات و خۆی لە سیاسەت دوور بگرێ.. بەڵام كە فاشیزم دەسەڵاتی گرتە دەست ئیدی راو بۆچوونی گۆراو چالاكانە كەوتە سیاسەت كردن.و كەوتە بەرەڤانی لە ژیانی ئازادو جدی.. نامەیەكی كراوەی بۆ زانستگەی بۆن ناردو بە فەرمی پەیوەندی خۆی لە گەڵ ئەڵمانیای هیتلەریدا بڕی. رژێمی نازی موڵك وماڵەكەی مسادەرەكردو كتێبەكانی سوتاندو ناسنامەی ئەڵمانی لێ سەندەوە، مان بەدرێژایی دووەمین جەنگی جیهانی وەكو نوێنەری ئەڵمانیا(ئیجابی) ناسراو بە گوتارو پەیامە رادێوییە بێ شومارەكانی دژی ئەڵمانیای نازی وەستایەوە.لە ساڵی 1938دا یەكەم گوتاری سیاسی وهەرەشە ئامێز خۆی دژی هیتلەر لە رادێوە بڵاوكردەوە.لە ساڵی 1939دا رۆمانە چوار بەشییەكەی بەناوی(یوسف وبراكانی) تەواو كرد. بەرگی یەكەم و دووەمی ئەم رۆمانە لە بەرلین، بەرگی سێیەم لە ڤێننا وبەرگی چوارەم لە ستۆكهۆڵم بلاو بووەوە .مان لەم رۆمانەدا باسی پەیوەندی نێوان زەمان وئەفسانە دەكات و ئەفسانەگەرایی رەگەزپەرستانەی نازییەكان ریسواو مەحكوم دەكات.مان(دكتۆر فاوستۆس)ی لە ساڵی 1947دا چاپكرد.رەخنەگران ئەم

بەرهەمە بە جۆرە شكستێك بۆ مان دەزانن. تۆماس مانی رەوانبێژو گوتاربێژی بە تواناو تەنز نووسی بێوێنە و چیرۆكنووسی لێهاتوو لە پایزی ساڵی 1955دا لە شاری زیوریخ كۆچی دوایی كرد..

PDF4Kurd

ویلیام ۆمرست موام
1965-1874

هیچ نووسەرێك بەخێرایی موام، لە لوتکەی شۆرەتەوە بەرەو خوار ڕانەخوشیوە! ماوەیەکی زۆر بەسەر مەرگیدا نەبوری بوو،کە هاونشین ویارانی ، ژیانی تایبەتی ئەویان، کە خۆی بە درێژایی ژیانی خۆی سەرکەوتوانە پەنهانی کردبوو،ئاوەرووت کردو خستیانە ئەو گۆرە.هەتیو بازییەکانی موام،رەفتاری دڵرەقانەی لەگەڵ هاوسەرەکەیدا،شکستی ئەو لە رووبەروبوونەوەی شایستەی سەرکەوتنی لە رادەبەدەری، هەر هەمووی خرایە بەر زەڕەبین وناو وناوبانکی وەکو نووسەرێکی جدی، بەخێراییەکی سەیر رووی کردە ئاوابوون.گەلەك لە نووسینەکانی وەکو نووسینی بیٚ ئیحتوبار،کەمبایەخ و داخراو خرانە بەر بای رەخنەو ئیراد گرتن و بە خۆ کاوێژکردنەوەو دووبارە کردنەوەی نابەجیٚ مەحکوم کرا.ئیدی لێشاوی پەردە لەسەر هەڵماڵینی دەستی پێکردو بەوە تاوانبارکرا، کە چیرۆکەکانی لەسەر بناغەی ئەزموونێن شەخسی رۆنەنرابوون، بەڵکو لەسەر بناغەی رووداو وسەربورو فشە واریقاتی دۆستەکانی ئەو رۆنرابوون.بەرهەمی وەکو: (دەمی گوێزان-1944، بەری عومر-1938) زادەی زەینێکی مامناوەندی بووە .وێرای ئەمەش هەندیٚ لەو زانیارییانەی ، کە دەربارەی خۆی بەیانی کردبوون، راست بوون.مامی کە قەشەیەکی ویلایەتی کۆنت بوو ،ئەوی گەورە کردبوو .موام بەشی پزیشکی خوێندو بوو بە پزیشك، بەلاٌم رووی کردە نووسەری.پاش ماوەیەك حەزی لە شانۆ کردو بە شانۆنامەی (خانم فردریك-1907)سەرکەوتنی بەدەست هێنا. پاش ئەم سەرکەوتنە بوو کە دەرگای شۆرەت وخۆشگوزەرانی لێکرایەوە.و توانی بەئارەزووە دێرینەکەی خۆی ،کە سەفەرو سەردانی چین، مالایان و دوڕگەکانی ئۆقیانووسی گەورە بووبگات.ئەو شوێنانە پانتاییەکی زۆریان لە چیرۆکەکانی دا گرتووە.موام لە ویلایەتەکی خۆیا (کەپ فیرات)،بەلای خوێنەرانی ئینگلیزی و ئەمریکاییەوە،کە زۆریان ستایش دەکرد، بە نموونەی زندووی نووسەری سەرکەوتوو دەژمێردرا.

ز ۆربەی رۆمانەکانی کران بەفیلم و چەند رۆمانێکیشی بە پڕفرۆشترین رۆمان هاتنە ژماردن. لەو رۆمانانەی کە کاریگەری گەورەیان هەبوو(ئەسارەتی مرۆۋ1915) و(دەمی گوێزان)بوون.

بەهەرحاڵ، کورتە چیرۆکەکانی بە ناوبانگترن. سومرست موام دڵبەندی مۆپاسان بوو، ئەم دڵبەندییەش سوودی زۆری پێگەیاند.گەر شتێك لە پاش ویلیام سۆمرست

PDF4Kurd

موامی نووسـەری نـاوداری ئینگلیزی لـە ژیانـدا و ریسـواو حەیاچـوو ی پـاش مـرن، وەمێنـیٚ، رەنگـە چیرۆکە کورتـەکانی بـیٚ نـەك رۆمانەکانی،کە بابـەتی هـەر هـەموویان شکۆخوازییە...

((14))

ئیسماعیل گادارە

-1936

((تۆ ئازادی کە پایەی مرۆڤانی خۆت بپارێزی یان لە دەستی بدەیت))

گـادارە لـە هـەموو بەرهەمەکانیدا،لـە هـەوڵی ئەوەدایـە کـە لـە ژیـان و ژینـی ولأتەکـەی خـۆی نزیـك ببێتـەوەو تێـی بگـات.هـەر بەرهـەمێکی ئیسـماعیل گـادارە بـە جۆریٚ لەگەڵ رابردوو و ئێستای ئەلبانیاو خەڵکی ئەلبانیادا ئاوێتـە بووە کـە لـە هـەر هەموویانـدا لـەپاڵ لایەنـە ئەدەبییەکـەدا، رەگێکـی مێـژوو و سیاسـەت و کۆمەڵناسـی وڕووداو تۆمـارکردن بـەدی دەکرێـت.کـادارە لـە رۆمـانی (ئـەپریلی شکسـتە)دا، ئـەو چـیرۆکەی کـە لـە سـەرەتاکانی سـەدەی بیسـتەمدا روودەدات، دەمانباتـەوە بـۆ سەدەکانی ناوەراست، بۆ هەردە بەرزەکانی ئەلبانیا کە لەوێدا چیا نشینان هیشتا لـە بازنەی داب ونەریتی لە گۆران نەهاتوودا دەخولێنەوەو هەرکەسێك لـەو داب ونەریتـە دەربچێت بۆ هەمیشە لە کۆمەڵ وەدەردەنرێت و ترۆ دەکرێت. بەرهەمی کادارە کـراون بـە زمانـانی بێگانـەی وەکـو فەرەنسـی وفارسـی، لەوانـە: (تـەپڵی بـاران، شـاری بەردین،زستانی گـەورە.. پـردی سێکانی،سـەرداری سـوپا مـردە، قـەلاٚ، داوەت..)بـەلاٚم ئیسماعیل کادارە کێیە، ئایە لەو نووسەرانەیە کە بتوانیٚ رۆژیٚ لەرۆژان خەلاٚتی نۆبـلٚ وەربگریٚ؟

زۆر شـتی کـەمی دەربـارە دەزانـین.کـادارە بەردەسـت ناکـەویٚ، هـەرگیز لـەو شـوێنەدا نییـە کـە چـاوەروانین.دەربـارەی ئـەو وەکـو ولأتەکـەی ، بێـدەنگی هەڵبـژێردراوە.هـەم کـادارەو هـەم ولأتەکـەی لـە بەرانبـەر دنیـادا تـەنیاو تـەنیان. هـیچ ژیاننامەیـەکی ئـەومان نییە،ئـەم نووسـەرە کـە دەموچـاوێکی جـوانی لـە پشـت عەینەکێکی د ەسك سەدەفەوە هەیە کە دێتە فەرەنسا ئەوەنـدە لـەویٚ نامێنێتـەوە تـا دەربـارەی رابرووی،مەبەسـتەکانی،زانیارییەکانی، کەشـف و هونـەرەکانی دەردەدلٚ بکات و رازی دڵی خۆی هەڵرێژیٚ.. ئـەوەی دەربارەی کادارە دەیزانین ئەوەیە کە لە

PDF4Kurd

ساڵی 1936دا لە گیرۆ کاستر لە دایك بووە. بابی پۆستە بەر بووە،خوێندنی باڵای لە زانکۆی ئەدەبیاتی تیرانا و پاشان لە ئەنیستیتۆی گۆرکی لە مۆسکۆ تەواو کردووە.دوای ئەوەی پەیوەندی وڵاتەکەی لەگەڵ سۆڤیەتدا پچڕا، گەڕایەوە بۆ ئەلبانیا، لە ئەلبانیادا بەنووسەرێکی ڕەسمی دەژمێردرێ، نزیکەی سەدهەزار خوێنەری هەیە، ئەندامی یەکێتی نووسەرانی ئەلبانیایەو نوێنەری پەرلەمانە لە تیرانا و لەگەڵ ئەمەشدا ترسی لە دەربڕینی بیرو باوەرو بۆچوونەکانی نییە.ئاوێتەی ڕووداوەکانی ئەلبانیایە. وڵاتەکەی خۆی خۆش دەوێ.پەیڤداری میللەتێکە کە هەمیشە دژی داگیرکەر لەخەباتابووە.کادارە وەستای خواستن و کینایەیە،لە میانی شێوازێکی سادە، بێ پێچ وپەنا،کورت وپوخت، ووێنەگەلێکەوە هەندێ جار خەیاڵاوی و ورێنە ئامێزەو تا سنووری شێتی دەچێتە پێشێ،تابلۆیەکی مێژووی و کۆمەڵایەتی دەولەمەند وبەربلاو لەمەر ئەلبانیا دەکێشێت. کادارە هەر لە منداڵییەوە حەزی لە خوێندنەوەو نووسەری بووەو لەم بارەیەوە دەڵێت: ((کە دەساڵان بووم مەکبس-م دەخوێندەوە. شەیدای حیکایەتی رۆح و شەبەنگان بووم..)) لە حەڤدە ساڵییەوە دەستی بە چاپکرنی شیعرەکانی کردووە.یەکەم رۆمانی لە ساڵی 1960دا کە تەمەنی 24 ساڵبوو، نووسیوە،ئەم رۆمانە هەم لە وڵاتەکەی خۆیدا و هەم لە رۆژئاوادا شۆرەتی پێداوە.کادارە لە ساڵی 1990دا داوای پەناهەندەیی سیاسی لە فەرەنسا کرد.ئەم رووداوە لەم رووەوە سەیرە کە کادارە نەك هەر لەلایەن رژێمی وڵاتەکەیەوە راونەنراوە بەڵکو رژێم لوتفی تایبەتی دەرهەقی هەبووە،نوێنەر بوو لە پەرلەمان و ئەندامی یەکێتی نووسەران بوو.

بەقەولی خۆی کتێبەکانی لە قوتابخانەکاندا دەخوێنران،زۆربەیان لە ماوەیەکی کورتدا دەفرۆشران ولە بازارا نەدەمان وبازاری رەشیان پەیدا دەکرد ..کە ئەو پرسیارەیەیان لێکرد ئایە رووبەرووی ئەم خەتەرە نابێتەوە کە وەکو زۆربەی نووسەانی ئاوارەو دوورە وڵات، لە سەرچاوەی ئیلهام و سەرۆی خۆی دوور بکەوێتەوە؟ لە وەڵاما گووتی: ((بۆ نە،ئەم خەتەرە هەیە ، لێ ئامادەم تەنانەت ئەدەبیاتیشی بکەمە قوربان..))

PDF4Kurd

1880–1821

مەدام بوڤاری

((1))

فلـۆبیر هــەر لــە منداڵییــەوە، واتــە لــە دە ســاڵییەوە حــەزی لــە ئــەدەبیات کردووە.هەرچـەند مرۆڤێکـی بـە تـەوس و تـوانج بـوو ، بـەڵام وەکـو زۆربـەی کەسـانی توانجهاوێـژ لـە ناخـدا زۆر ناسـك بـووە.بـابی حـەزی نـەدەکرد خـوو بداتـە ئـەدەبیات ونووسـین، بـەڵکو حـەزی دەکـرد ببـێ بـە پزیشـك.لێ کـە قۆنـاغی خوێنـدنی ئامـادەیی تەواو کرد،ئیدی بە راشکاوی بە بابی گوت کە نایـەوێ ببـێ بە پزیشك.بەڵام بابی حـەزی دەکـرد کورەکەشـی وەکـو خـۆی ببـێ بـە جـەراحێکی بـە ناوبـانگ و لـە دنیـای ئایندە نادیـاری ئـەدەبیات دووری بخاتـەوە.چونکە ئـەدەبیات و کـاری ئـەدەبی بـەلاوە سـووك بـوو، وئـەوەتا لەوبارەیـەوە بـە راشـکاوی دەڵێـت: ((ئێمـەی ماڵبـاتی فلـۆبیر خانوادەیەکی موحتەرەمین،نامانەوێ بەرەڵایان یا شاعیرانمان تێدا هەڵبکەوێ.))

((2))

فلـۆبیر کەسـێکی لاسـارو گـلاراو بـووە، بـەخۆی لەمبارەیـەوە دەڵێـت: ((مـن بەربەریم،هــەمان سەرســەختی بەربــەرەکان وبنـجـبری ئـەوانم هەیـە.)) بەراسـتیش لـە سەرکێشیدا هەمان تەبیعەتی وانی هەبوو، ئەوەتا بـەخۆی دەڵێـت: ((من لـە بنەماڵـەی دزانـی سـەقەلییەم،و دەبم بـە دزی دەریایی،بـەناو ئۆقیانوسـی رۆحـان دەکـەوم، خـۆم وەبنیدا دەکەم، بە دووی دەسـتەواژەی زێرینـی دڵرفێنـدا دەگـەرێم، من دەمـەوێ" ببم بەنووسەرو هیچی دی.!))

((3))

فلۆبیر چونکە نەخۆش بوو و نەخۆشی نەیهێشـت بـە شـێوەیەکی سروشـتی بـژی ،ئەمە بوو بە فاکتەرێك تا ئەدەب بە پیشەی خۆی هەڵبـژێرێ.چونکە ئـەدەب باشـترین پیشەیە بۆ خەڵکانی گۆشەگیر و دوورە کۆمەڵ.

((4))

فلۆبیر لە ساڵی 1846دا چوو بۆ پاریس وسـەری لـە (برادییـە)ی پەیکەرساز داو داوای لێکـــرد نیوپەیکـــەرێك بـــۆ (کـــاروولین)ی خوشـــکی،کە مردبـــوو ، دروسـتبکات.لەوێنـدەر خـا(لـویز کولیـە)ی شـاعیری ناسـی کـە زیـاتر بـە زەبـری

PDF4Kurd

جوانییەکـەی نـەك بـەهرە ئەدەبیەکـەی پایـەو ناوبـانگێکی باشـی لـە ناوەنـدە ئەدەبییەکاندا بەدەست هێنابوو.

((5))

فلـوبیر لـە تەمـەنی سـی سـاڵیدا رۆمـانی(مـەدام بوڤـاری) بـە پێـنج سـاڵ نووسی.فلوبیر لەو نووسەرانە بووە کە یەکجار زۆر بە نووسینی خۆیدا چووەتەوە ورسـتەو دسـتەواژەکانی چاك کردووەتـەوەو هـەرگیز لـەم پرۆسـەی چاککردنەوەو پێداچوونەوەیە بێزار نەبووە.جاری وا هەبووە رۆژێکی تەواوی بە نووسینەوە بەسەر بردووەو تەنیا دوو دێڕی نووسیوە.دوودێرەکە بە دڵی خۆی بووە..فلۆبیر رای وابوو پەخشان دەبێ رەوان وسوار بێ، ناسك وریتمدار و بەئاهەنگ بێ...بەلای ئەوەوە وشە تەنیا پەیامبەرێك نەبووە کە بیروبیرۆکان بۆ خوێنەر بگوازێتەوە.بەڵکو وشە بوونـەوەرێکی زنـدوو بـوو، بـۆن، دەنگ،کەسـایەتی ورۆحـی تایبـەتی خـۆی هەبوو.هیندەی لە توانایدا بووە هەولیداوە، یەك وشە دوو جاران لە لاپەرەیەکدا دووبارە نەکاتەوە.بەخۆی لەمبارەیەوە دەڵێت: ((کە دووبارەکردنەوەیەك لە دەستە واژەیەکمـدا دەبیـنم، هەسـتدەکەم کەوتوومەتـە داوەوە.لـە راسـتگۆیی دوور کوتوومەتەوە.))

فلۆبیر عادەتی وابوو بیرۆکەکانی خۆی رەشنووس بکات و پاشانبگەرێتەوە سەری ، وشەو دەستەواژان لاببات و پاش وپێشیان بکات یا لە نوێ بیاننووسێتەوە،تا دەگەییە ئەو ئەنجامەی خۆی دەیویست،ئەوسا دەچووە سەربانیژەکەی و بە دەنگی بـەرز نووسـینەکەی خـۆی دەخوێنـدەوە،خۆ ئەگـەر جـۆرە لەنگییـەگی تێـدا بدیبا،یەکسەر دەگەرایەوە سەر مێزەکەی ودەکەوتە بژارو چاککردنەوەی.

((6))

رۆمـانی مـەدام بوڤـاری وەکـو(فاوسـت)ی گوتیە،بەسـەرهاتی نەفسـێکی هەڵـە کردووە،لەگەڵ جیاوازییەکی گەورەدا کە:قارەمانەکەی گوتیە لە کۆتای دا غەریزەو کەڵکەڵە بەرەو رێگەی راستی دەبات، بەلأم قارەمانەکەی فلۆبیر غەریزە بەرەو رێگەی هەڵەی دەبات. ئەم رۆمانە باری رۆحی قارەمانـەکانی زۆر هونەرمەندانەو رەشبینانە خستووەتە روو.کـە دەشـێت ئەمـە رەنگدانـەوەی بـاری دەروونـی و رۆحـی خـودی نووسەرەکە خۆی بێ،کە نەخۆشی و نەساغی بوونە کۆسپ و نەیانهێشت بە ئاوات بگات.

((7))

PDF4Kurd

ئـــەم ڕۆمانـــە لـــە ســـاڵی 1857دا بـــە زنجـــیرە لـــە گۆڤـــاری(ریفـــودی بـــاری) بلاْوبووەوە،خوێنـەران بـە تاسـەوە پێشـوازیان کرد،کـە بـە کتێبـیش چـاپ بـوو،خێرا رەواجێکی بێوێنەی پەیا کرد.چەند رەواجی هەبوو، ئەوەندەش رەخنەگران هێرشیان کردە سەری.نووسەرەکەیان بەوە تاونبار کرد کە تووشی نەخۆشی (الجدام الخلقی) بووە! ئەوجا دەسەلاْتی وەخت گرتیان بەتاوانی ئەوەی کە(0 ئەدەبی بیٚ پەردەی بلاْو کردووەتەوە) بەلاْم دوای دادگاییەکی زۆر لە ئەنجامدا بیٚ تاوان دەرچو و ئازاد کرا. لیٚ فلـوبیر بەمـە سـاردنەبووەوە و نـاو بـەناو بەرهـەمێکی تـازەی بـلاْو دەکـردەوە، بـیٚ ئەوەی چاوی لـە چـەپڵەو سـتایش بـیٚ یـان گـویٚ بـە لۆمـەو گـازانـدەی خـەڵکی بـدات، چونکە خۆی دەڵێت: ((من کەسێکی بە تەوس و توانجم ،تەوس وتوانج ئەو خوێیەیە کە یارمەتی مرۆڤ دەدات تا تۆڕەهاتەکانی ژیان هەرس بکات.))

تێبینی:

بۆ زانیاری پتر بڕوانە ڕۆمانی مەدام بوڤاری وەرگێڕانی د. محمد مندور

((16))

ئانا زیگەرز

1983-1900

شینی.....شین

((1))

خا ئانا زیگـەرزی خـاوەنی ئـەم ڕۆمانـە یەکێکـە لـە ئەدیبـە هـەرە بەناوبانگـەکانی ئـەڵمانیا و بـە لوتکـەیـەکی ئـەدەبی تـازەی ئـەڵمانیا دەژمێـردریٚ. بەدەگمـەن ئـەدیبێك دەبینریٚ کە وەکو ئەو پابەندی هونەری چیرۆکڤانی بیٚ بە هەموو ژانرەکانییـەوە.واتـە ڕۆمان وچیرۆك و ئەفسـانەو حیکایـەت. هەڵبـەتـە لـەم بوارەدا شـێوازێکی هونەریانـەی دوور لە خۆپەرستی هەبووەو هەڵیداوە بابەتەکانی لە واقیعەوە هـەڵێنجیٚ و کاراکتـەر و قارەمانانی چیرۆکەکانی لە قوڕە خۆشـەی واقیـع دروسـتبکات،هەر بۆیـەش دەبیـنین نووسینەکانی ئـەم نووسـەرە گەورەیـە کـە بەلوتکەیـەکی قوتابخانـەی ریـالیزمی تـازە دەژمێـردریٚ، بـە راسـتگۆیی و بابـەتی و گـەرم و گـوری خـودی ئاوێتـە بـە خـەم و ئەندێشـەی مرۆڤـانی ئـاواو ئاوەدانـە.ئـەم راسـتگۆییە هونەرییـەش لەسەرانسـەی

PDF4Kurd

بەرهەمەکانیدا بەرجەستەو دیارە.بەڵکو راستگۆیی بەشێك بووە لە ژیانی چ وەکو هونەرو چ وەکو هەڵوێست لێی لانەداوە.ئانا زیگەرز کە ناوی راستەقینەی (سینی راد فانی) یە لە ساڵی 1900دا لە شاری مایس هاتووەتە دنیاوە.کیژیماڵێکی دەڵەمەند بووە.بابی لە بازرگانە زەنگینەکان بووە، سەوداو مامەڵەی عەنتیکەوات وشتی کۆنینەو تابلۆ و کەڤالێن هونەری دەکرد.زیگەرز خوێندنی سەرەتایی و ئامادەیی لە زێدی خۆی تەواو کردووە .پاشان مێژووی هونەرو فەلسەفەو لقەکانی زمانی لە هەردووك زانکۆی کۆلۆنیا وهایدلبرگ خوێندووەو لە ساڵی 1924دا تێزێکی لەسەر نیگارکێشی بە ناوبانگ رامبراندت پێشکەش کردوو دکتۆرانامەی لەسەر وەرگرت.لە ساڵی 1928دا یەکەم رۆمانی بەناوی (کروبیج)ەوە بلاوکردەوەو خەڵاتی(گلایست)ی لەسەر وەرگرت.وئیدی سەری رۆمان وچیرۆکی کرایەوە.

زیگەرز یەکێکە لەو ئەدیب و نووسەرانەی بەربەرەکانی دەسەڵاتی نازی دەکرد.هەر بۆیەش نازییەکان دەزیندانیان هاویشت.وبەرهەمەکانیان سوتاند.لێ کە بەر بوو لە رێگەی سویسراو پاشان فەرەنساوە هەڵات و لە مەکسیك گیرسایەوە.یەکێك بوو لە دامەزرێنەرانی یەکێتی نووسەرانی ئەڵمانیا کە گۆبلزی وەزیری پرۆپاگەندەی ئەڵمانیا هەڵیوەشاندەوە، بۆیە نووسەران و رۆشنبیرانی دەربەدەرو دوورە ولاتی ئەڵمان یەکێتییەکەیان دامەزراندەوەو یەکەم کۆنگرەیان لە پاریس گرت.

زیگەرز، لە ساڵی 1935دا بەشداری یەکەم کۆنگرەی جیهانی نووسەرانی لە پاریس کرد کە لە سایەیدروشمی(بەرگری لە کەلتور) گیراو وتەیەکی کاریگەری بە ناوی (ڤیانی نیشتمان) پێشکەشکرد.پاشان لە دووەم کۆنگرەی جیهانی نووسەراندا لە مەدرید لە سای1938دابەشداری کرد، هەروەها لە کۆنگرەی سێیەمیشدا کە لە پاریس گیرا بەشداری کرد.

((2))

لە ساڵانی ئاوارەیی و دەربەدەریدا رۆمانی (خاچی حەوتەم-1942)ی بلاوکردەوە.هۆلیوود لەساڵی 1944دا ئەو رۆمانەی کرد بە فیلمی سینەمایی وسبنسەر تریسیی ئەکتەری بە ناوبانگی ئەمریکی رۆڵی سەرەکی تێدا بینی .شایانی باسە ئەم رۆمانە 600 هەزار نوسخەی لێ چاپکراو شۆرەتێکی بێ وێنەی لەو سەردەمەدا بە دەست هێنا.لە ساڵی 1944دا رۆمانێکی دیکەی بە نێوی (پەرینەوە-1943) بلاوکردەوە. لەم رۆمانەدا مەسەلەی خۆشەویستی بە شێوەیەکی هونەری جوان

PDF4Kurd

پیشاندراوە و ئەوە بەرجەستە کراوە کە سروشت و شێوەو پێکهاتەی کۆمەڵ،مرۆڤ بە ئاستی چاکە یان خراپەدا ئاراستە دەکات.

زوڵمو زۆری نازییەت، مەکسیکی کرد بە نیشتمانی دووەمی ئەو وزۆری دیکەی وەکو ئەو کە لە دۆزەخی نازییەت هەڵاتبوون و مشەختی بووبوون.زیگەرز لە مەکسیکۆی پایتەختدا گیرسایەوەو کەوتە مشورخواردنی نووسەرانی دەربەدەری ئەڵمان وکۆکردنەوەو بەسەر کردنەوەیان، لەوێندەر(برازی ئەڵمانیای ئازاد)یان دامەزراندو گۆڤارێکیان بەناوی(گۆڤاری ئەڵمانیای ئازاد)ەوە دەرکرد.زیگەرز هەر لەویَ بوو بە سەرۆکی (یانەی هاینریش هاینە)ی دژ بەفاشیزم.

پاش دووەم جەنگی جیهانی و لە ساڵی 1947دا بۆ ئەڵمانیا گەرایەوەو لەوساوە تا مردنی لە ساڵی 1983دا لە ئەڵمانیای دیموکراتیدا نیشتە جیَ بوو. لە ساڵی 1950دابە سەرۆکی یەکێتیی‌نووسەرانی ئەڵمانیا هەڵبژێردراو لە هەموو کۆنگرەکانی دیکەشدا هەر بەسەرۆکی مایەوە تا ساڵی 1978و لە کۆنگرەی هەشتەمدا رایگەیاند کە لەبەر باری تەندروستی و پیر بوون حەز دەکات واز لە سەرۆکایەتی یەکێتی نووسەران بێنیَ،بەڵام بەشدارانی کۆنگرە وەکو رێزنان لە کارە ئەدەبی و رۆشنبیرییەکانی بە سەرۆکی فەخری یەکێتی نووسەرانیان هەڵبژارد.

زیگەرز پاش گەرانەوەی لە تاراوگە گەلەك خەڵاتی گەورەو نایابی لەسەر کارە ئەدەبی و هەڵوێستە شۆرشگێرییەکانی وەرگرت، لەوانە:خەڵاتی بۆشنەر ساڵی 1947،لەسەر رۆمانی (خاچی حەوتەم). خەڵاتی ئاشتی لینین ساڵی 1949.خەڵاتی هونەرو ئەدەبیاتی نیشتمانی لە ساڵانی 1951، 1959، 1971.

زیگەرز، جگە لە رۆمان گەلەك چیرۆکی کورت و درێژی هەیە لەوانە: (هێزی بندەستان-1945،گەشتی کیژانی مردوو-1943،روناکی سەر سێدارە-1961، دیداری تایبەتی-1973،راپەرینی راوچیانی ماسی لە سانت باربارە-1928، مردووەکان هەر بەگەنجی دەمێننەوە-1949،قرێری بنجبر-1959،هاورێیانی سەفەر-1935،ترانسیت-1943، ومتمانە-1968) دیارە زیگەرز لە ولاّتانی ئەڵمانیزماندا جەماوەرێکی فراوانی خوێنەری هەیە و بەرهەمەکانی خراونەتە سەر زۆربەی زمانە زندووەکانی جیهان. ئەم نووسەرە بەرهەمی یەجگار زۆرە لەسەر نیشتمان و گەلی خۆی.بەڵام نیشتمانی دووەمی (مەکسیك)و ئەمریکای لاتینی فەرامۆش نەکردووەو پانتاییەکی گەورەی لە کارە ئەدەبییەکانیدا داوەتیَ.و لە زۆر رۆمانیدا بەرجەستەی کردوون لەوانە: (دەریای کاریبی) و رۆمانی (شین.. شین)

PDF4Kurd

دیاره مەکسیك خودانی شارستانییەتیکی رەسەنە، هونەری وێنەو رەسمی سەر دیواری مالأن و تەلاران بەشێکی دیاری ئەو ولأتە بەدەستەوە دەدات..

((3))

(جاشینی... شین)کە لە ساڵی 1965دا بلأوبووەتەوە چیرۆك و سەرگوروشتەی سواڵەتسازێکی مەکسیکییە بە نێوی بنیتۆ کە لە هەمان کاتدا چیرۆکی ونبوون و گەران و دۆزینەوەی خودە.. مرۆڤی سادەو ساکاری مەکسیکی لە رێگەی هونەری رەسەنی خۆیەوەکاریًکی ئاشکرای لە زیگەرز کردووە .رەسمی سەر دیواران–فریسکۆ–دیارترین بەڵگەی لێهاتوویی هونەری میللی مەکسیکە،کە ئەم هونەرە کاریگەرییەکەی لە بەرهەمێن نووسراو وخوێنراو دیارترەو بەشێوەو رەنگ و هێلٚ و هێڵکارییان هزرو بیرێکمان دەداتیٚ کە حەرف وپیتان ناتوانن گوزارشتی لێبکەن..ئەمە گەل ومیللەتی مەکسیك و بۆچوونی ئانا زیگەرزە دەربارەی،کە لە هونەردا ئاوێتە بوون.ئەزموونی راستە قینەی ئەم رۆماننووسە تێکۆشەرە لە ولاتی تاراوگەدا پتر لە رۆمانی(شینی...شین)دا بەرجەستە بووە. قارەمانی رۆمانەکە بە دووی رەنکی شیندا کە رەنگی خۆشەویستو دڵخوازییەتی، دەگەریٚ،کە بەهۆی جەنگەوە لە ولأتی خۆیدا دەچێتە قاتی ودەستناکەویٚ.قارەمانەکە بە جۆریٚ هۆگرو ئاوێتەی رەنگی شین دەبێت، دەبێت بە بەشێك لە خۆی و لێی جیا نابێتەوە.. قارەمانەکە دوای مەشەقەتو ماندووبوونێکی زۆر ئەو رەنگەی لای (رۆبن)ی خزمی چنگ دەکەویٚ، کە رۆبن –ش پاش هەولٚ وکۆششێکی زۆر لە ناو دارو پەردوو وپاشماوەی کاناندا دەیدۆزێتەوە.و بەم دۆزینەوەیەی خۆی شادو دڵخۆش دەبیٚ و بەڵێن بەخۆی دەدات کە رازی ئەم دۆزینەوەیە بپارێزێت.بەلأم کە دڵنیا دەبێت بینیۆ تەنیا لە رەنگەکە ناگەرێت وەکو رەنگ،بەڵکو رەنگەکە بووە بە بەشێك لە خۆی، ئیدی بە ئەندازەی پێویستی خۆی لەو رەنگەی دەداتیٚ. واتە رەنگ لەم روانگەیەوە هونەرو کەلەپورە نەك کالأیەکی بازاری .رەنگی شین رەمزی واقیعی مرۆڤی سادەو رەسەنی مەکسیکە.نووسەر لە روانگەی مرۆڤێکەوە نەك لە روانگەی گەشتیارێکەوە مامەڵەی لە تەك ئەم بابەتە دا کردووەو ئەوەی سەلماندووە کە داهێنانی دەگمەن لە خودی هەر مرۆڤێکدا هەیە و بەزەبری راستگۆیی هونەری و دڵسۆزی بۆ هونەر گەشەو نەشو نما دەکات، ژیان و بەرهەمێن ئەم نووسەرەمان بەڵگەی زندووی ئەو راستییەن و(شینی...شین) لەو بەرهەمانەیە کە پیر نابن..

PDF4Kurd

سەرچاوە:
1-الازرق..الازرق/انا زيغرز-ترجمه: د.سامى حسين الاحمدى/ دارالمامون-1988
2-انازيگرز،سفر حافل بالنصال والعصا،المتالق-عمر على شريف/ گولان العربى 78/ 11/ 2002

*- سوپاس بۆ ئەدیبی بە توانا مامۆستا جەلال زەنگابادی کە سەرچاوەی یەکەمی بۆ پەیدا کردم.

((17))

کارلۆس فۆینتس

1928-

مەرگی ئارتیمیۆ کرۆت

((1))

ئەم رۆمانە جێیەکی دیارو تایبەتی لە نێو بەرهەمە زۆر و هەمە جۆرەکانی کارلۆس فۆینتس دا هەیە.ئەم بەرهەمە بەردی بناغەی ئەو شۆرەتە جیهانییەیە کە نووسەر بەو پەری شایستەییەوە وەکو یەکێك لە جەمسەرە هەرە گرینگەکانی نوێکردنەوەی ئەدەبیاتی ئەمریکای لاتینی لە سالأنی شەستەکانی سەدەی رابردوودا وەدەستی هێنا. هەر ئەم شۆرەتە تاجی خەلأتی پربانتس- نۆبلّی ئادابی ئەسپانی نووسانی لە سالّی 1987دا لەسەر نا... رۆمانەکە دیالۆگی ئاوێنانە. فۆینتس گەلەك ژێهاتیانە لە نێوان لایەنەکانی کاراکتەرێکدا کە لەسەر جێی مرگ کەوتووە و یادگارەکانی وەبیر خۆی دێنێتەوە،دەیبا بەرێوەو هەموو مێژووی مەکسیکی تازەمان بۆ بەرجەستە دەکات. بەدەم خوێندنەوەی ئەم ر ۆمانەوە خۆمان لە بەردەم بونیادێکی گێرانەوەیی بتەوی بیّ وێنەدا دەبینینەوەو ئەزموونێکی بوێرانە دەخاتە روو و سەرلەنویّ و بە قولّی زمان دەخولقێنێتەوەو بەمەش کەلّکەلّەیەکی هەرە دیاری نووسەرمان بۆ کەشف دەبیّ ئەویش شەیدابوونی مێژووی مەکسیکە،کە لە هەر هەموو بەرهەمەکانیدا بەزەقی رەنگی داوەتەوە. بە تەکنیکێکی هەرە جوان و تازە ئەم

PDF4Kurd

ڕۆمانەی نووسیوە کە بە ئاسانی لە ناو بەرهەمی هەموو هاوچەرخەکانی خۆیدا دەناسرێتەوە..

((2))

کارلۆس فۆینتس جەمسەرێکی هەرە دیاری تازەکردنەوەی سەردەمی ئەمریکای لاتینی سالأنی شەستەکانی سەدەی بیستەمە، کە هەندێ لە سوارچاکانی ئەو بوارە بریتی بوون لە: گارسیا مارکیز، بارگاس یۆسا، خولیو کورتاساو،وخوسییە دوتوسو وزۆری دی..فۆینتس لە زۆربەی ئەو نووسەرانە پڕ بەرهەمترە.نزیکەی بیست ڕۆمان وژمارەیەك کۆمەڵە چیرۆکی نووسیوە و هەندێ لە ڕۆمانەکانی بریتین لە : (هەرێمە شەفافترەکان، مەرگی ئارتیمیۆکرۆت، دەڤەرێکی پیرۆز، پێستە گۆرکێ، خاکەکەمان، گرنیکۆی پیر،کریستوبال نوناتو و ئورا کە جوانترین کورتە ڕۆمانییەتی..)هەندێ لە کۆمەڵە چیرۆکەکانیشی ئەمانەن: (ڕۆژگارە دەمامککراوەکان،سروودی کوێران، داری پرتەقاڵ.)

فۆینتس لە پاڵ کاری داهێناندا ڕەخنەی ئەدەبیشی نووسیوەو بەشداری لە تیۆریزەی نووسینی تازە کردووە، درامای نووسیوەو سیناریۆی بۆ چەند فیلمێکی ئەزموونگەری نووسیوە ئەمە جگە لە چالاکییە ڕۆژنامەوانییە هەرە دەوڵەمەندەکانی لە مەکسیك و وڵاتە یەککرتووەکانی ئەمریکاو ئەوروپا.

فۆینتس چەندین خەلأتی وەرگرتووە کە گرنگترینیان خەلأتی پربانتس- نۆبلی ئەدەبیاتی نووسراو بە ئەسپانی بوو کە لە ساڵی 1987دا وەریگرتووە.ئەم کەڵە نووسەرە لە ساڵی 1928دا ل دایك بووە .بابی کابرایەکی دبلۆمات بوو، بۆیە بەشێك لەتەمەنی منداڵی لە ئەرجەتین و شیلی بەسەر بردووە، لە یەکێك لە قوتابخانەکانی واشنتۆندا فێری ئینگلیزی بووە.یاسای لە سانتیاگۆی شیلی و لە جنێف خوێندووەو دکتۆرای وەرگرتووە ،چونکە ماوەیەکی زۆر لە دەرێی وڵاتی خۆی ژیاوەو زۆر وڵاتان گەڕاوە، گەلەگ زمانی ئەورووپی و تازە فێربووەو ئاسۆیەکی دەگەمەنی لە بەردەمدا ڤەبووەو تا ڕادەی شەیدایی و ئاشقاتی گیرۆدەو پابەندی مێژووی مەکسیك وئەمریکای لاتینی بووەو ئەمەش زۆر بە چڕی و هونەریانە لە بەرهەمەکانیا ڕەنگی داوەتەوەو بەکارهێنراوەو...

((3))

فۆینتس پێی وایە سەرلەبەری کەلتوورو ئەدەبیاتی کیشوەری ئەمریکای لاتینی بە سێ قۆناغدا تێپەریوەو بریتین لە: یۆتۆبیا، مەلحەمە، ئەفسانە، کە کیشوەرەکە

PDF4Kurd

دۆزرایەوە وای بیر لێدەکرایەوە کە یۆتۆبیایە. لێ ئەم یۆتۆبیایە زۆری نەخایاند و مومارەسەی عەمەلی دۆزینەوەو ئیستعمار وێرانی کرد.ئەوەبووئەستێرەی یۆتۆبیا ئاوا بوو و مەلحەمە(داستان) شوێنی گرتەوە.بە درێژایی ژیانمان لە ژێر ئالآی مەلحەمەدا ژیاین، رۆمانەکانمان مەلحەمین. هونەرمان مەلحەمییە.لێ گاڤێ کە ئەم وزە مەلحەمییە لەبن دێ،وا پێدەچێ تەنیا دەرفەتی ئەفسانەمان بۆ بمێنێتەوە.

مەلحەمە وا دەگەیەنێ کە ئەم کیشوەرە مێژوویەکی پیرۆزی هەبێ.واتە لەدەرێی مێژوودا بژی .لێ ئەفسانە دەرفەتی قۆستتنەوەی ئەو رابردووەمان دەدات تالەو رابردووە دەرچین،کە مێژوویەکی تایبەتیەو مولکی کەس نییە، بچینە ناو دیالیکتیکەوە.دەرچوون لە نووسینی مێژوو بۆ چوونە ناو دیالیکتیك،کە دەکاتە دروستکردنی مێژوو، دروستکردنی بەو ئەفسانانەی سەرە داوانمان وێدەدات. سەرە داوی هەر هەموو ئەو رابردووە تۆباوی و مەلحەمییە تا بیگۆرین بۆ شتێکی دی، لە رێگەی ئەفسانەوە گوڕ بە رابردوو دەدەینەوەو کارای د ەکەین.

ئیدی ئەمە رێگەی خۆشکرد نووسەر لە وەعزو وەعزکاری لابدات و ببێ بەنووسەرێکی حەقیقی و بەشداری لە گوناح و تاواندا بکات.و ئاوێتەی وەزعە هاوبەشەکەی خەلکانی دی بێ و هەر لە بورجەکەی خۆیدا قەتیس نەمێنێ.جا لێرەوە جۆرێك لە واقیعبینی دێتە گۆرێ. واقیعبینی ئەوەیە چۆن هونەریان مامەڵە لەگەل ٚواقیعدا دەکەی ،واقیع نەك بگێریتەوە بەڵکو بیلێی،بەلاّم ئەو تەکنیکە بدۆزیتەوە کە چۆنی بلێی ،بیخەیتە بەر تیشکی چ خەیاڵێکی بەپیتەوە. واتە واقیع بە خەیاڵێکی تەژی وزە بسپێریت.ئەمەش قۆناغی بەسەر چوونی سەردەمی مەلحەمییەو سەرەتای سەرهەڵدانی واقیعیە.واقیع نەك وەکو چۆن لە دەرێی هۆشدا هەیە، بەڵکو وەکو چۆن لە هۆش و لەناو هۆشدا دەماسێت وقاڵبی خۆی وەردەگرێ و لە خەیاڵی تایبەت بە ئەدەبدا خۆی دەنوێنێ و ریالیزمی جادوویی دێتە کایەوە کە بریتییە لە گەران ودۆزینەوەی شتە عەجایەبەکانی ناو واقیعی رۆژانە وناو هەست وهۆشی نووسەر وخوێندنەوەی هونەریانەی نووسەر بۆ ئەو واقیعە .هەڵبەتە نکولی لەوە ناکرێ کە زمان یەکێکە لە فاکتەرە بابەتییەکانی واقیع و هەر زمان و توانای زمانە کە مانایەکی دیکە بەواقیع دەبەخشێت و واقیعی ئەمرۆژگارەش لە وشەدا بەرجەستە دەبێت و هەر لێرەوە ناکۆکی و ململانێیەکی توند لە نێوان زمانە درۆزنەی دەسەلاّت و زمانی رەسەن و راستگۆی هونەردا سەرهەڵدەدات. بە کارهێننی راستە قینەی زمان کەڵکەڵەی شۆرشگێرانەی لێدەبێتەوە. هەموو شتێك دەخاتە بەر

PDF4Kurd

پرسیارو هیچ حاڵەت و ساتێك نابوێرێ و ئەمەش تاقە رێگەیە بۆ بەشداری كردن لە مێژووی بەرهەمهێنانی مێژوودا.كەواتە زمان بەم پێیە وەلاّمدانەوەی پێداویستیە هونەریەكانی نووسەرە،وەلاّمی پێداویستییەكانی كۆمەڵەو هەر ئەم پرۆسەیە و خەملێنی ئەم پرۆسەیە دەكاتە هاوچەرخێتی و هاوچەرخاندن. كەواتە نووسەر لە خەباتێكی بێ وچاندایە، لەخەباتێكی رەسەندایە بۆ گوتن و نیشاندانی شتگەلێك كە بە شێوەیەكی داهێنەرانەی وزەدار واقیعمان بۆ روناكبكاتەوە.

تێبینی:

بۆ زانیاری پتر بروانە رۆمانی: موت ارتیمیو كروت /كارلوس فوینتس- ترجمە:احمد احسان.

((18))

ویلیام سارۆیان

كۆمیدیای مرۆڤانی

((1))

بێگومان هەر نەوەیەك دەنگ و رەنگی خۆی هەیەو مامەڵە لە گەڵ ئەزموون و تەجرەبەی خۆیدا دەكات.ئەزموون و تەجرەبەو دەنگ و رەنگی هەر نەوەیەك جیاوازە لە هی نەوەی پاش وپێش خۆی.بەلاّم ئەمە بەو مانایە نییە كە هیچ پەیوەندییەكی راستەوخۆ یا ناراستەو خۆیان لە نێواندا نییە. جا رەنگدانەوەی ئەم ئەزموون و تەجرەبانە، بە پێی كات وشوێن لە بەرهەمی نووسەرانی هەر سەردەمێكدا،شەقڵی تایبەتی ئەدەبیاتی ئەو سەروبەندە دیاری دەكات..واتە هەر نەوەیەك لە روانگەو جیهانبینی سەردەمی خۆیەوە دیاردەورووداوەكانی سەردەمی خۆی تاو توێ دەكات و مامەڵەی لە تەكدا دەكات،جا جیاوازی ئەدەبیاتی هەر سەردەمێك لەگەڵ سەردەمانی پێش یا پاش خۆی لە جیاوازی روانگەو جیهانبینی نووسەرانی سەردەمەكەوە هەڵدەقوڵێت، كەواتە هەر دەقێكی ئەدەبی دەكاتە روانگەو جیهانبینی سەردەم و زەمانی هەر نووسەرێك، بەلاّم دەبێ ئەوەش فەرامۆش نەكرێ كە هەر جیهانبینی و روانگەیەك، رەگی لە هەست و ئەزموونێكدایە وجا نووسەر دێ ئەو هەست و ئەزموونە دەهونەرێنێ و بۆ وەرگری دەگوازێتەوەو لە زەینی وەرگردا

PDF4Kurd

هونەریانە بەرجەستەی دەکات. هەڵبەتە هەر بەرجەستەکردنێکی هەنەریانەش، شێوازی تایبەتی خۆی بەرهەم دێنێ.

((2))

جا بەوپێیەی‌کە ئە دەبیاتی هەر سەردەمێك رەنگدانەوەو دەنگدانەوەی سەردەمی خۆیەتی و دەشێت بە بەڵگەنامەیەکی شعوری زندووی ئەو سەردەمە دابنرێ..بۆ نموونە گەر سەردەمی جەنگە جیهنییەکان وەربگرین دەبینین دەرهاویشتەکانی جەنگی وەکو: ترس،وێرانی ،ماڵکاولی،غوربەت،تێکچوونی شیرازەی ژیان و لە گرێژەنە چوونی هەموو شتەکان، دەردی چاوەروانی و تاسەی گەرانەوەلە بەرەکانی جەنگ و..هەوێنی گەلەك شاکاری کەڵە نووسەرانی ئەو سەردەمانەی پێکهێناوەو نموونەشمان بەرهەمی نووسەرانی وەك: جان دۆس پاسۆس،ئی ئی کامینگێز، هەمینگوایە.. کە لە هەر هەموو هاوعەسرانی خۆی کارامەترو لێهاتووانەتر و هونەریانەتر دڕندەیی و بێهودەیی جەنگی نیشان داوەو بە خۆی هەم وەکو سەربازو هەم وەکو پەیامنێری جەنگی بەشداری لە شەرەکاندا کردووەو ئەزموون و تەجرەبەیەکی فرەی لەو بوارەدا پەیدا کردووەو لێهاتووانە هونەراندوویەتی.

ویلیام سارۆیان)ش کە پێم وایە ناوێکی ئاشنایە لای خوێنەری کورد، لەم بوارەدا خۆی تاقیکردووەتەوە،هەرچەندە لە ئاستی هونەرو هونەرمەندی هەمینگوایدا نییە.، بەڵام هەوڵی خۆی داوەو بەرهەمێکی دڵگرو جوانی نووسیوە بەناوی(کۆمیدیای مرۆڤانی)کە رەنگە شاکاری ئەو نووسەرە مرۆڤدۆستە بێ ئەم دەقە ئەدەبییە بریتییە لە سەرگوزشتەی ژیانی خێزانێکی هەژاری ئەمریکایی کە بەبۆنە شەرەوە تاقە نان پەیاکەری ئەو خێزانە دەبرێ بۆ بەرەی جەنگ و بارو دۆخی ماددییان لە خراپەوە خراتر دەبێ.بۆیە هۆمەری کوڕی چواردەساڵەیان ناچار بۆ هاوکاری خێزانەکەیان دەبێ بە پۆستەبەر، جا ئەم کورە بەزەبری کاری پۆستە بەری هەواڵی مەرگ،پەیامی مەرگ و ژیان،خۆشەویستی و ئومێد دەگەیەنێتە سەرانسەری ماڵەکانی شاری ئیساکی ،لە پاڵ هۆمەری شا قارەمانی ئەم چیرۆکەدا گەلێك قارەمانی دیکە دەبینرێنو هەر یەکەیان بەشێوەیەك لە گەڵ رەورەوەی رووداوەکاندا دێن ودنیای چیرۆکەکە ئاوەدانتر دەکەن، لەوانە یۆلسیس و مارکۆس ،بس، ماری و دایکیان.

چیرۆکەکە بە شێوازێکی ریالیستی روون و رەوان نووسراوەوکاریگەری هەمینگوای پێوە دیارە. گەرچی هەندێ جار نووسەر هەنێ لە قارەمانەکانی کردووە

PDF4Kurd

بە بڵندگۆو لە وێندەرەوە راو بۆچوون و فەلسەفەبازی خۆی دەردەبرێت لەوانە: دایکی هۆمەرو کابرای تەلەگرافچی، کە زیاتر گوزارشت لە بۆچوونی نووسەر دەکەن نەك لەبۆچوونی خۆیان کە ئەمە بۆ دەقی هونەری بە خەوش دەژمێردرێ. بەهەر حاڵ مرۆڤدۆستی و هاوسۆزی بێوێنەی سارۆیان لە گەڵ خەڵکی شارۆچکەی دوورە دەستی ئیساکیدا،کە جەنگ لەدوورەوە داغمەی نادیاری خۆی پێوە ناون، شایستەی ئافەرین و دستخۆشییە.نووسەر هاوزمان لەگەڵ قارەمانەکانیاو بە زمانی ئەوانەوە هیواو ئاوات دەخوازێ کە دنیای پاش جەنگ دنیایەکی باشتر بێ.

کۆمیدیای مرۆڤانی لە سەرەتادا لە شێوەی سیناریۆدا بۆ فیلم ئامادە کرابوو. لە ساڵی 1942دا سارۆیان لەسەر خواستی دەزگای فیلمسازی چوو بۆ هۆلیوود تا فیلمی کۆمیدیای مرۆڤانی بە چاودێری و ئاگاداری خۆی ئامادە بکرێ. بەڵام چونکە فیلمسازو دەرهێنەرەکان ئەوەندە گوێیان بە رێنوێنییەکانی ئەو نەداو لایەنی بازرگانی فیلمەکەشیان مەبەست بوو، بۆیە سارۆیان وازی هیناو بە جێیهێشتن.بەڵام فیلمەکە هەر ئامادەکراو خرایە بازارەوەو سەرکەوتنی باشی وەدەست هێنا.سەرکەوتنی فیلمەکە لە خودی چیرۆکی کۆمیدیای مرۆڤانی کە باشترین بەرهەمی سارۆیانە و یەکێکە لە بەرهەمە دیارەکانی سەردەمی خۆی، کەمتر نەبوو..

((3))

ویلیام سارۆیان لە ساڵی 1909دا لە شاری فرزی نوێ ی کالیفۆرنیا لە خێزانێکی ئەرمەنی لە دایکبووە.ویلیام دووساڵان بوو کە بابی مرد،(تاکوهی سارۆیان)ی دایکی ناچار بوو کورەکەی بخاتە هەتیوو خانە. ویلیام تا حەوت ساڵان لەوێندەر مایەوەو ئەوجا لە هەمان شاردا(فرزی نوێ) چووە بەر خوێندن و تا ساڵی دووەمی ئامادەیی لەوێ بەسەربرد. بەڵام لە تەمەنی 15ساڵیدا ناچار بوو دەست لە قوتابخانە هەڵبگرێ و روو بکاتە قوتابخانەی ژیان.ئیدی لەو تەمەنەوە دەستی بە کار کرد.هەر کارێکی بۆ رێککەوتایە دەیکرد.و زۆر شتان فێر بوو،رووداوەکانی سەردەمی منالّی وئەو ئەزموونانەی لە رێگەی کاری جۆراوجۆرەوە وەدەست هێنابوون،هەوێنی چیرۆکەکانی پێکدێنن. لە 16ساڵییەوە خووی دایە نووسین وبۆ ماوەیەك بوو بە پەیامنێری رۆژنامە. لە ساڵی 1933دا یەکەم چیرۆکی بڵاو کردەوەو لە ساڵی 1934دادووەم چیرۆکی بڵاو کردەوەو بەم دووچیرۆکە ناوێکی پەیدا کرد.سارۆیان پتر لە 300 چیرۆکی نووسیوە.چەند شانۆنامەیەك و چیرۆکێکی درێژی بە ناوی(کۆمیدیای مرۆڤانی) نووسیوە.

PDF4Kurd

سارۆیان ژیانی خۆش ویستووه وبەم جۆره باوەری خۆی سەبارەت بە ژیان دەردەبرێت: (له قۆناغی ژیانی خۆتدا بەراستی بژی تا لەم ماوه کورتەدا کە لەسەر ئەم دنیایەی خەمی دنیا زیاد نەکەی ،بەڵکو بۆ ژیان پێبکەنە شتێك بخە سەر شادی بیٚ پایانی ژیان..

تێبینی:

بۆ زانیاری پتر بروانه:

کمدی انسانی،نوشته ویلیام سارویان

ترجمه:سیمین دانشور–شرکت سهامی–انتشارات خوارزمی، چاپ سوم 1380

((19))

تۆلستۆی

1910–1828

تۆلستۆی یەکێکه لەو دەنگه رەسەنانەی کە لە ناوەندی ئەدەبی و رۆشنبیری کوردیا ناسراوه.ئەم کەڵە نووسەرە لە خێزانێکی زۆر دەوڵەمەن پەروەردە بووه.هەموو خۆزیایەکی ئەوە بوو کە ژیانی جووتیاران چاك بکات.بەهرە مەندێکی مەزنی گێتی نووسین وئەدەبیات بوو.تا ئێستاش بە گەورەترین نووسەری سەدەی بیستەم دەژمێردریٚ,لە ساڵی 1851دا (چەند دیمەنێکی سیباستۆبول)ی نووسی.ئەم بەرهەمە زادەی ئەزموونەکانی نووسەرە لە جەنگی قرمدا. لە ساڵی 1852دا(منداڵێتیم)ی نووسی و شۆرەت و نێوبانگی پێدەرکرد.

پاش ئەوەی سەفەرێکی رۆژاوای کرد ، بەجاریٚ باوەری بە مەتریالزمی ئەوروپا لەق بوو .وەختیٚ لە سەفەرەکەی گەرایەوە چوو لە ناو موڵکەکانی خۆی و لە گوندا نیشتە جیٚ بوو .لە گەڵ خەڵکی دێهاتا کاری دەکرد، فێری خوێندن و حیسابی دەکردن، قوتابخانەی بۆ کردنەوە.

لە سالآنی 1862–1869دا رۆمانی (جەنگ و ئاشتی) نووسی..لێرەدا پێویستە ئاماژەیەك بۆ ئەوە بکەین کە کتیبش وەکو مرۆڤ دەمرن و ئەو کەس و کتێبانەی کە

PDF4Kurd

کۆن نـابن و نـەمری بەدەسـت دێنن،گەلـەك دەگمـەنن (جـەنگ وئاشـتی) یەکێکـە لـەو کتێبــە نەمرانــەی کــە بــە گەشــی گەییوەتــە ســەردەمی ئێمــە وبێگومــان هێــوەترش دەروات.ئەم ر ۆمانە یەکێکە لەو شاکارانەی کە شۆرشـی لـە جیهـانی ئـەدەب و هـزرو بـیری خـەڵکی روسـیا وجیهانیشـدا بـەرپا کـرد.دیـارە ئـەم بابەتـە بەرهەمانـە هێنـد دەگمەنن کە رەنگە هەر سەدەیەك کەرەتێك بەرهـەمیٚ یا دووانـی وەهـا بێتـە نووسـین، ئەم رۆمانە کە لـە سـاڵانی 1862-1869دا نووسـراوە، بریتییـە لـە شـیکردنەوەیەکی وردی کارەساتی سـاڵانی 1805-1812ی هێـرش و پـەلامارو لەشکرکێشـی ناپلیـۆن بۆ سـەر مۆسـکۆ،بۆیە ئـەم رۆمانـە لـە پـاڵ ئـەوەدا کـە شـاکارێکی ئـەدەبی جیهانییـە، تابلۆیــەکی هــەرە دەوڵەمەنــدو زنــدووی ژیــانی روســیای ئــەو ســەروبەندەیە، رەنگــە شەرەکانی ناپلیۆن وقارەمانێتی و خۆراگری روسەکان لە دەیان و سەدان سەرچاوەو ژێدەراندا هاتبنـە تۆمـارکرن، بـەڵام هیچکەسـێك نـەیتوانیوە وەکـو تۆلسـتۆی ئـەنگێزە دەروونــی ونهێنییــەکانی ئــەم بــەرەڤانی و خۆراگرییــەی میللــەتی روس ببینــیٚ و دەربڕیٚ. لە کاتێکا ناو و شکۆداری خـەیاڵیی ناپلیـۆن بووبـووە داسـتان و کـەوتبووە سـەر زاران و سـەدان کـەس دڵبەنـدی بووبـوون، نووسـەری جـەنگ و ئاشـتی بـەزەبری قەڵـەمی بـیٚ رییـا، لـە ئاسـمانی مـەزناتی دەسـکردەوەهێنایە سەر زەوی وبـە خـۆی و لەشـکرە بـیٚ رەزاکەیـەوە لـە بـەردەم گـەورەیی و قارەمـانێتی میللـەتی روسـدا داینـا وحەقیقەتی بچکۆلانەی ئەو داگیرکەرەی بە هەموو دنیا راگەیاند.!هەرچۆنیٚ بروانیتـە ئـەم شـاکارە، هەسـتی پـاك و بنـەمای ئـەخلاقی و دەرکـی قـوڵی رازو رەمـزی جیهـانی رۆحـی خەڵگی،کە رەنگدانەوەی رۆحـی نووسـەرە، پێشـوازیت لێدەکات،ئـەوەتا جـاریٚ مێژوو نووسـێکی بـەتوانا دەتـدوێنیٚ ، جـاریٚ نیگـارکێش و وێنـەگرێکی بـە دەسـەڵات دەتلاوێنـیٚ، تـاویٚ دەروونناسـێکی بەڵـەدو شـارەزا دڵخۆشـیت دەداتـەوەو لـە سـەرووی هـەموو ئەمانەشـەوە شـاعیرێکی رەنـدو مـەردو ئـازادو متمانـە بەخـۆ، بـە ئاشـکرا دێتـە گـۆو پێـت دەڵێـت کـە نـەژیان لاسـایی کردنـەوەیـە و نەنووسـین..بـە بەرچـاوتەوە ژیـان دەجــەربێنیٚ، رازەکــان کەشــف دەکات،ئــەم تەجرەبانــە لــە مەحــەکی هونــەر دەداو دەیانگۆریٚ بۆ هەست.. واقیعی ژیان دەگۆریٚ بۆ واقیعی هونەرو قارەمانەکان دەخاتـە سـەر راسـتە رێگـەی چـوون بـەرەو کـامڵبوونی ئینسـانی و ئـەوەتا لـە کـۆی نزیکـەی 700قارەمانی هەمە جۆر، تاقـە قارەمانێـك نـابینریٚ کـە بەئاسـتەم فـەرامۆش کرابـیٚ.. تۆلستۆی بۆ خۆی پێی وایە هونەرمەند ئاوەدانکەرەوەی رۆحـی بەشـەرن و ئـەم ئەرکـە قـورس و پەیامـە پـیرۆزەش وا دەخـوازیٚ کـە هونەرمەنـد بـەردەوام لـە هەڵچـوون و

PDF4Kurd

داچوون و نیگەرانی دا بیّ. بە زەبری شارەزایی ، واقیعبینی،جەرباندنی ژیان، هاندەری رۆحی، راستگۆیی، بیّ ریبایی، بەهرەو توانای خولّقاندن،خەیالّی هونەری دەولّەمەند،خەونی مرۆڤدۆستانە، توانای بە حیسی کردنی ئەزموونەکان،رەوایی بابەتەکەو ئاشقێنی لە گەلّ بابەتدا،نەمری بە بەرهەمەکەی ببەخشێت...هەلّبەتە تۆلستۆی لە پالّ رەچاوکرنی یەکە بە یەکەی فاکتەرەکانی نەمری بەخشین بە شاکارەکەیدا، بە خوێنی دلّش ئاوی داوە،هەرجاریّ قەلّمی بە مەرەکەبدا کردبیّ،پارچەیەك لە جگەری خۆی لە نێو شووشەی مەرەکەبەکەدا جێهێلاّوە.بێگومان جەنگ وئاشتی بەو ئەشقەوە هاتووەتە نووسین،و تۆلستۆی مەزن هونەرمەندانە ژیانی جەرباندووەو واقیعبینانە تەجرەبەی هونەراندووە،دەنا جەنك و ئاشتی بەم شێوەیە ژیانی لێنەدەباری وبەم کەموێنەییە نەمری بە دەست نەدەهێناو بەم دلّنیاییەوە نەدەگوترا.گەر ئەلیادەی هۆمەر یەکەم مەلحەمەی جیهان بیّ، ئەوا جەنگ و ئاشتی دوا مەلحەمەی جیهانە!

لە سالآنی1875-1877دا رۆمانی(ئاننا کارنینا)ی نووسی...

تۆلستۆی وەنەبیّ هەر ئەدەبی کردبیّ بەخەم. بەلّکو خاوەن پەیامێکی مرۆڤانە بوو، تا مردنیش دەسبەرداری نەبوو..زۆر بە راشکاوی لە ئاین، گیرو گرفتە کۆمەلآیەتییەکان وهونەرییەکان دەدوا.لە سالّی 1879دا کتێبی(دان پێدانان)ی نووسی.لە سالّی 1884دا(ماالعمل)ی نووسی و لەوێدا زۆر بەتوندی هێرش دەکاتە سەر خراپییەکانی سامانپەروەری و مالّپەرستی، داوا لە چینە دەولّەمەندەکان دەکات کە گەل نەچەوسێننەوە، بەرۆکی گەل بەربدەن وئازادی بکەن.

رژێمو دەسەلآتی تزاری زۆر گوتارو نووسینیان قەدەغە کرد، بەلآم لەبەر شۆرەتە جیهانییەکەی نەدەوێران سەخلّەتی بکەن... بەلشەویکەکان وێرای ئەوەی کە تۆلستۆی رەفزی تەفسیری مەتریالیستی مێژوویی دەکرد و دژی هەموو جۆرە زەبرو زەنگێکی شۆرشگێرییش بوو،ئەوجاش رێگەی بەرهەم و نووسینەکانیان دەدا.... تۆلستۆی لە سالّی 1897دا کتێبی(هونەر چییە؟)ی نووسی ، لەم کتێبەدا بە توندی بەرپەرچی تێوری هونەر بۆ هونەر دەداتەوەو هێرش دەکاتە سەر گەلەك نووسەری ناوداری جیهانی.تۆلستۆی زۆر کەیفی بە ناوەندە ئەدەبییەکان نەدەهات.وکەمتر دۆستایەتی هونەرمەندانی دەکرد. ئەم کەلّە نووسەرە دانووی لەگەلّ رەخنەگراندا نەدەکولآ، ئەوەتا لە کتێبی(هونەر چییە؟) دادەلّیّ:((هونەرمەند ئەگەر هونەرمەندی راسەقینە بیّ،لە رێگەی هونەرەکەیەوە هەست بۆ گوێگر یا خوێنەر دەگوازێتەوە،

PDF4Kurd

ئیدی ڕەخنەگر دێ چ هەڵدەسەنگێنێ؟! کە هەست لە دەقەوە گەییە گوێگر یا خوێنەر ئیدی ئەو گوێگرو خوێنەرە بۆخۆیان تەجرەبەی دەکەن.خۆ ئەگەر هونەر ئەم کارەی ئەنجام نەدابێ–هەستی نەقڵ نەکردبێ– ئەوا هیچ تەفسیرێك ئەم حاڵەتەی پێ نابەخشێت و تەفسیری بەرهەمی هونەر مەند کارێکی مەحاڵە..گەر هونەر مەند تەفسیری مەبەست بووایە، ئەوا لە ڕێگەی وشەوە دەیکرد،بەڵام هونەرمەندی ڕاستەقینە بە هۆی هونەرەکەیەوە دەدوێ..))

تۆلستۆی هەر لە ئاستی ڕوسیادا گەورەو مایەی ڕێز نییە، بەڵکو لە ئاستی هەموو دنیادا هەر ڕێزدارو بە ناوو دەنگە..

((20))

ئالدۆس هاکسلی

هاکسلی نووسەرێکی قسە خۆش و سوعبەتچی و قسە لە ڕووبووە. لە ماوەی ژیانی ئەدەبی خۆیدا جگە لە دە ڕۆمانی تەنز ئامێز کۆمەڵێك بەرهەمیشی لە بواری شیعرو شانۆ نامە، سەفەرنامە،ژیاننامە ومێژووشدا نووسیوە.تێکرا پتر لە 45 بەرهەمی نووسیوە، لەوانە: (خاڵ و خاڵی بەرانبەر–1928،پەلکی بێ بەر–1925، دنیای جوانی نوێ–1932،بلیمەت و خواوەند–1955،دوڕگە 1962) هاکسلی نەوەی بنەماڵەیەکی خانەدانی سەردەمی شابانۆ ڤیکتۆریایە..کەڵکەڵەی زانست و ئەدەبیاتی لە (تۆماس هنری هاکسلی)باپیری و لە (میسۆ ئارنۆلد)ی مامییەوە بۆ ماوەتەوە. سەرەتا بە هۆی هەردوو ڕۆمانی (ئانتیك)و (خاڵ و خاڵی بەرانبەر)کە دوو ڕۆمانی جوانی تەنز ئامێزن، شۆرەتی پەیداکردو ناوی کەوتەسەر زاران.لە ساڵی 1937 بە دوواوە ئیدی لە دنیای چیرۆك و ڕۆمان دوور کەوتەوەو چوو لە شاری کالیفۆرنیای ئەمریکای باکور نیشتە جێ بوو پتر خووی دایە فەلسەفەو مێژوو و عیرفان...یەکێك لە خووەکانی ئەم نووسەرە ئەوەبوو کە بەدڵ و بەگیان گوێی لە قسەی خەڵکی دەگرت و ئەوجا بە دڵنیایی و متمانەوە وەڵامی دەدایەوە.وا لێرەدا چەند پرسیارو وەڵامێکی نێو هەڤپەیڤینێکی ئەدەبی درێژ کە جۆرج ویکس و ری

PDF4Kurd

ریزەر کاتی خۆی لە گەڵیان سازداوە بۆ خوێنەران هەڵدەبژێرین بە هیواین سوودی خۆی هەبێ:

1-هەندێ نووسەر وەك فرجینیاوولف،بە رەخنەی رەخنە گران ز ۆر قەڵس بوون، ئایا تۆش بە رەخنەی رەخنە گران قەڵسی؟

هاکسلی: نەخێر بە هیچ جۆرێ كاریان لێنەکردووم، چونکە هەرگیز رەخنەیانم نەخوێندووەتەوە.هیچ بەرهەمێکی من بۆ کەسێکی تایبەتی نەنووسراوە، هەموو هەوڵێکم بۆ ئەمە بووە کە کارەکانم بە شێوەیەکی باش ئەنجام بدەم وئە وجا لەبیری خۆمیان بەرمەوە، هیچ پەیوەندییەکیشم لە گەڵ رەخنە گراندا نەبووە.چونکە ئەوان مامەڵە لە گەڵ رابردوو و ئەو بەرهەمانەدا دەکەن کە نووسراون.بەلاّم من عەوداڵی ئەو شتەم کە لە ئێستا بە دوواوە دێتە ئاراوە.بۆ وێنە تا نهوو رێك نەکەوتووە کە رۆمانەکانی سەرەتام بخوێنمەوە،بەلاّم لەگینە لەم رۆژانەدا ئەم کارە بکەم..

2-پێدەچێت ئەوەندە کەیفت بە فرۆیدزم نەیەت وانییە؟!

هاکسلی: گیرو گرفتی بنەرەتی فرۆیدزم ئەمەیە کە لەسەر بناغەی موتالاّکرنی((دەروون نەخۆشان))رۆنراوە. فرۆید هیچ کاتێ مامەڵەی لە گەل مرۆڤێکی ساغدا نەکردووە,یا پەیوەندی تەنیا بە نەخۆشەکانی خۆی و دکتۆرە ئەفسانەییەکانەوە هەبووەو بەم پێیە دەروونناسی فرۆیدش تەنیا مامەڵەی لە گەڵ رابردوودا کردووە.بەرای من سیستەمەکانی تری دەروونناسی کە مامەڵە لە تەك وەزعییەتی ئێستای کەسان وتوانای نادیاری ئەوکەسانە لە ئایندەدا دەکەن، واقیعیترن.

هاکسلی ئامۆژگاری نووسەرانی تازە کورە دەکات کە رووبکەنە کاری رۆژنامە گەری و پێی وایە مەیدانێکی چاکە بۆ فێربوونی رازو نهێنی و رەمزەکانی نووسەری و دەڵێت: ئەم کارە ناچارتان دەکات دەربارەی هەموو شتێك بنووسن. بەهرەو تواناتان مشت وماڵ دەکات.فێرتان دەکات چۆن بەلەز بەسەر کەرەستەی کارەکانتانا زاڵ بن.ناچارتان دەکات بە وردی بروانن هەموو شتێك...

PDF4Kurd

ئەدوارد مۆرگان فۆرستەر
1970-1879

یەکێکە لە نووسەرە ناودارەکانی ئینگلستان وشوێنێکی گەلەك دیاری لە مێژووی رۆمانی سەدەی بیستەمدا گرتووە.تێکرای بەرهەمەکانی بریتین لە چوار رۆمان و ژمارەیەك کورتە چیرۆك و دوو کتێبی بە نرخ دەربارەی چیرۆکنووسین و هەندێ نووسینی پەراگەندەی دیکە. فۆرستەر بەخۆی دان بەوەدا دەنێت کە رۆماننووسێکی گەورە نەبووە. بەلاّم لە بواری لێکۆڵینەوەی ئەدەبیدا شارەزاییەکی زۆری هەبووەو کتێبی (پایەکانی رۆمان)-1927،یەکێکە لە کتێبە چاکەکانی ئەم نووسەرەو لە بنەرەتدا بریتییە لەو دەرسانەی لە زانستگەی کمبریج دا گوتوونییەوە.لێرەدا چەند پرسیارو وەلاّمێکی دوورو درێژی ئەدەبی بۆ خوێنەران هەڵدەبژێرین کە کاتی خۆی پ.ن قوربانك و ف.ج.ه هاسکل لە گەڵیان سازداوە، هیوادارین سوودی هەبێ:

پ/1: ئایە قارەمانانی رۆمانەکانت هەموو واقیعین؟

فۆرستەر: قارەمانانی بەرهەمەکانم یا لە ناو ئەو کەسانەوە هەڵبژاردوون کە خۆشم ویستوون یائەوانەی رقم لێ بوون،یا رەنگدانەوەیەکی خودی خۆم بوون.ئەم تایبەتمەندییە من لە کۆمەڵێك رۆماننووس جیا دەکاتەوە کە رۆماننووسی واقیعی نین وپێویستە سوود لەم سێ بابەتە کەسانە وەربگرن بۆ چیرۆکەکانیان.چونکە ئێمە توانای بینین و هەڵسەنگاندنی وردو هەروەها عەکس کردنەوەی بێلایەنانەی مەودا جیاوازەکانی ژیانمان نییە. هەڵبەتە ژمارەی ئەو رۆماننووسانەش کە تا نهو لە عۆدەی ئەم کارە هاتوون، گەلەك کەم بووە،بۆ وێنە تۆلستۆی(1828-1910)یەکێکە لەوانە، نەوەسایە؟

پ/2: گەر بە ئەرك نەبێ کەمێك باسی چۆنیەتی گۆرینی قارەمانی واقیعی بۆ قارەمانی چیرۆك بکەی؟

فۆرستەر: یەکێك لە تەکنیکە بە سوودەکان بۆ ئەم کارە، ئەمەیە کە بەچاوی نیوە کراوەوە سەرلەنوێ بروانینە قارەمانی واقعی،واتە تەنیا پاژێك لە تایبەتمەندیەتی وان بە تەواوەتی شرۆڤە بکەین.من خۆم هەمیشە کاتێك کە دوو لەسەر سێی خەسڵەت و سیفەتی یەك قارەمانی واقیعی نەبینم، ناتوانم سوودی لێ وەربگرم.هەڵبەتە ئەنجامیش نابێ لێکچوونی سەدی سەدی قارەمانی چیرۆك و قارەمانی واقیعی بێ، ئەگەرچی هیچ کاتێ ئەم ئەنجامەش نایەتە دی. چونکە هەرکەسێك بگری تەنیا لە هەندێ هەلومەرج ومەوقیعیەتی تایبەتی ژیانیدا دەتوانرێ

PDF4Kurd

هەڵسەنگێنرێ.. کاتێ هەموو شتێك بە جوانی لە چیرۆکدا گەشە دەکات و دەچێتە پێشێ ئەو قارەمانە واقیعیەش کە چیرۆکەکەی لەسەر رۆنراوە بە زووی نامێنێ وقارەمانێك لە دایك دەبێ کە تەنیا بەندە بەو چیرۆکەکە و بەو کتێبەوە نەك بە شوێنێکی دیکەوە..

((22))

ستندال

1842-1782

ستندال ناوی هونەریی رۆماننووسی بناۋ ودەنگی فەرەنسایی(هنری بیل)ە، ئەم نووسەرە دیارترین رۆماننووسی رۆمانی دەروونی سەردەمی خۆیەتی.هاوعەسری ناودارانی وەك: سکۆت ، بالزاك و گۆتێیە.حاڵەتی دەروونی ئاشقێنی، لە دوو رۆمانی بایەخدارا بەشێوەیەکی جوان و ناسك دەربریوە.رۆمانی یەکەم بریتییە لە (سورو رەش-1830) هی دووەم ناوی (ماڵی شارتەر دو بارم-1839)ە.هەندێ لە ناودارانی ئەدەب ئەم دوو کارە بە هاوتای رۆمانە مەزنەکانی بالزاك دەزانن.بە هەرحاڵ ئەم نووسەرە رابەرە بەرهەمی گەلەکن.کۆی بەرهەمەکانی بریتییە لە هەژدە بەرگ.رۆمانی(ماڵی شارتر دوبارم)یەکێکە لەو رۆمانانەی کە گوایە کەڵە نووسەرێکی وەکو تۆلستۆی لە رۆمانی (جەنگ وئاشتیدا) لە کاریگەریی بەدەر نەبووە ..ئەمە جگە لەوەی رۆماننووسی نێودار بالزاکیش زۆری بە دڵبووە.ولە خانەی کارە ئەدەبییە نەمرو دەگمەنەکانی داناوە.ئەم نووسەرە یاخییە پێی وایە مرۆۋ تا پتر بەناخی رۆحی خۆیدا رۆبچێ وتا زیاتر قوولایی نهێنییەکانی بیرو خەیاڵی خۆی لە قاڵبی وشەدا نیشان بدات، بەرهەمەکەی رەسەنترو سەرکەوتووتر دەبێ.پێی وایە نووسەر نابێ هیچ شتێ بنووسێت تەنیا ئەو کاتانە نەبێ کە شتی زۆر گرینگ، یا زۆر جوانی لا کەلەکە ببێ بۆ گووتن.خۆ گەر شتی زۆر جوان و گرنگ تەنگە تاویان کرد، ئەوا هەنگێ دەبێ بکەوێتە نووسین.و تا دەتوانێ بابەتەکەی خۆی بە شێوازێکی سادەو رۆشن نیشان بدات.ستندال لە شوێنیکدا دەڵێ : ((من یەك حەقیقەت دەزانم ئەویش ئەوەیە کە شێواز نابێ لە رادەبەدەر روون یا سادە بێ))کەواتە شێواز کە بریتییە لە چۆنییەتی مامەلەکرنی هونەریانەی نووسەر لە گەڵ

PDF4Kurd

زماندا، بایەخێکی یەجگار گرینگی لە نووسیندا هەیە.بۆیە نووسینی داهێنراودەبێ هەمان روونی و تەم ومژی خەونی گرتبێتە خۆ، واتە لەلایەکەوە شەفاف و ناسك بێ و لەلایەکی دییەوە تەنکە تەمێکی ئەوتۆ سەری گرتبێ کە ئیشتیای خوێندنەوە لای خوێنەر بهاروژێنێ. دیارە نووسەریش لە خۆرا ناگاتە ئەم ئامانجەو بە لاسایی کردنەوەش نابێ بە خاوەنی شێواز.بەڵکو شێواز زادەی ئەزموونە..تا ئەم ئەزموونە دەوڵەمەندو ئاسایی تربێ، سادەیی و روونی بۆ نووسین دەستە بەر دەکات. هەڵبەتە ئەزموونیش زادەی پەیوەندی مرۆڤە لەگەڵ ژینگەدا، دیارە مەبەست لە ژینگە هەموو جۆرە ژینگەکانە، هەر لە ژینگەی خانەوادەییەوە بیگرە تا دەگاتە ژینگەی سروشتی و کۆمەڵایەتی.. بیگومان پەیوەندی مرۆڤ لەگەڵ ژینگەدا لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی دی دەگۆرێ، ئەم گۆرانکاریە لە شێوازیشدا رەنگدەداتەوەو جیاوازی پێدەبەخشێت..

هەڵبەتە هەموو دەزانین کە وشە لە حاڵەتە ئاساییەکەیدا هیچ جۆرە هەڵچوونێکی نەگرتووەتە خۆو ،شێواز زمان لە حاڵەتی ئاسایی دەردەکات و جۆرە دینامیکییەتێکی وای پێ دەبەخشێ کە خوێنەر بخاتە دووی خۆی.. بۆیە نووسەر لەسەرێتی لە نووسیندا بەموو لەم دروشمە لانەدات: (کە وشەی کورت بۆ شوێنێك شیا،هەرگیز وشەی درێژ بە کار مەیەنە.) دانیال دیفۆ لە باسی شێوازی چاکدا دەڵێت: ((بریتییە لە بەکارهێنانی وشەی گونجاو لە شوێنی گونجاودا))

((23))

چیخۆف

1904-1860

((1))

ئانتۆن پافلۆفیچ چیخۆف بە رەچەڵك کۆیلە، لە شاری تاگانرۆك لە دایك بووە.لە ساڵی 1879دا قۆناغی ئامادەیی تەواو کرد و لە هەمان ساڵدا چووە زانستگەی مۆسکۆ تا دکتۆری بخوێنێ. لە ساڵی 1884دا قۆناغی کۆلیجی پزیشکی تەواو کرد. لە ساڵی 1880دا یەکەمین چیرۆکی بڵاو بووەوە. ماوەیەك کەوتە دکتۆری و پاشان ئەم پیشەیەی تەرککردو نووسینی کرد بەخەمی یەکجارەکی خۆی. لە ساڵی 1890دا سەفەرێکی بۆ ساخالین(کە لەو زەمانەدا یەکێك بوو لە تاراوگەکانی

PDF4Kurd

حکومەتی تزاری) کرد تا وەزع و حاڵی زندانیان بخاتە بەر وردەبینی لێکۆڵینەوەوە، یادگاری ئەم سەفەرە زنجیرە چیرۆکێك بوو کە لە ژێر سەرناڤی ساخالین-1893 بلاّوبووەوە،و جەزرەبەیەکی توندی بە دەزگای بێدادی تزاران گەیاند. بە ناوبانگترین چیرکی ساخالین (ئۆدەی ژمارە شەش)ە کە یەکێکە لە ترسناکترین چیرۆکی رووسی.. چیخۆف لە ساڵی 1891دا سەفەری نەمسا، ئیتالیا، و فەرەنسای کرد. لە ساڵی 1901دا لە گەڵ خائۆلگاکنیپەر-ی ئەکتەردا زەماوەندی کرد,سەرەنجام نەخۆشی دەردە باریکە کە لە تەمەنی بیست ساڵییەوە دابوویە گیانی باری گرانتر کرد. چیخۆف چەند ساڵێك لە شاری بەندەری یالتا ژیاو پاشان بۆ چارە سەری بۆ ئەورووپای رۆژئاوایی چوو.لە حەسانگەی سیلداران لە بادن وایلەر-ی ئاڵمانی خەوت و ئاقیبەت لەوێنەر مرد..

((2))

چیخۆف وەکو گوگۆل، هەستێکی گاڵتەبازی سەیری هەیە کە تێگەیشتنی قووڵی مسیبەتەکانی ژیانی لە گەڵدایە. چیرۆکەکانی سەرەتای لە راستیدا هەندێ پلۆت و سکێچی شادو پێکەنین هێنن،بەلاّم هەر ئەم چیرۆکانە توانای ئیدراکی حیسی وی بەباشی نیشاندەدەن. هەندێ لە رەخنە گرانی رۆژگاری چیخۆف((خەفەتی ئەوە دەخۆن کە بۆچی دەبێ ئەم بەهرە لاوە هەموو وەختی خۆی سەرفی پێکەناندنی خەڵکی بکات.)) رەنگە هەر ئەم ئامۆژگارییەی دوایی وپوختەیی و خەمڵین و نەخۆشی، بۆچوونی چیخۆفی گۆریبێ،و زۆربەی ئەو چیرۆك وشانۆنامانەی کە لە نێوان ساڵانی 1888-1900ی نووسیوونی خەمناك وبە ئازارو سوێن.ئەوسا کەوتە ئەوەی کە ئەو تروسکە هیوایەی کە سەبارەت بە گۆرانی بارو دۆخی نالەبارو بەزەیی ئەنگێزی ولاّتەکەی لە دلاّندا درەوشابووەوە، لە بەرهەمەکانیا عەکس بکاتەوەو بنوێنێتەوە، راستە رێگەی دەرمانکردنێکی دیار پێشنیاز ناکات، بەلاّم دەردو نەخۆشییەکان بەوردی دەناسێت و چاو دەبرێتە شۆرشی ئایندە.

((3))

کورتە چیرۆکەکانی چیخۆف رەنگە پتر وەسفی بن تا نەقڵی. لە کۆی شەش سەد کورتە چیرۆکی چیخۆف،زۆربەیان وەسفی موقیعیەتەکانە وهیچ جۆرە نەخشەو پلۆتێکی واقیعیان نییە. چیخۆف لە بنە رەتدا میتۆدێکی گۆشەگیر خوازی و ناشەخسی هەیە،و دەربەستی فێرکردن و فێرکاری و رێنیشاندان نییە. چیرۆکەکانی

PDF4Kurd

وەکو هەموو چیرۆکنووسانی روسیا،لێوان لێون لە جوزئیاتی واقیعیانە. هیچ کاتێك هەڵناچیٚ و دووی هەست وهەستیاری ناکەویٚ، بە دەگمەن دەستەمۆی سۆزو گودازانی توند دەبیٚ،و چیرۆکەکانی پتر لە ئەقڵەوە دەرسکێن تا لە هەستو سۆز,لە کورتە چیرۆکی(ئۆدەی ژمارە شەش–1892)دا، بەزەیی و دڵسۆزی دکتۆرێك دەرهەق بە نەخۆشە شێتەکانی خۆی، وا لە هاوکارەکانی دەکات بە شێتی بزانن. لە ژوورێکی ناخۆشدا زیندانی دەکەن،و لە زەرفی چەند سەعاتێکدا دەمرێت.لە کورتە چیرۆکەکانی دیکەی چیۆف(ڤانکا، سیرین، گالیسکە، دڵرفێن، خەواڵو، دوئێل، و جووتیاران) کەم و زۆر ناوبانگیان دەرکردووە.یەکەمین کورتە چیرۆکی چیخۆف (نامەیەك بۆ هاورێیەکی زانا–1880) لە گۆڤارێکی فوکاهی دا لەپتروزبرگ بلاٚوبووەوە. بەرگی یەکەمی چیرۆکەکانی بە ناوی (چیرۆکەکانی ملپامنی–1884) بریتی بوو لە شەش چیرۆکی (پلۆت) کورت.یەکەمین کۆکورتە چیرۆکی گرینگی(چیرۆکێن رەنگاورەنگ–1886)ی ناوبوو،کە چیرۆکی مینا(نەشتەرگەری،و خەم)ی لە خۆ گرتبوو.دوو کۆچیرۆکی دوواتری چیخۆف بەناوی (لە بەرەبەیاندا– 1887 وچیرۆکان–1888) بلاٚوبوونەوە.. کۆمەڵەی(چیرۆکان) چیرۆکی وەسفی بەناوبانگ (دەشت، راموسان، و شادی)لە خۆ گرتووە..(قسانی بیٚ زەرەر–1887و کاشتانکا–1887) دوو کۆچیرۆکی دیکەی چیخۆفن.

((4))

هەموو تایبەتمەندییەکانی چیخۆف لە دراماکانیدا دەردەکەویٚ یەکەمین بەرهەمی درامی چیخۆف کۆمیدیا تاکپەردەییەکانیەتی، لەوانە: (لەشاڕێدا–1885، ئاوازی قو–1888، ورچ–1888، خوازبێنی–1889، زەماوەند–1890، شەوی پێش دادگایی–1891، و ساڵوەگەڕ–1891)

شانۆنامەکانی تەواو بیٚ فۆرم و ناپەیوەستن، لیٚ رەنگە هەر ئەم نا پەیوەستی و شپرزەییە رەمزو هێمایەك بیٚ بۆ ئەو کۆمەڵگەیەی کە چیخۆف تیایا دەژیا..

ئیڤانۆف–1887 یەکەمین شانۆنامەی د ریژی چیخۆف کە رێچکەو رێگەی دارو دەستەی رۆشنیرانی روسی وێنە دەگرێت و ئارەزو و کەڵکەڵە خاوەکانی وان نیشاندەدات..لەم شانۆنامەیەدا تراجیدیای یەکێك لە رۆشنبیران بەنێوی ئیڤانۆف دەگێردرێتەوە. شاشا، کیژێکی گەنجە کە ئارەزو و خۆزیابەرزەکانی ئیڤانۆف بەگەن دەکات، و حەزی لێکردووە. لیٚ ئیڤانۆف کە هەموو جۆش و خرۆشێکی خۆی لەمەر ژیان لە دەست داوە دەزانیٚ کە ئارەزووەکانی پێشووی هەموو مردوون. کە هیچ

PDF4Kurd

ڕێگەیەکی ڕزگاری نابینیٚ ڕێك بەر لە دەست پێکردنی ئاهەنگی زەماەند بە گوللە خۆی دەکوژێت..

باغی ئاڵوباڵو-1904: لە هەموو شانۆنامەکانی چیخۆف پتر ڕەنگدانەوەی تایەتمەندییەکانی ئەوە. ئەم بەرهەمە تراجیدیای بیٚ چارەیی و فەوتان و نەمانی چینی ئەرستۆکراتی ڕوسیایە، ئەو چینەی ئاگای لە نەمانی نزیکی ژیانی هەرەس بردووی بیٚ کەڵکی خۆیەتی.بەڵام هیچ کارێکیشی لە دەست نایەت -خەڵکانێکی تەواو ناشایستەو دەسەوسان و بیٚ چارە کە هیچ کارێکیان بۆ چاکردنی وەزعی خۆ لە دەست نایەت. ئەم درامایەشاکارێکی تەسویرییە.ئەرستۆکرات و ڕۆشنبیران لە بەرانبەر کۆیلەیەکی ئازادبووی زبرو تووڕە، بەڵام کاریگەرو پیاوی کار،کە نیشانەی سیستەمێکی کۆمەڵایەتی تازەیە، وێنە دەگیرێن..مەدام ڕانفسکایا، ژنێکی هەستیارو دەسبڵاو، کە تا ناقرگەی لە قەرزایە ڕووبەڕووی لە دەسچوونی موڵکەکەی خۆیەتی. لوپاهین،کۆیلەیەکی ئازادبووە کە ئێستا بازرگانێکی دەوڵەمەندە،بیر لەوە دەکاتەوە کە چارەیەکی بۆ بکا..بە گوێرەی پێشنیازی وی دەبیٚ مەدام ڕانفسکایا دار ئاڵوباڵوەکانی باخە بەرینەکەی ببڕێتەوەو زەوییەکەی بکات بەقەتحەو بە هاوینگەسازانی بفرۆشێت. بەهەرحاڵ باغەکە ڕەمزی هەموو شتێکی ئازیزە لای مەدام ڕانفسکایا، یانی سیستەمی کۆن، لە پێشنیازەکەی لوپاهین دەترسێت و ڕەتی دەکاتەوە، بەڵام تەواو ڕوونە کە باغەکە لە دەست دەچێت. هەموو موڵکەکە دەچێتە هەراج،و کریار خودی لوپاهین)ە. شانۆنامەکە بە دەنگی داهاتنەوەی تەوران بۆ سە ر دار ئاڵو باڵووەکان کۆتایی دێت.

شاکارە دراميیە درێژەکانی چیخۆف، جگە لە باخی ئاڵو باڵو،بریتیە لە: مەلی دەریایی-1896،کە کیشمانەکێشی نێوان نەوەی پیرو لاو دەخاتە بەر باس، لالۆڤانیا-1897، کە ڕەنج و ناکامی خەڵکی ڕەش ورووت تاوتویٚ دەکات،و سیٚ خوشك-1901، کە ژماەیەك لە ڕەخنە گران بە شاکاری چیخۆف-یان داناوە، ئاوێنەی نەمانی سیستەمی کۆمەلایەتی کۆنە.بە شێوەیەکی گشتی نێوەرۆکی سەرەکی ئەم درامایانە خەونە بە ژیانێکی تازەوە..

((5))

چیخۆف هەرچەندە توانای عەجیبی تۆلستۆی، پوختەیی وکەماڵی تۆرگینیف، و هەستی هاوسۆزی جیهانگیری دۆستۆفسکی مەزنی نییە... بەڵام شرۆڤەکارو لێکدەرەوەی دیارو بەرجەستەی ڕۆژگارو وڵاتی خۆیەتی، و شانۆنامەو چیرۆکە وردو

PDF4Kurd

کاریگەر، و نا هەستۆکییەکانی وی لە ولآتانی ئینگلیزی زماندا یەکجار بە ناوبانگن (بە هەرحالْ ئەم مامۆستای سەراحەت و کرتبرییە، نوێنەری بەرزو دیاری قوتابخانەی ریالیزمی کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەیەمی روسیایە. زێدەباری ئەمە توانای تەنزخوڵقێنی وهەستی حەنەکبازی چیخۆف، ئەوی خستووەتە ریزی گەورە تەنزپەروەران وحەنەکبێژانی مێژووی ئەدەبیاتی جیهانەوە..

((24))

کارلو گولدونی

1793–1707

بە (مۆلیری ئیتاڵیا) ناسراوەو لە ڤینیس لە دایك بووە. ماوەیەك بە خوێندنی مافەوە خەریك بوو و سەردەمێکیش وەکو دیپلۆمات خزمەتی کرد، بەلأم دڵی هەر لە لای شانۆ بوو، و لە هەشت ساڵیشدا شانۆنامەیەکی نووسی بوو. لە ساڵی 1748 دا دەستی لە هەموو کارێك هەڵگرت تا شانۆنامە بۆ شانۆی ڤینیس بنووسێت. باشترین بەرهەمی خۆی لە سالأنی 1748–1762 دا بە زمانی ئیتاڵی نووسیوە. ئەوجا چوو بۆ پاریس و تا کۆتایی تەمەن هەر بە زمانی فەرەنسی شانۆنامانی نووسی.

گەورەیی گولدونی لەوەدا بوو کە شانۆنامەی ماسکی، واتە((کۆمیدیای دل ئاتەرئا))ی بە کۆن و لە باو کەوتوو نەزۆك دەزانی. گولدونی بۆ کلاسیزم گەرایەوە و لە ژێر کاریگەری مولیردا رەواجی بە کۆمیدیای رەفتاران بەخشییەوە. گولدونی دوو شتی مەبەست بوو : 1–کاراکتەرەکان لە شێوەی بوونەوەرانی مرۆڤانی دا بەرجەستە بکرێن و 2–بویەرو رووداوەکان رەنگدانەوەی ژیانی واقیعی بن. گەلێك لە شانۆنامەکانی گولدونی زادەی دیتن و خوێندنەوەی ئەون بۆ چینی بورژوای ڤینیسیا. گولدونی ئەگەر چی لە رووی تەنز، توانا، قوڵبینی فەلسەفی، یان سایکولوژییەوە بە پێی مولێر–ی مامۆستای دا ناگات، لیٚ لە رووی داهێنانی دیالۆگ، پوختەیی پلۆت، و بەهرەی پێکەناندنەوە، بە هاوتای شانۆنامەنووسانی فەرەنسەوی دەژمێردریٚ.

گولدۆنی لە چاکسازی کۆمیدیای ئیتاڵیدا سەرکەوتن بە دەست ناهێنیٚ: کەسێك جێی ناگرێتەوە، چاکسازییەکانی وی روو بەرووی هێرشی توندی پییترۆکیاری، کارلوگوتزی، و جۆزپیەپارتی بوونەوە.

PDF4Kurd

گولـدونی، نزیکـەی سـەدو بیسـت کومیـدیا و هەشـتا دەقـی ئـۆپرای داهێنـاوە. بەناوبانگترین کۆمیدیاکانی بریتین لە: قاوەخانە، میوانخانەدار، و ماڵی نوێ.

25
ویلا کاتر

WillaCather
1947–1875

خەڵکی ویلایەتی (ڤیرجینیا)ی ئەمریکا بوو کە زۆربەی ژیانی خـۆی لـە (نبراسـکا) کـە یەکێکـە لـە شـارەکانی نیمچـە رۆژهـەڵاتی ئـەو ولایەتـە, بەسـەر بـردووە. زانکـۆی لـەم ویلایەتە تەواو کرد و ساڵانێکی دوور و درێژ مامۆستا بووە لە قوتابخانەکانی شـاری (بتزبورگ).

لە تەمەنی گەنجیدا وازی لە کاری مامۆستایەتی هێنا و پاش ماوەیەك ئاوارەیی, بـوو بە سەرنووسەری گۆڤاری بەربڵاوی (مك کلور) و لـە شـاری نیویـورك ئاکنجی بـوو. لـە پاڵ ئەم کارەدا کەوتە نووسینی کورتە چیرۆکان کە ناوەرۆکی زۆربەیان کەم و زۆر بـە دەوری ژیـان و داب و نـەریت و کـار و کـردەوەی گوندنشـینانی دڵپـاك و دێهاتیـانی گۆشەگیری ویلایەتی نبراسکا دا دەسورێتەوە.

یەکەم چیرۆکی بەناوی (پردی ئەلکسـاندر) بـوو, کـە نموونەیەکـە لـە هـەوڵ و تەقـەلای تاڵ و شەو و رۆژی ئەو بۆ هەنگاونان بەرەو شۆرەت و سەرکەوتن. ئەم کتێبـە بـوو بـە مایـەی سـەرنجی گـەلێك لـە نووسـەرانی ئـەو رۆژە کـە یـەکێك لەوانـە خـا (سـارا ئـورن جیوئیت 1839–1909) کە بەخۆی لـە چیرۆکنووسـە دیارەکـانی سـەرەتای سـەدەی بیستەمی ئەمریکا بوو. خـا جیوئیـت ئامۆژگـاری ئـەوی کـرد کـە لـە چیرۆکنووسـیندا, یەك ئامانجی لە بەرچاو بێ ئەویش ئەوەیە (کە سادە و بێ پێچ و پەنا و راستگۆیانە) بنووسێت.

ویـلا کـارتر بۆخـۆی هـەمان ئامـانجی هەڵبـژارد و تـا کۆتـایی تەمـەنی دەسـتبەرداری نـەبوو. چـیرۆکەکانی بـە شـێوەیەکی گشـتی بـە سـۆزێن سـادەی بەشـەری و ژیـانی خەڵکی دڵپاکی گوندنشین بارگاوین, نـاوەرۆکی کتێبـەکانی زیـاتر دەربـارەی شـێوەی ژیـانی هــەوەڵین کۆچــبارانی ئەوروپاییــە بــۆ ناوچــەکانی ویلایەتــەکانی رۆژاوای

PDF4Kurd

مەرکـەزی. کورتـە چـیرۆکی (هـاپۆ روسـیکی) وێنەیـەکی زینـدوو و رونـاکی ژیـانی خانەوادەیـەکی موهـاجیری (چیك)ە لـە ویلایـەتی نبراسـکا. پسـپۆران ئـەم چیرۆکە بـە یەکێك لە باشترین بەرهەمەکانی ئەو دەژمێرن.

26

ستیفن کرین
STEPHEN CRANE
1900-1871

ناوێکی دیارە لـە ئـەدەبیاتی ئـەمریکادا و لـە رووی شـۆرەتی ئەدەبییـەوە قـەرزارباری کتێبی: "نیشانەی سـووری ئازایـەتی"یـە کـە بابـەت و ناوەرۆکەکـەی لـە سـەر دیمەنـە دڵتەزێنەکانی جەنگە ناوخۆییەکانی ئەمریکایە. کرین بەم بەرهەمـە بـوو بـە یـەکێك لـە چیرۆکنووسـە دیارەکـانی نـاو چیرۆکنووسـە گەنجـەکانی ئـەمریکا و ئەنگوسـتی بـۆ رادەکێشرا. واتە بە نووسینی ئەم کتێبە و زۆر کورتە چیرۆکی دیکـە کـە (بەلـەمی بـێ قـەرار) لـە ریـزی پێشـەوەیان دێت پایەیـەکی بـەرزی لـەنێو نووسـەرانی دنیـای نوێدا بەدەست هێنا.

ستیفن کرین لە شاری (نیوئارك) لە پارێزگای (نیوجەرسی) هاتۆتە دنیـاوە. دەورانـی کورتی 29 ساڵەی تەمەنی سەرانسەر پڕ لە رەنج و ئازار و نەخۆشـی بـوو. لـە هـەوڵی بەردەوامدا بوو کە ببێ بە پەیامنێرو رۆژنامەڤانێکی سـەرکەوتوو, بـەڵام بـەو ئاواتـەی نەگەیی و دووچاری شکست بوو. خەیاڵ و هزر و بیری بەرز و سەلیقەی تایبەتی ئەو لە واری چیرۆکنووسیدا, لە لایەنی رۆژنامـەوانان و بڵاوکارانـەوە پەسـند نـەکرا. ئەمـە جگە لە بێ جورمی بەدەنی و نەخۆشی بەردەوامی خۆی کە لێی بوو بـوو بـە سـەربار, بۆیە سەرەنجام لە غوربەت داو دوور لە وڵاتی خۆی لە نیعمەتی ژیان مەحروم بوو.

چیرۆکی (بەلەمی بێ قەرار) بووە مایـەی سـەرنجی زۆربـەی نووسـەرانی ئـەمریکایی و بێگانە لەوانە: (جوزیـف کـونراد 1875-1924)ی چیرۆکنووسـی ئینگلیـزی. کـونراد لـە بیرەوەرییـەکانی خۆیـدا سـەبارەت بـەم چیرۆکە دەڵێـت: (ئەوسـادەیی, رەوانـی و سـۆزە بـەرزە مرۆڤایەتییـەی کـە لـە رووداوی دەربـەدەری چوارکەسـی نـاو بەلـەمێکی

PDF4Kurd

بچووکی بەر لافاودا شرۆڤە و شەرح کراوە, ئەوەندە بەرزە کە دەتوانرێ بگوترێ دیمەنێکە لە ژیانی واقیعی بەشەر و کێشمانە کێشە هەمیشەییەکانی بەشەر.)

27

سارا ئورن جیوئیت

sara orne jewett

1909-1849

یەکێکە لە نووسەرە بە نامێکانی نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەی ئەمریکا و بەرهەمەکانی لە سەرانسەری جیهاندا ناسراون و شەیدایانی زۆریان هەس.

سادەیی و بێ پێچ و پەنایی و راستگۆیی خەسڵەتی زاڵی بەرهەمەکانی بوون.

ئەم نووسەرە خەڵکی نیوئینگلاند بوو, لە شاری "سوت برویك"ی سەر بە پارێزگای (مین) هاتۆتە دنیاوە و زۆربەی تەمەنی خۆی لە سەرزەمینی پڕ گوڵ و گیا و دەریاچە و رووبار و جۆبارانی ئەو دەڤەرە بەسەر بردووە. باب و باپیرانی هەموو بە ئەهلی زانست و خزمەتگوزارانی رۆشنبیری دێنە هەژمار.

سارا هەر لە منداڵییەوە دڵبەندی دیمەنێن جوان و ژیانی سادە و ساکاری گوندییانی نیوئینگلاند بوو. ئەوەی لە دەوروبەری خۆیدا دەیبینی و هەر شادی و خەمێکی کە لە دیتنی ئەو دیمەنانەوە هەستی پێدەکرد, هەر هەمووی بە سادەیی و بێ پێچ و پەنا, بەڵام بە ووشەو رستەیێن دڵگیر دەخستە سەر کاغەز. نووسینەکانی بە شێوەیەکی گشتی وەکو تابلۆی زیندوو بوون کە لەگەڵ خوێنەردا دەپەیڤین و خەیاڵیان پێدەبەخشی هەر ئەم نووسینانە بوون کە پاشان بوون بە سەرچاوەی ئیلهامی ژمارەیەکی زۆر لە نووسەرانی ئەمریکا.

یەکەم بەرهەمی سارا کتێبێك بوو بە نێوی (پەناگەی قووڵ) کە لە ساڵی 1887دا بلاّو بووەوە. ئەم کتێبە بەڕای شارەزایان باشترین (ئوتوبیوگرافی) خەڵکی نیوئینگلاندە و بە جوانترین شێوە داب و نەرێت و رەفتار و رێ و رەسم و هزرو بیری دانیشتوانی ئەو دەڤەرە وەسف دەکات. لەوە بەدواوە ئیدی کتێبەکانی یەك لە دووای یەك بلاّو بوونەوە و پایەیەکی بەرزیان لە دڵی خەڵکی ئەو دەڤەرەدا بۆ وەدەست هێنا.

کورتە چیرۆکی "ماسیخۆری سپی" لە جوملەی ناودارترین کورتە چیرۆکەکانی ئەوە.

PDF4Kurd

28

ڕەی.ب. ویست "کوڕ"

Ray.B.West jr

نووسەری چیرۆکی (دووا پاشماوەی ورچانی بۆر) یەکێکە لە نووسەران و ڕۆژنامەنووسانی ناوداری ئەمریکا کە تەمەنێکی لە کاری چیرۆکنوسی، ڕۆژنامەنووسی و خزمەتێن ڕۆشنبیرییدا سەرف کردووە.

خەڵکی شاری (لوگان)ی سەر بە ویلایەتی (یوتا)یە و لە ساڵی 1809دا لەدایك بووە و دوای وەرگرتنی کارنامە لە کۆلیژی دەوڵەتی یوتا و زانستگەی یوتا و زانستگەی ویلایەتی (ئیوڤا) دەستی دایە کاری مامۆستایەتی. ساڵانێکی زۆر لە شارەکانی یوتا، مونتانا، کانزاس، میسوری، ئارکانزاس، ویسکونسین و ئیوڤادا دەرسی دەگوتەوە و لە هەمان کاتدا ووتارێن بەسوود و جوانی لە ڕۆژنامە و گۆڤارانی ئەو سەردەمەدا دەنووسی.

لە تەمەنی 28 ساڵیدا بوو کە گۆڤاری "وسترن ریو ریو"ی بەربلاوی بلاو کردەوە و لەو زەمانەوە ئیدی بە ڕەسمی کاری چیرۆکنووسی و بلاڤۆکانی گرتە دەست.

هەر لەو سەردەمەدا کە کتێبی جوانی مێژوویی و جوگرافیایی و هەروەها کورتە چیرۆکانی دەنووسی کە زۆربەیان مایەی سەرنجی ڕەخنەگرانی ئەدەب بوون هەندێکیان چەند جارێك چاپ کرانەوە لەوانە: "ڕۆژانەکانی روکی، هونەری چیرۆکی مۆدرێن" کە ناویان خستە سەر زاران.

لە بەرهەمەکانی دیکەی: (کۆمەڵە گوتارێك لەمەڕ ڕەخنەی ئەدەبی نوێ، کورتە چیرۆکێن ئەمریکایی لە نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەمدا. کورتە چیرۆکی هەرە جوانی "دووا پاشماوەی ورچانی بۆر" لە بەرهەمە هەرە باشەکانی ئەوە و لەگەڵ زۆر هەڵبژاردەی (بالاترین کورتە چیرۆکی ئەمریکایی)دا بلاو کراوەتەوە و توانای چیرۆکنووسی و شێوازی نووسین و دەسەلاتی بە سەر بابەتە مێژوویی و جوگرافیاییەکاندا بە جوانترین شێوە دەنوێنێ.

29

پگی هاردینگ لاف

peggyHardingLove

PDF4Kurd

پگی هاردینگ لاف له ساڵی 1920دا له شاری شیکاگۆ هاتۆته دنیاوه و سەردەمی منداڵیەتی خۆی لە (مینیا پولیس) بەسەر بردووه. قۆناغی خوێندنی زانکۆی لە کولیژی (سوئارت مور) تەواو کردووه و هەر لەوێندەر کیژێکی دەرچووی زانکۆی خواستووه و خێزانی پێکەوه ناوه. دەربارەی ڕووداوەکانی ژیانی خۆی نووسیویەتی کە: "ئێمە لە زۆر شار و ویلایەتی جیاجیای ئەمریکادا بووین, بەڵام هەمیشە ژیانی گوندییانەی نێو دەشتە سەوز و بەرینەکانم لە ژیانی شاران پێ خۆشتر بووە..." تا ئەمڕۆش ژیانی ئەم نووسەرە بە زەوقە هەر بەو شێوەیەیە و زۆربەی تەمەنی خۆی لەگەڵ ژنە خۆشەویستەکەیدا لە ناوچە گوندییەکان و مەزرا جوانەکاندا بەسەر دەبات .

ئەم نووسەرە, هێشتا قوتابی ئامادەیی بوو کە دەستی کرد بە چیرۆکنووسین و یەکەم خەڵاتێك کە لەسەر چیرۆك وەریگرت ئەو کاتە بوو کە هێشتا قوتابی زانکۆ بوو و چیرۆکێکی بۆ گۆڤاری "ئەستوری" نووسی بوو. پاشان زۆر چیرۆکی دیکەی بڵاو کردەوەو ناوبانگی دەرکرد. گۆڤاری بەربڵاوی مادموزال, سێ چیرۆکی جوانی پگی بڵاو کردەوە کە یەکێکیان چیرۆکی "گوێرەکەی جیرزی" بوو.

30

ناتانیل هاتورن

NathanielHawthorn

1864 – 1804

یەکێکە لە چیرۆکنووسە گەورەکانی ئەمریکا کە تا تەمەنی 46 ساڵی وەکو خۆی گوتوویەتی گومناوترین کەسی ناوەندە ئەدەبییەکەی ئەمریکا بووە. بەڵام لەو تەمەنەوە و کە کتێبی "پەیڤی ئاگرین"ی بڵاو کردەوە ئیدی شۆرەتێکی زۆری پەیدا کردو ئەستێرەی بەختی کەوتە بەرزی.

ساڵانێکی زۆر لە گۆڤارو ڕۆژنامەکانی ئەمریکادا هەندێ جار بەناوی خۆیەوە و هەندێ جار بەبێ ناو چیرۆکەکانی خۆی بڵاو دەکردەوە.

دوو ساڵ پاش بڵاو کردنەوەی کتێبی پەیڤی ئاگرین زیارەتی بیت المقدس و هەندێ شاری دیکەی شارانی ڕۆژهەڵاتی ناڤین و نزیکی کرد. پاش ئەوە ماوەی حەوت ساڵان کونسوڵی ئەمریکا بوو لە لیڤەرپول.

PDF4Kurd

له ساڵی 1860دا له ئەنجامی ئەوەی کە ساڵ و نیوێك له وولاتی ئیتاڵیادا مابووەوە, کتێبێکی بەناوی (نیو خودای مەڕمەڕین– The Marble faun) بڵاو کردەوە کە زۆر له جاران پتر ناوبانگی پێ دەرکرد.
لەم سەر و بەندەدا, کە تەنیا چوار ساڵ لە تەمەنی مابوو, سەرهەڵدانی جەنگێن ناوخۆی ئەمریکا و نەخۆشی تولانی خۆی لە هەموو جۆرە چالاکییەکی ئەدەبییان خست.
جا بەر لەوەی بمرێ, هەموو بەرهەمەکانی له چیرۆك, نامەی تایبەتی, یادداشتنامە, سەفەرنامە و... . چاپ و بڵاو کرانەوە. شارەزایان و پسپۆران هاتورن بە یەکێك لە نووسەرە شارەزاو لێهاتووەکانی ئەمریکا دەزانن کە لە پەخشاننووسیدا مامۆستاو لە نووسینی چیرۆکی قووڵ و فەلسەفی دا لەناو نووسەرانی ئەمریکادا دیارە. هەردوو چیرۆکی (میوانی شۆرەتخوان) و (چارەی بەردینی مەزن) بە باشترین و ناودارترین کورتە چیرۆکی ئەو دەژمێردرێن.

31
ماری بولتە
MaryBolte

ماری بولتە لە ساڵی 1921 لە شاری ریورتن لەدایك بووە کە یەکێکە لە شارەکانی ویلایەتی نیوجەرزی ئەمریکا. پاش تەواو کردنی خوێندنی باڵا لە زانکۆی "ولزلی" چەند مانگێك لە شاری نیویورك نیشتەجێ بوو, پاشان و لە ساڵی 1947دا لەگەڵ (چارلز بولتە)ی مێردیدا چووە بۆ ئینگلتەرا و دوو ساڵێك لە زانستگەی ئوکسفورد خوێندی. (کۆتایی قەیران) یەکەم چیرۆکی بڵاو کراوەی ئەم خانمە ئەمریکاییە کە لە ساڵی 1951دا و لە گۆڤاری "هارپرز بازار"دا بڵاو بووەوە و لە هەمان ساڵدا وەکو باشترین کورتە چیرۆکی ئەمریکایی خەڵاتی ئەدەبی ساڵی وەرگرت.
بابەت و نێوەرۆکی چیرۆکەکە دەگەڕێتەوە بۆ ساڵانی 1929 تا سەرەتاکانی دووەم جەنگی جیهانی کە قەیرانێکی دارایی بێ وێنە یەخەی میللەتی ئەمریکای گرت و کە ئەگەر کارزانی و فیداکاری پیاوانی نێوداری وەکو فرانکلین رۆزفڵت–ی سەرۆك کۆماری ئەمریکا نەبووایە, ئەوا نابوودی و بێکاری و تێکشکان, ئەم وولاتەی بەرەو کودەتاو پارچەپارچە بوون دەبرد.

PDF4Kurd

کاترین ئانن پۆرتر
katherine anne porter

لـە نێـو نووسـەران و چیرۆکنووسـانی ئـەمریکادا, هەرچـەندە بەرهـەمێن کـاترین ئـانن پۆرتر تا ڕادەیەك کەمن, بەڵام وێڕای ئەوەش شۆرەتێکی فرەی لـەنێو ئەدەبدۆستانی ئەو وولاٌتەو وولاٌتە ئینگلیـزی زمانـەکانی دیکـەی دنیـادا هەیـە. ڕەنگـە هـۆی ئـەم کـەم بەرهەمییەش بگەڕێتەوەبۆ ئـەوەی کـە خـاپورتر نووسـەرێکی ورد بین و کنوکۆکـارە و تا بەرهـەمێك چـەند جارێك نەخوێنێتـەوەو چـەندین جـار ووشـە و رسـتە و نـاوەڕۆکی دەستکاری نەکات و داینەڕێژێتەوە نایداتە بلاٌوەکاران و بلاٌوی ناکاتەوە.

هـــەموو ڕەخنـــەگرانی ئـــەدەبیات و لایـــەنگرانی بەرهـــەمێن ئـــەو پێیـــان وایـــە کـــە نووسـینەکانی ئـەم خاتوونـە لـە هەڵـە و پەڵـە و غەڵـەتی زمانـەوانی و درێـژدادڕی و ووشەێن زیادە و سـەنگەلا بـەدەرن. ئـەوەی ئـەو دەینووسـێت جـوان و قـوڵ و دڵگـیر و لێوان لێوی هەست و سوزێن مرۆڤانییە.

(درەخـتی ئەرخـەوان)ەکـەی ئـەو زۆرجـار لەگـەڵ هەڵبـژاردەی باشـترین بەرهـەمێن نووسـەران دا چـاپ بووەتـەوە و زەوق و سـەلیقە و پایـەی ئـەدەبی ئـەوی بـە خـەڵکی جیهان نیشانداوە. کورتە چیرۆکی سێرك–ش یەکێکە لە بەرهەمە ناودارەکانی و لـە ساڵی 1944دا لەگەڵ چەند چیرۆکێکی دیکەدا لە کتێبی (بورجی کـەچ و چیرۆکێن دیکە)دا چاپ و بلاٌو بووەتەوە.

خاپورتەر لە ساڵی 1984دا لە شاری (ئیندیان کریك)ی ویلایەتی تەکزاسـی ئـەمریکا لەدایك بووە و تا ئەو دەمەی کە وەکو چیرۆکنووسێك شۆرەتی پەیدا کرد, هـەرگیز لـە خـەیاڵی ئـەوەدا نـەبووە کـە بـبیٚ بـە نووسـەر و تەنانـەت پەیوەنـدی لەگـەڵ تاقـە نووسەرێکیشدا نەبوو. لە ژینامەکەی خۆیدا دەڵێت:

"تـا ئـەو زەمانـەی کـە خـەڵکی بـە بەرهەمـەکانم ئاشـنا بـوون, تاقـە نووسـەرێك یـان چیرۆکنووسێکم نەدەناسی. چ کەسێك لە ماڵباتی من یان لە ئاشنایانم ئەهلی ئـەدەب نەبوو تا بەرهەمەکانی خۆمی نیشان بدەم یا شیرەت و راوێژی پیٚ بکەم. هیچ کەسێك نەبوو هاندەرم بیٚ یان ڕێنوێنیم بکات..."

کاترین پۆرتەر وەختیٚ لە شارە دوورە دەستەکەی خـۆی هاتـە دەریٚ و پیٚـی نایـە نـاو کـۆڕێن زانسـت و ئـەدەب کـە لـە ڕێگـەی نووسـینەکانییەوە شـورەتی تـەواوی پەیـدا

PDF4Kurd

کردبوو, ئەوە بوو لە ساڵی 1931دا خەڵاتی فلوشیپ "گوگنهایم"ی وەرگرت و توانی بە پارەکەی خوێندنی باڵا لە ویلایەتە رۆژهەڵاتییەکان تەواو بکات.

33

ئۆ. هنری

O.Henry

ئۆ هنری ناوی خوازراوی نووسەرێکی ناودارە کە ناوی راستەقینەی خۆی (ویلیام سیدنی پورتر)ە کە لە ساڵی 1862دا لە شاری (گرینز بورو)ی ویلایەتی کارولینای باکووری ئەمریکا هاتۆتە دنیاوە. لە تەمەنی هەرزەکاریدا بۆ ماوەی پێنج ساڵ لە دەرمانخانەکەی مامیدا کاری کردووە و ئەوسا لە ساڵی 1882دا رووی کردە ویلایەتی تەکزاس و لەوێندەر کەوتە کارکردن لە دنیای چاپەمەنیدا. لە ماوەی ئەو ساڵانەدا بەرهەمە ئەدەبییەکانی لە دوو رۆژنامەی گەورەی ئەم ویلایەتەدا بەناوی دەیلی پۆست و RolliodStoneدا بڵاو دەبوونەوە.

ئۆ هنری پاشان لە یەکێك لە بانقەکانی تەکزاس دا دامەزرا بەڵام زۆری نەبرد کە ئەم بانقە (ئاستین بانك) نابوود بوو و زەرەرێکی زۆری کرد. ئەم تۆمەتە راستەوخۆ بەرەو رووی ئۆ هنری کرایەوە و ئیدی دادسێن یان دادوەر ناچار داوانامەی دژی ئەو دەرکرد. بەڵام ئۆ هنری لەوێندەر هەڵات و ماوەیەك بە دزییەوە لە نیوئەرلیان ژیاو پاشان چوو بۆ وولاتی هندۆراس لە ئەمریکای ناوەندی.

دۆستانی ئۆ هنری و ئەو بیرەوەرینووسانەی کە هەواداری ئەو بوون ئەو لەم مەسەلەیەدا بەبێ گوناح دەزانن, بەڵام ئیعتراف کردنی خۆی گوناحەکەی خۆی لە سەر دەسەلمێنێ. ئۆ هنری کە بیستی ژنەکەی نەخۆشە گەڕایەوە بۆ وولاتی خۆی و ئیدی کەوتە زیندان و پتر لە سێ ساڵی لە زیندانی (ئوهایو)دا بردەسەر.

پاش ئەوەی لە زیندان بەربوو زۆر بە جددی خوی دایە نووسین و بڵاو کردنەوەی کورتە چیرۆکان لە گۆڤارە فرە تیراژەکانی نیویورك و ئیدی بەر لەوەی لە تەمەنی چل و هەشت ساڵیدا و بە نەخۆشی سیل بمرێ ناو و ناوبانگێکی زۆری پەیدا کرد و پتر لە 600 کورتە چیرۆکی لە پاش بەجێما.

PDF4Kurd

چیرۆکەکانی ئۆ هنری زۆر کاریگەر و دڵگیر و چڕوپڕ و سفت و مکوم تانووپۆن.
کۆتایی چیرۆکەکانی بە زۆری کوتوپڕ و ناگەهان و پێچەوانەی تەسەور و وێناکردنی خوێنەرن.
ڕەخنەگرانی ئەدەبی, ئۆ هنری بە یەکێك لە پێشەنگانی هونەری کورتە چیرۆك دەزانن و بایەخی زۆر بۆ کارەکانی دادەنەن.

ئامبروز بییرس

1917-1842

AmbroseBierce

ئەم چیرۆکنووس و نووسەرە خەڵکی (ئوهایو)یە و ساڵانێکی زۆر وەکو ئەفسەری فەخری لە شەڕە ناوخۆییەکانی ئەمریکادا بەشداری کردو خزمەتی دیاری بە هێزی باکورییەکان کرد.
پاش کۆتایی جەنگ بارگەی پێچایەوە و رووی کردە شاری سانفرانسیسکۆ و لەوێندەر بیرەوەرییەکانی خۆی بە شێوەی زنجیرە ووتارێکی جوان لە رۆژنامە و گۆڤارانی هەفتانەی ئەو دەڤەرە بلاو کردەوە.
لە دەوروبەری ساڵی 1872دا رووی کردە وولاتی ئینگلتەرا و چوار ساڵ لە پایتەختی ئەو وولاتەدا هەر خەریکی نووسینی گوتار و چیرۆکان بوو. لەم شارەدا, یەکەمین بەرهەمی ئەدەبی خۆی کە نموونەی هەڵکەوتووی چیرۆکنووسینی ئەو بوو بە ناوی (دۆڵی روحان)ەوە بە شێوەی کتێبێکی جیا و سەربەخۆ بلاو کردەوە.
پاش چوار ساڵ ئەوسا بییرس بۆ سانفرانسیسکۆ گەڕایەوە و باقی تەمەنی خۆی کە نزیکەی 21 ساڵێك بوو لەم شارەدا بە کاری ئەدەبی و رۆژنامەوانییەوە بەسەر برد.
چیرۆکەکانی بە شێوەیەکی گشتی زادەیبیرەوەرییانی رۆژانی پڕ مەینەتی جەنگن.
سەربوری قارەمانانی چیرۆکەکانی, خەمناك و ترسناکن. نووسەر هەندێ جار دیمەنەکان بە جۆرێ ئاوێتەی رەگەزێن ترسناك و رووداوێن سامدار دەکات کە مووی لەشی خوێنەر رەق دەکەن. هەندێك لە خوێنەرانی ئەمریکایی چیرۆکەکانی بییرس بە هۆی ئەم تاڵی و سامناکییەیانەوە پەسند ناکەن, لێ ڕەخنەگرانی ئەدەبی باوەڕیان

PDF4Kurd

وایە کە بییرس لە نووسەرە بەتواناکانی ئەمریکایە و بەرهەمەکانی بەشێك لە سامانی نەمری ئەدەبیاتی ئەو وولاتە پێك دێنن.
قارەمانان, یان بە گوتەیەکی دی قوربانیانی چیرۆکەکانی ئەو بە زۆری لە نێوان کەسایەتی تەنیا و مەینەتبارەوە هەڵدەبژێردرێن و لە ئەنجامی رووداوێن سەیر و لە تەسەور بەدەرەوە, دووچاری چارەنووسی شووم دەبن و فەوت و فەنا دەبن.
کورتە چیرۆکی (رووداوی پردی ئول کریك) لە جوملەی ئەو بەرهەمە نەمرانەیە کە شۆرەتێکی فرەی لە نێو ئەدەبدۆستانی ئەمریکادا هەس.

35
نیکولای گوگول
1852-1809

نیکولای گوگول ناوەکەی مانای "سۆنەی کێوی" دەگەیەنێ, لە ساڵی 1809دا لە ئۆکراین هاتۆتە دنیاوە, بەڵام بەرلە تەمەنی 20 ساڵی بە نیازی سامان کۆکردنەوەو شۆرەتی ئەدەبی روویکردە سانپتر زبورگ کە پایتەختی رۆشنبیریی روسیای تزاری بوو. لە ساڵی 1836دا لەسەر شانۆنامەی تەنز ئامێزی جەنابی موفەتیش بۆ ماوەی دوازدە ساڵ دوور خرایەوە, چونکە ئەم کارە هونەرییە زۆر بە توندی رەخنەی لە دام و دەزگاو دەسەڵاتی وەخت گرتبوو. لە ساڵی 1837 رۆمانی "گیانە مردووەکان". لە ساڵی 1842 رۆمانێکی دیکەی بەناوی "تاراس بۆڵبا" بڵاو کردەوە, ئەم رۆمانە دەربارەی خەباتی قۆزاقەکانە لە سەدەی شازدەدا.
لە روسیادا نیکولای گوگول بە باوکی ریالیزم لە ئەدەب دا دەژمێرن, هەرچەند بە رۆمانتیك-ش ناسراوە. تەنانەت فلادیمیر نابوکوف بە "خەیاڵپەروەری"ش ناو بردووە. هەڵبەتە ئەم هەموو تایبەتمەندییە بە رواڵەت ناکۆکانە یەکیان گرتووە و دیارترین و کاریگەرترین کورتە چیرۆکی تا ئەمڕۆکەی دنیایان بەرهەم هێناوە. پاڵتۆ, هاوڕێ لەگەڵ بەرهەمەکانی ئەدگار ئالن پۆو ناتانیل هاتورن و چەند نووسەرێکی دیکەدا پردێکە لە نێوان حیکایەت, واتە شەرح وەرگێرانەوەی سادەو ساکاری رووداوان, و کورتە چیرۆکی ئەمڕۆکەدا بە هەموو لایەنە ئەخلاقی و شرۆڤە کۆمەڵایەتی و راڤە دەرونییە ئاڵۆزەکانیەوە.
فرانك ئوکانر کە خودانی کتێبی (دەنگی تەنیا)یەو ئەم کتێبە تۆژینەوەیەکی بەرجەستەو جددییەدەربارەی کورتە چیرۆك, دەڵێت ئەگەر بیویستایە ناوێکی دی

PDF4Kurd

لەو کتێبەی بنێ , ئەوا لەوە بوو رستەیەکی لە چیرۆکی پاڵتۆ هەڵبژاردایە: "من برای ئێوەم". ئەم ووشانە. کە لە زاری فەرمانبەرێکی بچووکی بێ پلەو پایەی هەراس لێ هەڵگێراوەوە دەردێ- یەکێك لە هاوارەکانی ئەو کە نوێنەری گوتیاری "راوی" چیرۆکەکەیە بە جۆرێ دەخاتە ژێر کاریگەرییەوە کە "زۆرجار لە ژیاندا لەم بیرە ترساوەو لەرزی لێهاتووە کە مرۆڤ تا چ رادەیەك دەتوانێ دڵرەق بێ." ئوکانر دەڵێت کە ئەم چیرۆکە "یەکەمین تەجەلیگەی مرۆڤی بچووکە". "هەموو شتێکی ئاکاکی ئاکاکیوفیچ, لە ناوە پێکەنین ئامێزەکەیەوە بیگرە تا کارە هیچەکەی بە یەك ئەندازە حەقارەتبارە و بەم حاڵەشەوە گۆگۆل بە شێوەیەك لە شێوەکان جیلوەیەکی روحانی بە پوچی ئەو دەبەخشێت."

هەرچەندە مەرج نییە هەر چیرۆکێکی کورت لە شاردا روویدات, بەڵام چیرۆکی کورتی ئەمڕۆکە کەم و زۆر رەنگدانەوەی ژیانی ئەمڕۆی شارە بە هەموو نامۆیی و غەریبی و بێگانەییەکیەوە. گوگول وەختێکی زۆر بۆ وەسفی سانپترز بورگ و بە تایبەتی ژیانی فەرمانبەران تەرخان دەکات. پاڵتۆ بە هەمان ئەندازەی کە چیرۆکی ئەو کۆمەڵگەیەیە حیکایەتی "مرۆڤێکی بچووکە کە هەم پێی پێدەکەنین و هەم بەزەییمان پێدا دێتەوە. گوگول تەکنیکی ریالیستی و رۆمانتیکی و خەیاڵپەروەرانەی بە شێوەیەکی پرشنگدار بەکار هێناوە.

گۆگۆلی خاوەنی "پاڵتۆ"ی شاکاری قەڵەمڕەوی کورتە چیرۆکی جیهانی لە ساڵی 1852دا لە کاتێکدا تەواو شێت بووبوو, ماڵاوایی یەکجارەکی لە دنیای ئەدەبیات کرد.

ئیدگار ئالین پو
1849 -1809

ئیدگار ئالین پو لە ساڵی 1809دا, لە بۆستون-ی ئەمریکا هاتۆتە دنیاوە لە ریچموند, لە ڤیرجینیا و لە ئینگلتەرادا گەورە بووەو, دایك و باوکی خۆی نەبووەو ژن و مێردێك هەڵیان گرتۆتەوە و بەخێویان کردووە. ساڵێکی لە زانستگەی ڤیرجینیا, دوو ساڵی لە سوپای ئەمریکا و ماوەیەکی کورتی لە زانکۆی ڤیست پۆنیت بەسەر بردووە. بڵاو بوونەوەی یەکەم کۆمەڵە شیعری نە دەستکەوتێکی بۆ ئەو تێدا بوو, نە سەرنجی رەخنەگرانی راکێشا. پۆ پاشان کەوتە نووسینی کورتە

PDF4Kurd

چیرۆکان کە نێوەڕۆکی زۆربەیان هەجوی تەوسئامێزی زەوقی ئەدەبی دەوران و سەردەمی ئەو بوو. لە ساڵی 1835دا پەیوەندی بە گروپی بەڕێوەبەرانی گۆڤاری "ساوترن لیتەری میسینجەر"ەوە کرد کە هەم چیرۆکەکانی ئەوی بڵاو دەکردەوەو هەم ئەو نووسینە رەخنەییانەیان بۆ بڵاو دەکردەوە کە لەسەر کتێبانی دەنووسین. ئیدی لێرەوە رەوتی ژیانی بە تەواوەتی گۆڕا. لەمە بەدواوە زۆربەی ژیانی بە نووسین و ئامادە کردنی ووتارانی ئەدەبی بەسەر بردو بۆ گۆڤارانی وەکو بالتیمورو فیلادلفیاو نیویورك کاری دەکرد. بەشی هەرەزۆری بەناوبانگترین چیرۆکەکانی لەو گۆڤارانەدا بڵاو کرانەوە.

ناوی پۆ یەکەمجار وەکو رەخنەگرێکی بە ئاژاوە و نەترس و بێ منەت کەوتە سەرزاران. لە ساڵی 1839دا "25" چیرۆکی پۆ لە کتێبێکدا بەناوی "ئەفسانەێن غەریب و خەیاڵئەنگێز" هاتە بڵاو بوونەوەو رەخنەگران کەوتنە ستایشی, بەڵام فرۆختی کتێبەکە باش نەبوو. پۆ لە ساڵی 1845دا بە بڵاو کردنەوەی قەسیدەی "قەلەڕەش" شۆرەتی پەیدا کردو رێك لەو کاتەدا کە دەرگاکانی شۆرەتی لێدەکرانەوە کەوتنە شەڕەدەنووکی توندو چزودار لەگەڵ جەمعی ئەدیبانی نیورکدا؟ لە ساڵی 1845دا (هەڵبژاردەی ئەفسانەکان)ی بڵاو کردەوەو لەمەشیاندا هەر سەرکەوتنی بەدەست هێنا. بەڵام بەردەوامی پۆ لە هێرش کردن بۆ سەر ئەدیبان, پەرچە هێرشی ئەوانی بەدواوە بوو, و گیرۆدەی "شەڕی ئەدیبان" بوو. خەنیمان و دژمنان کەوتنە پەلاماردانی شۆرەتی ئەدەبیی ئەوو ئابڕوی شەخسی ئەویان بە واتە وات و بوختانان لەکەدار دەکرد. لە ساڵی 1848دا پەخشانە شیعری (دۆزیمەوە)ی بڵاو کردەوە. پۆ لەم پەخشانە شیعرەدا هەوڵ دەدا بیرو خەیاڵی زانستی بە کەشف و شهودی شاعیرانەوە ببەستێ. هەندێ لە جوانترین هۆزانین پۆ لە دوا سێ ساڵی تەمەنیدا نووسراون و وتراون. پۆ لە ساڵی 1849دا و لە بالتیمور لە هەلومەرجێکی ئاڵۆزو نادیاردا, کە تا ئێستاش هەر نادیارە, مرد.

ناوزڕاندن و بەدناو کردنی پۆ پاش مەگیشی هەر بەردەوام و بگرە ئەفسانەی پۆ رەواجی پێدرا, ئەفسانەی پیاوێکی گەندەڵکاری شێت و شور, تلیاکی و مەشروب خۆرو گومان لێکراو. زۆرجار لەگەڵ ئەو شتانەدا کە خۆی لە چیرۆکەکانیدا خوڵقاندبوونی بە یەك کەس دەژمێردراو کەسایەتی و خوڵق و خووی دەخرایە بەر هێرش و پەلامار. دیارە خەڵکانێکیش هەبوون بەرگرییان لێدەکردو ستایشی هەڵوێستی شۆڕشگێڕانەیان دەکرد دژی ئەمریکای گەندەڵ و پارەپەرست. بە

PDF4Kurd

هەرحاڵ ئەو دوو بۆچوونە دەرهەق بە پۆ هەبوو, و هەر یەکەشیان بنەمای خۆی هەبوو. لەگەڵ ئەمەشدا توێژەرانی تازە هەوڵیان داوە جۆرە هاوسەنگییەك لە نێوان ئەو دوو بۆچوونەدا بەرقەرار بکەن. و لایەنگرییان لە پۆ کردووە وەکو ئەدیبێکی زەین روون و سەرنج تیژ و بەتوانا لە بواری رۆژنامەوانیدا.

پۆ لە ژیاندا زیاتر وەکو رەخنەگر ناسرابوو و دەستکەوتەکانی لەو وارەدا کەم نەبوو. بۆ نموونە, تواناو بەهرەکانی ناتانیل هوتورن–ی کەشف کردو زۆر وریایانەو هوشیارانە لاوازییەکانی شیعرەکانی لانگفیلو–ی دەست نیشانکرد. یەکێك لە بەڵگەکانی بایەخی رەخنەکانی ئەو ئەمەیە کە خۆی زۆر بەهەندی وەردەگرت. باوەڕی وابوو کە رەخنە دەبێ سەربەخۆ بێ و خۆی لە هەموو وابەستەگییەکی لاوەکی دوور بگرێ و تەنیا کاری بە دەقی بەرهەمەکەوە هەبێ. بەلای ئەوەوە رەخنەگر دەبێ توانایەکی تایبەتی لە هەڵسەنگاندن و جیاکردنەوەو گێژەو بێژە و تەتەڵەی دەقدا هەبێ و بۆ ئەوەی ببێ بە خودانی قەزاوەت و داوەرییەکی دروست و ساغڵەم دەبێ یاساو رێسای تایبەت دابهێنێ. پۆ کە حەزی لە ئەدەبیاتی پەروەردەیی نەدەکرد, دەربارەی توانای هونەر جۆرە تیۆرییەکی داهێنا کە لەو تیۆرییەدا پێشبینی پرەنسیپی (هونەر بۆ هونەر)ی کردبوو. پۆ لەگەڵ خەیاڵپەروەریدا بوو, پێی وابوو هونەرمەند هەق نییە پابەندی ریالزم و نیشاندانی واقیع بێ. دەیگوت نووسەر ئازادە تا جیهانی تایبەتی خۆی بخوڵقێنێ. هەروەها دژی ناسیونالیزی ئەدەبی بوو کە لە سەرەتای سەدەی نۆزدەدا لە ئەوروپادا باو بوو. لەگەڵ هەموو ئەمانەدا سووربوو لەسەر ئەوەی کە نووسەرانی ئەمریکایی نابێ لاسایی نموونە ئەوروپاییەکان بکەنەوە. هەرچەندە بەهرەی شاعیرانەی زیاتر بە کەشف و شهود دەزانی, بە بەڵگەوە داوای دەکرد کە نووسەر دەبێ سەنعەتکار بێ و بایەخی تەواو بە وردەکاری بەرهەم بدات.

ئیدگاری شاعیر لە تاق لاویدا زۆر لە ژێر کاریگەری بایرون, کولریج, شیلی و کیتس دا بوو. شیعری بە خوڵقاندنێکی جوانی دەزانی و بە هونەرێکی ئامانجداری دەژمارد کە مەبەستی بەرز کردنەوەی روحە. پۆ هەمیشە لە هەوڵی ئەوەدا بوو کە بە کۆمەکی رەمزێن ئاڵۆز و رازدار بابەتێن لە وەسف نەهاتوو بخاتە روو. لە واری ووشەدا, زیاتر چەمکە ناراستەوخۆکانی ووشەی رەچاو دەکرد تا مانای واقیعی ووشە. هەندێ لە رەخنەگران ستایشی قوڵی شیعرەکانیان کردووە. بەلام هەندێ رەخنەگری دی گلەییان لە ئاڵۆزی و تەم و مژاوی دەقەکانی کردووە. پۆ هەم لە چیرۆك و هەم لە

PDF4Kurd

شیعردا کەسێکی بەتوانا بوو کەچی لەگەڵ ئەوەشدا بەوە تاوانبار دەکرا کە چەمکی بازاڕی و خەڵەتێنەر هەڵدەبژێرێت. هەڵبەتە گومان لەوەدا نییە کە حەزیدەکرد هەست بکات بە بریکاری چەمك و مانا. دیارە دەبێ ئاماژە بۆ ئەوە بکرێ کە شیعری پۆ پردێك بوو لە نێوان پەیڕەوانی ڕۆمانیتیزم و سەمبولیزم, بە تایبەتی لە فەرەنسا. لەو شاعیرە فەرەنساییانەی کە ستایشی شیعری ئەویان دەکرد و لە ڕووی شیعرەوە خۆیان بە قەرزار باری ئەو دەزانی, دەکرێ ناوی بودلێر, مالارمێ و ڤالیری بەرێ. جوانی ناسی و ئەزموونی سەمبولیزم زۆر شتیان لە بەرهەمەکانی ئەوەوە وەرگرتووە.

بە هەرحاڵ, دەستکەوتی سەرەکی پۆ کورتە چیرۆکەکانیەتی. پۆ لە بەکارهێنانی بابەتێن سامناکی وەك مەرگ, شێتی, تاوان, نەخۆشی و فەوتاندا وەستابوو لە ئەفراندنی قارەمانانی لات و لەوێرو شێت و دێوانەدا بەهرەمەند بوو. زۆربەی قارەمانانی بەرهەمەکانی گیرۆدەی وەسواسی زەین و گوناهن, لە نێوان ئارەزووە ناکۆکەکاندا وێڵ و سەرگەردانن و توانای موناقەشەیان هەیە, بەڵام لە ڕووی مرۆڤایەتی و ئەقڵییەوە تەواو نین. لەنێو چیرۆکەکانیدا چیرۆکی داشۆرینی توند, چیرۆکی پۆلیسیانە, چیرۆکی خەیاڵی ڕۆمانتیك و ئامانجدەرانە بەدی دەکرێ. پۆ مامۆستای چیرۆکی ترس و دڵە خورپێ بوو, چیرۆکی پۆلیسی داهێناوە.

پۆ کەسایەتییەکی سەیر و ئاڵۆزکاو بوو, نووسین و هزر و بیرو خەیاڵیشی بە هەمان ئەندازە ئاڵۆزکاوە. پۆ شەیدای ڕەمز و ڕازان بوو هەمیشە هەر لە بیری کردنەوەی ئەو ڕەمز و ڕازانەدا بوو. ترسناکترین ترسی دەئەفراند و ئەوجا قاقا پێی پێدەکەنی و گاڵتەی پێدەکرد. شێتانێکی دەخوڵقاند کە لە هەڕەتی شێتایەتیدا پەیرەوی مەنتقیان دەکرد, یان ئاقڵانێکی دروست دەکرد کە لە هەڕەتی ئاقڵییدا دەستیان دەدایە شێتێتی. پۆ شەیدای خوڵقاندنی نا هاوسەنگی و ناتەبایی بوو. قارەمانانێکی دروست دەکرد کە لە چاو تروکانێکدا لە حاڵەتێکەوە بۆ حاڵەتێکی دیکە دەگۆڕان کاریگەری پۆ وەکو کاریگەری نووسینەکانی هەمەجۆرو ئاڵۆزە. کاریگەری بەرهەمەکانی بەسەر بەرهەمی کەسانی وەکو: ڕوبرت فراست, گراهام گرین, فیودور دۆستۆفسکی, ڕۆبرت لویس, ستیڤنس, ئاندرێ جید, جیمز جویس و خورخەلویس بۆرخس-ەوە دیارە. کاریگەری چیرۆکە ترسناك و پۆلیسییەکانی بەسەر چیرۆکنووسانی ئەو بوارەدا, بە تایبەتی بەسەر کونان دویل-ەوە دیارە. پۆ تەنانەت کاریگەری بەسەر شیعری ئەورووپای ئاخر و ئۆخری سەدەی نۆزدەمەوەو

PDF4Kurd

هەروەها بەسەر شێوەکاری و مۆسیقاشەوە بەزەقی دیارە. مارگریت و دیبوسی لە جوملەی ئەو شێوەکار و مۆسیقاوانەن کە ئیعترافیان بە کاریگەری پۆ کردووە..
دیارە بایەخی پایەی ئەو وەکو داهێنەرێکی گەورە هەر لە یادا دەمێنێ.

37

شیروود ئەندیرسین

1941-1876

ئەندیرسین لە ساڵی 1876دا لە کامدین-ی ئوهایو لەدایك بووە. بە منداڵی لەبەر هەژاری قوتابخانەی سەرەتایی تەرك کردو بە مەبەستی نان پەیدا کردن بۆ خێزانەکەیان شانی داوەتە بەر کاری جۆراوجۆر. لە رێگەی کارکردنەوە ئاشنای وەرزێران, رەنگ کارانی ناوچەیی و توێژە کۆمەڵایەتییە جیاوازەکان بووەو شارەزایی لە ژیان و گوزەران و خووخدە و تەبیعەتیان پەیدا کردووە. ژیانی ئەو بابەتە خەڵکە پاشان بووە بە هەوێن و دەستمایەی گەلێك لە چیرۆکەکانی. لە نۆزدە ساڵیدا و بە دووی کارا رووی کردۆتە شیکاگۆ و شارەکانی دیکەی رۆژاوای ناوەڕاستی ئەمریکا. پاشان چووە ریزی گاردی نەتەوەییەوە لە کۆتایی جەنگی ئەمریکا و ئەسپانیادا بۆ کوبا نێردرا. پاش گەڕانەوە لە کوبا, لە تەمەنی 23 ساڵیدا بۆ ماوەی ساڵێك چووە قوتابخانەی ئامادەیی. پاشان لە شیکاگۆداو لە کاری نووسینی ریکلام دا سەرکەوتنی باشی بەدەست هێنا. لە ساڵی 1907دا کارخانەی رەنگسازی ئەندیرسین-ی لە یەکێك لە شارەکانی ئوهایودا کردەوە. بۆ ماوەی پێنج ساڵان لە کاری دروستکردن و فرۆتنی رەنگدا بێ هاوتاو بێ خەنیم بوو و شۆرەت و سەرکەوتنی باشی بەدەست هێنا. رۆژێك کوت و پڕ لە کاتی خوێندنەوەی نامەیەك دا بۆ سکرتێرەکەی خۆی لە نووسینگەو کارخانەکەی وەدەرکەوت دوای چەند رۆژێك خۆی لە خەستەخانە بینییەوە. تووشی لاوازی ئەعساب بوو بوو, هەر ئەمەش کردییە کارێك کە لە تەمەنی سی و شەش ساڵیدا رێگەی هەڵاتن بگرێتە بەر, خۆشگوزەرانی چینی بورژوا وەلاوە بنێ و بەرەو جیهانی هونەر دابکشێ.
ئەندیرسین چوو بۆ شیکاگۆ و لەوێندەر سەرقاڵی نووسین بوو. بەخۆی لەو بارەیەوە دەڵێت: "پێیەکانم هێندە لە ئاوی روباری ساردا مانەوە, شێدار و قورس بوونە,

PDF4Kurd

ئێستا گەرەکمە ماوەیەك بەسەر زەوی ووشكدا بڕۆم." لە شیكاگۆدا بە كۆمەكی كارل ساند بورگ و ئیدگار لی ماستیرز زەوقی چووە سەر نووسین و گۆڤارەكانی ئەو سەردەمە باوەشیان بۆ كردەوە. ڕۆمانی (فەرزەنی وێندی مەك فیرسین)ی ئەندیرسین باسی سەربوری گوریژگەیەكی لادێی بێكارە كە دەبێ بە خانەدارێكی سەركەوتوو, بەڵام پاشان عەودالی كەشفی حەقیقەت دەبێ و دەستبەرداری خەونی سەركەوتنی مادی دەبێ. ئەم ناوەڕۆكە جارجاریَ لە بەرهەمەكانی دیكەشیدا دووبارە دەبێتەوە. بۆیە هاوعەسرانی ئەندیرسین, بە هونەرمەندێكی یاخی دەزانن. ئەندیرسین پێشڕەوی ئەو تاقمە نووسەرانە بوو كە پاش كارەساتەكانی یەكەم جەنگی جیهان, بە هاكانی نەوەكانی پێشوویان وەلاناو گرنگیان دا بە ئازادی تاك باوەڕیان وابوو كە كۆمەڵگەی ئەمڕۆ نایەڵێ مرۆڤ بگاتە كەماڵ. ئەم نووسەرانە لەنێو شارستانییەتێكی لێكپچڕاوی بێهودەدا عەودالی بەهاو چەمكە ئامانجدەرەكانی خۆیان بوون. ئەمانە كە بە نووسەرانی رینسانس–ی شیكاگۆ ناویان دەركردبوو لەگەڵ د. ئێچ, لورانس دا هاوبیرو بۆچوون بوون كە دەیگوت شارستانییەت لە تەحەمول نایەت و هەر خەڵكانی كۆن لەناو سروشت داو لەپاڵ سروشتدا بەختەوەری راستەقینەیان وەدەست هێناوە. ئەندیرسین لە ساڵی 1925دا ڕۆمانی (خەندەی تاڵ)ی بڵاو كردەوە. لە ساڵی 1917دا (پیاوانی بزاڤ)ی بڵاو كردەوە كە ڕۆمانێكە دەربارەی كانەزوخاڵەكانی پەنسیلڤانیا. لە ساڵی 1918دا كۆمەڵە شیعری (گۆرانییەكانی ئەمریكای ناوەند)ی بڵاو كردەوە. لە ساڵی 1919دا كۆمەڵە چیرۆكی (واینز بیرگ ئوهایو)ی بڵاو كردەوە و بەم كۆمەڵە چیرۆكە گەییە لوتكەی شۆرەت و ناوبانگ. ئەم كۆمەڵە چیرۆكە لێكدانەوەی سایكۆلۆژین لەمەڕ ژیان لە شارە بچووكەكانی ئەمریكادا. هەندێكیان, وەكو چیرۆكی (دەستەكان) بە حاڵ و هەوایەكی شاعیرانە نووسراوەو هەندێكی تریان تەژی خەمێكە كە وەكو داوە دەزوویەكی نەبینراو بە سەرانسەری چیرۆكەكەداكێشراوە.

(واینز بیرگ ئوهایو) تا رادەیەك بە شێوازی (وێنەی هونەرمەند لە لاویدا)ی جیمس جۆیس نووسراوە. جۆرج ویلیارد, یەكێكە لە دانیشتوانی واینز بیرگ, و لێبڕاوە ببێ بە نووسەر و گەلێك لە خەڵكانی تەنیای ئەوێندەر باسی گرفتەكانی خۆیانی بۆ دەكەن جۆرج لە ڕێگەی گێڕانەوەكانی ئەوانەوە ناخی خەڵكانی بۆ كەشف دەبێ و دەیخوێنێتەوە. لەگەڵ ئەمەشدا بۆی بەدیار دەكەوێت كە هیچی پێ ناكرێ. گۆشەگیری مرۆڤ یەكێكە لەو سێ ڕەگەزەی كە چیرۆكەكانی ئەم كتێبە پێكەوە

PDF4Kurd

دەبەستێ. واتە گۆشەگیری مرۆڤ یەکێکە لە ڕەگەزە هاوبەشەکانی چیرۆکەکانی ناو ئەم کتێبە. هونەرمەندی و دەست ڕەنگینی نووسەر لەم کۆمەڵە چیرۆکەدا بە جۆرێ بەرجەستە بووە کە نووسەرانی وەکو هەمینگوای و فۆکنەری هەڵوەدای خۆی کردووەو لاساییان کردۆتەوە.

چیرۆکی (دەستەکان) کە یەکێکە لە چیرۆکەکانی ناو کتێبی (واینز یبرگ ئوهایو) حیکایەتی دەستانێکە کە نائومێدانە بۆ لە هەمێز گرتنی خەڵکانی دی کراوەتەوە. لێ ئەم دەستە کراوانە چ ئەشق و پەیوەندییەك لەم جیهانەدا نابینن.

ئەندیرسین لە ساڵی 1921دا و پاش بڵاو کردنەوەی ڕۆمانی (سپیی ماندوو) ڕووی کردە ئەوروپا و لەوێندەر جیمز جویس-ی بینی. ماوەیەك دواتر لە نیوئورلیاندا ویلیام فۆکنەری "کەشف" کرد. (سەرکەوتنی هێلکە مریشك و ئەسپان و مردووان) بە باشترین کۆمەڵە چیرۆکی ئەو, لە پاش (واینز ئیبرگ ئوهایو) دێتە ژماردن. ئەندیرسین (زەوجینی زۆر)ی لە ساڵی 1933دا بڵاو کردەوە.

ڕۆمانەکانی ئەندیرسین بە پێچەوانەی کورتە چیرۆکەکانییەوە زۆر سەرنج ڕاکێش و سەرکەوتوو نین. چونکە قارەمانەکانی لە ڕێگەی کارو کردەوەوە گەشە ناکەن و نایەنە ناسین, واتە نووسەر پشتی بە کارو کردەوەی قارەمانەکان نەبەستووە, بەڵکو زیاتر پشتی بە شی کردنەوەو ڕاڤەو شرۆڤەی دوورو درێژ بەستووە.

بەرهەمێن ئەندیرسین لە دەیەکانی 1920دا, لە ئەمریکادا زۆر بە ڕەواج و بەناوبانگ بوون. چینی خوێنەواری ئەمریکا زۆر ڕمووەدەی بوون و ئەم ڕەواجەش بیست ساڵێك درێژەی کێشا. لە ساڵی 1941دا لاینیل تریلینگ-ی ڕەخنەگری ناوداری ئەمریکا, جورئەتی پەیدا کرد کە پەلاماری شۆرەتی ئەو بدات. لەگەڵ هەموو ئەمەشدا دەستکەوتە هونەرییەکانی ئەو بۆ دنیای چیرۆکنووسی تاکو ئێستاش هەر بایەخدارن. بڵاو بوونەوەی (بیرەوەرییەکانی شیروود ئەندیرسین) لە ساڵی 1949داو هەروەها چاپ کردنەوەی هەندێ لە بەرهەمەکانی و پێشوازی گەرمی خوێنەران لەو بەرهەمانە, بەڵگەی ئەو قسەیەی سەرێمانە.

"مردن لە جەنگەڵدا", "دەمەوێ بزانم بۆ" , "هێلکە مریشك", "گلۆپە دانەگیرساوەکان" , "ئەو پیاوەی بوو بە ژن" بە باشترین کورتە چیرۆکی ئەو دەژمێردرێن.

ئەندیرسین لە واری نووسینی کورتە چیرۆکدا بە شێوەی یەکەم کەس زۆر بەتوانا بوو. کورتە چیرۆکی (دەمەوێ بزانم بۆ) یەکێکە لەو کورتە چیرۆکە هەرە

PDF4Kurd

سەرکەوتووانەی کە بە شێوەی یەکەم کەس نووسراوە. ئەم شێوەیە کە مارك تـوین یەکـــەمجار لـــە (هـــەکیلبیری فـــین)دا بـــەکاری هێنـــا, لـــە راســـتیدا ســـەرکەوتنی چیرۆکنووسانی ئەمریکاییە. کەم چیرۆکی کورت توانیویـەتی بە بنجبڕی "دەمـەوێ بزانم بۆ" بێ تاوانی منداڵێك وێنە بگرێ, کە هێنراوەتە ناو جیهانی گەندەڵییەوە. ئەندیرسین لە ساڵی 1941دا لە پەنەمادا مرد.

38
ئیڤان تورگینیف
1883-1818

بـە گوتـەی هینـری جیمـز, چـیرۆکی (بـیرەوەری راوچـییەك)ی ئیڤـان تورگینیـف, دەورێکـی هێنـدە گرینگـی لـە ئازادناسـی مسـکێنان و ڕەعییـەتانی روسـیادا بینیـوە, مەگەر هەر "کوخی هاپۆ تۆم" ئەو رۆڵەی لـە ئـازادیی کۆیلـەکانی ئـەمریکادا بینیبێ. (بـیرەوەری راوچـییەك) نـاوی کۆمەڵـە چـیرۆکێکی تورگینیـف-ەو دووره لـە هـەر بانگەشـەکا بانگـە شـارییەك و تورگینیـف هێنـدە زیندووانـەو هـەوەس بزوێنانـەو شـاعیرانە وێنـەی تەبیعـەتی گرتـووە, مەگـەر هـەر لـەخۆی بوەشـێتەوە. هنـری جیمـز دەڵێـت جیـاوازی تورگینیـف لـە (هریـت بیچراسـتو) لەمەدایـە کـە چـیرۆکەکە بـە هونەرێکیێ هێنـدە پـەنهانی و ناڕاستەوخۆ دەگێڕێتـەوە کە بەم نیگایـە نایەتـە گـرتن, هونەرێك کە پتر قوڵایی دەهاروژێنێ تا سەتح.

دیـارە ئـەم هونـەری "پەنهانکارییـە"ی تورگینیـف چـەند بۆخـۆی هونـەرو نوانـدنی بازووی هونەرمەندایەتی بووە, جۆرێکیش بووە لە خۆپاسکردن لە خوێنـەری تەمـەڵ, تورگینیـف لـە سـاڵی 1818دا هاتۆتـە دنیـاوە, کـوڕی بنەماڵەیـەکی زەویـداری دەوڵەمەند بووە. پاشان کە گـەورە بـوو و کەوتـە ستایشـی گۆگـۆل, ئـەو گۆگۆلـەی کـە لەسەر شانۆنامەی تەنزاوی جەنابی موفەتیش دوور خرابووەوە. لە ماڵەوە حەپسیان کرد. بەرە بەرە ئاشنایەتی لەگەڵ ڕەعیەتەکانی خۆیدا پەیدا کردو هەستی هاودەردی و ئازادخوازانـەی لەسـەر ئـەوان گیرسـایەوە. لـە ترسـی سـزای زیـاتر نەیـدەتوانی راستەوخۆو بێ پـەردە قسـە بکـات, بۆیـە (بیرەوەری راوچییەك)ی نووسـی کـە ئەگـەر چـی ناراسـتەوخۆ بـوو بـەڵام کاریگـەر بـوو. دەڵـێن کـە تەنانـەت خـودی تـزاریش لـە کاریگەری ئەو چیرۆکە بەدەر نەبووە.

PDF4Kurd

چیرۆکەکە بریتییە لە گێڕانەوەی کۆمەڵێك بەرخورد و هەڵس و کەوت و مامەڵە کە گوتیاری یەکەم کەس لە رۆژانی راوەکیدا دەیکات. گوتیار (ڕاوی) ئەو شکار و جەنگەڵ و هەماجەی کە تێیکەوتووە شەرح و شرۆڤە دەکات. وێنەکاری لە چیرۆکەکەدا تەواو زندوو شاعیرانەو مادییە:

"درەختەکان پێکەوە بارستاییەکی تاریکی گەورە چێدەکەن. یەکەمین وردە ستێران لە ئاسمانی شیندا دەردەکەون. باڵندەکان هەموو خەوتوون. تەنیا کلك سوران و هەندێ دارکونکەرەی بچووك جارجارێ بەدەم خەوەوە فیکە دەکێشن. سەرەنجام ئەوانیش تەسلیمی خەو دەبن.. .

لە چیرۆکەکانی تۆرگینیف دا پلۆت "گرێ"یان زۆر کەمە یان هەر نییە: راوچی دێ و دەڕوات, دەبێ بە شەوو رۆژ دەبێتەوە. ئەم قاڵبانە هەستی روودانی شتێك دەگوێزنەوە. بەڵام بەڕاستی چیرۆکەکە بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ دەگوترێت و چ هەقێکی بەسەر رووداوە دیار و رواڵەتییەکانەوە نییە. لە چیرۆکی (ئێرموولای) وژنی ئاشەواندا, راوچییەکەو ئێرمولای لادەدەنە لای ئاشەوانەکە راوچییەکە ژنی ئاشەوانەکە دێنێتە بیر خۆی, بیر لەوە دەکاتەوە.. ئێرمولای قسە دەکات, ژنەکە سەریاندەدات. نان دەخۆن و دەخەون. هەر ئەوەندەو بەس. لەگەڵ ئەمەشدا سەرانسەری ژیانی ئێرموولای و ژنەکە ئاشکرا دەبێت. لە کۆتایی چیرۆکەکەدا, خوێنەر هەموویان دەناسێت, لەو زوڵم و زۆرەی لێیان کراوە, لەو سەبر و حەوسەڵەیەی نیشانیان داوە, حاڵی دەبێ و تێدەگات, هنری جیمز دەڵێت: "ئەم چیرۆکانە هەستی خودی ژیان دەگوێزنەوە, نەك شتێکی دەستکرد".

تۆرگینیف گەلێك رۆمانانی نووسیوەو دەکرێ لێرەدا ئاماژە بۆ رۆمانی هەرە بەناوبانگی باوکان و کوڕان 1861, و دووکەڵ 1867, بکرێ, تۆرگینیف زۆربەی تەمەنی گەورەیی خۆی لە ئەڵمانیا و فەرەنسا بەسەر بردووە, و گەلێك لە رووشەکان- لە جوملەی ئەوانە تولستۆی و دۆستۆفسکی- کە لە رادەبەدەر لە ئەوروپاییان دەژمارد و پەسندیان نەدەکرد. بەڵام ئەوەی راستی بێ تۆرگینیف وەکو جاری جاران لە خەمی روسیاو ئەدەبیاتی روسیادا بووەو لە ناو نوێنی مەرگەوە نامەیەکی بۆ تۆلستوی ناردووە و دەڵێت: "مەبەستم لە نووسینی ئەم نامەیە ئەوەیە کە بڵێم چەند شاد و دڵخۆشم کە هاوعەسری تۆبووم, لەگەڵ تۆدا لە یەك سەردەمدا ژیاوم و پاشان دوا داوای خۆم بخەمە روو. دۆستی ئازیز, بگەڕێوە سەر کاری ئەدەبی"

PDF4Kurd

تورگینیف لە ساڵی 1883دا و لە فەرەنسادا کۆچی دوایی کرد.

39

لویجی پیراندیللو

-1867

لویجی پیراندیللو لەساڵی 1867دا لە سیسیلی ئیتاڵیا هاتۆتە دنیاوە، لە هەر دوو زانکۆی ئیتالیا و زانکۆی بۆن خوێندویەتی و دکتۆرانامەکەی لەسەر بەشی دیالێگتی زێدگەی خۆی نووسیوە، پیراندیللو کاری ئەدەبی خۆی بە شیعر دەست پێکرد، بەڵام لویجی کاپویانای رۆماننووسی ناوداری سیسیلی هانیدا کە چیرۆك بنووسێت و پیراندیللو یەکەمین کۆمەڵەچیرۆکی خۆی لە ساڵی 1892دا بڵاو کردەوەن ساڵی دواتر رۆمانی (وەدەر نراوی) نووسی، ئەم رۆمانە سەربوردی ژنێکە کە مێردەکەی لەماڵ وەدەری دەنێت و پاش ماوەیەك بەرە بەرە دەبێت بەو کەسایەتییەی کە کۆمەڵگە لە هەوەڵەوەپێشبینی کردووە، تیمە و ناوەڕۆکی هەوەڵین چیرۆکەکانی بریتییە لە روو بە روو بوونی رواڵەت و واقیع، پیراندیللو لەم چیرۆکانەدا لایەنە خەمینەکانی کۆمەڵگە دەخاتە روو، ئەو کۆمەڵگەیەی کە تەنیا بایەخ بەرواڵەت و رواڵەتباری دەدات. پیراندیللو یەکجار حەنەکچی و سولمبەیچی بوو، بەڵام سولمبەتچییەتی ئەو لە چیرۆکەکانیدا زیاتر شەقڵی تاڵ و خەمبارانەی وەرگرتووە.

هەرچەندە پیراندیللو لە چیرۆکەکانی سەرەتایدا لە ژێر کاریگەری ریالیستانی سیسیلی وەکو ورگا و کاپویانادا بووە بەڵام هەر زوو خووی دایە دۆزینەوەی بابەت و نێوە رۆك، رۆمانی "ماتیا پاسکالی رەحمەتی 1904" سەربوری پیاوێکە کە رۆژێك هەواڵی مەرگی خۆی لە رۆژنامەك دا دەبینێ، ئەم کابرایە کە ژیان و کوێرەوەری ژیان لە گیانی خۆی بێزاری کردووە بە خوێندنەوەی هواڵی مەرگی خۆی شادمان دەبێت و ماڵ شاری خۆی بە جێدێڵێ، پیراندیللو باوەڕی وا بوو کە کەسایەتی مرۆڤ دیاردەیەکی زەینی یەو پەیوەستە بە شێوەی بیرکردنەوەوە و چەندین جار دەستە وارەی "رێژەیی کەسایەتی" بەکار بردووە، ئەم بیر و هزرەی، کە

PDF4Kurd

لە رووی فەلسەفی یەوە رەتكراوەتەوە لە ئالفریربینیە و هانری بیرگسونی جووتە فەیلەسوفی فەرەنسییەوە وەرگرتبوو، بەلام زۆر بەراشكاوی و دلنیاییەوە دەریدەبڕی.

لویجی پیراندیللو لە زمانی دیالۆگ و گفتوگۆدا زۆر بەتوانا بوو هەر ئەمەش بە شێوەیەكی ئاسایی بەرە و شانۆی ڕاكێشا. یەكەمین شانۆنامەی (شەڕەنگێزی) لە ساڵی 1908دا نووسی. لە ساڵی 1916دا لە ماوەی یەك ساڵدا نۆ شانۆ نامەی نووسی لەوانە:

"ئەگەر وا بیر دەكەیەوە هەق بەتۆیە" كە شۆرەتی پێ بەخشی، هەڵبەتە لە نووسینی ئەم شانۆ نامانەدا شێوەی باوو تەقلیدی بەكار هێنا، لێ تێكەڵبوونی لەگەڵ گروپێن پێشرەودا كردییەكاریَ كە پەی بە گرنگی هاو ئاهەنگی و هاوسەنگی رەگەزەكان بەری، لە ساڵی 1921دا شانۆ نامەی "شەش كەسی عەوداڵی نووسەرێك"ی نووسی و كە بەمە شۆرەتێكی جیهانی وەدەست هێنا،شەش كەس عەوداڵی نووسەرێك، هەر كەسەو بە شێوەی خۆی 1924و ئەمشە و دەكەین بە شەوی خۆمان 1920، كۆمەڵە شانۆ نامەی سییانەی پیراندیللو پێك دەهێنن كە خۆی ناوی نان "شانۆ نامەین سیانەی شانۆ لە نێو شانۆ"دا، بەم سێ شانۆنامەیە توانای شانۆیی پیراندیللو بۆ هەموو كەسێك دەركەوت، پیراندیللو جەختی لەوە دەكرد كە شانۆ خەیاڵە، چونكە خۆی لە خۆیدا فۆرم یان وێنەیە، پیراندیللو بە شانۆ نامەكانی كودتایەكی لە تەكنیكی شانۆی تازەدا بەرپا كرد، ئەو قەرار دارە باوەكانی شانۆی رەفز دەكرد، چونكە پێی وابوو تەكنیكە كۆن و باوەكان ئاستی ئەزموونی شانۆ لە جیاتی داهێنان و بلاوبردن، تاڕادەی سەرگەرمی دێنێتە خوارەوە و تەمەشاڤان تەمەڵ دەكات. ئەو لە شانۆ نامەكانی خۆیدا تەكنیكی تەقلیدی دەخاتە بەر پرسیار، پەردەكانی خەیاڵ یەك یەك وەلاوە دەنێ تا بگاتە حقیقەتی رووتی هەلو مەرجەكانی ژیانی ئادەمیزاد. چونكە پێی وابوو كە تەنیا بە ناسینی ئەم حەقیقەتە دەتوانرێ دڵ بەرزگاری مرۆڤ خۆشبكرێ.

شانۆ نامەی "هزی چوارەم–1922" كە بەیەكەمین شانۆنامەی پوچی دێتە ژماردن، لە شانۆ نامەكانی دیكەی پیراندیللو زیاتر نوێنراوە. پوچی دێتە ژماردن، لە شانۆ نامەكانی دیكەی پیراندیللو زیاتر نوێنراوە، تراژیدی هزی لە مەدایە كە ئەو دەمامكی شێتایەتی یەی كە بە هوشیارییەوە لەسەری دەكات و لە دەموچاوی خۆی ناوە، لە كۆتایی شانۆ نامەكەدا، بە حوكمی هێزێكی سۆزداری كە لە دەسەلاتی ئەو بەدەرە، دەبێ بە بەشێك لە بوونی ئەو، پیراندیللو لەم شانۆ نامەیەدا ئاماژە بۆ ئەو

PDF4Kurd

دەمامکانە دەکات کە کۆمەڵگە لە چارەمانی دەبەستێ و جگە لە ئەنجامدانی ئەو ڕۆڵە، چاوەڕوانی چ شتێکی دی لە ئێمە ناکات، بەرجەستەکردنی بێ ناسنامەیی و دابەزینی کە سایەتی ئادەمیزاد تا ڕادەی ئەوەی کە دەورێکی کۆمەڵایەتی بگێڕێ گەورەترین دەستکەوتی شانۆی پیراندیللو بووە، پیراندیللو لەگەڵ بیرتۆڵت بریشت، جۆن میلینگتین سینگ و بوجین ئونیل دا بە چوار شانۆ نامە نووسی گەورەی سەدەی بیستەم دەژمێردرێت.

لویجی پیراندیللو ژیانێکی زۆر ناخۆشی هەبوو. شێتێتی ژنە هەرە جوانەکەی یەکێکە لە ترا ژیدیایەکانی ئەو، ئەوەی مایەی سەرنجە ئەوەیە کە باشترین بەهەمەی خۆی لە قۆناغی هەرە نارەحەتی ژیانی خۆیدا بەرهەم هێناوەن واتە لەو قۆناغەدا بووکە سەر پەرشتی ژنە شێتەکەی دەکرد و کوێرەوەری و هەژاری تەنگیانی پێ هەڵچنی بوو. پیراندیللو لەگەڵ ئەوەشدا لە باری ئەدەبییەوە زۆر پڕ بەرهەم بوو، جگەر لە حەوت ڕۆمان و پەنجا شانۆنامە، دوسەد و پەنجا کورتە چیرۆکیشی بڵاو کردەوەن نیوەی شانۆنامەکانی لە چیرۆکەکانی خۆیەوە هەڵێنجیاوە.

درۆ بوونی ڕواڵەتان، نەبوونی ڕەگەزی یەکپارچە لە کەسایەتیدا کە بە شێوەی حاڵەت، باوەڕ، هەست سۆز و گوداز و منی هەمە جۆر دەردەکەوێ، نەمری کاراکتەرانی چیرۆکڤانی لە هەمبەر کەسانی واقیعیدا کە دەمرن و لە بیر دەچنەوە، هەر وەها خۆنواندنی ڕەگەی مرۆڤ کە گوایە لەسەر بنەمای عەقلانی دەژی، هەندێك لە کەڵکە لەو خولیا زەینی یەکانی پیراندیللوی چیرۆکنووس پێك دێنێ. خوێنەر کە چیرۆکەکانی پیراندیللو دەخوێنێتەوە یان شانۆ نامەکانی دەبینێن دەگاتە هەندێ ئەنجام و ئەنجامگیری ئەو تۆ کە زۆر بنەڕەتی ترن لەو هزر و بیر و بۆ چوونانەی کە ئەو بە خۆی لە بەرهەمەکانیدا نیشانی داون و بەرجەستەی کردوونن ئەمەش یەکێکە لە نیشانەکانی بەرهەمێن نووسەرێکی مەزن.

ئیساك بابیل

-1894

PDF4Kurd

ئیساك بابیل لە ساڵی 1894دا لە ئۆدسیا لە دایك بووە، بابیل هەر بە منداڵی ماڵبات و خێزان و زێدی خۆی بە جێهێشت، هەوەڵجار چوو بۆ کییف، پاشان بە قاچاخ و بەبێ فایل و مۆڵەتی ئاکنجی بوون چوو بۆ سان پترزبۆرگ، لەم قۆناغەدا بیست و یەك ساڵان بوو، بابیل لەوێندەر، لە شەقامی پوشکین، لە ژێر زەمینێکدا دەژیا و چیرۆکی دەنووسی بەڵام کەس گوێی نە دەدایێ، ماکسم گۆرگی فریای کەوت و چیرۆکی "ئیسا کومێچ و مارگاریتا"ی لە بڵاو کراوەکەی خۆیدا بۆ بلاّ و کردەوە، لەگەڵ ئەمەشدا پێی گوت کە ئەم چیرۆکەی ئەو بەرێکەوت بڵاوبوەتەوە و ئامۆژگاری کرد کە دەستبەرداری ئەدەبیات بێ و بچێتە "ناو خەڵکی". بابیل دەربارەی گۆرگی گوتویەتی کە لە هەموو شتەکانی خۆیدا قەرزارباری ئەوە. بابیل پاشان لە سوپای سووردا و لە بەرەی رۆمانی دا کەوتە خزمەت، لە ساڵی 1917دا لایەنی بەشەویکەکانی کرد و بۆ لهوستان (هۆڵەندا) رەوانە کرا. دوای پێنج ساڵان کۆمەڵە چیرۆکی "سەربازی سوارە 1962"ی بڵاو کردەوە کە لە راستیدا بیرەوەری خۆیەتی دەربارەی ئەو سەفەرەی و بەمەش شۆرەتێکی پەیدا کرد، هەواڵە گونجاو ورد و مانا دارەکانی ئەم کتێبە دەوڵەمەندییەکی تازەی بەزمانی روسی بەخشی، کاراکتەرەکانی بابیل لەم چیرۆکانەدا یان خەڵکانی سادە و بێ رتوشن یان رۆشنبیرانی لاواز و هەستیارن، سەربازی سوارە راپۆرتێکی حەماسی ئەزموونی ئەفسەرێکە کە لە هەنگی قوازقدا دانراوە، ئەو دڵرەقی و توند و تیژییەی لەم چیرۆکانەدا نیشاندراوە سنورو رادەی نییە بەڵام بە تۆنێکی لیریکی دێتە دەربڕین و پڕە لە نز و ئاڵۆزی، بە جۆرێ کە خوێنەر یەکەمجار ناتوانێ ئەوە دەست نیشان بکات کە گوتیار بە تۆمارکردنی ئەو هەموو دڵرەقی بگرێ یان دژی بوەستێ، یەك شێوازی، کورتبڕی، چیرۆکەکانی سەربازی سوارە بەخشیوە. ئیساك بابیل لە تەمەنی 26 ساڵیدا و لە وولاّتی بێگانەدا، لە لهوستان، وێڕای ئەوەی زۆری دیتووە و زۆری تەحەمول کردووە بەڵام خۆی لە سەرەتای رێگەدا دەبینێ، بۆیە لێدەبڕێ توانای خۆی تاقی بکاتەوە، ئەم تاقیکردنەوەیە نواندنی ئازایەتی نییە، ئیساك بابیل لێکچوونی زۆری لەگەڵ ستیخن کرین و ئێرنیست هیمینگوایدا هەیە، بەڵام ئەو پرسیارەی ئەو روو بە روویەتی ئەو پرسار و مەسەلەیە نییە کە ئەو نووسەرە ناو دارە ئەمریکاییانە بایەخی زۆریان دەدایێ، بابیل لە خۆی نا پرسێت کە ئایا دەتوانێ بە شانازییەوە روو بەرووی خەتەر بێتەوە، بە گوتەیەکی دی ئایا دەتوانێ "کوژران" تەحەمول بکات؟ بەڵکو بەلای بابیلەوە ئەم پرسیارە گرینگە کە ئایا دەتوانی "کوشتن"

PDF4Kurd

تەحەمول بکات، لە کورتە چیرۆك "پاش شەڕ" گوتیاری چیرۆکەکە لە مامور بە تێك دەگەڕێنەوە، بەڵام هاوڕێ قۆزاقەکەی لێی توڕەیە، نەك لەبەر ئەوەی ترساوە، بەڵکو لەبەر ئەوەی بەتفەنگی خاڵییەوە سواری ئەسپ بووەن سەنجام چیرۆکەکە بەم داوایەی گوتیار لە قەدەر کۆتایی دێ کە " سادەترین بەهرەم بدەیێ، بەهرەی کوشتنی هاو جۆرانی خۆم." .

زەرورەتی تەسلیم بوون بە تاقیکردنەوە لە چیرۆکەکانی دیکەی بابیلدا دەبینین، لە چیرۆکی "یەکەم قازی من"دا فەرماندەی کەشخە تەوس بە قۆزاقێکی تازە دەکات، چونکە عەینەکی لە چاوە، رۆشنبیر و دڵناسکە و بەینی لەگەڵ دڵڕەقی و توند و تیژیدا نییە، بەرپرس دەڵێت:

"ئێمە لێرەدا جێمان نییە بۆ ئەو کەسانەی بیردەکەنەوە، منداڵان دەبێ بچن لە باوەشی دایکیاندا بنوون." پێنج کەس لە هاوڕێیانی قوزاقەتازەکە ئەوە روون دەکەنەوە کە ئەو غەریبە و بەکەڵکیان نایەت. ئیدی هەموو سەردەخەنە سەری و ناڕەحەتی دەکەن، بەڵام ئەو بەیەك رەفتار دژمنایەتی ئەوان سەبارەت بە خۆی و بە عەینەکەکەی دەسڕێتەوە. برسییە و داوای خواردن لە ژنی خاوەن ماڵ دەکات. ژنە قازەکەی خۆی دەداتێ تا سەری ببڕێ، پیاوەکە "قوزاکە" بە دڵڕەقی قازەکە سەر دەبڕێ و پاشان نوکی شمشێرەکەی خۆی تێ دەچەقێنێ و بۆ ژنەکەی درێژ دەکات و دەستوری دەداتێ کە چاکی بکات بۆ خواردن، ئێستا قەیرانەکە نیشتۆتەوە، باجی کۆمەڵگە دراوە. گروپە پێنج نەفەرییەکە نهوو بوون بە شەش، هەموو شتێك بە باشی و بە خۆشی رەت بووە قسە و باس دەکرێ، پاشان دەخەون "خەوتین، هەر شەشمان لە ژێر یەك میچ دا کە لە بەینی دارە ڕاکەیەوە ئەستێرەکان دەبینران، لاقمان تێکەڵ بوو بوو، یەکترمان گەرم دەکردەوە، خەونم بینی، خەونم بەژنانەوە بینی، بەڵام دەستەکانم خوێناوی بوون، غەرق لە خوێندا". بەرهەمێکی دیکە بابیل، چیرۆکەکانی ئودیسا-یەکە لە ساڵی 1920دا لە مۆسکۆ بڵاو بووە وە. ئەم کۆمەڵە چیرۆکە ئودیسای بەر لە شۆڕشی نیسان دەدا، شانۆ نامەکانی بابیل: (ئاوابوونی رۆژ-1928، مۆسکۆ) و (ماریا-1922، مۆسکۆ) ناو بانگێکی ئەو تۆیان نەبوو. ئیساك بابیل لە یەکەمین کۆنگرەی نووسەرانی سۆڤیەت کە لە ساڵی 1924دا بەر پابوو بەشداری کرد و ووتەیەکی سادەی خوێندەوە کە پاشان دەرکەوت کە زۆر تەنز ئامێز بووە. لە ساڵی 1926 بە دواوە بە هیچ جۆرێ ناوی ئەم چیرۆکنووسە بلیمەتە لە هیچ بڵا و کراوەیەکی سۆڤییەتدا بەرچاو ناکەوێت، وون بووە.

PDF4Kurd

41

کامۆ

1960-1913

له 1913/11 له مۆندۆڤی – جەزایر له دایك بووه، بابی له کارخانەیەکی شەراب سازیدا کرێکاری جلیکانەسازی بووه.

- له ساڵی 1914دا بابی کامۆ له شەڕدا دەکوژرێ. دایکی ماڵ دەگوازێتەوه بۆ گەڕەکی بلکوری جەزایری پایتەخت و لەوێندەر نیشتەجێ دەبێت. (له چیرۆرکی نامۆدا، مەرسۆش دانیشتوی هەمان گەڕەکه) . دایکی کامۆ ژیانێکی هەژارانه لەم گەڕەکەدا بەسەر دەبات.
- له ساڵی 1918دا، کامۆ دەچێته قوتابخانەی سەرەتایی بل کورت.
- له ساڵی 1923دا دەچێته قوتابخانەی ناوەندی و وەکو قوتابییەکی زیرەك دەوڵەت مەسرەڤ دەکێشێت.
- کامۆ، له ساڵی 1928دا، داخڵی گروپی فوتبۆڵی، تیپی زانستگەی جەزایری پایتەخت دەبێ.
- له ساڵی 1929دا بۆ یەکەم جار ئاشنایەتی لەگەڵ بەرهەمەکانی ژییدا پەیدا دەکات.
- کامۆ له ساڵی 1930دا قۆناغی خوێندنی ئامادەیی تەواو دەکات. یەکەمین شوێنەواری نەخۆشی سیلی لێ دەردەکەوێ.
- کامۆ له ساڵی 1931دا داخڵی شەشەمی ئەدەبی دەبێ، جیرگرنەر مامۆستای دەبێ که پاشان دەبێ به خەمخۆر و هاوڕێی هەره دڵسۆزی کامۆ.
- کامۆ، له ساڵی 1933دا دەچێته ریزی راپەڕین و دژی فاشیزم دەخەبنێ. له ساڵی 1934دا یەکەم ژن دێنێ و دوای دوو ساڵ له یەکەم هاوسەری جیا دەبێتەوه دەچێته ریزی حیزبی کۆمۆنیست: دەبێ به لێپرسراوی راگەیاندن له ناو کۆڕو ئەنجوومەنه مەسڵمانەکاندا.
- له ساڵی 1935دا دەچێته زانستگەی جەزایر. بۆ بژێوی خۆی، زۆر کاری ناچیزه و سوك دەکات.

PDF4Kurd

- له ساڵی 1936دا، نامەی دبلۆمی خوێندنی باڵای خۆی که دەربارەی.. پەیوەندی زانستەکانی یۆنانی و مەسیحیەت بوو، نووسی، کەوتە خوێندنەوەی بەرهەمەکانی پاسکال و کیرکە گارد.نمایشی کاری دروست کرد نمایشی: شۆڕش لە ئاستوری نووسی و نمایش کرانی قەدەغە کرا. هەر لەو ساڵەدا هاریکاری لەگەڵ گرووپی نمایشی رادیۆی جەزایردا دەکات.
- له ساڵی 1937دا، کامۆ چەند گوتارێك له رۆژنامەی جەزایری کۆماری خوازدا دەنووسێت، هەر لەو ساڵەدا کۆمەڵە وتارێکی خۆی به ناوی (پشت و روو)ەوە بڵاو دەکاتەوە.
- له ساڵی 1938دا ئاشنایەتی لەگەڵ بەرهەمەکانی (نیچە)دا پەیدا دەکات. هەر لەو ساڵەدا دەست به نووسینی (کالیکۆلا) دەکات.
- له ساڵی 1939دا کۆمەڵەی (شادی) بڵاودەکاتەوە.
- له ساڵی 1940دا دووبارە ژن دێنێتەوە. هەر لەو ساڵەدا کامۆ جەزایر بەجێ دێڵێ. نامۆ، تەواو دەکات.
- له ساڵی 1941دا ئەفسانەی سیزیف تەوا و دەکات. له ریزی (راپەڕینی خەبات)دا دەخەبتێ.
- له ساڵی 1942دا نامۆ بڵاو دەبێتەوە.، دابەزینی متفقین له جەزایردا، کامۆ تا رزگاری فەرەنسا له ژنەکەی دادەبڕێ.
- له ساڵی 1943دا ئەفسانەی سیزیف بڵاوبووە وە. کامۆ له لایەن رۆژنامەی کومباوە بۆ پاریس دەنێردرێ. دەکرێ به راوێژکاری ئەدەبی بڵاوەخانەی گالیمار، یەکەمین نامە بۆ دۆستێکی ئەڵمانی بڵاو دەکاتەوە.
- له ساڵی 1944دا شانۆنامەی (بەدحاڵی بوون) نمایش دەکرێ. ئاشنایەتی لەگەڵ سارتەردا پەیدا دەکات. سەر وتارکانی رۆژنامەی کومبا دەنووسێت.
- له ساڵی 1945دا کامۆ له جەزایردا دەکەوێتە تەحقیق دەربارەی کوشتاری موسڵمان له ستیف. شانۆنامەی کالیگۆلا نمایش دەکرێ. ئاشنایەتی لەگەڵ ژیرار فیلیپی (ئەکتەر)دا پەیدا دەکا.

PDF4Kurd

- له ساڵی 1946دا بۆ وڵاته یەکگرتووەکان سەفەردەکات. لەگەڵ رنیەچاری شاعیردا دۆستایەتی پەیدا دەکات. هەر لەو ساڵەدا ئاشنایەتی لەگەڵ بەرهەمەکانی سیمون ویل دا پەیدا دەکات.
- له ساڵی 1947دا دژی بێدادی له مادەگەشکەردا دەوەستێ و نارەزایی دەردەبڕێ، دەس له رۆژنامەی کومبا هەڵدەگرێ، هەر لەو ساڵەدا رۆمانی تاعون بڵاودەبێتەوە.
- له ساڵی 1948دا بۆ جەزایر سەفەر دەکات. شانۆنامەی حوکوومەتی نیزامی نمایش دەکرێ.
- له ساڵی 1949دا نەخۆشییەکەی کامۆ زیاد دەکات. هەر لەو ساڵەدا شانۆنامەی (دادپەروەران) نمایش دەکرێ.
- له ساڵی 1950دا چالاکییەکانی کامۆ زۆر کەم دەبێتەوە. بەشی یەکەمیactuelles (راستیەکان) بڵاودەکاتەوە.
- له ساڵی 1951دا مرۆڤی یاخی بڵاو دەکاتەوە. شەرە نووسین لەگەڵ چاپەمەنییە چەپە توندرەوەکان..
- له ساڵی 1952دا بۆ جەزایر سەفەر دەکات. پەیوەندی لەگەڵ سارتەر دەبرێ.
- له ساڵی 1953دا لایەنگری له شۆرشگێرانی بەرلینی رۆژهەڵات دەکات. بەشی دووەمیactuelles (راستییەکان) بڵاو دەکاتەوە.
- له ساڵی 1954دا چالاکی سیاسی و ئەدەبی کامۆ کەمتر دەبێتەوە. هەر لەو ساڵەدا (هاوین) بڵاو دەکاتەوە.
- له ساڵی 1955دا شانۆنامەیuncasinteressant (حاڵەتێکی سەیر) نمایش دەکرێ. له نووسینێکی بۆ زاتییەوە ئامادە کراوە. سەفەر بۆ یۆنان دەکات. هەر لەو ساڵەدا هاوکاری لەگەڵ ئیکسپرس دا دەکات.
- له ساڵی 1956دا، له مانگی یەك دا سەفەر بۆ جەزایر دەکات, موحازەرە دەدات: بانگەوازی ئاشتی، هاوکاری خۆی لەگەڵ ئیکسپرسدا دەبرێت (سقوت) بڵاودەبێتەوە. شانۆنامەی نوێژی مردوو لەسەر ئافرەتێکی رەبەن (راهبە) له نووسینێکی فاکنرەوە ئامادە کراوە، پێشکەش دەکرێ.
- له ساڵی 1957دا خەڵاتی نوبڵی ئەدەبیات وەردەگرێ. هەندێ تێفکرین لەمەڕ ئیعدام. به هاوکاری ئارتور کوستلەر، بڵاو دەکاتەوە.

PDF4Kurd

- له سالّی 1958دا موحازەرەیەك له سوید. بەشی سێیەمیActuelles (راستییەکان) بڵاو دەکاتەوە.
- له سالّی 1959دا شانۆنامەی posse,de,s (له نووسینێکی دوستو فسکییەوە ئامادە کراوە) نمایش دەکرێ.
- له سالّی 1960/ له 1960/1/4دا کامۆ به دەعمی ئۆتۆمبیل له نزیکی مونترو گیانی له دەست دەداو دەمرێ.

جیمز جویس

19041–1882

جیمز جویس لـه سـالّی 1882 لـه دبلـین لـه دایکبـووه لـه تەمـەنی شـەش سـالّیدا چووەتەقوتابخانەی شەوانە رۆژی تایبەت بە چینی دەوڵەمەندی کاتۆلیك، دوای سێ سالّ، پاش ئەوەی بابی نابوو بوو و سەروەت و سامانەکەی له دەست، به ناچاری لـه قوتابخانـەی نـاو بـراو هاتـه دەرێ، جـویس لـه قوتابخانـه ئـاینی و مەزەبییەکانـدا پەروەردە بوو و یەگجار توندڕەو بووو و له ئەنجامدا کەوتە دژایەتی مەزەبی کاتۆلیك، لەگەلّ ئەمەشدا مەزەب بوو به کەڵکەڵە و وەسوەسەی هەمیشەیی زەینی ئەو، جـویس له زانکۆی دبلین دا کەوتە خوێندنی زمانی تازە، بەڵام سەرەڕای بەهەرەی درەخشانی لـه زمـان ناسـیدا، وێڕای زەیـن روونـیّ لـه رادە بـه دەری لـەو وارەد، چـونکه بـەردەوام خـەریکی ئـەدەبیاتی کۆن و تـازەی جیهـان بـوو، لـه واری زمانـدا نەگـەیی بـه هـیچ. لـه سـالّی 1899دا، لـه تەمـەنی هەژدەسـالّیدا ووتـارێکی بـه نـاوی "شـانۆ نامـەی نـوێی ئیبسین" له گۆڤاری (فورت نایتای ریوریو)دا بڵاوکردەوە و بوو به مایـەی رەزامەنـدی شـانۆ نامەنووســی بــه تەمــەن، جـویس پـاش وەرگــرتنی پلــەی بــەکالوریوس، بـۆ خوێندنی پزیشکگه ری رووی کرده پـاریس، بـەڵام زۆری نـەبرد وازی لـەم بیره هێنـا، له سالّی 19020دان وەکو له رۆمانی ئولیس دا دیارە، بە بۆنـەی مـەرگی دایکییـەوە بـۆ دبلـین بـانگ کرایـەوە، جـویس لـەم سـالّەدا مـژولی نووسـینی کورتـه چـیرۆکانی (دبلـینی یـەکان) بـوو، ئـەم کۆمەڵـه چیرۆکە قـەرار بـوو لـه سـالّی 1906دا بڵاوبێتـەوە بەڵام تا سـالّی 1916 دوا کەوتـه، جۆیس، لـه دوای مـەرگی دایکـی سـالّێکی تـەواوی

PDF4Kurd

بەکاری جۆراوجۆرەوە لە دبلین بەسەر برد. لە ساڵی 1904دا ئاشنایەتی لەگەڵ کیژێکدا بە ناوی نورا پەیدا کرد و لە حوزەیرانی هەمان ساڵدا گەشتێکیان بۆ دەرێی شار کرد و عاشقی بوو، ئەم ئاشنابوونە یەکێك لە رووداوە بنەڕەتییەکانی رۆمانی ئولیس پێکدێنێ.

جویس کە زانی ژیان لە ئیرلەندەدا هەڕەشە لە گەشەکردنی ئازادانەی روح و هونەرەکەی دەکات، ئیدی ئارەزوو مەندانە ئاراوگەی هەڵبژاردوو چوو بۆ تریست. لە وێندەر ئاشنایەتی لەگەڵ بازرگانێکدا بەنێوی ئیتور شهیتز پەیدا کرد. شیهتز بە هاندانی جویس هەندێ رۆمانی دەرخشانی نووسی کە بە ناوی خوازراوی ئیتالۆ شیڤیڤۆ وە بڵاو بوونەوە.

جیمز جویس لە ساڵی 1904دا دەستی دایە نووسینی رۆمانێك بە ناوی ستیڤن دیدلوس، پاشان ئەم رۆمانەی کورت کردەوە و دەستکارییەکی زۆری کرد و بە ناوی (وێنەی هونەرمەند لە لاویدا) لە ساڵی 1916دا لە نیویورك بڵاوی کردەوە. تازەگەری جویس لە وارێن شێواز و تەکنیك دا کە لە کۆمەڵە چیرۆکی "دبلینی یەکاندا" کە بایەخێکی ئەو تۆی پێ نەدرا و بە هەند نەگیرا، جارێکی دی لەم رۆمانەدا و زیاتر رەنگی دایەوە و پەرەی سەند، ئیدی جۆیس بەرە بەرە وەکو نووسەرێکی رەسەن و بوێر ناسرا، زوو رەسمی سێکسی، ترس لە ژنەوتنی وەعزێك لەمەڕ دۆزەخ، تۆبە، خەیاڵی لەبەرکردنی جلی کەشیشی، و سەرەنجام لە دەست دانی ئیمان و باوەڕ بە جوانی و دێگری لەم رۆمانەدا رەنگی داوەتەوە، وێنەی هونەرمەند لە لاویدا کە نووسینی دەساڵێکی جایاندووە، لە ڕاستیدا هەندێ لە سەرکێشییە زەینییەکانی جۆیس لە زانکۆی دبلیس دا دەنوێنێتەوە سەرانسەری رۆمانی هونەرمەند لە تەمەنی لاویدا بە شێوەی ریالیزم نووسراوە، ئەم ریالیزمە لە رۆمانی بولیس شدا بەردەوام ددەبێ و لە ناوەڕاستیدا دەگاتە لوتکەوی خۆی و ئیدی دەوەستێ، جویس ئولیسی، کە کێکە لە دوو بەرهەمە بەرجەستەکەی ئەو، لە ساڵی 1916دا و پاش لە چاپدانی هونەرمەند لە تەمەنی لاویدا، دەست پێکرد، ئولیس لە مارتی 1918 بەدواوە بەزنجیرە لە گۆڤارێکی ئەدەبیدا بڵاو بووە و سەرنجام لە ساڵی 1922 لە پاریس بڵاو بووەوە، بەڵام چاپکردنەوەی لە زۆر وڵاتاندا، لەوانە لە ئەمریکا قەدەغەکرا. هەر ئەم رۆمانە پاشان لە ساڵی 1922 دا لە ئەمریکا و لە ساڵی 1926دا لە بەریتانیا مۆڵەتی چاپی درایێ، جیمز جویس ناوی ئەم کتێبەی لە ئۆدیسەی هومەری شاعیری یونانییەوە نووسراوە بریتییە لەسەر بووری ژیانی ئودیسە و بەتایبەتی ئودیسیوس

PDF4Kurd

قارەمانی بوو، ناوەلاتینی یەکەی ئولیس شەرم و شرۆڤەی ئەزموونێن دوو پیاوە، لیوپولد بلوم، کە بانگەشەچییەکی جوولەکەیە، و ستیڤین دیدالوس، کە پیاوێکی خەمین و سەرەکی رۆمانەکەیە، هەر چەند ئولیس باسی زۆر هەڵدەگرێ بەڵام ئەم بەرهەمە بەدەستکەوتێکی مەزنی ئەدەبی سەدەی بیستەم لە قەڵەم دراوە، جویس بە بڵا و بوونەوەی رۆمانی ئولیس عۆرەتێکی جیهانی وەرگرت، لەگەڵ ئەمەشدا بە پێچەوانەی دوو هاوولاتی یەکەی دیکەی، شاو ویێس، خەڵاتی ئەدەبیاتی نۆ بڵی بەدەست نە هێنا.

لە ساڵی 1917دا چاویەشەکەی جویس زیادی کرد. دوای ماوەیەك لوسیای کیژیشی دوو چاری نەخۆشی دەروونی بوو، زۆر پێشتر هەستی بە نارەحەتی و نیگەرانی کیژەکەی کردبوو لەم رووەوە خۆی سەرزەنشت دەکرد، حاڵی لوسیا وەکو چاوانی خۆی رۆژ بە رۆژ خراتر دەبوو جۆیس لەم سەرو بەندەدا دەستی بە نووسینی رۆمانی "بێداری ماڵیانی فینیگان" کرد، ئەم بەرهەمە رەنگدانەوەیەکی نیگەرانییەکانی ئەو بوو، رەنگدانەوەی دژوارییە داراییەکانی، کزی چاوەکانی، و نەخۆشی دەروونی کیژەکەی بوو کە لە هەمان کاتدا نەخۆشی کۆمەڵگەش بوو، رۆمانی "بێداری ماڵیانی فینیگان" هەوڵێکە بۆ نیشاندانی مێژوو، ئەزموون و پەیوەندییە کەسایەتی و کۆمەڵایەتییەکانی هەموو تیرەی بەشەر کە لەوێدا سنورداریيەکانی زمان و هاماج و زەمان و تاکایەتی بە کۆمەکی خەونان، وەلاوە دەنرێ رەگی هەر رستەیەکی ئەم رۆمانە دەچێتەوە سەر بەرهەمێکی ئەدەبی ناودار، خوێندنەوەی "بێداری ماڵباتی، لەزەتێکی وەهای لێدەبینێ کە هیچ کتێبێك ئەو لەوەتەی ناداتێ، لە ساڵی 1929وە، واتە لەو زەمانەوە کە ئەم رۆمانە چاپ و بڵاو بووەتەوە تاکو ئێستا رەخنەگران مژول و سەرگەرمی لێکۆڵینەوەی بوون، و تەنیا چەند بەش و لایەنێکی روون بووەتەوە و ئەمەش شکۆخوازی و زاڵبوونی سەر سورهێنەری جویس لە بواری زماندا نیشاندەدات، رەخنەگران دەڵێن بڵاو بوونەوەی ئەم رۆمانە نیشانەی ئەوەیە کە بەهرە و توانای بێ هاوتای جویس کەوتۆتە کوێرە رێگایان ئەوەتا پەرەی بە مەرزێن ئەدەبیات و هەروەها مەرزەکانی ئاگایی و هۆشیاری بنیادەم داوە.

جویس داستان نووسی (اسگورە) مەزنی سەردەمی خۆیەتی و تەنیا تۆماس مان لەم رووەوە شان لە شانی دەدات، ئوستورە "داستان" لە روویەکەوە داستانێکە کە هێشتا بایەخی خۆی پاراستووە، جویس و نا مێژوویی، داستانێکە کە هێشتا بایەخی

PDF4Kurd

خۆی پاراستووه، جویس لە ڕۆمانی "وێنەی هونەرمەند لەتەمەنی لاویدا" داستانی دیدا لۆسی تەلارکاری بینای هەزارتۆیی کریت بەکار دێنێ کە بە داهێنانی باڵ هەڵات و لە هەوەڵی فڕینەکەیدا، ئیکاروسی کوڕی بەرەوە بوو و گیانی خۆی لەدەستدا، جویس بۆ نیشاندانی پێگەی هونەرمەندی نوێگەراسوود لەم داستانە دەبینێ، ئەو هونەرمەندەن کە دەبێ لە هەزار تویی خێزان، سیاسەت و مەزەب هەڵێ، بەم جۆرە هونەرمەند لە روانگەی جیهانی ئاسایی و ڕۆژانەوە دەکەوێت، بەڵام لەڕوانگەی هونەرمەندەوە ئەم کەوتنە ئاوە ژووە، کەوتنێکە لە تاریکییەوە بەرە و روناکی. هەڵبەتە هونەرمەندی لاو، بە پێچەوانەی دیدالوسەوە، لەوەیە سەرکەوتن بەدەست نەیەنێ و روو بە رووی شکست و مەرگ ببێتەوە، شکست و مەرگێك کە بەشێوەیەکی کاریگەر لە ڕۆمانی ئولیسدا نیشان دەدرێ. جویس بۆ بینای ڕۆمانە گەورەکەی خۆی، ئولیس عەودالی ستوونێکە تا پەیکەری مرۆڤی خۆی لەسەر بینا بکات و سەرەنجام ئەوەی لە وێنەی ئودیسیوسی هومەردا بینییەوە: ئەو ئودیسیوسەی کە لە شاری تەروادا ئیدی جەنگاوەر نییە بەڵکو مرۆڤێکی مەرکێش، مێرد، عاشق، دەست پێکەر، هەندێ جار پەلە کار و خودانی دەیان سیفەتی دی کە بە ئاسانی لە مرۆڤی هاو چەرخ دا دەبینرێن. هەر فەسڵێکی ئولیس لەسەر رووداوێکی ناو داستانەکەی هومەر ڕۆنراوە، جولیس دەیەوێ بڵێ کە جیهان و تەبیعەتی ئادەمی نەگۆڕن جولیس لەم ڕۆمانەدا ریالیزم و سەمبولیزەم بە کۆمەکی رەوتی خود ئاگایی و مەتەلۆگ ئاوێتەی یەکدی دەکات. ئولیس سەلماندی فیتنە ئەنگلیزی ژیانە بە شێوەیەکی خەماوی و پێکەنیناوی کە بەرو بەرەنجامی جۆرەها هونەری ئەدەبی وەك لاسایکردنەوەی بەرهەمی ئەدەبی کۆن، و هەروەها خەیاڵ، برگەی ژیان، نوکتە و ئەو شتانەیە، جولیس لەم ڕۆمانەدا یەك داستان بە شێوەیەکی جۆرا و جۆر دەڵێتەوە و نائومێدە لە دۆزینەوەی شێوەی دڵخوازی خۆی، سەرەنجام شێوەیەکی دڵخواز دەدۆزێتەوە. جیمز جۆلیس ئاشنایەتی لەگەڵ کەسایەتێن بەر جەستەی ئەدەبی وەك عەزرا پاوەند، فورد، ئیلیوت و زۆری دیکەدا هەوو. هەر وەها دۆستی دڵسۆزی خەڵکی ئاسایشە بوو: بەڵام تەنیا ئەك کەس ئەوی بەتەواوەتی دەناسی و ئەو کەسەش ژنەکەی بوو کە میانەی لەگەڵ ئەدەبیاتدا نەبوو و بە پەرۆشەوە دەیویست بزانێ کە جولیس بۆ (کتێبی ئاسایی) نانووسێت. جولیس، بە پێچەوانەی شەکسپیرەوە، خولقێنەری ژیان و دیمەنێن دیکە نەبوو، ئەو ژیانی خۆی و ژینگەی کۆمەڵایەتی ئیرلەندەی زێدی خۆی بەکار دێناو بە نا چاری هەنگاوی ناو یەك بەیەکی

PDF4Kurd

ڕۆژانی ژیانی ئاوارەیی و دوورە وولاتی خۆیدا، بە زەبری خەیاڵی خۆی، دەنا. هەر چەندە بە یەقین ڕۆژێ دێ کە داهێنانەکەی جیمز جولیس لە واری چیرۆکنووسیدا، لەبەر چاوی خەڵك داکەون، بەڵام نوکتە و شۆخی و مرۆڤ دۆستی سادەی بەرهەمەکانی هەمیشە جوانی و دڵگیری خۆیان دەپارێزن.

43

وایت برینیت

-1899

وایت برینیت مامۆستای بەشی چیرۆکنووسینی زانستگەی کولومبیای ئەمریکا بوو. لە ساڵی 1899دا لە شاری سالت لیك-ی ویلایەتی ئوتا هاتۆتە دنیاوە. تا ساڵی 1931 پەیامنێری ڕۆژنامەکانی تایمز, نیویورك هرالدو نیویورك سان بوو. لەم ساڵەدا گۆڤاری پڕ ئیحتوباری چیرۆکی دامەزراند.

جگە لە زانستگەی کۆڵومبیا لە زانکۆو بنکەی چیرۆکنووسی تری ئەمریکاشدا دەرسی گوتووەتەوە. میری ئوهارا. کارلسون مەك کالیرز, هالی بیرنیت و جی. دی. سالنجیر لە جوملەی قوتابییەکانی ئەو بوون.

وایت برینیت پتر لە سی نامیلکەی چیرۆکی بڵاو کردۆتەوە.

44

فلانیری ئوکونور

1964-1925

فلانیری ئوکونور لە ساڵی 1925دا لە ویلایەتی جۆرجیای ئەمریکادا هاتۆتە دنیاوە. ئوکونور بە سەیرترین نووسەرە ژنی جیهان هاتۆتە ژماردن. کەسێکی کاتولیك مەزەب بوو و باوەڕی بتەوی بە خودای مەسیحیەت هەبوو, کەچی زۆربەی قارەمانانی چیرۆکەکانی لە واری ئیمانداریدا پێچەوانەی ئەون. کاراکتەرە سکرابەکانی کە لە ڕووی ئەقڵییەوە ساغڵەم و تەواو نین, هەڵس و کەوت و کارو

PDF4Kurd

کردەوەیان توندە. یەکێك لە رەخنەگرەکان گوتویەتی, فلانیری ئوکونور "نووسەرێکی مەزەبی" نییە, بەڵکو "دەربارەی مەزەب" دەنووسێت.
خەمی ژیان و زنەگی ئادەمی لە بەرهەمەکانیدا بە شێوەی خواستنی مۆتەکە ئاسا رەنگی داوەتەوەو نەیاتە ژبیر کردن. بە بۆچوونی ئەو مرۆڤی هاوچەرخ لە حاڵەتی نەڤ و تاراندایە و"لە رەگ و ریشەی خۆی دوور کەوتووەتەوە.) لە ماوەی تەمەنی کورتی خۆیدا دوو کۆمەڵە چیرۆك و دوو رۆمانی نووسیوە. هیزل موتس کە قارەمانی سەرەکی رۆمانەکەیەتی, نموونەو شایەتی یەکێکە لەو مرۆڤانەی کە باوەڕی لە دەست داوە "ئەو باوەڕەی کە بە منداڵی کوێرانە پێی تەڵقین دراوە" دێتە سەر ئەوەی کە بە خۆی کڵێسایەکی راستەقینەی بیٚ عیسای لە خاچ دراو بونیات بنیٚ.
چیرۆکەکانی ئوکونور لەسەر بناغەی رەمزی و مەزەبی رۆنراون و پڕن لە تەعەسوب. بەڵام بەو مەبەستە دارێژراون کە لە دوا شیکردنەوەدا ئەوە نیشان بدەن کە تەعەسوب بە توندڕەوی و شێتی دەشکێتەوە.
بەرهەمەکانی فلانیری ئوکونور لە رادەبەدەر ئاڵۆزن و بە ئاسانی نایەنە دەرك کردن, بۆیە ناکریٚ عینوانی مەزن بە نووسەرەکانیان بدریٚ. بەڵام چیرۆکەکانی لە چیرۆکی هەموو نووسەرە هاوعەسرەکانی خۆی پتر "مەسەلەی باوەڕ"ی لەخۆ گرتووەو مامەڵەی لە تەکدا کردووە.
فلانیری ئوکونور کە نەخۆشی سیلی دڵ و گورچیلەی لە باوکییەوە بۆ مابووەوە, لە تەمەنی سی و نۆساڵیدا کۆچی دوایی کردووە.

45

فیودور میخائیلو فچ دۆستوفسکی

1881-1818

دۆستوفسکی دووەم منداڵی خێزانەکەی خۆیەتی و لە مۆسکۆ هاتۆتە دنیا. هەوەڵین ساڵەکانی تەمەنی لە ژینگەیەکی تەنگك و چەپەکدا بەسەر بردووە. دۆستوفسکی لەگەڵ میخائیل-ی برا گەورەیدا, بە جیا لە منالأنی گەڕەك, لە ماڵ یان لە قوتابخانەدا نێردراوەتە بەر خوێندن. باوکی پیاوێکی توندە تەبیعەت و زاڵم و مەشروبخۆر بووە, کەچی بە گوێرەی پێوەرەکانی ئەو دەوروزەمانە خوێنەوارییەکی باشی هەبووەو زانکۆی تەواو کردووە. دایکی ژنێکی بەتەربێت و خۆشپەروەردە و لە

PDF4Kurd

ماڵباتێکی رەسەن و خانەدان بووە, خانەوادەی دۆستۆفسکی جگە لە خوێندنی ئنجیل, ئەدەبیاتی رووس و گرنگترین بلاڤۆکانی رۆژیان دەخوێندەوە. دیارترین بیرەوەری دۆستوفسکی تەماشا کردنی نمایشی "تالانچییان"ی شیلرە لە تەمەنی دە ساڵیدا. چۆنیەتی نواندنی ئەم بەرهەمەو بانگەوازی ئازادیی رۆمانتیك ئامێزی بەرهەمەکە مانایەکی قوڵ و کاریگەرییەکی زۆری بەسەر کارەکانی دۆستوفسکییەوە بەجێهێشت. بابی دۆستوفسکی لە ساڵی 1831دا دوو گوندی ستانی تولا-ی بەچنگ هێناو ماڵباتی دۆستوفسکی پشووی سالانەیان لەوێندەر بەسەر دەبرد, ژیانی پڕ هەژاری ئەو دەڤەرەش کارێکی زۆر لە دۆستوفسکی کردو پاشان لە بەرهەمەکانیدا رەنگی داوەتەوە. هەڵبەتە هاتووچۆ کردنی دۆستوفسکی بۆ ئەو گوندانە یەکەمین ئاشنابوونی واقیعی دۆستوفسکی بوو لەگەڵ خەڵکی روسیادا کە پاشان زۆر بە روونی و ئاشکرا کەوتە نووسین دەربارەیان. لە بەرهەمەکانی شیلەر و ستانی نەگبەتباری تولا-وە بابەت و رووداوێن ئەوتۆ دزەیان کرد کە هزرو بیری دۆستوفسکییان تا مردن بەخۆوە مژول کردو کاریگەریان لە دوا رۆمانیدا (برایانی کارامازۆف) بە زەقی دیارە.

لە ساڵی 1837دا, واتە دووساڵ پاش مەرگی بابی , کە پێدەچێت بە دەستی وەرزێرەکانی کوژرابێ, دایکی مرد. دۆستوفسکی لە دەزگای ئەندازەی سوپایی سان پترزبورگ دا کەوتە خوێندن و هەر چەندە لەوێندەر خەریکی خوێندنی لقی هونەری بوو, بەلام پتر وەختی خۆی بە خوێندنەوەی بەرهەمێن کلاسیکی روسی و هەروەها بەرهەمێن هەندێ لە نووسەرانی جۆراوجۆری ئەورووپایی وەك: (والتیر سکۆت, هوفمان و دیکوئینسی و بالزال) بەسەر دەبرد. پاش تەواو کردنی دەورەی ئەندازیاری لە خزمەتی سەربازی بووەوەو یەکسەر رووی کردە ئەدەبیات. دۆستوفسکی لە ساڵی 1846دا دەمودەست لە پاش بلاو کردنەوەی یەکەم کتێبی گەورەی خۆی "بێنەوایان", ئۆژنی گراندەی بالزاکی تەرجەمە کردو بلاوی کردەوە. بینەوایان لە لایەن رەخنەگری هەرەدیاری ئەو رۆژگارە (بلینسکی)وە پەسند کراو ئەمەش کەمدابێژێك پایەیەکی لە ئەدەبیاتی روسیدا بۆ فەراهەم کرد. دۆستوفسکی هەر لەو سەروبەندەدا دوو بەرهەمی دیکەی بەناوی (ئاغا, 1847) و (شەوانی سپی 1848) بلاو کردەوە کە سەرکەوتنی لێیاندا بەدەست نەهێنا. لە کۆتایی دەیەی 1840دا ئاشنایەتی لەگەڵ گرووپی پیتراشفسکی دا پەیدا کردو لە باس و کۆڕو گفتوگۆکانیاندا دەربارەی سۆشیالیزمی ئامانجدارو شۆڕش بەشداری کرد.

PDF4Kurd

هەڵبەتە کەم و زۆر کەوتۆتە ژێر کاریگەری ئەو باوەڕ باوانەوە, ئەگەرچی لە بەرهەمەکانیدا ئەوە بەدی ناکرێ کە راستگۆیانە خووی دابووبێتە تیۆریانی شۆڕشگێڕیی. دۆستوفسکی لەگەڵ کۆمەڵێك ئەندامی دیکەی گرووپی پتراشفسکی دا دەستگیر کراو کەوتە زیندانەوەو لە دادگای سوپاییدا بە ئیعدام حوکم درا. تۆمەت و تاوانی سەرەکی ئەو ئەمە بوو کە نامە بەناوبانگەکەی بلینسکی بۆ گۆگۆل, بەدەنگی بەرز لە کۆبوونەوەیەکی گرووپی ناوبراودا خوێندووەتەوە, لە (نامەکەدا بۆ گۆگۆل) بلینسکی هێرشی کردۆتە سەر شەیدایی مەزەبی گۆگۆل و لە نامەکەدا رایگەیاندووە کە خەڵکی روسیا روو لە ئیستاتیکان.

بە هەرحاڵ حوکمی ئیعدامەکەی دۆستوفسکی کە بە دەستووری تزاری روسیا نیکۆلای یەکەم دەرکرابوو, گۆڕدرا بوو حوکمی ئەبەدی و دوور خستنەوە, ئەوەبوو دۆستوفسکی لە سەرەتای ساڵی 1850دا بە دەست و پێی لە کۆت و زنجیردا بەرەو تاراوگەی سیبریا رەوانە کرا. ئەو تەجرەبەیەی کە دۆستوفسکی لە ئۆردوگای سزادانی ئومسك بەسەری برد یەجگار دژوار بوو. ئەگەر گومانێك لەوەدا هەبێ کە ئاخۆ نەخۆشی فێداری دۆستوفسکی زادەی مانەوەی بێ لەم ئۆردوگایەدا یان نا, ئەوا گومان لەوەدا نییە کە دۆستوفسکی تا کۆتایی تەمەنی ئازارێکی زۆری بەم نەخۆشییەوە "فێداری" چەشت "یاداشتەکانی خانەی مردووان – 1861-1862) کە راپۆرێکە لەمەڕ ئەو چوار ساڵەی لە تاراوگەی بەسەر بردووە بە بەرهەمێکی کلاسیك لە بواری ئەدەبیاتی زینداندا دێتە ژماردن. کاتێ کە لە ساڵی 1854دا ئازاد بوو هێشتا هەقی ئەوەی نەبوو لە سیبریا دەربچێت, بەڵام ژیانێکی تا رادەیەك ئازادی هەبوو, بەتایبەتی کە بە عینوانی ئەفسەر مژولی خزمەت بوو. پاشان بێوەژنی یەکێك لە هاوکارەکانی خۆی خواست و سەرەنجام لە ساڵی 1859دا مۆڵەتی درایێ کە بۆ بەشی ئەوروپایی روسیا بگەڕێتەوە.

زەوجینەکەی دۆستوفسکی بە شێوەیەکی گشتی سەرکەوتوو نەبوو. ئەمە جگە لەوەی ئەو لە کۆمەڵگەیەکدا رووبەڕووی تازە کردنەوەی شۆرەت و ئیحتوبار بوو کە باس هەر باسی ریفۆرم و گۆڕانکاری شۆڕشگێڕانە بوو. ئەزموونەکانی بووە هۆی زیاتر مکوم بوونی هەستێن مەزەبی لە دڵ و دەروونیدا کە لە دەیەی 1840دا لە بوونی دا پەنهان بوو و کاتێ کە بە یارمەتی برایەکەی رۆژنامەی زەمانی لە ساڵی 1861دا دامەزراند لە واری باوەڕێن سیاسیدا کەسێکی محافەزەکار, نیشتمان پەروەرێکی توندڕەوو کەم و زۆر جەماوەر پەروەر بوو, بەو مانایەی کە پشتیوانی

PDF4Kurd

چینی جوتیاری روسی بوو و داوای لە رۆشنبیران دەکرد لە جوتیارانەوە فێربن. دۆستوفسکی لە رۆژنامەی زەماندا بوو کە یەکەمین رۆمانی خۆی بەناوی (بێزراوان- 1861) بلاو کردەوە. هەروەها یاداشتنامەیەکی دەربارەی یەکەمین سەفەری خۆی بۆ ئەوروپا بەناوی "یاداشتێن زستانی دەربارەی... 1863" لە هەمان رۆژنامەدا بلاو کردەوە.

بە هەرحاڵ ئەو سەفەرەی بۆ ئەوروپا بیروباوەڕی تەواو گۆڕی و رۆژنامەکەی بەهۆی بلاو کردنەوەی وتارێك لەمەڕ شۆڕشی ساڵی 1863 پۆڵەندا, لەلایەن حکومەتەوە داخرا. هەرچەندە مۆڵەتی دەرکردنی رۆژنامەیەکی دیکەی بەناوی "دەوران" وەرگرت, بەڵام مردنی هاوسەرەکەی, مردنی براکەی و مردنی ئاپولون گریگوریف ی دڵسۆزترین هاوکاری لە دەرکردنی رۆژنامەکە, جەزرەبەی کاری بوون بۆ ئەو. دۆستوفسکی هەرچەندە بەرجەستەترین بەرهەمی خۆی تا ئەو سەروبەندە بەناوی "یاداشتێن ژێر زەمین 1864" لە رۆژنامەی دەوراندا بلاو کردەوە, زۆری پێنەچوو کە ئەم رۆژنامەیە کەوتە دواکەوتن و پاشان بە تەواوەتی وەستاو قەرزێکی زۆری هێنایە سەر دۆستوفسکی . ئیدی ئەوە بوو لە ئەنجامی رووبەڕوو بوونەوەی دەستکەوتی و تەنگانەیەکی دژواردا, لە پاییزی 1865دا لە ویسبادن کەوتە نووسینی رۆمانێك بە ناوی "تاوان و سزا- 1866" کە پاش ساڵێك تەواوی کرد. دۆستوفسکی لە ساڵی 1865دا بەڵێننامەی تەواو کردنی رۆمانی "تاوان و سزا"ی مۆر کردبوو و بەڵێنی دابوو کە لە ماوەی ساڵێکدا تەواوی بکات, بۆیە بە شێوەیەکی کاتی دەستی لە کارە سەرەکیەکەی خۆی (قومارباز 1867) هەڵگرت. دۆستوفسکی رۆمانی قوماربازی بۆ ژنێکی گەنجی خێرانووس بەناوی "ئاننا سنیتکلینا" دەخوێندەوەو ئەو دەینووسی. دۆستوفسکی پاش ساڵێك ئەو ژنەی خواست, هەرچەندە چارەکە سەدەیەك لە دۆستوفسکی بچووکتر بوو, بەڵام زەوجینەکەیان سەرکەوتوو بوو.

ئەم ژن و مێردە لە تاو قەرزاری و لە دەست خاوەن قەرزان ناچار بوون سەری خۆ بۆ ئەوروپا هەڵگرن و چوار ساڵیان لە دریسدین گوزەراند. دۆستوفسکی لەم ماوەیەدا دوو رۆمانی گەورەی بەناوی (ئەبلە 1868) و (دەست لیوەشاوان 1871-1872) نووسی. کە گەڕانەوە بۆ روسیا, ئیدی هاوسەرەکەی دۆستوفسکی ئەرکی بلاوکەرەوەی بەرهەمەکانی شووەکەی لە ئەستۆ گرت و ژیانێکی خێزانداری ئارام و هێمنی دامەزراند. ئیدی ئەم ژنە بە زەبری ماڵداری خۆی توانی بەرە بەرە هەموو قەرزەکانی دۆستوفسکی بداتەوە. هەرچەندە دوا ساڵەکانی تەمەنی بەهۆی مەرگی

PDF4Kurd

زووڕەسی هەندێ لە منداڵەکانی و زیاد بوونی نەخۆشی ڨێ یەجگار نارەحەت و دژوار بوو, بەڵام لە سایەی یادەوەری نووسی (یاداشتەکانی نووسەرێك کە ساڵی 1873دا دەستی پێکردو ناوبەناو نەبێ ئیدی تا دوارۆژی تەمەنی بەردەوام بوو) هەروەها لە سایەی خوێندنەوەی بەرهەمەکانی خۆیەوە بۆ جەماوەری خەڵك, رۆژنامەنووسی (سەرپەرشتی رۆژنامەی هاوشاری 1873-1874) و کاری وەکو رۆماننووسێك (لاوی هەرزە – 1875) و سەرەنجام لە سەرووی هەموو ئەمانەوە, بڵاو کردنەوەی گەورەترین رۆمانی خۆی (برایانی کارامازۆف) لە ساڵانی 1879 – 1880 شۆرەتێکی کەم وێنەی بەدەست هێنا. شۆرەتی دۆستوفسکی بە درێژایی ئەو سیمینار و کۆڕ و ئاهەنگانەی کە بە بۆنەی پەردە لادان لە سەر پەیکەری پوشکین لە مۆسکۆ, لە ساڵی 1880دا بەرپا بوو, وتارێکی دەربارەی پوشکین خوێندەوە کە مایەی ستایشی هەمووان بوو, گەییە لوتکە. ئەوجا بەرێکردنی جەنازەکەی لە شوباتی 1881دا کە دڵی زۆر کەسی لە رادەبەدەر خەمین کرد.

بێنەوایان: یەکەمین بەرهەمی دۆستوفسکی یەو لەوەیە یەکەمجار وا بێتە بەرچاو کە بە شێوەی کۆنی نامە گۆڕینەوە لە نێوان دوو کەسدا (لە نێوان فەرمانبەرێکی دەست کورتی میانە ساڵ بەناوی دوشکین و کیژێکی زۆر گەنجتر) نووسرابێ. بەڵام ئەم شێوەیە قوڵی و مەنگییەکی سایکۆلۆژی لەخۆ گرتووە. نامەکانی قارەمانانی دۆستوفسکی لە شێوەی ئیعترافاتی ئاڵۆزدا دەردەکەون نەك هەر عەشقی لە رادەبەدەری ئەو بە کیژەکە ئاشکرا دەکات بەڵکو ناسنامەی کەسایەتی ئەو, شوێنی ئەو لە کۆمەڵگەو مانای هەژاری ئەو بە ئەو نیشان دەدات.

دۆستوفسکی کە لە زیندان رزگار دەبێ لە چاوپێکەوتنێکدا لەگەڵ پەیامنێرێك دا ئیعتراڤ بە دوو دڵییەکان و باوەڕی خۆی کردووە:

"من دەتوانم تەنیا ئەوەندەت دەربارەی خۆم پێ بڵێم کە من رۆڵەی زەمانم, رۆڵەی بێ باوەڕی و دوو دڵی و تا ئەم ساتەو تا کۆتایی تەمەنم هەر لەسەر ئەم باوەڕە دەبم... ئیدی بەتۆ بڵێم, ئەگەر کەسێك بۆم بسەلمێنێ کە مەسیح لە دەرێی بازنەی حەقیقەتدایەو بەراستی یەقین پەیدا بکەم کە حەقیقەت بە فەرسەخان لە مەسیحەوە دوورە, ئەوجاش پێم باشترە لەگەڵ مەسیحدا بم تا لەگەڵ حەقیقەت." ئەم قسەیەیان بە یەکێك لە بەرجەستەترین وەسێتنامەکانی سەدەی نۆزدەیەم ژماردووە, ئەو سەدەیەی کە رۆشنبیرەکانی بەرە بەرە دەگەینە ئەم ئەنجامەی کە دەبێ خۆ لەو کۆت و زنجیرانە رزگار بکەن کە باوکانی بێ ئاگایان لە دەست و پێی زەینی ئەوانیان

PDF4Kurd

کردووه". ئەم وەسێتنامەیە, دە ساڵ پاشتر بۆنەی تایبەتی ئەدەبی خۆی دۆزییەوەو دۆستوفسکی لە "یاداشتێن ژێر زەوی" دوو دڵی خۆی دەربارەی زانستگەری, ماتریالیزم و ریفۆرمگەری دەیەی 1860 راگەیاند و بە پێچەوانەی باوەڕی باوەوە کە مرۆڤی لە بنەڕەتدا بە بوونەوەرێکی عەقلانی دەزانی, تێگەیشتنی خۆی دەرباری مرۆڤ وەکو بوونەوەرێکی هەوەسباز, بە گومان و خۆسەر نیشان دا. راسکولینکوف لە رۆمانی تاوان و سزادا نموونەیەکی سەرکەوتووی ئەو تێگەیشتنەیە. ئەو لەم رۆمانەدا خوێنکارێکە تاوان دەکات تا بیسەلمێنێ کە ناپلیۆنێکی خۆسەرە بەڵام لە ئەنجامدا پەی بە خەتاو بێهودەیی بیانووەکانی خۆی دەبات. راسکولینکوف خۆی لە سەر دوو ریانێکی دژواردا بە سەرگەردانی دەبینێ کە لە راستیدا کەسایەتی دوو پارچەی خۆشیەتی ئەمەی کە گوایە ئەو بە هۆی سونیای سۆزانییەوە دەگاتە ئەخلاق جێی دوو دڵی و گومانە. بەڵام هێزی دارماتیك ئاسای ئەم رۆمانە– تراژیدیا مەزنە, قوڵی ئەو باوەڕانەی تیایدا خراونەتە روو, پێکهاتەی مۆتەکە ئاسای واقیعی ژیانی مەینەتباری شارو بێ ئاگایی قارەمانەکانی– بناغەیەکی هێناوەتە ئاراوە کە شۆرەتی دۆستوفسکی وەکو بالاترین رۆماننووسی سەدەی نۆزدەیەمی روسیای لەسەر وەستاوە.

دۆستوفسکی لە دووەم رۆمانی خۆیدا (ئەبلە) هەوڵ دەدا تا تێگەیشتنی خۆی لەمەڕ مەسیحی هاوچەرخدا لە قاڵبی ئەبلەیەکی منداڵ ئاسادا, یانی شازادە میشکین کەکتێبی ئینجیلەکەی ئەو پێکهاتەیەکە لە رزگاری بە کۆمەکی هێزی جوانپەروەری و مەسیح گەری ئەدەبییە, بەرجەستە بکات. هەرچەندە دوا بەشەکانی ئەم کتێبە پرشنگدارو درەخشانە بەڵام ئەم بەرهەمە بە شێوەیەکی گشتی کەڵەکەیەکە لە بابەتی لاوەکی و قارەمانانی چەنەبازو لایەنگری گەنگەشەو مشت و مڕو دەحکە. ئەگەر لە ئەبلەدا لە سایەی مژدەی مەسیحی رۆسیادا ئومێدێك بۆ روسیا هەبێ, ئەوا لە رۆمانی دەست لێوەشاوان دا, کە سێیەم گەورە رۆمانی دۆستوفسکییە ئایندەی روسیا پڕە لە ئاژاوەیەك کە خەڵکی رۆشنبیری ژەهراوی بە باوەڕێن رۆژاوایی و پوچکەرایی, نە باوەڕیان بەخۆ هەیەو نە بە خەڵکی خۆپەرستی روسا, ستافروگینی, بەناو فریارەسی رۆشنبیران, بە رواڵەت لە نێوان روانینی پەچگەرایی بۆ ئازادی و "کە لە قاڵبی کریلوف دا نیشاندەدرێ" لە نێوان ئیمکانی باوەڕی مەزەبی دا "کە لە قاڵبی شاتف–ی ئیمانخوازدا بەرجەستە دەبێ" سەرگەردانە. بەڵام سەرەنجام تەسلیمی باوەڕێن ڤێرخوڤینیسکیی تیرۆریست دەبێ تا ئەمانجە وێرانکەرەکانی

PDF4Kurd

خۆی بێنێتە دی. ئەم ڕۆمانە لەبەر ئەوەی کە زوڵم و زۆری سیاسی، کە لە ئەنجامی شۆڕشدا بەرۆکی روسیا دەگرێ، دیاری دەکات بۆیە شرۆڤەو راڤەو شیکردنەوەی بۆ رەخنەگرانی هاوچەرخی روسی کارێکی یەجگار دژوارە. دۆستوفسکی لە رۆمانی (لاوی هەرزە)دا سەرکەوتنێکی ئەوتۆی بەدەست نەهێنا. بەڵام لە ساڵی 1878دا کە لە دادگایی کردنی (ڤیرا زاوسیچ) و تیرۆریست دا ئامادە بوو، توانی چوارچێوەی دوایین و گەورەترین رۆمانی خۆی (برایانی کارامازۆف) دیاری بکات.

ماڵباتی کارامازۆف، وەکو وێنەیەکی روسیای بچوك دارێژراوە کە روسیای هاوچەرخ و زەمینی لە قاڵبی دمیتری داو، دەسەڵاتی رۆژاوا لە قاڵبی ئیڤاندا و روسیای مەزەبی لە قاڵبی ئەلیوشادا بەرجەستە دەبن. جا لەم میانەدا رەخنەگرتنی ئیڤان لە کڵێساو نکوڵی کردن لە خوا "بەتایبەتی لە فەسڵی موفەتیشی گەورەدا" وەکو هێرشێکی بێ وەڵام بۆ سەر بێدادی جیهان دەژمێردرێ. برایانی کارامازۆف وەکو لوتکەی دەستکەوتی دۆستوفسکی رەنگدانەوەی نیگەرانی دۆستوفسکییە دەربارەی دژوارییەکانی هەڵبژاردن کە هەمیشە لەبەردەم بەشەردایە.

قارەمانانی چیرۆکەکانی دۆستوفسکی لە هەوڵ و هۆڵی گۆڕاندا نین، لە هەوڵی ریفۆرمدا نین، لە هەوڵی ئەوەدان کە خۆیان لە بەرانبەر ناشیرینی و نەگێرسییەکاندا، کە ژمارەیان زۆرە، هەمیشە بەهێزتر و تەیارتر بکەن.

ماریو بارگاس یوسا

1936

*- لە 1936/2/28دا لە ئارەکیپای پیرۆ، لە خانەوادەیەکی قەدیمی لە دایك بووە، پاش دایکبوونی ئەو بە ماوەیەکی کەم دایك و باوکی لێکدی جودا بوونەوە و ئەو لەلای نەنك و باپیری "دایك و باوکی دایکی" لە کوچابامبا لە پۆلیڤی گەورەبوو.

*- لەساڵانی 1941-1949 لە کوچابامباو پیورای پیرودا قۆناغی سەرەتایی خوێندن دەبڕێ.

*- لەساڵی 1950دا دایك و باوکی ئاشت دەبنەوە و ئەو دەچێتە خوێندنگەی سوپایی لیونچوپرادۆ لە لیما.

PDF4Kurd

*- لەسـاڵی 1952دا شـانۆنامەی (فـڕینی ئینکـا) دەنووسـێت و لەسـەر شـانۆ دەنوێنرێ.
*- لەساڵی 1955دا لەگەڵ خولیا ئورکیدی دا دەزەوجێ.
*- لەسـاڵی 1956-1958دا لـە لیمـادا چـەندین کـاری جـۆرا و جـۆر دەکـات- لـە پەخشی رادیۆدا، لە رۆژنامەگەریدا، لـە کتێبخانـەی یانـەی ناسیونال، لـە زانستگەدا پۆستی مامۆستای یاریدەدەر وەردەگرێت.
*- لەساڵی 1958دا لەزانستگەی سان مارکوس ی لیما دەردەچێت و بەکالۆریوس لە ئەدەبیاتدا وەردەگرێت.
*- لەساڵی 1959دا یەکەمین کتێبی خۆی کە بریتی بوو لە کۆمەڵە کورتە چیرۆکێك بەناوی (رێبەران) بڵاو دەکاتەوە و خەڵاتی لیوپولدو ئالاس ی لەسەر وەردەگرێت.
*- لەسـاڵی 1959دا لـە زانسـتگەی مادریـدا بـۆ خوێنـدنی دکتـۆرا خـۆی نـاونووس دەکات.
*- لەساڵی 1959دا لـە رادیـۆ-تەلـەفزیونی فەرەنسـادا دەبـێ بـەوەرگێڕ و ڤەکۆڵـەر و بێژەر.
*- لەساڵی 1963دا یەکـەم رۆمـانی خـۆی (سـەردەمی قارەمـان) بڵا و دەکاتـەوە، کـە بـریتی یـە لـە دنیایـەکی بچـووکی کۆمەڵگـەی پـیرۆ و لەسـەر بناغـەی ئـەزموونێن هەرزەکاری خۆی لە خوێندنگەی لیونسیوپرادو، رۆیناوە.
*- لەسـاڵی 1964دا لـە مـاوەی مانەوەیـەکی کورتـدا لـە پـیرۆ سـەفەرێکی لێـڕەوار دەکات. کە پاشان دەبێ بەکەرەستەو هەوێنی (خانەی کەسك).
*- لەساڵی 1965دا وەکو داوەری خەڵاتێن ئەدەبی کاسادیلاس ئـەمریکاس بۆ کوبا سەفەر دەکات و هاوسۆزی لەگەڵ شۆڕشی ئەو وڵاتەدا نیشان دەدات.
*- لەسـاڵی 1965دا ژنـی یەکـەمی تـەڵاق دەدات، پاشـان دۆت مامەکـەی خـۆی (پاتریشیا یوسا) دەخوازێت. (دوو کوڕ و کچێکیان هەیە) .
*- لەسـاڵی 1966دا رۆمـانی دووەمـی بـە نـاوی (خانـەی کەسـك) بـڵاو دەبێتـەوە و بەمەش وەکو چیرۆکنووسێکی بەرجەستە لە ئـەمریکای ئەسپانی زمانـدا دەناسرێت، خەلاتی پڕ ئیحتوباری رومولوگالە گوس لەسەر ئەم رۆمانە وەردەگرێت.
*- لەساڵی 1969دا رۆمانی دوو بەرگی "گفتوگو لە کاتدرال"دا بڵاو دەکاتەوە.

PDF4Kurd

*- لەساڵی 1971دا یەکەمین کتێبی خۆی لە بواری رەخنەی ئەدەبیدا بڵاودەکاتەوە، ئەم بەرهەمە تەواوکەری دکتۆرانامەکەیەتی بەناوی "گارسیا مارکیز: مێژووی یەك خودا کوژی،" .

*- لەساڵی 1973دا رۆمانی (سەروان پانتوخاو خزمەتی تایبەتی) بڵا و دەکاتەوە، ئەمە یەکێکە لەو رۆمانە سەرکەوتوە کەمانەی لە جیهانی چیرۆکڤانی ئەمریکای ئەسپانی زماندا بڵا و بووەتەوە.

*- لەساڵی 1975دا لە زانستگەی کولومبیا دادەمەزرێ.

*- لەساڵی 1976دا دەبێ بە سەرۆکی ئەنجوومەنی قەڵەمی نێو نەتەوەییpen.

*- لەساڵی 1977دا رۆمانی "پورەخولیا و نمایشنامەنووس" بڵاو دەکاتەوە. ئەمە رۆمانێکە دەربارەی ئەشقبازی لەگەڵ خولیا ئورکیدی و کاری نووسەری خۆی لە ئیستگەی رادێوی لیما.

*- لەساڵانی 1977-1978دا لە زانستگەی کومبریج دا کورسییەکەی سیمون بولیڤاری لە بواری ڤەکولین لە ئەمریکای لاتین ی دەدرێتێ.

*- لەساڵی 1981دا رۆمانی (جەنگی ئاخر زەمان) بڵا و دەکاتەوە.

*- لەساڵی 1981دا یەکەم شانۆنامەی خۆی (تاکنای پیرەکیژ) بڵا و دەکاتەوە.

*- لەساڵی 1984دا رۆمانی (ژیانی واقیعی ماتیا) بڵا و دەکاتەوە.

*- لەساڵ 1986دا رۆمانی (کێ پالومینو مولرۆی کوشت؟) .

*- لەساڵی 1988دا رۆمانی (حیکایەتخوان) بڵا و دەکاتەوە.

*- لەساڵی 1988دا وەکو مامۆستای میوان لە کولیجی زانستە مرۆڤانی یەکانی زانستگەی سیراکۆز دادەنرێ.

*- لەساڵی 1990دا بۆ هەڵبژاردنەکانی مانگی حوزەیران خۆی کاندید دەکات و بە ئالبرتو فوخی موری دەدۆڕێنێ.

دەیڤید هیربیرت لورانس

1920-1885

PDF4Kurd

شۆرەت و ناوبانگی لورانس گەلەك هەوراز و نشێوی بە خۆوە دەیتووە، بەڵام لە دوا ئەنجامدا و لە ناو گەورە نووسەرانی ئینگلیزدا پایەیەکی شایستەی پەیداکرد، لۆرانس لە سەردەمی مارکس گەرایی دەیەی سی سەدەی بیستەمدا وەکو نووسەرێکی کۆنەپەرست باس دەکرا، کە لەساڵی 1913دا رۆمانی "کوڕان و ئاشقان"ی بڵا و کردەوە، ئیدی دەرگای شۆرەتی لە رووداکرایەوە، ئەم رۆمانە باسی ئەوە دەکات کە چۆن دایکێك هەوڵدەدات ئاشقێنی لەگەڵ کوڕەکەی خۆیدا بکات و چۆن ئەم هەوڵە دەبێتە مایەی ئەوەی کە پەیوەندی سێکسی کوڕەکەی لەگەڵ ژنانی دیکەدا لەنێوبچێ، دوورنییە هەوێنی ئەم رۆمانە خودی خانەوادەی لورانس بێ، چونکە لورانس کوڕی خێزانێکی مەعدەنچی بوو، باوکی کەسێکی ڕدێن رەشی دژە ئاینی مەشروب خۆر بوو، بەشێوە زمانی ناهەمواری خەڵکی نانتینگم شر قسەی دەکرد، دایکی ئافرەتێکی شارستانی بوو, هاتووچۆی کلێسای دەکرد. بە ئینگلیزییەکی رەوان قسەی دەکرد، چەند ساڵێك مامۆستایەتی کردبوو. جا ئەم جووتە ململانێ و کێشمانەکێشێکی توندیان لەنێوان دا هەبوو، ئیدی رۆمانی نێو براو هونەراندنێکی سەرکەوتووی ئەم حاڵەتەیە و ئەوەتا لورانس پاش مردنی دایکی بە جسی چیمبرز کە پەیوەندی سۆزداری لەگەڵ پەیدا کردبوو، دەڵێت: "ئاشقی بووم وەکو ماشوقێك لەبەر ئەمەبوو کە هەرگیز نەمدەتوانی ئاشقی تۆ ببم." هەڵبەتە ئەم دیاردە ئۆدیپی یە لە رۆمانەکانی دواتری لورانسدا بە شێوەی جۆرا و جۆر رەنگی داوەتەوە.

لورانس، بەر لە کوڕان و ئاشقان دوو رۆمانی دیکەی بڵاو کردەوە بەناوی (تاووسی سپی 1911) و (زێدەگاڤ 1912) تاووسی سپی بەرهەمێکی لاوازە کە تەنیا لەم رووەوە جێی بایەخە کە هەوێنی دوا رۆمانی ئەوە بەناوی (ماشوقی خاتوو چاترلی 1928) ، زێدەگاف بەرهەمێکە کە بە شێوازی دۆستوفسکیانە کۆتایی هاتووە و زەینێکی هەستیار و هونەرمەندانە تانوو پۆی داوە.

دەیڤید هیربیرت لورانس، لە هەمان کاتدا، شاعیرێکی فرەکار بوو، شیعرەکانی لە ژێر کاریگەری شاعیری بەناو بانگی ئەمریکایی والت ویتمن دا بوو. بەهۆی نویگەری لە وێنەو بزاڤی ناوەودا بوونە مایەی پەسند و ستایشی ئیزرا پاوەند، تاپێش کۆمەڵە هۆزانی کەشتی مەرگ 1913، تەنیا هۆزانی تایبەتی دەنووسی، بەڵام پاشان چەند کۆمەڵە شیعرێکی دیکەی بەچاپ گەیاند، لورانس لەساڵی 1913دا خوشکان-ی بڵاو کردەوە، لەم رۆمانەدا وێنەی نەوە بە نەوەی یەك ماڵبات دەگرێت، لۆرانس

PDF4Kurd

لەبەرگی یەکەمی ئەم بەرهەمەدا کە ناوی پەلکە ڕەنگینە بوو (هەر کە لەساڵی 1915دا بڵاو بووەوە یەکسەر و لەبەر کۆمەڵێك هۆی سێکسی و سیاسی بە بەرهەمێکی نا ئەخلاقی لەقەڵەم درا و ڕاگیرا.) دەکەوێتە ڕاڤەوشرۆڤەی سەردەمێکی مێژوویی کە ریتمی ژننەگی خانەوادەیەکی جوتیار، لە ناو کۆمەڵگەی کۆندا, روو بەرووی گوشاری پیشەسازی دەبێتەوە و کاردانەوەی ئەو ماڵباتە لە هەمبەر ئەو گوشارە وێنە دەگیردرێ، لەم ڕۆمانەدا، لەهەمان کاتدا، بەیانێکی نوێ لەمەڕ مەیل و کەڵکەڵە سێکسی و گەڕان بەدووی ناسنامەی سێکسی دا لە شا قارەمانی ڕۆمانەکەدا، لە ئورسولادا، بەرجەستە دەبێ، پەسند کردنی ئەم ڕۆمانە لەلایەن یەکێك لە رەخنەگرەکانی ئەو زەمانەوە، ئەم کارەی خستە ریزی بەرهەمە کلاسیکەکانی جیهانی ڕۆمانی ئینگلیزییەوە، بەهەرحاڵ ئەم بەرهەمە دەبێ لەگەڵ ڕۆمانی "ژنانی ئاشق-1920"دا کە پاشماوەی ڕۆمانی ناو براوە بخوێنرێتەوە و موتاڵابکرێ، "ماشوقی خاتوو چاترلی-1928" یەکێکە لە ڕۆمانە بەناوبانگەکانی لورانس و هەرا و هەنگامەیەکی زۆری ناوەتەوە، بڵاوەخانەی پنگوین لەساڵی 1960دا، ئەم ڕۆمانەی بێ هیچ سانسۆرێك بڵاوکردەوە، ئەوەبوو بەرپرسانی ئەم بڵاوەخانەیە دوای بڵاو کردنەوەی ڕۆمانەکە بۆ دادگا بانگ کران، وەکو ریسواییەکی نەتەوەیی ناوی ئەم دادگاییە براوە، بەهەرحاڵ چاپکرنی ئەم بەرهەمە وەکو ڕووداوێکی ڕۆشنبیری گەورە ژمێردراوە، بەرهەمەکانی دەیڤید هیربیرت لورانس، بەکورتە چیرۆك، ڕۆمان، سەفەرنامە، هۆزان، شانۆ، نیگارکێشی، و رەخنەوە وێڕای جۆراوجۆریان قەوارەیەکی شایستەیان پڕکردۆتەوە، کورتە چیرۆکەکانی بەتەنیا بەس بوون بۆ ئەوەی ئەو شۆرەتەی بدەنێ کە ئێستا لە ئەدەبیاتی جیهاندا هەیەتی، لەو ساڵانەی دواییدا بایەخێکی زیاتر بە بەرهەمەکانی دراوە، بەرهەمەکانی ئەو دەربارەی هونەر، نیگارکێشی یەکانی، شانۆنامەکانی (کە هەموویان سەرکەوتوون) شیعرەکان و رەخنەکانی، هەر هەموو بەشێك لەمۆدێرنیزم پێك دێنن، بەتایبەتی "ژنانی ئاشق"ەکەی کە لەرووی دەوڵەمەندی شێواز، ئاڵۆزی و رەوانییەوە بە هاوتای ئولیسی جیمز جۆیس دەژمێردرێ، لورانس ژیانێکی ئاڵۆز و قەرەجانەی هەبووە و لەگەڵ فەریدای هاوسەریدا گەشتی ئەورووپا و باشووری ڕۆژئاوای ئەمریکای مەکزیکی کردووە، لەساڵی 1930دا لە باشوری فەرەنسادا بە نەخۆشی سیل مردووە.

PDF4Kurd

48

بیرتولت بریشت

1956-1898

شانۆنامەنووسێکی ئەڵمانییە, بابی بەڕێوەبەری کارخانە بوو, لە زانکۆی میونیخ خوێندنی پزیشکی تەواو کردووە. لە ساڵی 1918دا کراوە بە سەرباز, هەرچەندە لە بواری کاری پزیشکیدا خزمەتی کردووە, بەڵام ئەنجامە ترسناکەکانی جەنگی چەشتووەو تاقی کردۆتەوە. هەر ئەمەش وایکرد ببێ بە یەکێك لە هەواداران و لایەنگرانی ئاشتی. لە شانۆنامەی "بال 1922"و شانۆنامەی "دەهۆڵانی شەو 1922" لە ڕێگەی فەلسەفەیەکی نەهلیستییەوە داوای گۆڕانی ریشەیی دەکات. بە هاوکاری لەگەڵ کورت نیل دا (ئۆپرای دەرۆزەکەران), (ئۆپرای سێ قرۆشەکە)ی بەرهەم هێناوە کە هەردووکیان دوو رویی و ریاکاری کۆمەڵگەی پارە پەرست و دەسەلأت پەروەر ریسوا دەکەن.

کە نازییەکان هاتنە سەر حوکم. بە هۆی بیرو باوەڕی مارکسییەوە, کە لەو سەردەمەدا زیاترو روونتر لە شانۆنامەکانیدا رەنگی دابووەوە, لە ئەڵمانیا دەرکراو رەهەندەی وڵاتان کرا. لە ساڵانی (1933-1948) لە وڵاتانی ئەسکەندەنافی و لە بەریتانیادا ژیانی بەسەر برد. باشترین بەرهەمی خۆی لەو سەردەمەدا نووسی. لە شانۆنامەی گالیلۆدا 1939 بەردەوام بوو لە سەر هێرش کردنە سەر خراپییەکانی کۆمەڵگەو مەحکوم کردنی توندڕەوی ئاینی. لە شانۆنامەی (بوتیلاو ماتیی خزمەتکاری 1941)دا سەرمایەداری مەحکووم کردووە, لە شانۆنامەی "دایکێکی ئازاو منداڵەکانی دا 1939" وێنەی ئەو کوێرەوەری و گەوجێتییانەی گرتووە کە لە جەنگ دەکەونەوە. لە بواری شانۆی مەلحەمیدا دەیویست کارێکی وەها بکات کە تەمەشاڤان ئاوێتەی کەسایەتییەکان نەبێ و پەنا وەبەر ئەقڵ بەرێ نەك سۆز, بۆیە پەنای وەبەر بەکارهێنانی کاریگەری و روناکی شانۆیی غەریب و ناباو دەبرد. ئیدی بەردەوام بوو لە ئەزموونانددا, تەنانەت لە دوا شانۆنامەکانشیدا. ژنێکی باش لە سیتزاون 1940) مەتەڵێکی مەغزداری بەڕاز و رەمزەو تەمەشاڤان دەبێ بەخۆی

PDF4Kurd

کەشفی بکات و هەڵی بێنێ. (بازنەی گەچینی قەوقازی 1945)دوا بەرهەمێتی کە بریتییە لە رووبەرووبوونەوەی نێوان خێر و شەڕ لەسەر بنەمای ئەفسانەیەکی کۆنی چینی رۆنراوە. لە دوای جەنگی جیهانی دووەم گەڕایەوە بۆ ئەڵمانیاو بوو بە سەرۆکی (ئەنجوومەنی بەرلین) لە بەرلینی رۆژهەلات و لەسەر ئەو کارە مایەوە تا لە ساڵی 1956دا کۆچی دوایی کرد.

49

بۆریس باسترناك

1960–1890

رۆژنامەنووس و شاعیرێکی لیریکی روسییە, خودان روانین و جیهانبینییەکی تیژە, رامان و وردبوونەوەیەکی فەلسەفی هەبووە. نووسەرێکی خودان سۆز و گوداز بووە. لە نێوان ساڵانی 1914–1932دا شەش دیوانە شیعری هەرە نایابی بلاو کردەوە. ئەم دیوانانە دوو چامەی داستانییان لەخۆ گرتووە کە ستایشی ئازادی و بزاڤی شۆڕشگێڕی دەکەن. ئەو گوشارانەی داوایان لێدەکرد کە پابەندی ئایدۆلۆجیا بێ, شیعریان لەلای بێدەنگ کرد.

هەندێك لە بەرهەمێن شەکسپیر, شیللی و گوتێی وەرگێڕاوە. لە ساڵانی 1946–1953دا, لە تەمەنی 40 ساڵیدا رۆمانی دکتۆر زیڤاگۆ–ی تەواو کرد. لە ساڵی 1958دا خەڵاتی نۆبڵی درایێ بەلام بەهۆی گۆشاری دەسەلاتەوە رەفزی کرد. بەرهەمێکی دیکەی بریتییە لە گەشتی ژیانی. رۆمانی دکتۆر زیڤاگۆ باسی روسیای سەدەی بیستەمە. باسی جیهانە, باسی خۆشەویستییە باسی دژواری شۆڕشە کە دەوری ژیان بە مەرگ دەتەنێ, هەرچەندە ئەم رۆمانە هێرش ناکاتە سەر بەها سۆڤییەتییەکان, بەلام جەخت لەسەر بەهایێن دی دەکات وەکو کەرامەتی تاك, بەزەیی و سۆز, لێکدی حاڵی بوونی رۆحی. دیارە ئەم هەستە سۆفیەت ئامێزە زاڵە بەسەر ئەو قەسیدانەشدا کە کراون بە پاشکۆی رۆمانەکە.

50

ئەلکسەندەر پوشکین

1837–1799

PDF4Kurd

شاعیرێکی هەرە ناوداری روسییە, هەروەها شانۆنامەنووسێکی دیاریش بووە. یەکەمین نووسەری ناوداری روسییە کە لە دەرێی ولاتی خۆیدا ناوبانگێکی فرەی دەرکرد. کارەکانی بە هەوێن و روحی نەتەوەیی دەژمێردرێن, روسەکان زۆریان خۆش دەویَ. لە بنەماڵەیەکی ئوروستوکراتی خانەدانە. یەکەم کاری لە بواری پەخشاندا رۆمانێکی مێژووییە دەربارەی باپیری (بابی دایکی) کە سەرکردەیەکی زەنگی حەبەشی بوو. پاشان ماوەیەکی کورتی تەمەنی بە رابواردن و شیعرەوە بردە سەر. قەسیدە لیریکییەکانی زیاتر ستایشی ئازادی و بە گژا چوونەوەی دکتاتۆرییەتیان لەخۆ گرتووە. بەهۆی بیروبۆچوونە ئازادیخوازییەکانەوە ماوەیەك لە نووسینگەی وەزارەتی دەرەوە دەست بەسەر کراو, پاشان وەکو جۆرە نەفی کردنێك, لە نێوان سالآنی 1820–1824دا هەوالەی باشوور کرا. و لەئەنجامدا لە وەزیفە دەرکرا. قەسیدە درێژەکانی: بەندی قۆقاز, قەرەج, دزانی برا, باسی کیرمیاو قۆقاز دەکەن کە شاعیر بۆ ئەوێندەر نەفی کرابوو. جا ئەم قەسیدانە شۆرەتێکی گەورەیان دایێ و بە (بایرونی روسیا) ناودەبرا. زەوجینی لەگەڵ ئافرەتێکی بەنازی زۆر جوان دا (کە ئەمە بە پێی قسەی خۆی سەدو سیازدەمین ئافرەتی ژیانی بوو) ئارامی بۆ هیچیان دابین نەکرد. پاش شەش سالآن, و لە تەمەنی 38 ساڵیدا لە دوئێلێك دا کە زادەی خیانەتەکانی ژنەکەی بوو هاتە کوشتن.

لە ماوەی ئەو سالآنەدا کە لە باشووری روسیادا بەسەری برد, رۆمانێکی شیعری رەخنە ئامێزی رۆمانسیانەی درێژی, لە ساڵی 1933دا بەناوی (ئوجین ئونیجین) وە نووسی ئەم رۆمانە لەسەر شێوەی (دون جوان) و (بیبو)ی بایرونە. لە پێناوی ئەم چامەیەدا کۆپلە شیعرییەکی چواردە بەیتی داهێنا کە یەك ریتمی و یەك نەوایی دەپارێزێ. ئەم رۆمانەی لەبەر تۆکمەیی, بەتایبەتی لە رووی کاراکتەرسازی و وێنەگرتنی واقیعیانەی دیمەنەکان چ لە سەرانسەری وولآتداو چ لە شاری بترسبورگ دا, بە یەکەمین رۆمانی روسی لە قەڵەم درا. لە ساڵی 1825 بوریس غودونوف–ی نووسی کە تراژیدیایەکی مێژووییە بە شیعر, ئەم بەرهەمەی لە ژیانی تزارەوە لە سەدەی شازدەدا هەڵینجاوەو لەسەر شێوەی شانۆنامە مێژووییەکانی شەکسپیرە.

گەورەیی پوشکین لە بەهرە لیریکییەکانیدایە, چایکوفسکی لەم بارەیەوە دەڵێت چامە لیریکییەکانی (خۆیان دەسترن) زمانە لیریکییە پڕ گوزارشتەکەی گوزارشت لە تەوژم و گوڕی شیعرییەتی شتە باوکان دەکات, مانا رەمزییە هەرە قوڵەکانی

PDF4Kurd

دەنوێنێ. بە هەر حاڵ پوشکین یەکێکە لە نووسەرە هەرە مەزن و گرنگەکانی میللەتی روس.

51
هنریك ئەپسن
1906-1828

شانۆنامەنووسێکی نەرویجییە، وەختێ ئەپسن خووی دایە دنیای شانۆو، شانۆگەری لە نەرویجدا لە ئەوپەڕی قات و قڕی دا بوو. شانۆیی نەرویجی لەسەر دەستی ئەو پەرەی سەندو هاتە دامەزراند و بەمەش شۆرەتی جیهانی وەرگرت، ئیدی بەرە بەرە بوو بە کەسایەتییەکی ئەوروپایی هەرە کاریگەر چ وەکو شانۆنامەنووس و چ وەکو پێشڕەوێکی بواری رۆشنبیری.

ئەپسن لە شارۆچکەی سکین-ی باشووری نەرویج لەدایك بووە. سەردەمی لاوی بە گۆشەگیری بردۆتەسەر. لە تەمەنی 16 ساڵیدا لە شارۆچکەی گریم ستادا بوو بە شاگرد لە دەرمانخانەیەکدا و شەش ساڵان لەوێندەر مایەوە. گەلێك لە خووخدەو عادەتەکانی سەردەمی منداڵی و لاوی ئەپسن لە کاراکتەرەکانی شانۆنامەکانیدا رەنگیان داوەتەوە. کەسێکی سەختگیرو سەرسەخت بوو، حەزی دەکرد کەسایەتی خۆی بسەلمێنێ. کەسێکی یاخی و دوورە پەرێز بوو. هەمیشە دژی تەسکبیری سەردەمی خۆی بوو. شۆڕشەکانی ئەوروپا لە ساڵی 1848دا هێندەی دیکە ئەپسنی هاندا. ماوەیەك و بە شێوەیەکی رەوتەنی رووی کردە سیاسەت، ئەمەش لە شانۆنامە مێژووییەکەیدا (کاتیلین-1850) رەنگی داوەتەوە بیرۆکەی ئەم شانۆنامەیەی لە زۆر کاری دیکەدا دیارە: شایستی یاخیبوونی راستگۆی پەیامدارە. ئەم شانۆنامەیە لەو کاتانەدا گەڵاڵە بوو کە خۆی ئامادە دەکرد بۆ تاقی کردنەوەی وەرگرتن لە زانکۆ بۆ خوێندنی پزیشکی، دەبوایە وەکو زۆربەی لاوان و خوێندکارانی دیکە گوتارەکانی شیشێر و دژی کاتیلین بخوێنێ، بەڵام سەیری کرد یاخی پێ پەسنترە لە سیاسەتوان. ئیدی بەرە بەرە لە پزیشکی تەوەلا بوو و خوی دایە فەلسەفەو ئەدەب، بەتایبەتی شانۆ بۆ ماوەی 11 ساڵ بەڕێوەبەری شانۆی بیرگن بوو، لە ساڵانی 1857 تا 1862 دەرهێنەری شانۆیی بوو لە ئۆسلۆ. کە بینی وڵاتەکەی زۆر پاشکەوتووەو بەکەڵکی کاری داهێنەرانەی ئازاد نایەت لە ساڵی 1864دا رووی کردە رۆما. لە

PDF4Kurd

ساڵی 1866دا یەکەمین شانۆنامەی لە تاراوگەدا بەناوی (براند)وە نووسی. ئەم شانۆنامەیە ئەسکەندەناڤییەکانی بە تەواوەتی هەژاند. لە ساڵی 1867 شانۆنامەی (بیرگنت)ی نووسی کە لە رووی نێوەرۆك و کاراکتەرەکانییەوە کارێکی تەواو نەرویجییە. ئەپسن لە کەسایەتی (براند)دا وەعزدادەرێکی خوڵقاندووە کە کارەساتی ئەم واعیزە لەوەدایە پابەندی بەهایەکی باڵایەو هیچ سازشێك قەبوڵ ناکات, کوێرانە ئەرك و پەیامی خۆی ئەنجام دەدات. بابایەکی دەمارگیرە, خێزانەکەی لەدەست دەدات, لە ئەنجامدا دەبێتە مایەی غوربەت و لە خۆبێگانە بوونی پەیڕەو و مورییدەکانی خۆی, دەمارگیری ئایینی و سەرسەختی خۆی دەیخەنە داوەوەو دایدەڕوخێنن.

شانۆنامەی (بیرگنت) کارێکی گەش و روون و شادی ئامێزە, دەوڵەمەندی هونەری میللی ئەسکەندیناڤی لەخۆی گرتووە. بە زەبری دەوڵەمەندی شیعری,و دەوڵەمەندی وێنەکانی و قوڵی جیهانبینییەکانی, لەلای ئەسکەندیناڤییەکان بووە بە هاوتای فاوست لەلای ئەڵمانەکان و دۆنکیشوت لەلای ئەسپانەکان, ئەو بەرهەمانە ئاوێنەی ژیان و کەسایەتی ئەو گەلانەن.

دیارە ئەپسن زیاتر لە رێگەی شانۆنامە واقیعییەکانییەوە کە بە پەخشان و نەفەسی پەخشانییەوە نووسراون بەناوبانگە. پاش ئەوەی دەستبەرداری ئەو فۆرمە شیعرییە بوو کە لە برانت و بیرگنیتدا بەکاری هێنابوو, ئیدی پێی نایە قۆناغێکی تازەی کاری شانۆیی و لە ساڵی 1877دا شانۆنامەی (دەمڕاستانی کۆمەڵگە)ی نووسی ئەم شانۆنامەیە پەردە لە رووی دەمراست و سەرکردەکانی کۆمەڵگە لادەبات, پەردەی ریاو ریاکاری, گەندەڵی و بۆگەنی بنەڕەتییان دەخاتە روو. شانۆنامەکە بەوە کۆتایی دێت کە کۆڵەکە راستەقینەکانی کۆمەڵگە ئەو کەسانە نین کە خۆیان کردووە بە خەڵکی بەرزو دەمڕاستی خەڵکی, بەڵکو کۆڵەکەی راستەقینەی هەر کۆمەڵگەیەك ئازادی و راستگۆییە. دەتوانرێ بگوترێ کە ئەم شانۆنامەیە بیرۆکەی گەلێك لە کارەکانی دواتری ئەپسنی دیاری کرد. زۆر جاران دەگەڕێتەوە بۆ هەمان بیرۆکە و جیهانبینی کە کۆمەڵگەکەمان لە بنج و بناوانەوە گەندەڵە, لەسەر کۆمەڵێك درۆی تەقلیدی دەژی, ئەو زمانانە لە گۆ دەخات کە پەردە لە سەر ساختەکاری و قەڵبییەکانی لادەبەن. کۆمەڵگەیەکە هیچ پرەنسیپ و بەهایەکی راستەقینەی تێدا نییە تەنیا رواڵەت و رواڵەتبازی ساختە نەبێ کە دەبێ بە هەر نرخێ بووە لابرێ.

PDF4Kurd

شانۆنامەی (خانەی گەمان 1879) دەربارەی ئافرەتێکە دەیەوێ بە جیابوونەوە لە مێردەکەی سەربەخۆیی خۆی وەدی بێنێ. ئەم شانۆنامەیە مشت و مڕێکی زۆر گەورەی نایەوە و نووسەر هاتە سەر ئەو قەناعەتەی کە دەبێ کۆتاییەکەی بگۆڕێ.
ئەپسن لە شانۆنامەی (تاپۆیان – 1881)دا ئافرەتێك دەخاتە روو کە مانەوەی لەگەڵ مێردەکەیدا بە هەڵە لە قەڵەم دراوەو باجی قەراری مانەوەکەی کە یەکپارچە کلۆڵی و داماوییە دەدات. ئەم شانۆنامەیە بووە مایەی تووڕەیی لە هەموو ئەوروپادا بەهۆی مالیجەی راشکاوی بۆ نەخۆشییەکی سێکسی. تووڕەیی لە نەرویجدا گەییە رادەیەك کە هەم لیبرالەکان و هەم موحافەزەکارەکان دژی وەستانەوە. لە ساڵی 1882دا (دژمنی گەل)ی نووسی وەکو بەر پەرچدانەوەیەك بۆ ئەوانەی رەخنەیان لێگرت, هێرشی سەرەکی کردە سەر (ئەو زۆربەیەی دژی وەستانەوە, ئەو زۆربەیەی بیر ناکەنەوە).
ئەپسن لە پاش شانۆنامەی (سۆنەی کێوی 1884) گەڕایەوە بۆ تاکایەتی ژنان لە شانۆنامەی (روکمر شولم–1886و هیدا گابلر– 1889)دا.. هیداو رابیکاویست دوو نموونەی ئەو ژنانەن کە کێشەو ململانێیەکانیان, لە نەسەلماندنی سروشتیاندا بەهۆی ئارەزووەکانیانەوە, دەست پێدەکات. واتە بەهۆی ئارەزووەکانیانەوە ناتوانن تەبیعەتی خۆ بسەلمێنن.
رەمز و رەمزکاری و رەمزییەت بەرادەیەك لای ئەپسن زاڵە کە بە دەگمەن شانۆنامەیەکی دەبینرێ هەندێ رەگەزی رەمزی نەگرێتە خۆ. جەخت کردن لەسەر رەمزییەت لە شانۆنامە شیعرییەکانی سەرەتایدا روون و ئاشکرایە. هەڵبەتە شانۆنامەکانی دواتریشی لە رەمزییەت بەدەر نین وەکو بەکارهێنانی سۆنەی کێوی لە شانۆنامەی (سۆنەی کێو)دا, هەسپی سپی لە (روکمر شولم), دەریا لە (خانمێك لە دەریاوە).
هەڵبەتە لە دوا شانۆنامەکانیدا رەمزییەت زۆر بە چڕی بەکار هاتووە و بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆش ژیننامەی خۆی بەکار هێناوە.
ئەپسن, بەشداری خۆی لە بواری شانۆدا, بە شێوازێکی تازە کردووە. بە جورئەتەوە شێوازە کۆنەکانی فەرامۆش کردووە, بیرو گیروگرفتی ئەوتۆی خستۆتە روو کە پێشتر تەختەی شانۆ بەخۆیەوە نەبینیوە.

PDF4Kurd

ئەپسن بە شێوەیەکی قەناعەت بەخش هەڵس و کەوت لەگەڵ هزرە زیندووە جیهانییەکان دەکات وەك: کێشەی نێوان تاك و کۆمەڵگە, نێوان واقیع و خەیاڵ, نێوان ئایدیالی حەقیقی و ئایدیالی ساختەو قەڵب.

52

ڤیکتور هوگۆ

1885-1802

شاعیر و شانۆنامەنووس و رۆماننووسێکی فەرەنسییە, بابی فەرماندە بوو لە سوپای ناپلیۆن دا. هوگۆ لە سەرەتادا دڵبەندی ناپلیۆن و شالویس فلیپ بوو, پاشان دەستبەرداری ئەو دڵبەندییە بوو و شەیدای دیموکراتییەت بوو. لە ساڵی 1851دا بەهۆی بەربەرەکانی کردنی توندی ناپلیونی سێیەم وولات بەدەر کراو دوور خرایەوە, بەڵام کە لە ساڵی 1870دا بۆ پاریس گەڕایەوە وەکو قارەمان و پەیامبەر پێشوازی لێکرا. دوا ساڵەکانی تەمەنی لەم کەش و هەوا پڕ لە رێز و قەدرەدا گوزەراند. هۆگۆ بابایەکی مەغرور و خۆپەسند بوو, دیارە هیچ بیانوویەك بۆ ئەو خۆ پەسندییە نەبوو, چونکە لە نێو هەر پەنجا بەرهەمەکەیدا تەنیا چەند شاکارێك هەبوو. "باوەڕی وابوو کە دەبوایە شاری پاریس بەناوی ئەوەوە بنرێ وەکو رێز و قەدرزانییەك بۆ ئەو"

ئەو پێشەکییەی بۆ شانۆنامەی (کرومویل- 1827)ی نووسی بوو, بوو بە پرەنسیپی شانۆ لە بزاڤی رۆمانسی فەرەنسیدا, و پایەی هۆگۆی وەکو کەسایەتییەکی ئەدەبی گەورە چەسپاند. باوەڕی بە ئازادی هەبوو لە هەڵبژاردنی بابەت و لە هۆنینەوەی هۆزاندا. رێساکانی کلاسیکیەتی تازەی رەفز کرد و پێی وابوو یەکێتی راستەقینەو بنەڕەتی, یەکێتی هونەری کارەکەیە. بەرەڤانی لە هاوشانی جوانی و ناشیرینی کردووە, ستایشی شەکسپیری دەکرد چونکە دیمەنی تراژیدی و کۆمیدی ئاوێتە دەکرد. ئەم بۆچوونانەی لە شانۆنامەی (هیرنانی- 1830)دا بەرجەستە کردووە. لەم شانۆنامەیەدا واقیعی رۆژانەو وێنەێن بەلاغی

PDF4Kurd

ئاوێتــە كــراوە. هەرچــەندە ئــەم شــانۆنامەیە بــە میلودرامــا حەســاو دەكــرێ و كاراكتەرەكانی ناواقیعن, بەڵام گیانی لیریكی لێوە هەڵدەقوڵێ.

رۆمانەكانی پڕن لە قارەمانی خەیاڵی و دیمەنێن لـە رادەبەدەر سـۆزاوی. (نوتـەردامی قـەمور 1831) وێنـەی گـۆڕ و تـەوژمی ژیـان لـە سـەدەی پـازدەدا دەگـرێ, قـەموور و زەنگـەوانی كڵێسا رەمز و نیشـانەی تـەوژمی مرۆڤـانین, (بێنـەوابان–1862) ئـەویش سۆزداری و میلۆدرامییە, هەراو هەنگامەو ئاژاوەو پاشاگەردانییەكە ئەوسـەری دیـار نییــە, ئیــدی لــە شــەڕەوە بیگــرە تــا بانكــەكانی پــاریس. دەفــری هــزرو بــیرە كۆمەڵایەتییـەكانی خۆیـەتی, خـەڵكی لـە بنەڕەتـدا یەكسـانن, هـەژاران بەشـێوەیەكی سیسـتماتیك لەلایـەن كۆمەڵگـەوە دەچەوسـێنەوە, ئـەو كلۆڵییـە مرۆڤانییـەی كـە جـان فالجان–ی تاوانبار پیادەی دەكات باجی كۆمەڵە ئەم كارە هەرچەندە كەسایەتی و قارەمانەكانی سەرڤەسەرڤەن و رووداوەكانی مەحاڵ دێنە بەرچاو بەڵام هەستی مرۆڤ دەهاڕوژێنێ, خۆشەویستی باوكانە, تۆڵە, ئەمەكداری و بەزەیی تێدا دەبینرێ.

هۆگـۆ هەرچــەندە وەكـو رۆمــاننووس و شــانۆنامەنووس یــەجگار مەنشــورە, بــەڵام شـورەتی راسـتەقینەی ئـەو بـە شـیعرەكانییەوە بـووە. شـاعیرێكی لیریكـی زاڵ بەسـەر ریتم و كێشدا, دەوڵەمەند لە زماندا, ساماوەر لە وێنەدا, خودان شێوازێكی ئەوتۆ كـە لــە تــۆ وایــە لــە دوو تــوێی كارەكانییــەوە قوڵــە قــوڵ هەڵــدەقوڵێ.. زێــدەڕۆیی لــە رۆمانەكانیدا زۆر زەقە بەڵام دەسەڵاتە هونەرییەكەی و دەوڵەمەندییە زمانەوانییەكەی سەرچاوەی ئیلهامی زۆر نووسـەری دواتـری فەرەنسـی بـوون وەكـو: مالارمیـە, وزولا, بەڵام لەگەڵ زێدەڕۆییـە رۆمانتیكییەكانیـدا نـەبوون. شـیعرە لیریكییـەكانی خـۆی لـەم دیوانانـەدا بـڵاو كـردەوە: (چـەند گۆرانییـەك لـە رۆژهەڵاتـەوە 1829, پـەلكێن پـاییز 1831, سـترانێن سـپێدە 1835, دەنگـێن دەروون 1837, تـیرۆژی هـەتاوو سـێبەر 1840) لەم دیوانانەدا بە خۆیایی سـۆزە مرۆڤانییـەكانی دەردەكـەون و پێـوەی دیـارە كە دەیەوێ بەهایەكی ئەخلاقی بە سروشت بدات. (العقاب 1853) رەخنەیەكی توندە لـە ناپلیون و لـە قەسـیدە هـەرە گرنگەكانیـەتی (ئەفسـانەی سـەردەمان 1859) وەكـو داستانێكی مێژوویی باس دەكرێت. هەمەجۆری بابەت و شێوازی نووسینی هوگۆ لە سـەردەمی خۆیـدا بـێ وێنـە بـووەو كـەس شـانی لـە شـانی نـەداوەو كاریگـەری بەرهەمــەكانی تــەنیا لــە چوارچــێوەی فەرەنســادا قــەتیس نــەماوە, بــەڵكو پــەلوپۆی هاویشتووەو شاعیرانی ئینگلیزیشی گرتۆتەوە بەتایبەتی تینیسون و سوین بیرن.

PDF4Kurd

"53"

کاواباتا یاسۆناری

1972-1899

رۆماننووسـێکی هـەرە بـەناوبانگی ژاپۆنییـە, لـە سـاڵی 1968دا خـەڵاتی نـۆبڵی وەرگرت. خودانی زنجیرەیەك رۆمانی شیعرییە کە پتر بایـەخ بـە کەشفکردنی ڤیان و غوربەت دەدەن لە لای مرۆڤ. لە ساڵی 1925دا بەرهـەمی (ئیـزۆی سـەماکار)ی بڵاو کـردەوەو ئـەم کـارە بـووە مایـەی سـەرنجی ئـەدیب و ئەدەبدۆسـتان. بـەناوبانگترین رۆمـانی (وڵاتـی بـەفران 1947)ـە کـە سـۆزو گـودازی کیـژە گوندییـەك و حاڵـەتی غوربەتی یەکێك لە دڵدارەکانی دەهونەرێنێ. رۆمانی (هەزار گەردن 1949) بریتیە لە ئاهەنگێکی چا خواردنەوەو کاریگەری رابردوو لەسەر ژیانی مرۆڤانی. (دەنگی چیا 1954) لە ساڵی 1970دا کراوە بە ئینگلیـزی ئـەم رۆمانـە بۆشـایی نێوان نـەوەکان بەرجەستە دەکات.

کاواباتـا کاریگەرییـەکی زۆری بزاڤـی رەمـزی هاوچـەرخی فەرەنسـا بـوو. کاواباتـا سـەفەری زۆری کـردووە, کـۆڕی ئـەدەبی و رۆشـنبیری زۆری لـە رۆژاوادا گێـڕاوە. لـە سـاڵی 1969دا لـە زانکـۆی هاوایـدا دەرسـبێژ بـووە. لـە سـاڵی 1972دا خـۆی کوشتووەو بەمەش خەسارەتێکی زۆر بەئەدەبیات گەییشت

"54"

مەکسیم گۆرکی

1936-1868

مەکســیم گــۆرکی نــاوی ئــەدەبی ئەلیســکی بیشــکۆفە. گــورکی رۆمــاننووس و شانۆنامەنووسێکی رووسییە. لێکۆڵینەوە لە ژیان و بەرهەمی گۆرکی خۆی لە خۆیـدا لێکۆڵینەوەیە لە کاروبـاری سیاسـی و کۆمەڵایـەتی روسـیا لـە سـەروبەندی داروخـانی تزاریسم و هەنگاونان بەرەو کۆمۆنیزم. گۆرکی سەر بە بنەماڵەیـەکی گونـدی هـەژارە. هەر لە منداڵی ڕا دژواری ژیانی جەرباندووە. لە حەوت ساڵیدا هـەتیو کـەوت و ئیـدی لـە نـۆ ساڵییەوە کەوتـە گێـژاوی خـۆ ژیاندنـەوە. لـە تەمـەنی 12 سـاڵیدا کەسـوکارو خزمە دڵڕەقەکانی بەجێهێشت و سەری خۆی هەڵگرت و سەراپای روسیای دایـە ژێر

PDF4Kurd

پێوەو بەردەم کارو کرێکارییەوە زروق هەمەجۆرو خەڵکانی هەمەجۆر تری بینی و جەرپاند کە پاشان بوون بە هەوێنی چیرۆك و شانۆنامەکانی. بەشداری بزاڤی رادیکالیزمی کرد, هەمیشە لە سەنگەری ئۆپوزیستونیستاندا بووە, بەخۆی جارێك گوتویەتی:"بۆ ئەوە هاتوومەتە ئەم دنیایە تا بەرهەڵستکاری بکەم". لە شۆڕشی ناکامی 1905دا بەشداری کرد و ناچار بوو هەڵێت و خۆی بگەیەنێتە ئەوروپای رۆژاواو تا ساڵی 1913 لەوێندەر مایەوە. یەکێك بوو لە هەوادار و لایەنگرانی شۆڕشی 1917و بەمەش پایەکی ئەدەبی بەرزی لە رووسیای سۆڤیەتی دا بەدەست هێنا.

بەرهەمەکانی زادەی سێ قۆناغن: قۆناغی یەکەم دەکەوێتە پێش تەمەنی سی ساڵییەوە, لەم قۆناغەدا بە چەند کورتە چیرۆکێك, کە پتر زادەی دەربەدەری خۆی بوون لە روسیادا, سەرنجی ئەدیب و ئەدەبدۆستانی راکێشا. لەم چیرۆانەدا هاوسۆزییەکی قوڵ لەگەڵ کلۆڵی و کوێرەوەری جەماوەری روسیادا دەکات. لەودیوی پەردەی کلۆڵیانەوە کۆمەڵێك بەهاو روانگەی مرۆڤانی کەشف دەکات کە پێی وایە ئەو بەهاو روانینانە رۆژێ لە رۆژان دەبێ بە چەکی رزگاربوونیان. لەو چیرۆکانە: (شیلکاش 1894, شەوێکی پایزی 1894, ئیتزراگیل 1898).

قۆناغی دووەم بریتییە لەو رۆمان و شانۆنامانەی کە پۆخڵەوات و بەدڕەوشتییەکانی ناو جەماوەری روسی هونەریانە بەرجەستە دەکات. ئەم بەرهەمانە تاڵ و لێڵ و رەش و واقیعین. قارەمانانی ئەم بەرهەمانە هەوڵ دەدەن کاروباران بفەلسەفێنن و بکەونە رێ تا دەگەنە "مانای ژیان". سۆزداری لەگەڵ ئەو خەڵکەدا دەکات وەکو لە (زەلکاو 1902)دا دیارە, بەڵام لە (هاووڵاتیانی خومار 1902)دا و لە (گەلی هاوینە 1905)دا رەخنەیان لێ دەگرێت و و تەوسیان پێدەکات.

رەخنەگران پێیان وایە کە باشترین بەرهەمێن گۆرکی لە قۆناغی سێیەمی دایە کە لە باری میزاجەوە هێدی تر بووە. نووسینەوەی ژینامەی خۆی و بیرەوەرییەکانی لەمەڕ نووسەرانی دی نیشانەی خەملینی فیکرییەکی ئەوتۆیە کە لە بەرهەمەکانی سەرەتایدا بەدی ناکرێ. لەو بەرهەمانەی: (مندالێتیم 1913, بیرەوەریم لەگەڵ تولستۆی دا 1919, بیرەوەرێتی لاوێتیم 1923, بیرەوەریان 1925.)

شانۆنامەی (زەلکاو) باشترین بەرهەمێتی بەتایبەتی لە دەرێی روسیا. ئەمە نموونەی نووسینەکانی و بیروبۆچوونەکانێتی, ئەم کارە لەسەر شانۆی هونەری مۆسکۆ نمایش کرا. ئەو بیرو بەها مرۆڤانیانەی گۆرکی لەم شانۆنامەیدا هونەراندوونی,

PDF4Kurd

کارێکی وایکردووه که ئەم بەرهەمە ببێ بە کارێکی زۆر جوان و ئایندەیەکی گەش بخاتە بەردەم مرۆڤ.

55

فرانز کافکا

1924-1883

رۆماننووسێکی ئەڵمانییە لە سەردەی ئیمپراتۆریەتی نەمساوی هەنگاریدا ژیاوە. لە ساڵی 1906دا پلەی دکتۆرای لە فەلسەفەی قانوون دا وەرگرت, بەڵام مومارەسەی پیشەی قانونی نەکرد و لە ساڵی 1908دا لە دایەرەی بیمەی کرێکاراندا بە فەرمانبەر دامەزرا. لە میانەی ئەو کارەوە توانی زۆر بە قوڵی لە بیرۆکراتییەت تێبگات. هەر لەو سەروبەندەدا پتر لە خەڵوەتدا نووسین و قەڵەمی دەجەڕباند. هەرچەندە کارەکەی ئەو لە دایەرەدا قورس و تاقەتپروکێن نەبوو بەڵام زۆر لێی بێزار بوو, بێزاری و نەفرەتی کافکا لە فەرمان و بیروکراتیەتی دام و دەزگاێن فەرمی بوو بوو بە جۆرە ترسێك و لە چیرۆکەکانیدا رەنگی دابووەوە. بە هەرحاڵ کافکا یەکێك بووە لەو کەسانەی ترسێکی گەورەی لە دڵ و ڕۆح دا هەبووەو نەیتوانیوە لەم دنیایەدا بوونی خۆی بسەلمێنێ و ئەمە بووە بە مۆرکی هەموو کارەکانی . نووسینی زۆر بووە بەڵام وێڕای ئەوەی بەدڵی ئەو هاوڕێیانەی بوون کە بۆی دەخوێندنەوە, بڵاوی نەدەکردنەوە. هەرچەندە چەند جارێك داخوازی ژنی کردووە بەڵام نەیتوانیوە ژن بهێنێ. لە ساڵی 1917دا و بە گەنجی تووشی نەخۆشی سیل بووەو دەستی لە کارەکەی هەڵگرتووەو وەکو ئەوەی هەستی بە نزیکبوونەوەی مەرگی خۆی کردبێ وەسێتی بۆ ماکس برود کردووە کە هەموو بەرهەمەکانی بسووتێنێ و لە نێویان ببات. هەڵبەتە ماکس برود بە وەسێتەکەی کافکای نەکرد و بەرهەمە بڵاوکراوەکانی کە زۆربەی بەرهەمەکانی کافکا بوون, بڵاو کردەوە لەوانە: دادگا-1925, قەڵا-1926, ئەمریکا ئەم کارانە جیهان و دەسەڵاتێکی خەیاڵییان گرتۆتە خۆ کە قارەمان لەوێندەردا بە هەزارو یەك کۆت و زنجیر گیرۆدەیەو چ ئومێدێکی نییە, بۆیە لەو بەرهەمانەدا ئومێد و گەشبینی بەلای مرۆڤەوە چ مانایەکیان نییە. بۆیە لە زۆربەی بەرهەمەکانیدا, بێ دەسەڵاتی, هەست کردن بە گوناح, و بەزین زاڵە, لە چیرۆکی (پزیشکی گوند)دا خوێنەر وا هەست دەکات بەنێو چڕە خەونێکدا رەتدەبێ, چونکە تەنیا لێرەو لەوێ وێنەو گۆڕانی خەونەکە بواری دۆزینەوەی مانایەکی بابەتی بۆ

PDF4Kurd

ڕووداوەکـان فەراهـەم دەکـات. کەسـايەتی و حاڵـەت و هـەڵس و کـەوت و کـارو کردەوەکان بە ئەندازەيەك ڕەمزين کە هێڵی جياکەرەوە يان سنوورێك لە نێوان دەق و ڕەمزدا نامێنێ. ئەم چيرۆکە گێڕانەوەی ڕەمزيانەی بارودۆخی ئەگزيستانسياليستی کلاسـيکە. پزيشـکەکە هـاوار دەکـات: "هـيچ ڕێگەيـەك نـابينم" ئـەم قسـەيەی ئـەو دەنگدانەوەی قسەی فەيلەسوفانی قەيرانە لە کيرکگاردەوە تا سارتەر.

کافکا وێنەيەکی زيندووی ترسی دەروونی خۆی لە نامە بەناوبانگەکەيدا 1949 بۆ بـابی دەربڕيـوە. ئـەم نامەيـە بەڵگەيەکـە بـۆ ئـەو نائەقڵانيەتـە بـاوەی مـاڵی بـابی کـە دەبوايـە تەحـەمولی بکـات. هـەر بۆيـە ڕەمزييـەت کـە ئاماژەيـە بـۆ کـول و کۆڤـان و جـەخاری مـرۆڤ لـە جيهـانی نائـەقڵانی دەوڵـەتانی پۆليسـی و سـەرکوتکاردا، بـووە بـە چەکی هونەری دەستی کافکا بۆ بەرەڤانی لـە مـرۆڤ و دۆزی مـرۆڤ و ئـازادی مـرۆڤ کـە پێم وايە بابەتی هەرە سەرەکی ئەدەب و دەقی ئەدەبييە.

"56"

سيرڤانتس

1616-1547

(ميگل دو سيرڤانتس)ی شـاعير و نمايشنامەنووسـی ئەسـپانيايی لـە سـاڵی 1547دا لەو وڵاتە هاتۆتە دنيا. بابی دکتۆرێکی گـەڕۆك بـوو هەميشـە دەگـەڵ ميگلـی چکۆلەدا بـەدوای کـارو کاسـبی دا ئـەم شـار و ئـەو شـاری دەکـرد. دوور نييـە ئـەم سـەفەر و گەڕانانـە پاشـان زەينيـان پـڕ کردبـێ و تـەياريان کردبـێ بـۆ نووسـينی بەرهەمـە هـەرە بەناوبانگەکەی (دونکيشوت).

ميگل قوتابخانەی تەواو نەکرد، لە لاويدا بوو بە سـەربازو لـە هێـزی دەريايـيدا کەوتـە کار. تا لـە سـەفەرێکی دا کەوتـە کـەمينی دزانـی دەريـايی عەرەبـەوەو بـە ديلـی گـيرا و وەکو کۆيلـەيەك فرۆشتيان. ماوەيەکی زۆر بە يەخسيری مايەوەو چەند جارێك هـەوڵی هەڵاتنی دا بەڵام بێهودە بوو ئەوەبوو خانەوادەکەی بە پارە کڕيیانەوەو ئازاديان کرد.

ميگل دووبارە درێژەی بـە خزمـەتی سـەربازی دايـەوەو بـەدەم خزمـەتی سـەربازييەوە کەوتـە شـيعر هەڵبەسـتن، بـەڵام شـيعرەکانی بـاش نـەبوون، بـە کـورتی هەوڵـە ئەدەبييەکانی چ وەکو شيعر و چ وەکو نمايشنامە سەرکەوتوو نەبوون.

PDF4Kurd

میگل کەسێکی هەژارو دەستکورت و قەرزار بوو. بەهۆی قەرزارییەوە خرایە زندانەوەو لە ساڵی 1603دا لە زیندان دەرچوو, بەشی یەکەمی ڕۆمانە بەنێوبانگەکەی لە زینداندا نووسی و لە ساڵی 1605دا بڵاوی کردەوە. هەر لەو ساڵەدا, واتە لە ساڵی چاپ و بڵاو بوونەوەی ڕۆمانەکەیدا, جارێکی دیکە گیرایەوە. (دونکیشۆت) زۆر بە زوویی لە ئەسپانیادا شۆرەتی پەیدا کرد, پاشان لە ساڵی 1615دا بەشی دووەمی بڵاو کردەوە.

بە هەرحاڵ بڵاو بوونەوەی دوو بەرگەکەی دونکیشۆت شۆرەت و خۆشەویستییەکی یەجگار زۆری بۆ ئەم پیرە سەربازە پەیدا کرد, و تا سەر مۆخ لەزەتی شۆرەتی چەشت و ئیدی بە هەژاری و دەستکورتی لە 1616/4/23 کۆچی دوایی کرد. دونکیشۆت یەکێکە لە ڕۆمانە بەناوبانگەکانی ڕۆمانێن کلاسیکی جیهان کە بۆ پتر لە (سی 30) زمانی زندووی دنیا بەرچڤە کراو زۆر کەڕەت کراوە بە فیلمی سینەمایی و بە ئەڵقەو زنجیرە لە تەلەفزیۆنان دا پێشکەش کراوەو تەنانەت زۆر فیلمی کارتۆنی لێ ئامادە کراوە.

ئەمە جگە لەوەی کراوە بە نمایشنامەو هونەرمەندانی ناوداری جیهانی بەشدارییان تێدا کردووە. دەربارەی دونکیشۆت گوتراوە: "مندالان حەزی لێدەکەن, لاوان دەیخوێننەوە, پیاوان تێیدەگەن, و پیران ستایشی دەکەن.".

"57"

هانس کریستین ئاندرسۆن

1875-1805

ئاندرسۆن یەکێك بوو لەو گەورە چیرۆکنووسانەی کە لە نێوان ساڵانی 1835-1872 جوانترین چیرۆکی بۆ منداڵان و بۆ لاوان نووسیوە. لە ساڵی 1805دا لە دانیمارك لەدایك بووە. باوکی پێڵاوسازێکی هەژار بوو, تەنیا نەداری و کڵۆڵی و کوێرەوەری بۆ کوڕەکەی بەجێهێشت. پاش مەرگی زووەکی بابی, ئاندرسون دەستی لە خوێندن هەڵگرت و لە کۆبنهاگن دا کەوتە گەڕان بەدووی کاردا.

ئاندرسون لە پاڵ ئەو کارە بێ بایەخەدا کە لە یەکێك لە تیاترۆکانی ئەو شارەدا بەدەستی هێنابوو کەوتە خوێندن لە زانکۆدا و پاش ماوەیەك یەکەمین کۆمەڵە هۆنراوەی خۆی بڵاو کردەوە. دوای ئەوە کەوتە سەفەر و گەڕان بە وڵاتانی ئەورووپادا

PDF4Kurd

و ئەنجام یەکەمین کۆمەڵە چیرۆکی خۆی بە نێوی حیکایەتی پەرییان بڵاو کردەوە.
ئاندرسون لەم حیکایەتانەدا, کە زیاتر زادەو هەڵقولاوی کوێرەوەرییەکانی خودی خۆی بوون, ئەو حەقیقەتانەی خستە روو کە بوونە مایەی سەرنجی هەموو منداڵانی جیهان. ئاندرسون, لە چیرۆکی (بێچوە مراوی کرێت)دا هەندێ گۆشەو کەناری ژیانی خۆی وێنە گرتووەو خۆی کە هەمان بێچوە مراوییە کرێتەکە بوو, بە خەڵکی جیهاند ناساند. ئەم چیرۆکە رەمزی واقیعی منداڵیی ئەو بوو کە لە ماوەیەکی کەمدا شۆرەتی جیهانی پەیدا کرد.
ئاندرسون بە زەبری گێڕانەوەی هونەریانەی حیکایەتێن میللی پێ لەسەر مانا ئەخلاقی و رەمزی و تراجیدییەکان دادەگرێ.
ئاندرسون لە چیرۆکی (پینەدۆز و جنیان)دا یادی سەربوری بابە بەلەنگازەکەی دەکاتەوە کە خۆزیاری دەخواست جنیان بێنە کۆمەکی و پێڵاوی بۆ دروست بکەن تا ئەو لە کوێرەوەری و بەدبەختی رزگار بێ و تامی خۆشی و ئاسایش و ئاسودەیی بچەژێ.
هانس کریستین ئاندرسون, ئەمڕۆکە لە سەرانسەری دنیادا مەنشورەو کتێبەکانی بۆ هەموو زمانە زندووەکانی جیهان وەرگێڕدراون, زۆرجاران فیلمی سینەمایی و نمایشی تەلەفزیۆنیان لێ ئامادە کراوە. ئاندرسون لە ساڵی 1875دا و لە تەمەنی حەفتا ساڵیدا لە دانیمارك کۆچی دوایی کرد.

(58)

دۆرۆپی پارکەر

1967-1893

ئەدیبێکی ئەمریکی یە لە بوارەکانی شیعر, و چیرۆکی کورت, و رەخنەی ئەدەبی و هونەری, و شانۆنامەدا خۆی تاقیکردۆتەوەو قەڵەمی تاوداوە. باوەڕی وابوو کە تەنز و سەتیر کاریگەرترین چەکی دەستی ئەدیبە بۆ راست کردنەوەی ئەو کەچڕەوی و لادانانەی هزرو بیری مرۆڤانی تووشی دەبێت. هەرچەندە باوەڕی وابوو کە ریفۆرمی کۆمەڵایەتی تەقلیدی ئەرکی هونەر نییە. بەڵام بەربەرەکانی بیر تەنگی و زوڵم و زۆری بە ئەرکێکی گرنگی سەرشانی هونەرمەند دەزانی. لەم رووەوە درێغی نەکردوەو

PDF4Kurd

چاوپۆشی لە هیچ غەفڵەتێکی فیکری یان هونەری ئەدیبان نەکردوەو زۆر جاران هێندە بە توندی رەخنەی گرتووە کە ناکۆکی و دژمنایەتی بۆخۆی ناوەتەوە, بەتایبەتی لەو ماوەیەدا کە لە گۆڤاری (بازاڕی غرور)دا, لە سالآنی 1917-1920دا وەکو نووسەر (محرر) کاری کردووە. پارکەر بەتایبەتی لە واری رەخنەدا خاتری کەسی نەگرتووە, هەمیشە لە روانگەی خۆیەوە روانیویەتیٚ کۆمەڵگە نەك لە روانگەی خەڵکانی دیکەوە.

دۆرۆپی پارکەر لە نیوجیرسی لەدایك بووە, پاش ئەوەی چەند قۆناغێکی خوێندنی بڕیوە, ئیدی کەوتۆتە نووسینی هۆزانێن بۆنە. وەکو پیانۆژەن لە قوتابخانەیەکی فێرکردنی رەقس و سەمادا کاری کردووە, ئەوجا لە گۆڤارێکی جل و بەرگاندا بە نووسەر دامەزراوە, چونکە مانشێتی سەرنج راکێشی دەنووسی و تەعلیقاتی جوانی دەربارەی وێنەکان و دیمەنەکان دەنووسی. بەلآم ژیانی ئەدەبی راستەقینەی ئەم ئافرەتە لە ساڵی 1917وە دەستی پێکرد, لەو ساڵەدا وەکو رەخنەگری شانۆیی لە گۆڤاری (بازاڕی غروردا) دەست بەکار بوو, بەلآم گۆڤاری نێوبراو لە ساڵی 1920دا جوابی کرد, چونکە زۆر بە توندی هێرشی دەکردە سەر ئەو شانۆنامە بازاڕیانەی کە لەو سەردەمەدا نمایش دەکران. جاکە خاوەنانی گۆڤارەکە دیتیان رێبەرانی بزاڤی شانۆیی دژایەتی دەکەن و ئەمە کار لە بڵاوکردنەوەی گۆڤارەکە دەکات, هیچ چارێکیان نەما جگە لە جواو کردنی دۆرۆپی پارکەر.

پارکەر, چووە گۆڤاری (نیویورکر) و سەرپەرشتیاری کاروباری شانۆیی و عەرزی کتێبانی تازەی لە ئەستۆ گرت. هەڵبەتە پارکەر دەستبەرداری نەفسی هێرشکارانەی خۆی نەبوو, لە مەسەلەی هەق دا نە خاتری کەسی نەدەگرت و نە لە لۆمەو گازاندەی کەس دەترسا. بە تێپەڕبوونی رۆژان شۆرەتێکی زۆری لە نێو جەماوەری خوێنەراندا پەیدا کرد و خوێنەران گەییندە ئەو قەناعەتەی کە پارکەر گوزارشت لەوان دەکات و هەمان هەڵوێستی ئەوان دەربارەی کارە ئەدەبییە تورەهاتەکان دەنوێنیٚ. ئەم ئافرەتە زۆر دلێرانە بەرگری لەو دۆزە فیکریانە دەکرد کە باوەڕی پێیان هەبوو, ئەو جورئەتەی لەودا هەبوو لە کەم پیاوی سەردەمی ئەودا بەدی دەکرا. بۆیە خەڵکی بەتاسەوە گوتارە رەخنەوانییەکانیان دەقۆستەوە, هەر ئەمەش کردیە کارێك کە هەم شیعرەکانی و هەم کورتە چیرۆکەکانی شۆرەت پەیدا بکەن و خوێنەر تاقیبیان بکات.

دۆرۆپی پارکەر بەرهەمی زۆرە, یەکێك لە بەرهەمە بەناوبانگەکانی دیوانە شیعرییەکەیەتی بەنێوی (کندرێکی درێژ-1926), دیوانی دووەمی بەناوی (تۆپی

PDF4Kurd

ئێواریێ-1928), کۆمەڵە چیرۆکێکی کورت بەنێوی (شیوەنی زیندوان-1930), دیوانی (دیوانی مەرگ و باجان-1931) و کۆمەڵە چیرۆکێکی دیکە بەناوی (ئەودیوی لەزەتان-1933). لە ساڵی 1936دا هەموو شیعرەکانی لە یەك دیواندا کۆکردەوە بەناوی (نەقوولێ وەکوییر). هەروەها لە ساڵی 1939دا هەموو چیرۆکەکانی لە کتێبێکدا چاپ کرد بە ناوی (ئەم درۆیانە).

بەهەرحاڵ ئەم ئافرەتە بەوپەڕی بوێرییەوە خۆی بە دنیای هونەردا کرد و کەرەستە هونەرییەکانی خۆی لە قەبێلی جیهانێکی باشتر و ئایندەیەکی جوانتر کرد.

59

ئەمیل زولا

1902-1840

ناوی ئەم رۆماننووسە فەرەنسییە بەندە بە قوتابخانەی سروشتییەوە لە بواری ئەدەب دا. لە ساڵی 1840دا لە پاریس لەدایك بووە, باوکی ئیتاڵی و دایکی فەرەنسی بوو. زۆربەی تەمەنی منداڵی خۆی لە ئەپکس-ی نزیکی مەرسیلیا, کە مەیدانی چیرۆکەکانیەتی, بەسەر بردووە. نەیتوانی تاقیکردنەوەکانی دواناوەندی تەواو بکات و دوو ساڵی پڕ لە کلۆڵی لە گەڕەکی لاتینی دا بێ ئەوەی بایی پولێك کار بکات, بەسەر برد. پاشان لە رێگەی هاوڕێیەکییەوە چووە لای بلاوکەرەوەیەك-ئامادەکردنی کتێبان بۆ بارکردن و هەناردن.

لە رووی زەوقی ئەدەبییەوە لە رۆمانسییەکانی وەك روسۆ, هوگۆ, موسی, لامارتین-ەوە نزیك بوو.

هەوەڵجار بە شیعری رۆمانسی دەستی پێکرد. بەڵام شیعرەکانی لاواز بوون. پاشان ئاشنایەتی لەگەڵ بەلزاك و فلوبیردا پەیدا کرد. لە ساڵی 1864دا (کۆمەڵە حیکایەتێك بۆ فینون)ی بلاو کردەوەو سەرنجی رەخنەگرانی راکێشا. ئیدی دەستی کرایەوەو کەوتە نووسینی ووتاران و پێداچوونەوەی کتێبان. بەرە بەرە قەناعەتی بە ریالزم هێنا, وادیارە ریالزم وەکو پێویست تینوێتی ئەوەی نەدەشکاند, بۆیە رووی کردە رێباز و قوتابخانەی تەبیعی و راوبۆچوونەکانی خۆی دەربارەی قوتابخانەی نێوبراو لە پێشەکی کتێبی (میراتی روگونز-1871) و لە (رۆمانی ئەزموونگەری-

PDF4Kurd

1870)دا نووسیوەو تۆمار کردووە. بەلای زولاوە رۆمان دەبیٚ رەنگدانەوەی ریٚچکەی باس و سەرنجان بیٚ وەکو چۆن لە تاقیگەدا ئەمە ئەنجام دەدریٚ. کاراکتەران دەبیٚ بە جۆریٚ دروست بکریٚن کە لەگەلٚ زانستیٚن دەرونزانی و کۆمەلٚناسی و یاساکانی ویراسەدا بگونجیٚن. قارەمان و کاراکتەرەکان دەبیٚ لە ژینگەیەکی بەرجەستەداو زۆر بە وردی دابنریٚن, لە ژینگەیەك دا کە سەرەتای کات و شویٚن دیار بیٚ, رەفتاری قارەمانان بەرجەستە بیٚ. واتە قارەمان و ژینگە بە شیٚوەیەکی سرووشتی ئاویٚتەی یەکتر بن. رۆمان راڤەو لیٚکدانەوەی سەرچاوەو پەرەسەندنی فاکتەرە ماددی و دەرونییەکانە, شیکردنەوەی کۆمەلٚگەی هاوچەرخی فەرەنسایە. بەلا زولاوە جیهانی رۆمانی تەبیعی جیهانیٚکی میکانیکی و ماددییە, دەبیٚ خەیالٚ و خودگەرایی و ناسازی شەخسی لە پرۆسەی داهیٚنان وەدەر بنریٚ. هەلٚبەتە تیٚورییەکانی قوتابخانەی تەبیعی وەکو تیٚوریانی هەر قوتابخانەیەکی دیکەی ئەدەبی زیاتر فاکتەر و پیٚشنیازن تا پرەنسیپانی رەها.

بەهەرحالٚ با واز لە بۆچوونە تیٚورییەکانی بیٚنین و بیٚینە سەر رۆمانەکانی. لە سالانی 1852-1870دا زنجیرە رۆمانیٚکی نووسی کە بریتییە لە پەیگیری و بەدوواداچوونی "میٚژووی کۆمەلایەتی و سروشتی مالٚباتیٚك لە قۆناغی ئیمپراتۆریەتی دووەم دا" هەر بەشیٚك لەم زنجیرەیە تایبەتە بە چەند کەسیٚکی ئەو مالٚباتەوە. جا ئەم زنجیرەیە کاریگەری ویراسەی لەسەر ئەو قارەمانانەو هەروەها میٚژووی سایکولوژی و سوسیولۆجی سەردەمیٚکی تەواوی کەشف کردووە. ئەم زنجیرەیە, زنجیرەی (روگون ماکوار)ی بەناوبانگەو گەییە بیست بەشیٚك و زۆر نموونەی لەخۆ گرتووە لەوانە: وەرزیٚر, کریٚکاری کانان, کریٚکاری شاری, زانا, سۆزانی, هونەرمەند, دەولٚەتمەدار و جل شۆری مالان..هتد یانی هەموو ئاست و تویٚژە کۆمەلایەتییەکانی ناو پاریس و دەڤەرەکانی دەورو بەری.

خویٚنەر دەکاریٚت لە ریٚگەی خویٚندنەوەی بەشی یەکەم و بەشی کۆتاییەوە بیرۆکەیەکی تەواو دەربارەی رەگەزی ویراسەی سایکۆلۆژی هەلٚیٚنجیٚ. (سامانی روگون-1871), (باسکالی پزیشك-1893). بەشی یەکەم بناغە بۆ هەموو بەشەکانی دیکە دادەنیٚ. (باسکالی پزیشك) زاناو کەسایەتییەکی سەرەکییە لە کاری دووەمدا و میٚژووی دۆزیٚکی پزیشکەوانی ئەندامانی مالٚباتیٚکی ناودار دەخاتە روو. جا ئەگەر خویٚنەریٚك بیەویٚ ئاشنایەتییەك لەمەڕ جیهانی سۆزانییەت پەیدا بکات ئەوا دەتوانیٚ (مەیخانە-1877) و (نانا 1880) بخویٚنیٚتەوە. (مەیخانە) یەکەم

PDF4Kurd

سەرکەوتنی زولایە و لێکۆڵینەوەیەکی چاکە دەربارەی ئالودەبوون بەمەی. (نانا) بەسەرهاتی سوزانییەکی جوانی گەوجی خۆسەرە. (زەڕنگەر-1885) گیروگرفتی کۆمەڵایەتی ناو کۆمەڵگەی کرێکارانی کانانی لەخۆ گرتووە. (زەوی-1887) وێنەیەکی تاڵی جوتیارانی پیسکەی فەرەنسی دەخاتە روو.

(هەرەس-1892) کەشفکردنی، داڕوخانی خەڵکی و گەندەڵی حکوومەتە لەسەردەمی جەنگی فەرەنسی- بروسی دا.

زۆلا لە ساڵی 1880دا بە شەریکی لەگەڵ موباسان و نووسەرانی دیکەی سەر بە قوتابخانەی تەبیعی کۆمەڵە چیرۆکێکی بەناوی (امسیات فی میدان)ی بڵاوکردەوە. هەروەها دوو زنجیرەی دیکەی دەربارەی ئەم شارانە نووسی: (لوردیس-1894. رۆما-1896، پاریس-1898.) هەروەها زنجیرەیەکی چوار بەشی نووسی کە زنجیرەی چوارەمی تەواو نەکرد.

دەورێکی یەجگار گەورەی لە (مەسەلەی دریفوس)دا دابینی و هێندە راستگۆیانە بەرەڤانی لە (دریفوس و عەدالەت) کردووە کە ئەناتول لەو رووەوە دەڵێت بەرگری زۆلا "ساتێکە لە ویژدانی تیرەی بەشەردا". کە لە ساڵی 1900دا دریفوس عەفوکرا، زۆلا تا رادەیەك بە قارەمانی نەتەوەیی دەژمێردرا. بەڵام فریا نەکەوت بە چاوی خۆی راگەیاندنی فەرمی بێ تاوانی دریفوس بدینی و لەو خیانەتە تەبرێ بکرێ کە درابووە پاڵی "پاڵ دریفوس".

کاتێ لە رۆمانی تەبیعییەوە چووە سەر رۆمانی سایکولوژی، ئەمە بووە هۆی کەم بوونەوەی ناوبانگ و شۆرەتی. بەڵام وەکو خاوەن رێچکەی تایبەتی کاری کردۆتە سەر بەرهەمی گەلێك لە رۆماننووسە تەبیعییەکانی ئەمریکا، لەوانە: دریزر، و فرانك نوریس.

60

گارسیا لۆرکا

1899-1936

لۆرکا شاعیر و شانۆنامەنووسێکی نێوداری ئەسپانییە. هەر بە گەنجی و لە قۆناغی خوێندنی زانکۆدا خۆی لە زۆر بواری ئەدەبی و هونەری داوە لەوانە: شیعر، مۆسیقا، وێنەو نیگارکێشی. لە ساڵی 1921دا یەکەم دیوانی بە ناوی (هۆزانان) چاپ و

PDF4Kurd

بڵاوکردەوە, لە ساڵی 1927دا دیوانە شیعرێکی دیکەی بەناوی (سترانان) بڵاو کردەوەو ئیدی لە ڕێگەی ئەو دیوانانەوە شۆرەت و نێوبانگی پەیدا کرد. لە ساڵی 1928دا هەندێ لە جوانترین شیعرەکانی خۆی بەناوی (سترانێن یەکەم قەرەج)وە چاپ و بڵاو کردەوە. لە ساڵانی 1929-1930دا چوو بۆ ئەمریکا و کەوتە ژێر کاریگەری نیگارکێشی سوریالی سلفادۆر دالی و قوتابخانەکەی دالییەوە. جا ئەم ئەزموونە بە شێوەیەکی پچڕ پچڕ لە ساڵی 1940دا لە دیوانی (شاعیرێك لە نیویۆرك)ەوە تۆمار کراوە. دیارە شیعرەکانی ئەم سەردەمەی شیعری باش نین, چونکە دەکەونە دەرێی بازنەی جیهانی خۆیەوە. جیهانی ئەو زیاتر شیعی میللی ئەندەلوسی و مۆسیقاو ڕۆمانسییەتی ئەسپانی بوو, و گۆرانی قەرەجانە سەرچاوەی سروش و ئیلهام و فاکتەری سەرکەوتنی بوو. باشترین چامەی لورکا شیننامەیەکە بۆ برادەرێکی خۆی بەناوی (گابازێکی ناودار-1935).

پاش گەڕانەوەی لە ئەمریکا, بوو بە یاریدەدەری بەڕێوەبەری تیپێکی شانۆیی ئەکادیمی گەرۆك لە ئەسپانیا, ئەم تیپە هەم شانۆنامەکانی ئەوو هەم شانۆنامەی خەڵکانی دی پێشکەش دەکرد. ئەم تیپە لە ساڵی 1933دا زۆر بە گەرمی لە ئەمریکای باشووردا پێشوازی کرا. لورکا گەڕایەوە بۆ ئەسپانیاو لە مەدرید جێگیر بوو و خۆی بۆ شانۆ تەرخان کرد. بارودۆخ بەرەو گرژی و هەڵگیرسانی شەڕی ناوخۆ دەچوو. لە ئابی 1936دا لە غەرناتە گیرا, تاقمە فاشیستێك تەقەیان لێکرد, و لە ژێر پەردەی شەڕی ناوخۆداکوژرا.

شانۆنامەکانی سەرەتای زیاتر کۆمیدیای خەیاڵی بوون و بە شێوەیەکی سووك و ئاسان نووسرابوون و هەندێکیان لە کەلەپووری شانۆی بو کەڵەبازییەوە هەڵێنجرابوون و هەندێکی تریان لە هونەری کۆمیدییەوە وەرگیرابوون. باشترینیان بریتییە لە: (ژنە سەیرەکەی پینەدۆز) باسی ناکامی ئەشق و ئاشقێنی دەکات. (زەماوەندی خوێن-1933), (یرما-1934), (ماڵی برنار ئەلبا-1935).

هونەری لورکا یان سەرچاوەی لورکا پتر فۆلکلۆرییە و بەنەفەس و هەناسەیەکی تەژی ڕاستگۆیی داڕێژراونەتەوەو شەقڵی خۆی پێ بەخشیوون. زۆربەی چامەکانی بەر لە بڵاوبوونەوەیان بەسەر زاری خەڵکییەوە بوون و باوبوون. ئەگەر چی ڕەگ و ریشەی شیعرەکانی دەچنەوە سەر سەرچاوەی جیاواز و هەمەجۆر, بەڵام سنووری تاکە کەسی و نەتەوەییان بەزاندووەو دەرگای جیهانییەتیان کردۆتەوەو چوونەتە قوڵاییە پەنهانەکانی ژیانی مرۆڤەوە تا هونەریانە کەشفیان بکەن.

PDF4Kurd

"61"

میخائیل ئەلکساندار شولوخۆف

-1905

شولوخۆف یەکێك بوو لە نووسەرە هاوچەرخەکانی یەکێتی سۆفیەت و ئەندامی کۆڕی زانیاری مۆسکۆ بوو. لە 1905/5/24دا لە گوندی کروژ بلین, لە خانەوادەیەکی چینی وردە بورژوا لەدایك بووە.

میخائیل تا تەمەنی 13 سالّی لە قوتابخانەی (ژیمنان) خوێندویەتی, لە سالّی 1920دا لە شەڕەکانی ناوخۆدا شان بەشانی سوپای سور جەنگاوە و ئەم شەڕانە تا سالّی 1922 خایاند, پاش سالّێك میخائیل شولوخوف چوو بۆ مۆسکۆ. لەم قۆناغەدا گۆڕانێکی گەورە بەسەر ژیانیدا هات و یەکەم هەنگاوی لە بواری تاقیکردنەوەی بەهرەو زەوقی ئەدەبی خۆیدا نا.

یەکەمین کۆ کورتە چیرۆکی خۆی بەناونیشانی (چەند چیرۆکێك لە دن-ەوە) لە سالّی 1923دا بەچاپ گەیاند. ئەم چیرۆکانە بە شێوەیەکی شایستە رەنگدانەوەی پەیوەندییەکانی مرۆڤی بە سروشتەوە بەرجەستە کردووە. لە سالّی 1924دا چیرۆکی تاقی کردنەوەکانی ئەو چاپ و بلاّو بووەوە کە دەکرێ بگوترێ هەموو چالاکییەکانی سالاّنی 1923-1924ی میخائیل شولۆخۆڤ گرتبووە خۆ, بەلاّم ئەم کارە شۆرەتێکی ئەوتۆی پێ نەبەخشی, و ناچار بوو بۆ قەتاندنی ژیان و گوزەران شان بداتە بەر کاری دژوارو قورس, واتە عەمەلەیی و حەمالّی, پاشان کاری ئەرشیفکاری بۆخۆی هەلّبژارد.

شولوخۆف عاشق و شەیدای کاری ئەدەبی بوو و هیچ کارێك لەگەلّ تەبع و زەوقی ئەدەبی ئەودا نەدەگونجاو ژیانی پڕ هەراو هەنگامەو قەرەبالّغی ئەو زەمانەی پایتەخت لەگەلّ کارەکەی ئەودا نەدەگونجا.

رۆمانی (دنی ئارام) شاکاری شولوخۆفە. بەلّکو بێ چەند و چون باشترین بەرهەمی ئەدەبیاتی ریالزمی سوسیالستییە. شولوخۆف باشترین قۆناغی ژیانی خۆی لەسەر ئەم رۆمانە دانا, لە لاویدا دەستی بە نووسینی کرد و لە سالّی 1927دا کە تەمەنی 22 سالاّن بوو بەرگی یەکەمی تەواو کرد, لە سالّی 1929دا بەرگی دووەم و لە سالّی

PDF4Kurd

1931دا بەرگی سێیەم و ئەنجام لە ساڵی 1940دا بەرگی چوارەمی رۆمانی نێوبراوی تەواو کرد, واتە یازدە ساڵی تەواو کاری تیا کردووە.
شولوخۆف جگە لە سەفەری ئەمریکا, سەفەری وولاتانی ئینگلیستان و دانیمارك و ئەڵمانیاو وولاتانی ئەسکەندەناڤی کردووە.
ناووناوبانگی شولوخۆف هەر زوو سنووری سۆڤیەتی بەزاندووەو بووە بە ناوێکی جیهانگیر. کۆی بەرهەمەکانی تا ساڵی 1957 پێنج سەد و پەنجاوشەش کەڕەت بە 73 زمانی میللەتانی سایەی سۆڤیەت و دەرێی سۆڤیەت چاپ و بڵاو بووەتەوە.
(چارەنووسی ئادەمیزادێك) کە چیرۆکێکی درێژە, یان رۆمانێکی کورتە, پاش چاپ و بڵاو بوونەوەی وەکو بەرهەمێکی شایستەو زیندووی جیهانی چیرۆکڤانی کە باسی مرۆڤدۆستی دەکات, پێشوازییەکی فرەو گەرمی لێکراو تەرجەمەی چەندین زمانی جیاواز کراو پاشان کرا بە فیلم و لە فستیڤاڵی مۆسکۆدا خەڵاتی یەکەمی بردەوە.

62
چرنیشفسکی
1889-1828

نیکۆلای گاڤریلوڤیچ, لە دوای بیلینسکی بە گەورەترین رەخنەگری روسیا دەژمێردرێت, جگە لەوەی رۆماننووس بووە, دەستی باڵاشی لە فەلسەفەو ئابوریدا هەبووە, بە هۆی بۆچوون و هزرو بیرە شۆڕشگێڕییەکانییەوە ناوی (روپسپیری روسیا)یان لێنابوو. چرنیشفسکی کوڕە کەشیش بوو لە سەرەتادا خوێندنگەی ئاینی ساراتوف-ی بڕی و دوای ئەوە خوێندنی لە کۆلیجی مێژوو و زمانناسی زانستگەی پترزبۆرگ تەواو کرد. یەکەم کارێ کە کردی ئەوە بوو کە لە ساڵی 1851-1853 لە قوتابخانەی ئامادەیی ساراتۆف مامۆستایەتی کرد و دەرسی گوتەوە. پاشان نەقڵی پترزبۆرگ بوو و لە قۆناغی دووەمی خوێندنی فێرگەی سوپاییدا کەوتە دەرس گوتنەوە.
لەم قۆناغەدا چرنیشفسکی یەکەمجار لە گۆڤاری (یاداشتەکانی نیشتمان) و پاشان لە گۆڤاری (هاوچەرخ)دا کۆمەڵێك وتاری ئابوری و مێژوویی و ئەدەبی بڵاو کردەوە.
پاش ماوەیەکی کورت و لە ساڵی 1854دا بەڕێوەبردنی گۆڤاری (هاوچەرخ)ی لە ئەستۆ گرت. لەو سەروبەندەدا پیاوانی نوێخواز و پێشڕەوانی بیری روسی لەم

PDF4Kurd

گۆڤـارەدا بەشـدارییان دەکـرد و ویـڕای ئـەوەی دەوڵـەتی تـزاری زۆر بـە تونـدی نێـوەرۆکی گۆڤـاری نێـوبراوی سانسـۆر دەکـرد بـەڵام وتـارێن تونـدی تێـدا بـڵاو دەبووەوەو هەنـدێ لـە نووسـەرانی گۆڤارەکـە بانگـەوازیان بـۆ بنـەماکانی سوسـیالزم دەکرد و داوای ئازادی کۆیلە زێڕخڕییەکانی لادێیان دەکرد.

لە ساڵی 1848دا شۆڕشی فەرەنسا روویدا تۆزێ دوای ئەوە گوندییانی روسیا, بەر لە ریفۆرمەکانی ساڵی 1860, جم و جۆڵێکیان کرد. ئەم روداوانە بە جۆرێ کاریـان لە روح و گیانی چرنیشفسکی کرد کە لـە بیرەوەرییـە نهێنییـەکانی خۆیدا , ئەوانـەی کە نەکەوتنە دەست مامورانی سانسۆر, نووسیویەتی: "عـەیب لـە شێوەی سیاسی رواڵەتی حکومەت نییە, بەڵکو عـەیب لـە بارودۆخی پەیوەندییـە کۆمەڵایەتییەکاندایـە کە نابێ چینێك زوڵم و نەهەقی لە چینێکی دیکە بکات."

لە ساڵی 1860دا راستەوخۆ بیروبۆچوونەکانی خۆی ئاشکرا کرد و هـەواداری خـۆی لـە سوسـیالزم نیشـاندا. ریفۆرمـەکانی ئـەم سـاڵە گـۆڕانێکی ئـەوتۆی لـە حـاڵی گوندییانـدا دروسـت نـەکرد. چرنیشفسـکی لـە سـاڵی دواتـردا بەیاننامەیـەکی بـێ ئیمزای بڵاو کردەوە و ئەوەی نیشاندا کە چۆن لـەم کارەدا جوتیارانیان خاپانـدووە. دووزمان و ئاژاوەگێڕێك خەبەری دابوو کە چرنیشفسکی خودانی ئەو بەیاننامەیەیـە, ئیدی رایانکێشایە دادگا, چونکە هیچ بەڵگەیەکیان بەدەستەوە نەبوو ئیدی کۆمـەڵێك بەڵگەی ساختەو شایەتی درۆیان بۆ داتاشی و لە ساڵی 1864دا بە حەوت ساڵ نـەفی و حەپس لەگەڵ کاری دژواردا حوکم دراو بۆ تاراوگەی سیبریا نێردرا.

پاش ئـەوەی چرنیشفسـکی قۆنـاغی نـەفی کردنەکـەی تـەواو کـرد ئـەوجاش تـا سـاڵی 1883 رێگـەیان نـەدایێ کـە بگەرێتـەوە. دوای گەڕانـەوە لـە سـیبریا, تـا ماوەیـەك لـە حـاجی تـەرخان و پاشـان لـە سـاراتۆف مایـەوەو لەوێنـدەرەوە دەسـتی بـە کـارە هزرییەکانی خـۆی کـردەوەو تـا سـاڵی 1889 کـە مـەرگ بـەرۆکی گـرت, لەسـەر کـاری خۆی بەردەوام بوو.

شـاکارەکانی چرنیشفسـکی بـریتین لـە: (بنـەماکانی مرۆڤناسـی لـە فەلسـەفە)دا, (دەربارەی سەردەمی گوگول) و (لسینگ) و (کێشمانەکێشەکانی حیزبەکانی فەرەنسا لـە زەمـانی لویسـی هەژدەیـەم و شـارلی دەیـەم), (دەربـارەی هۆیـەکانی نـەمانی ئیمپراتۆریەتی رۆم) و(دەسەڵاتی ژوئیە) کە مەبەستی حکومەتی لـویس فلیـپ-ە لـە فەرەنسا.

PDF4Kurd

یەکەمین بەرهەمی رەخنەوانی نایابی چرنیشفسکی کتێبێکە بە ناونیشانی (پەیوەندییەکانی ئەستاتیکی هونەر و حەقیقەت) چرنیشفسکی لەم بەرهەمەدا بنەماکانی هونەری شرۆڤە کردووەو پاشان ئەو بیروباوەڕە کۆنانەی کە لەو زەمانەدا باوی بووە, خستۆتە بەر رەخنەو هەر بەوەندەوە نەوەستاوە بەڵکو بنەماکانی مەتریالیزمی لەو باسانەدا بەکار بردووەو دەڵێت:"ریشەی دەرك کردنی جوانی لە واقیعی ژیاندایە". دەربارەی جوانیش دەڵێت "ئەوەی جوانە ژیانە".

لە واری رەخنەی ئەدەبی دا هەمان رێچکەی ریالیزمی بیلینسکی گرتۆتە بەرو بەرەو کەماڵی بردووە. چونکە سانسۆری تزاری بڵاو بوونەوەی بەرهەمە پڕ جورئەتەکانی قەدەغە دەکرد بۆیە کۆمەڵێك نامیلکەی بچووکی لە جنیف و سویسرا چاپ دەکرد و لەم نامیلکانەدا داوای هەڵوەشاندنەوەی نەمانی موڵکایەتی شەخسی و دام و دەزگای سوپایی و سیستەمی فیودالی دەکرد. دەربارەی دەسەڵاتی پاشایەتی باوەڕی وابوو کە دەکریٚ بە شێوەیەکی کاتی بهێڵرێتەوە بەڵام دەبیٚ کاروباران بە دام و دەزگاێن دیموکراسی بسپێردرێن. ئەم نامیلکانە بوونە هۆی ئەوەی کە بۆ سیبریا نەفی بکرێت.

لە تاراوگەدا رۆمانێکی بەناونیشانی (چ بکریٚ؟) نووسی. ئەم بەرهەمە تا ماوەیەکی زۆر سەرمەشقی لاوانی شۆڕشگێڕ بووە. لایەنی ئەدەبی ئەم بەرهەمە بەهێز نییە بەڵام ئەو بیروبۆچوونانەی لەوێدا نیشاندراون ئەگەر لایەنی پراتیکیشی نەبیٚ ئەوا بەلای کەمەوە زۆر توند و دلێرانەیە. لەم کتێبەدا باوەڕی سوسیالستی و یەکسانیخوازی نووسەرانی فەرەنسا و ئاڵمان و ئینگلیستان شرۆڤە کراوەو بۆیە ئەگەر چرنیشفسکی بە دامەزرێنەری حاڵەتی روحی هزرڤانانی روسی نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەیەم نەزانریٚ ئەوا بە بێگومان بە یەکێك لە بڵاوکەرانی ئەو باوەڕانە دەژمێردریٚ.

رۆمانێکی تری هەیە بەناوی (پێشەکی) ئەم رۆمانە ئەو پێشەکییانەی لەخۆ گرتووە کە بەر لە ریفۆرمەکانی ساڵی 1860دا روویداوە. لە چیرۆکەکانی چرنیشفسکی دا هەمیشە هەستی مرۆڤدۆستی خۆی دیارە. پاڵەوان یان قارەمانەکانی نموونەی بەرجەستەی ئاشقانی ئازادی و نیشتمانپەروەری و ئەمەکداری و خودان بەهای بەرزی مرۆڤانین. لە واری مەتریالیزم دا یەجگار شارەزا بوو, زۆر دژی پرەنسیپی (هونەر بۆ هونەر) بوو. ئەدەبیاتی بە جمکانەی ژیان دەزانی و باوەڕی وابوو کە نووسەر دەبیٚ مامۆستاو رێنوێنی کۆمەڵگە بیٚ, پێی وابوو کتێب کاتیٚ سودبەخش

PDF4Kurd

دەبێ کە کتێبی وانەی ژیان بێ. بە شێوەیەکی گشتی چرنیشفسکی لە ساڵی 1850 بەم لاوە نەك هەر ڕێبەر و ڕێنوێنی فیکری ژینگەی خۆی بووە, بەڵکو گەلێك لە هزرڤانانی روسیا کە لە سەردەمانی دواتردا هاتوونەتە دنیاوەو بەرهەمیان لەپاش خۆ بەجێهێشتووە, پەروەردەی بیرو هەستەکانی ئەو بوونە.

63

جۆرج برنادشۆ

1950-1856

یەکێك بوو لە نووسەرو رەخنەگرە دیارەکانی ئینگلیز, لە ساڵی 1856دا, لە خێزانێکی پروتستانی مەزەبی بورژوازی لەدایك بووە. بەشدارییەکی زۆری لە بوژاندنەوەی ئەدەبی ئیرلەندیدا کردووە, پاشان چووە بۆ لەندەن, لەوێندەر شارەزایی لە لە بزاڤە ئەدەبی و کۆمەڵایەتییەکانی بەریتانیا پەیدا کردووە ئاشنایەتی لەگەڵ پەیدا کردووە. لە لەندەن دا وەکو رەخنەگرێکی رۆژنامەوانی بوارێن مۆسیقا و شانۆ چالاکییەکی زۆری ئەنجام داوەو باشترین بەرهەمی نادرامی خۆی لەو ماوەیەدا نووسیوە. لەوانە: (جوهر الابسینیه 1891 و الفاغزیه الکامله 1898). بایەخێکی زۆری بە هزری جۆرج و کارمارکس و تێبوریزانانی دیکەی کۆمەڵایەتی دەداو ئەمەش وایکرد پەیوەندی بە ریزی فابییەکانەوە. زۆر دڵبەندی ساموئیل بەتلەر و ئەپسن بوو.

لە شانۆنامەکانیدا زۆر بە راشکاوی و بێ گوێدان بە سەردەمەکەی رەخنەیەکی هزروانی پێشکەش دەکات, رەخنەکانی لە قاڵبێکی گاڵتەجاڕی خۆشدا دەردەبڕی. ئەم پیاوە بەتەبیعەت کەسێکی یاخی و درژ پەسند بوو, دژمنی سەرسەختی فیکری شێواو هەموو رواڵەتبازییەکی دەستکردبوو, چونکە دەیزانی چ ناکۆکییەك لە نێوان دابەباوەکانی ژیان و حەقیقەتە پەنهانەکانی پشت ئەو دابەباوانەوە هەیە. حەزیدەکرد رواڵەت و لاف و گەزافە بۆش و بەتاڵەکانی ئادەمیزاد کون بکات و دیواودەری بکات و ئازایەتی و بوێری و ئەقڵی بۆ ئادەمیزاد بگەڕێنێتەوە. بابەتی رەخنەکانی ئەم لایەنانەی لەخۆ گرتبوو: رواڵەتی ئاینی تەقلیدی و فەلسەفە لە (ئەندوکلیس و شێر 1912, گەڕانەوە بۆ میتوسیلا 1921) هەروەها هەڵوێستە کۆمەڵایەتییەکان بەرامبەر بە پەیوەندییە سێکسییەکان لە (پیشەی خاتوو ڤارین 1894, و کاندیدا 1895, مرۆڤ و مرۆڤی نائاسایی 1903). هەروەها قارەمانێتی

PDF4Kurd

سوپایی لە "مرۆڤ و چەك دا 1894, قوتابی ئەهریمەن 1897" هەروەها رەخنە لەکۆمەڵگەی پێشکەوتوو بیرۆکەی سەندریلا گرتووە لە "پیگمالیون دا 1912, لە (میجۆر باربەرەدا 1905) رەخنە لە خێر و سەدەقە وەکو پیشەو خوو دەگرێت. بە هەرحاڵ برنادشۆ پیاوێکی درژ پەسند بوو, لە رێگەی بەرهەمەکانییەوە رەخنەی توندی دەگرت لە دیالۆگدا زۆر بەدەسەڵات بوو, هەردوو رەگەزی درامی و کۆمیدی ئاوێتە دەکرد.. دەبێ ئەوەش بگوترێ کە جۆرە درێژدادڕی و زۆر وێژییەك لە شانۆنامەکانیدا بەدی دەکرا. لە بواری رەخنەی کۆمەڵایەتی و ئەدەبیدا یەجگار بەناوبانگ بوو. لە ساڵی 1926دا خەڵاتی نۆبڵی وەرگرت.

64

پیوفیل گوتیە

1872-1811

شاعیر و رۆژنامەنووس و رۆماننووسێکی فەرەنسییە, مەشقێکی زۆری کرد بۆ ئەوەی ببێ بە نیگارکێش. ئەم مەشقە کارێکی زۆری کردە سەر بەهرەی وەسف و وەسفکاری لەلای نێوبراو, کە وەسف زۆر بە دەوڵەمەندی لە نووسینەکانیدا دیارە. سەرەتای ژیانی ئەدەبی بە دوو دیوانە شیعر دەست پێکردووە کە بە شێوازێکی رۆمانسیانەی هێندە چڕ و توند نووسراون و مەگەر هەر لورد بایرون ئەمەی کردبێ. دوو دیوانەکەی لە ساڵانی 1830و1832دا بڵاو کردەوە, هیچیان تایبەتمەندییەکی زەقیان پێوە دیار نییە. یەکەم رۆمانی کە بەناوی (خامویین-1835)ـە تا رۆژگاری ئێستاش دەخوێندرێتەوە چونکە کتێبەکە هەموو لایەنەکانی ئارەزووی سێکسی دەخاتە روو. لە پێشەکی ئەم رۆمانەدا هێرشێکی توند کراوەتە سەر نەزانی رۆژنامەنووسان و پێوەرە ئەخلاقییەکانی چینی بورژاوو پێوەرە هونەرییەکانی نەوکلاسیزم, و رەخنەگرەکان, هەر ئەمەش وایکرد کە ببێ بە شاکارێکی کلاسیکی سەردەمی خۆی.

گوتیە لە ماڵێکی خێزاندار بوو بۆیە دەبوایە ئەم رەشەخێزانە لە رێگەی رۆژنامەوانییەوە بژێنێ, هەر بۆیەش زۆربەی ژیانی لە بواری رۆژنامەوانی دا هەم وەکو نووسەر و هەم وەکو رەخنەگری بواری هونەرو شانۆ بەسەر برد. لە بواری چیرۆکێن سەفەرنامەدا کارێکی یەجگار زۆری سادەو ساکاری کردووە, کە بە مەزەندە سێ سەد بەرگ دەبێ. هەندێ لە کارە هەرە باشەکانی بواری رۆژنامەنووسی

PDF4Kurd

خۆی بە کتێب چاپ کردووە, بتایبەتی سەفەری ئەسپانیا 1840, ئیتالیا 1852, رۆژهەلاّتی نزیك 1854 و روسیا 1866.

بایەخی ئەدەبی ئەم نووسەرە, بەندە بە شیعرەکانییەوە, بەتایبەتی لە ئاخر و ئۆخری ژیانیدا, ئەو شیعرانەی تەنیا لە پێناوی هونەردا نووسیوەو تێکەڵ بە کارە رۆژنامەوانییەکەی نەکردووە, ئەم شیعرانەی لە دیوانێکی بچکۆلانەدا بەناوی (ئینمال و کامو–1852) بلاّو کردۆتەوە. لەم دیوانەدا تیۆری هونەر بۆ هونەری جەڕباندووە. لە جووتە دیوانەکەیدا بایەخێکی زۆر کەمی بە بیرو سۆز داوەو, تایبەتمەندییەکی شیعری پرشنگداریان لەخۆ گرتووەو بەرەو کەماڵ دەچن. هەندێ هەوڵ بەدی دەکرێ کە بریتییە لە تێکەڵکردنی کۆمەڵە هونەرێك لە یەك هونەردا وەکو (سەمفونیا..) رێبازی شیعری خۆی لە قەسیدەیەکدا بەناوی (هونەر) بەرجەستە کردووە. هونەرمەند باشترین کاری خۆی ئەو کاتە بەرهەم هێناوە کە بە گژ فۆرمە یاخییەکاندا چووەتەوەو خۆی لەو بابەتانە داوە کە رام نابن, و دەستەمۆ نابن.

هونەر تاقە بیانووی دەستی نییە, بەڵکو هونەر لە هەموو بەرهەمێکی بەشەری نەمرترە, و هەر هونەر دەمێنێ. چەمك و بۆچوون و کارە شیعرییەکانی بە درێژایی سەدەی رابردوو کاریگەرییان بەسەر رەوتە شیعرییەکانەوە هەبووەو بە شێوەیەکی هەرە تایبەتی کاریان لە بۆدلێر کردووە.

65
نیقوس کازانتزاکیس
1957–1885

نووسەرو هزرڤانێکی یۆنانی هاوچەرخە. هەروەها لوتکەیەکی زۆر بەرزە لە نێو ئەدیبە جیهانییەکاندا و وەکو رۆماننووس خودانی شۆرەتێکی بێ وێنە بوو. لە دورگەی گریت دا, لە 8/دیسامبەری/1885دا لەدایك بووە. یاسای لە زانکۆی ئەسینا خوێندووە و پاشان چووەتە پاریس و فەلسەفەی خوێندووە. پاشان گەڕایەوە بۆ یۆنان و بۆ ماوەی دوو ساڵان لە دێرێکی رەبەنان دا لەسەر چیای ئاتوس, کە زۆر جار لە رۆمانەکانیدا ناوی هێناوە, دەچێتە خەڵوەتەوەو گۆشەگیری هەڵدەبژێرێ. ئەم گۆشەگیرییە وەکو ماوەیەك بۆ رامان و تێفکرین و ورد بوونەوە, گەلێك لە بیرو بۆچوونە تەقلیدییەکانی گۆڕی و روانینی بۆ ژیان بەرنیتر و روونتر کرد. پاشان روویکردە ناو جەرگەی ژیان تا لەوێندەرەوە کارە هونەرییەکانی بەرهەم

PDF4Kurd

بهێنێ. کەسێکی فرە بەرهەمی دەست ڕەنگین بوو لە داهێنانیا, کراوە بوو لە بیرکردنەوەدا و تا بڵێی ئازاد و چالاك بوو. زۆر وتار و توێژینەوەی لە وارێن ڕەخنەو فەلسەفەدا بڵاو کردوەتەوە, شانۆنامەی تراجیدی نووسیوە, لەوانە: (تیوس, ئوتەیل دەگەڕێتەوە, مەسیح و بوزاو پرومیسیوس). هەروەها لە بواری گەشت و سەفەران دا قەڵەمی تاو داوە و کاری کردووە لەوانە:(سەفەرانی نێوان چین و یابان). هەروەها لە بواری هۆزانێن لیریکی و مەلحەمی دا کاری کردووە. ناودارترین کاری شیعری ئەو مەلحەمەیە کە بە نێوی (ئۆدیسا) کە 33,333 نیوە بەیتە, ئەم کارە وێنەیەکی مەلحەمی هەرە جوانەو ڕەوت و ێچکەی فیکری کازانتزاکیس لە سەرێگەی ژیان نیشان دەدات. لەم کارەدا و لە هۆنینەوەی ئەم کارەدا چاوی لە مەلحەمەکەی هۆمیرۆسی شاعیری کۆنی یۆنان و خودانی هەردوو شاکاری ئەلیازەو ئۆدیسا کردووە. لە پاڵ پڕ بەهرەیی خۆیدا ئاوڕی لە وەرگێڕانی کلاسیکیاتی ئەورووپاش داوەتەوە بۆ سەر زمانی یۆنانی وەکو (کۆمیدیای یەزدانی)ی دانتی و (ڤاوست)ی جیتە و (وەهای گوت زەردەشت)ی نیتشە. لە تەمەنی پیریدا هاتە سەر نووسینی ڕۆمان و شۆرەتێکی جیهانی لەو بوارەدا بەدەست هێنا. گرنگترین ڕۆمانی بریتین لە: (زۆربای یۆنانی, مەسیح لە سێدارە دەدرێتەوە, براکوژی, ئازادی یان مەرگ)

کازانتزاکیس, نیشانەیەکی یەجگار گرنگە لە مێژووی ئەدەبی یۆنانیدا, ئەڵقەیەکی بەهێزە لە نێو زنجیرەیەکی بەردەوامی ئەدیبان و شاعیران و ڕۆماننووسانی یۆنانیدا بە درێژایی پتر لە سەدەیەك. ئەمەش بە قۆناغی بوژانەوەی یۆنانی لە سەردەمی تازەدا تێتە ژماردن, سەیر دەکەی یۆنان لە خۆی دەگەڕێ, لە نێو رابردوو و ئێستادا بۆخۆی دەگەڕێ بەداوێکی بەتین رابردوو بە ئێستاوە گرێ دەدات و عەوداڵی ئێستاو ئایندەیە بە هەموو تازەییەکیەوە. ئەم قۆناغە لە مێژووی یۆناندا زۆر گرنگە, ئەدیبانی یۆنان کاریان بۆ قوڵقاندنەوەی یۆنانێکی تازە لە رووی زمان و ئەدەبەوە کرد یۆنانیان کرد بە خاوەن ئەدەبێك کە شان لە شانی ئەدیبانی جیهان بدات.

یۆنان بەر لەوەی لە لایەن تورکەوە داگیر بکرێ و لە سەردەمی ئیمپراتۆریەتی بیزەنتیدا لە واری زماندا گرفتاری خۆی هەبوو, جیاوازییەکی زۆر لە نێوان زمانی نووسین و زمانی قسە کردندا هەبوو, ئەمەش کارێکی نێگەتیفی کردبووە سەر ژیانی ئەدەبی و چالاکی ئەدەبی تەواو کوێر کردبووەوە. پاشان کە داگیرکەی تورکی هات قوڕەکەی هێندەی دی خەست کردەوەو چی وای نەما ئەو کەلەپورەی کە مابووش هەمووی بسڕێتەوە, ئیدی ئەدەب تووشی نەخۆشی ئیفلیجی هات و قەدەر و

PDF4Kurd

چارەنووسی نووسەران ئەدیبان بوو بە راوەدوونان و وەدەرنان و نەفی کردن. یۆنان جگە لە هەندێ شیعری فۆلکلۆری و سترانێن خۆشەویستی و مەرگ چیتری بۆ نەمایەوە. لەگەڵ دەسپێکی بزاڤی رزگاریخوازیدا بزاڤی ئەدەبیش سەری لەگۆڕ دەرهێناو ژیایەوەو یۆنان کەوتە گەڕان بەدووی رێگەی دروستی خۆیدا. ئەوجا ئەدیبان لە ئەنجامی رزگارییەوە روویانکردە رۆژئاواو دڵبەندی ناودارانی ئەدەبی ئەو سەردەمەی رۆژئاوا بوون, وەکو والتەر سکۆت و ئەلکسەندەر دۆماس و خوویان دایە وەرگێڕانی شاکارەکانی ئەدەبی جیهانی. جا لە میانەی ئەم کارەوە ئەدەبی یونانی چەکەرەی کردو بەرە بەرە خۆی بە پێوە گرت و توانی لە ماوەی سەدەیەکدا شیعرو پەخشانێکی وەها بەرهەم بهێنێ کە شان لە شانی ئەدەبی بەرزی ئەوروپا بدات. ئەم قۆناغە بە قۆناغی گوزارشتی نیشتمانی ناودەبرێ. چونکە بزاڤی ئەدەبی تەماحی ئەوەی هەبوو کە نەتەوەی هیلینی بونیات بنێتەوەو بەسەر ژان و کول و کۆڤانی رابردوودا زاڵ بێ. هەڵبەتە نووسەرانی ئەم قۆناغە نە دەستبەرداری رابردوویان دەبوون و نە ئێستایان لەسەر جەساوی رابردوو فەرامۆش دەکرد. باوەڕیان وابوو کە ئێستا بایەخی خۆی هەیەو پێیان وابوو باشترین شت ئەوەیە کە رابردوو و ئێستا لە کەلەپورێکی بەردەوام دا پێکەوە گرێ بدەن. پێیان وابوو هەر قۆناغ و سەردەمێك گیروگرفتی خۆی هەیە و ئاوێتەی ئەو قۆناغەیەو دەبێ هەر نەوەیەك كار بۆ چارەسەری گیروگرفتەکانی سەردەمی خۆی بکات و هەموو توانایەکی بەردەستی خۆی لە ئێستادا بۆ ئەو مەسەلەیەدا بخاتە گەڕ نەك پاشەکشە بکات و خۆی لە واقیع بدزێتەوەو گرفتەکانی خۆی بۆ نەوەکانی پاش خۆی بەجێ بێڵێ. ئەدەبیاتی ئەو قۆناغە ئەدەبیاتی رووبەروو بوونەوە بوو. رووبەڕوو بوونەوەی ئێستا بە هەموو شتە تازەکانیانەوە, هەروەها قەبوڵکردنی واقیع و گیرو گرفتەکانی و چارەسەر کردنیان بە پێی پێداویستییەکانی ئێستا. ئەمە خۆی لە خۆیدا جۆرە روانینێکە کە رابردوو فەرامۆش ناکات بەڵام ژیان بە بەردەوامییەك دەزانێ کە رابردووی لە هەناودانی خۆیدا هەڵگرتوەو بەرەو ئایندەیەکی تازە دەچێت و لەگەڵ هەر قۆناغێکدا شێوەو فۆرمی تازە وەردەگرێ.

جا بەم لۆژیکە ئەدەبی یۆنانی رێچکەی دروستی خۆی دۆزییەوەو ئەدەبیاتی ئەم قۆناغە توانیان زمانی یۆنانی تازە بکەنەوەو لەگەڵ سەردەمی تازەدا بیگونجێنن. واتە زمان بە جۆرێ بووبوو بە خەمی ئەدیبان کە هیچی لە مەسەلەی رزگاری کەمتر نەبوو, ئەوەتا سولوموس دەڵێت: "خەمی من تەنیا رزگاری و زمانە".

PDF4Kurd

دیاره لە سەرەتای ئەم قۆناغەدا دوو قوتابخانەی ئەدەبی سەریان هەڵدا, یەکەمیان کە لە دورگەکانی ئەیونییەوە سەری هەڵدابوو, بە قوتابخانەی ئەیونی ناسرا (1820-1888) ئەمەیان زیاتر قوتابخانەیەکی شیعری بوو, شیعری ئەو قۆناغە پتر گوزارشتی لە کول و کۆڤانی گەلی یۆنان و هیواو ئامانج و قارەمانییەکانی ئەو گەلە دەکرد. قوتابخانەی دووەم, قوتابخانەی ئەسینا بوو, پەخشان لەم سەردەمەدا تەواو بوژێنرایەوە ئەدیبان گەڕانەوە بۆ سەرچاوە شارستانی و مێژوویەکانی وولاتی خۆیان, ئیدی بە زەبری ڕۆمان و کورتە چیرۆکان زمانی یۆنانی بوژایەوەو بوو بە زمانی ئەدەبیات و لەم قۆناغەدا نووسەرانی وەك: (ئەلکسەندەر بابادیامنتیس 1815-1911, ئەندریا کارکافیتساس 1866-1923, ئیوتوکیس 1872-1923) هەڵکەوتن, هەڵبەتە شەقڵی شوانکاریی بەسەر بەرهەمەکانیاندا زاڵ بوو, چونکە گوند سەرچاوەی سروش و ئیلهامیان بوو.

پاش یەکەم جەنگی جیهان کۆمەڵێك نووسەری لاو دەرکەوتن, ئەوانە لە پێشڕەوانی قۆناغی تازە کردنەوەی تەکنیکی بوون, ئەمانە ڕێگەیان بۆ نەوەیەك خۆش کرد کە مەشخەڵی یۆنانیان هەڵگرت و درێژەیان بە ڕێگەکەدا, ئەویش نووسەرانی پاش ساڵی 1930, ئەم نەوەیە ئەدەبێکی گەشەکردوو تریان پێشکەش کردوو هاتنە ناو ئەدەبی جیهانییەوە, هەندێك لەو ئەدیبانە ئەمانەن: ستراتیفنس میریفیلس, دیورگوس شیوتوکاس. ئەم نەوەیە بوون بە پێشەنگی نووسەرانی پاش دووەم جەنگی جیهانی. یەکێك لەوانە نیکوس کازانتزاکیس بوو کە لە ڕۆمانەکانیدا جیهانبینییەکی قوڵ و بەرین, توانایەکی پڕ لە داهێنان و شێوازێکی هەرە هونەری بەرجەستە کرد. توانی زمانی یۆنانی تازە خۆشە بکات و بەوپەڕی لێهاتووییەوە بیکات بە کەرەستەیەکی بەهێزی دەربڕین.

کازانتزاکیس لێهاتووانە گوزارشتی لە مرۆڤی هاوچەرخ کردووەو ناخ و دەروون و نیگەرانی و ململانێ و سەرکەوتن و ناکامی و خێرو شەڕەکانی مرۆڤی هاوچەرخی هونەراندووە. کازانتزاکیس لە قوڵایی کەلەپورەوە دێ و گوزراشت لە تازە دەکات. ئەو کەسێکی یۆنانییە, قارەمانەکانی وەکو شەقڵ و سیماو ئەخلا قیات یۆنانین, بە کەرەستەی جیهانی مالیجەی قارەمانەکانی و ئەو دۆزانە دەکات کە لە کارە ئەدەبییەکانیدا دەیخاتە ڕوو. ئەدەبی ئەم پیاوە هەم ناوچەییە و هەم جیهانییە. ڕابردوو و ئێستا, ناوچەیی و جیهانیەت پێکەوە گرێ دەدا. تەجرەبەیەکی قوڵی ئەوتۆیە هەر مرۆڤێکی هاوچەرخ, لە هەر تیرەو تایفەیەك بێ خۆی تێدا دەبینێتەوە.

PDF4Kurd

راستە رەشبینی بەسەر زۆربەی بەرهەمەکانی کازانتزاکیس دا زاڵە, بەڵام لە ئاسۆی ئەو نائومێدییە تارەدا هیواو ئومێدێکی دوورە دەست بەدی دەکرێ و ژیان تەنیا بێ ئومێدی نییە. خاچ باری قورسی ژیانەو دراوە بە کۆڵی مرۆڤدا, هەڵیدەگرێ و بە چیای سەختدا هەڵدەگەڕێ و بەتەمای رزگارییە, بەردەکەی سیزیفە, لەخاچدان سەرکەوتنی هێزی شەڕە, ژیانەوەی مەسیح هیواو ئومێدەکەیە, رەنگە دوورە دەست بێ, بەڵام هەیە. مرۆڤ دەبێ خاچەکەی خۆی بەشاندا بدات, ئازار بچەژێ و بخەبتێ, رێگەی سەخت بگرێتە بەر, رێگەی هەوراز, رێگەی رزگاری. رزگاری بەبێ خەبات نابێ, خەباتی مرۆڤی ئازادی یاخی, ئازاد بەرانبەر بەخۆی بەرانبەر بە گەردوون, یاخی لەخۆی, یاخی لە بوون و گەردوون.

وێڕای لایەنی رەشبینی نەهلیستیانە لە بیر کردنەوەی کازانتزاکیسدا, بەڵام نووسینەکانی بانگەوازا بۆ ژیان, چونکە ئەگەر ژیان نەگاتە هیچ ئەوا هیچ شتێکیش ناکاتە ژیان.

ژیان لەلای کازانتزاکیس سەرکەوتنە بەسەر مردندا, سەرکەوتنە بەسەر نائومێدیدا, خەباتی بەردەوامە, و شادییەکی تراجیدییە.. بەڕای کازانتزاکیس رزگاری هیوایەکە لەودیوی نائومێدییەوە, خەبات تاقە رێگەیە بۆ پێشکەوتن و پەڕینەوە لەو هەڵدێرە هەزار بەهەزارە, خۆشەویستی و کار کەرەستەی خەباتن و تویشوی کاروانی ژیانی و رێگەن بۆ سەرکەوتن بەسەر نائومێدی دا. خۆشەویستی و کار هی مرۆڤی ئازادن ئەو مرۆڤەی بەخۆی ژیانی خۆی هەڵدەبژێرێ و دەگەیەنێتە ئاستی داهێنان. مرۆڤی ئازاد ئەو کەسەیە کە هەموو ساتەکانی ژیانی دەجەڕبێنێ بە هزرو بیری پێشوەختە و قاڵبی کۆن رازی نابێ.. بە هەرحاڵ مرۆڤ دەروخێنێ و بینا دەکاتەوەو تا رادەی داهێنان, ژیان دەجەڕبێنێ و خۆی بەسەر ژیاندا دەسەپێنێ و چەکی دەستیشی لەم بوارەدا کارو سەبر و خۆشەویستییە.. بەڵێ بەم جۆرە ژیان هیوایەکە نائومێدی دلیر رفیق عارف تێدەپەڕێ, ژیان هیوایەکە نائومێدی هەر چواردەوری تەنیوەو دەبێ دەبێ ئەزموونگەرییانە پێیدا تێپەڕی و ئەو هەڵدێری عەدەمەیڕی کە بەسەریدا دەپەڕییەوە. ژیان دڵێکی عاشقە جوانییەو قەترە قەترە لە سۆزدا دەتوێتەوە.

کازانتزاکیس بۆ یۆنان ژیاو خۆشەویستی یۆنان دڵی پڕ کردبوو.. خۆشەویستی یۆنان بە گەل و مێژوو و کەلەپورەوە. بۆ مرۆڤ ژیا, واتە بۆ خۆشەویستی و ژیان و سروشت و جوانی تا لە 1957/10/18 ئەجەل ئامبازی بوو و دای بە عاردیدا.. بەمجۆرە کازانتزاکیس کۆچی دوایی کرد و خەرمانێکی بە پیت و بەرەکەتی لە

PDF4Kurd

ئەدەب و هزر بۆ بەجێهێشتین کە ناخمان دەدوێنێ و لە وەتەری بوونی مرۆڤانی نەنراو بە عەدەممان دەدات

66

جان پۆل سارتەر

1984-1905

فەیلەسوف و رۆماننووس و شانۆنامەنووسێکی فەرەنسییە, لە پاریس لەدایك بووە, لە سالآنی 1924-1929دا لە قوتابخانەی گشتیی ناوەندی خوێندوویەتی. لە سالّی 1931دا فەلسەفەی لە هامز خوێندووە خوێندووە, لە سالّی 1932دا لە بەرلین خوێندویەتی. پاش گەڕانەوەی بۆ فەرەنسا, بۆ چەند سالّێکی کەم لە قوتابخانەکانی فەرەنسادا دەرسی گوتووەتەوە. لە پاش دووەم جەنگی جیهانییەوە بە تەواوەتی خۆی بۆ نووسین تەرخان کرد. لە واری فەلسەفەدا قەرزارباری (هوسەرەل و هایدگەرە). ئەنگزیستانیالیزم سیستەمێکی فەلسەفی رەسەن پێك دێنێ لەلای سارتەر. ئەم سیستەمە فەلسەفییە پشت بەو گریمانەیە دەبەستێت کە (خوا مردووە) بۆیە ئەگزیستانسیالیزم زەرورییە وەکو بناغەو بنەمایەك بۆ ئەخلاق. لە روانگەی سارتەرەوە قەدەرو چارەنووسی مرۆڤ حەتمیەتێکی پێشوەختە نییە, و هیچ قانونێکی ئەخلاقی گەردونی لە گۆڕێ نییە.

وەکو هێزی ئەخلاقی مرۆڤ ئازادە بۆیە پابەندی مرۆڤ دەکاتە هەلّبژاردن و مەسئولیەتی خۆی. ناتوانێ وەکو تاك لە دەرێی هەلّسەنگاندنی کۆمەلّدا بۆی, بە تەنێ بژی.

لە ئەنجامی تەتبیق کردنی ئەو بیرانەی بەسەر پایەی نووسەردا لە کۆمەلّگەی هاوچەرخدا گەییە ئەو ئەنجامگیرییەی کە داهێنانی هونەری دەبێ چالاکیەکی ئەخلاقی بێ, و ئەدەب کە پێویستی یەك بێ و دەبێ هەر ببێ, ئەوا دەبێ پەیامدارو مولتەزیم بێ.

وتارەکانی سەرەتای (کورتەی تێوری سۆزان 1939, و سایکولوژیەتی خەیالّ 1940) سەرنجی خەلّکیان رانەکێشا. یەکەم (هێلّنج 1938و کۆمەلّە چیرۆکی خۆشەویستی 1938) زوو دەنگیان دایەوەو بوونە مایەی ئەوەی زووبەزوو وەکوو نووسەرێك

PDF4Kurd

ئیعتراف پـیٚ بکـریٚ. ئـەم دوو بەرھەمـە بـیرو بۆچـوونی ئەگزیستانسیالیسـتی لەمـەڕ غوربەت و ئیلتزام و رزگاری لە ریٚگەی ھونەرەوە بە شیٚوەیەکی درامی دەخەنە روو.

لـە کتیٚبـە فەلسـەفیە گرینگەکەیـدا (ئەگزیستانسـیالیزم و نـەبوون- بـوون و نـەبوون) 1943, مەرجەکانی مرۆڤ سەبارەت بە خۆی و بە جیھان و بە تاکەکانی دی کەشف دەکات. ئیدی ئەم چەمکانەی ئەگزیستانسیالیزم 1946دا چەسپاندووەو لـە رۆمانـە سیٚ بەرگییەکەیدا (ریٚگەی ئازادی 1945-1949دا روون کردووەتەوە).

بیرۆکـەی بتـەڕەتی خـۆی سـەبارەت بـە نووسـەری مولتـەزیم لـەو شـانۆنامانەیدا روون کردۆتەوە کە مەسەلە ئەخلاقییەکان مالیجە دەکەن, لە (میٚش دا 1943) جوبیتـەری بـیٚ دەسـەلاٚت سـنوور بـۆ ئـازادی گەنجـە بکوژەکـە دادەنـیٚ. سـارتەر زۆر وتـاری رەخنـەوانی نووسـیوە, لـەناو ئەوانـەدا دوو لیٚکۆلیٚنـەوەی ھـەن دەربـارەی (بـودلیٚر 1947 و جان جانیت 1952). یەکەم ژیاننامەی لە کتیٚبیٚکدا بەناوی (پەیڤان 1964) بلاٚو بووەوە. لە سالٚی 1946دا خەلاٚتی نۆبلٚی دراییٚ بەلاٚم رەفزی کرد.

67

فریدریك ویل ھیل نیشتە

1900-1844

فەیلەسوف و شاعیریٚکی ئەلٚمانییە. لە تەمەنی پیٚنج سالٚیدا بـابی مـردو لـەلای ژنیٚکـی خواناسی خزمی خۆیان گەورە بوو. دەلٚیٚن گوایە ئەمە ھۆیەك بووە بۆ ئەو ھیٚرشـانەی دوایـی نیشـتە بـۆ سـەر ژنـان و ئـاین. گـەنجیٚکی نموونـەیی جـوان بـوو. لـە ئەنجامـدا ویٚڕای حەزی بۆ مۆسیقا و ئاین, بـوو بـە مامۆسـتای فەلسـەفەی کلاسـیکی لـە ھـەردك زانکۆی بون و لایبزگ. بەرھەمەکانی لەو بوارەدا زۆر بوو بۆیە لە سالٚی 1869دا بـوو بـە مامۆسـتای یۆنـانی لـە زانکـۆی بالـدا, دیـارە ئەمـە دەسـتکەوتیٚکی گـەورە بـوو بـۆ لاویٚکـی سـەر بـە کۆمەلٚگەیـەکی ھـەرە موحافـەزەکار. پـاش دە سـالاٚن لەبـەر نەخۆشـی وازی لەو پایەیە ھیٚنا, ئیدی لە دە سالٚی دواتر لە گۆشەگیری لـە باشـووری ئەلٚمانیاو سویسراو ئیتالیادا ژیانی قەتاند, لە سالٚی 1889دا تووشی داروخانیٚکی ئـەقلٚی بـوو و تا مردنیش ئەو نەخۆشییە یەخەی بەرنەدا.

لـە سـالٚی 1872 دوای ئـەوەی کوردسـی مامۆسـتایەتی بەدەسـت ھیٚنـا کتیٚبیٚکـی بچکۆلەی یەجگار نایابی بەناوی (لەدایکبوونی تراجیدیایـەك لـە روحـی مۆسـیقا)وە.

PDF4Kurd

بڵاو کردەوە. ئەمە لێکۆڵینەوەیەکی کۆنی میکانیکی نییە بەڵکو پشکنینێکی فەلسەفی مەزەندەییە بۆ پاشخانی روحی شانۆنامەی تراجیدی گریکی. پاش ئەم کتێبە لە سالانی 1873-1876دا کتێبی (ارئ مجردە)ی نووسی دەربارەی زەرەر و زیانەکانی دەوڵەتی تازەی بیسمارکی. یەکێك لە کتێبە هەرە گرنگییەکانی ژیانی ئەدەبی نیشتە (وەهای گوت زەردەشت)ە کە لە سالانی 1883-1892دا نووسراوەو بریتییە لە زنجیرە وەعزێکی هەڵبژاردە بەناوی پەیامبەرێکی خەیاڵییەوە, ئەم کتێبە بە پەخشانێکی شیعرئامێزی لە بابەتی ئەو پەخشانەی لە ئینجیل دا هەیە, نووسراوە. لە ساڵی 1908دا کتێبێکی بەناوی (ئادەمیزاد) بڵاو کردەوە کە پتر گەشتنامەی ژیانە. هەروەها هەندێ شیعری زۆر چاکیشی نووسیوە.

کەسایەتییەکی یەجگار ئالۆزو پڕ گرێ و گۆڵ بوو, زۆر بە توندی هێرشی کردۆتە سەر هەموو هزرو بیرو بەهاکانی سەردەمی خۆی لەوانە: مەسیحیەت, ئەخلاقی تەقلیدی, هاوسۆزی دەگەڵ بێنەواو بێ دەسەلاتان, و ئەقلانییەت. بە یەکێك لە هاورێکانی گوتووە کە نەك هەر زەروری نییە بەڵکو پەسندش نییە لەگەڵ خوێنەرەکانیدا رێك بێ یان رێك بکەوێ. باشترین هەڵوێست بۆ خوێنەر بریتییە لە تێکەڵەیەك لە فزولێ و بەرهەڵستکاری توند. لە هەندێ خالاندا مەزەبەکەی بە فاشی لە قەڵەم دەدرێ, پەیرەوانی هیتلەر ئامادە بوون بە پێغەمبەرو ئیلهام بەخش بانگی بکەن, جا لەم بارەیەوە تەنیا ئەوەندە دەگوترێ کە نیشتە دژی کەڵکەڵەی ناسیونالستی بوو, دژی سوپاو سوپاکاری و ئیمپراتۆریەتی ئەڵمانی و دژی نەژاد پەروەری و دەسەلاتی سیاسی بوو. نیشتە بە حەماسێکی زۆر بەرز و بە عەقڵیەتێکی لۆژیکییەوە گوزارشتی لە هزرو بیری خۆی کردووە, هزرو بیری ئەم گەورە فەیلەسووفە هەمیشەو رۆژێنەر و بگرە خەتەریش بووە. لەوەیە ئەو موبالەغەکاری و توندرەوییەی ئەنجامی میزاجی توندی خۆی و بەرەنجامی ئەو قۆناغە مێژووییە بووبێ کە تیایدا ژیاوە. کۆمەڵەی ئەو سەردەم تا رادەی غرورو نێرگزیەت توند و تیژ بوو. نیشتە وەکو ئەپسن سوور بوو لەسەرئەوەی بە کۆمەڵگەی بسەلمێنێ و کەشفی بکات کە چۆن گەورە پیاوان, ئەوانەی دەپەرستران, خەڵکانێکی پۆش و بەتاڵ و بێ ناوەڕۆك بوون.

PDF4Kurd

جاك لۆندۆن

1916-1876

جاك لۆنـدۆن, نـاوی خـوازراوی جـان گریفیـپ لۆندۆنـه. نووسـەری رۆمـان و کورتـه چیرۆك و وتارێن کۆمەلایەتی بوو. لـه هـەوەڵێن نووسـەرانی کالیفۆرنیایـه کـه شـۆرەتی جیهـانی پەیـدا کـردووە. بـه یەکـەمین نووســەری رەنجبــەران و زەحمەتکێشـان لــه ئـەمریکادا دێتـه ژمـاردن. منداڵیـەتی بــه هــەژاری قەتانــدووە. قۆنـاغی خوێنــدنی ئامادەیی له کالیفۆرنیا تەواو کردووەو ماوەیـەکی کـەمیش لـه زانستگەی کالیفۆرنیا خوێندوویەتی. قۆنـاغی هـەرزەکاری لـه دەورووبـەری دەڤـەری پـڕ بـەفر و بەسـتەڵەکی بـاکوورو دەوروبـەری رووبـاری کلۆندیکدا بـه دووی زێـڕدا بەسـەر بـردووە. لـه سـاڵی 1904دا بۆ ئامادە کردنـی راپۆرتێك لەمـەڕ جـەنگی نێـوان روس و ژاپۆنـدا, چووە بـۆ ژاپۆن.

لۆندۆن, زۆربەی بەرهەمەکانی له دوای تەمـەنی بیسـت و چـوار ساڵییەوەنووسـیوون. هەنـدێ لـەو بەرهەمانـه بـریتین لـە: دوو شـانۆنامە بـەناوی: (نـازی ژن 1906, دزی 1910) و چەند کتێبێك دەربارەی بابەتی گشتی لەوانە: شۆڕش 1910, سەربهوردی کەشتی سنارك 1911, هەروەها 16 وتار دەربارەی دەریای باشـوور, و چل رۆمـان و کورتــه چــیرۆك, هــەروەها کۆمــەڵێك وتــاران دەربــارەی مەســەلە کۆمەڵایەتییــەکان. رۆمانەکان بریتین لە: کیژانی بەفر 1902. ئەم رۆمانە دەربڕی مامەڵە کردنی لۆندۆنە لەگەڵ بابەتی باڵادەستی نەژادی ئەنگلۆ-ساکسـۆن و بـێ توانـایی ئـەو لـه بەرجەسـتە کردنی سیمای ژناندا نیشاندەدات. (هاواری هۆڤی 1903) له رۆمانە هەرە باشەکانی لۆندۆنەو سەرگوزەشتەی سەگێك نیشاندەدات کە بۆ راکێشـانی عەرەبانـە دەیبـەن بـۆ ئالاسـکا. ئـەم سـەگە ئـاخری لەدەسـت بـێ بـەزەیی بەشـەر هەڵـدێ و دەچـێتە ریـزی گورگانەوەو دەبێ بەسەر دەسـتەی ئـەوان. (پێشـبڕکێ 1905) (ئـەم چیرۆکە لـه لایـەن حەمە کەریم عارفەوە کراوە بە کوردی و له کتێبی (ئەودیوی مەرگ)دا بڵاو بووەتـەوە) ئـەم چیرۆکە, کـه زۆرجـار بـە رۆمـانیش نـاودەبرێ دەربـارەی بازرگانییەکە لـه رێگـەی بۆکسـێنەوەو کۆتاییەکـەی زۆر خەمینـه. (بـەر لـه ئـادەم 1906) رۆمانێکـه دەربـارەی پەرەسـەندن و ژیـانی مرۆڤـانی بـەر لـە مێـژوو. (کەڵبـە چـەرمووـ1906) پاشـکۆی (هاواری هۆڤی)یە, ئەمە بەسەرهاتی سەگ گورگێکە کە بەرە بەرە مـاڵی دەبـێ. (پاژنـه ئاسـنین-1908) رۆمانێکــه دەربــارەی رووبەرووبوونــەوەی ســەرمایەداری لەگــەڵ

PDF4Kurd

هەرەشەی سۆسیالزمدا, لۆندۆن لەم رۆمانەدا پێشبینی شۆڕشی فاشیستی ساڵی 1932 کردووه.
(مارتین ئیدین 1909–) رۆمانێکە بەدەوری تەوەری ژیانی خودی نووسەردا دەسووڕێتەوه, قارەمانی چیرۆکەکەش وەکو لۆندۆن لە ئەنجامدا خۆی دەکوژێ. ئەم رۆمانە لە راستیدا مالیجەی بابەتی سوپەرمانیەتەکەی نیتشەیە. (جۆن بارلیکورن 1913) ئەم رۆمانە زیاتر ژیاننامەیەو باسی بادەنۆشی و بەرەڵلاییەکانی خودی نووسەرە. هەروەها دوو–سێ رۆمانی دیکەشی هەن. لە بواری چیرۆکی کورتیش دا چەندین کۆمەڵە چیرۆکی هەیە لەوانە: (کوڕی گورگ 1900) بریتییە لە نۆ چیرۆکی پڕ رووداوو کە لەوپەڕی ویلایەتەکانی باکووردا روو دەدەن. (خودای پێشینانی ئەو 1901) بریتییە لە یازدە چیرۆك و ژیانی دەوروبەری رووباری کلاندیك نیشان دەدەن. (منالانی جەنگەڵ 1902) بریتییە لە دە چیرۆك دەربارەی سوور پێستانی ئالاسکا. (خۆشەویستی ژیان 1907) کۆمەڵە چیرۆکێکە دەربارەی ئالاسکا. یەکێك لە بەرهەمە چیرۆکڤانییەکانی دیکەی لۆندۆن کتێبێکە کە نووسەر زۆری پێ پەسندە بەناوی (خەڵکانی دۆزەخ–1913) کە ژیانی کوختە نشینانی شاری لەندەنی وێنە گرتووه.
لۆندۆن لە ژێر کاریگەری مارکس, داروین و نیتشەدا بووه. لە بەرهەمەکانیدا لایەنگری لە سوسیالزم کردووه و تەنانەت بووه بە ئەندامی حیزبی سوسیالست. چەند بەرهەمێکیشی لەمەڕ سوسیالزم نووسیوه, لەوانە: جەنگی چینەکان 1905) کە کۆمەڵە وتارێکە. یەکێك لە تایبەتمەندییەکانی بەرهەمەکانی, هاوسۆزی بووه لەگەڵ هەژاران و رەنجبەران دا, پێشبینی کردنی شۆڕشی جیهانی, و دامەزراندنی دەوڵەتی سوسیالستی بووه لە ئایندەدا

69
هەریت بیچەر ستۆ
1896–1811

خانمی رۆمان نووس, لە ویلایەتی کونکتیکت لە دایك بووه, باوکی کەشیشێکی گەوره بووه, شەش برای هەبووه, پێنجیان بوون بە قەشە و هەموویان لە خەباتگێڕانی شێلگیر بوون دژی کۆلایەتی, هەریت بە خۆیشی لە شەیدایانی

PDF4Kurd

کاروباری ئاینی و ریفۆرمی کۆمەڵایەتی بوو. لە ساڵی 1832دا لەگەڵ بابیدا چووە بۆ سین سنیاتی, کە مەیدانی خەباتی هەڵوەشاندنەوەی کۆیلایەتی بوو.
لەوێندەر لە نزیکەوە ئاشنای دەرد و رەنجی کۆیلەکان بووە, هەڵبەتە یاسا لە توانا بەدەرەکان, دەربارەی کۆیلانی هەڵاتوو (1850) زۆری رەنجان, بۆیە بە هاندانی مێردەکەی (کالڤین. ی. ستۆ) کە مامۆستای زانستگە بوو, دەستی دایە نووسین.
درەوشاوەترین بەرهەمی هەریت رۆمانی (کوخەکەی هاپۆ تۆم- 1852) بوو کە پێشوازییەکی کەم وێنەی لێکرا. لە ماوەی یەك ساڵدا (300) هەزار دانەی لێفرۆشرا و بە لای کەمەوە بۆ 27 زمان وەرگێڕدرا, ئەم رۆمانە لە ساڵانی پێش شەڕەکانی جیابوونەوەدا, بە توندی هەستی باکوورییانی دژ بە کۆیلایەتی هاڕوژاند, دەربارەی کاریگەری ئەو رۆمانە, باوە کە (چارلز سومنیر 1811-1874)ی وتاربێژ و سیاسەتوانی ئەمریکایی گوتوویەتی کە ئەگەر ئەم کتێبە نەنووسرا بووایە, لینکوڵن بۆ سەرکۆماری ئەمریکا هەڵنەدەبژێردرا, لینکوڵن لە دیدارێکدا لەگەڵ خاتوو ستۆدا ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە کە ستۆ (کتێبێکی نووسیوە کە ئەم جەنگە گەورەیەی بەرپا کرد).
شاکارەمانی (کوخەکەی هاپۆ تۆم) کۆیلەی پیر و وەفادار هاپۆ تۆمە کە خاوەنە دڵرەقەکەی زاڵمانە رەفتاری لەگەڵدا کردووە و تا رادەی مەرگ جەڵدەی لێداوە, رۆمانەکە بەسەرهاتی ئەو کۆیلەیە نیشان دەدات.
خاتوو ستۆ, لە پێشەنگانی راپەڕینی دژایەتی کردنی رەنگ پەرستی بووە و ئەمەش بە جوانی لە بەرهەمەکانیدا رەنگی داوەتەوە و بەرهەمەکانی کاریگەری تەواویان لەو بوارەدا هەبووە, لەوانە (ئازار 1856) رۆمانێکە دژی کۆیلایەتی, (خوازبێنی کەشیش 1859) رۆمانێکە دەربارەی ئینگلستانی نوێ لە سەدەی هەژدەمدا, (مرواری دورگەی ئور 1862), و (خەڵکانی شاری کۆن 1869) ئەم دوو رۆمانە هەردوکیان رابردووی ئەمریکا نیشان دەدەن.

پیرل باك
1892-1973

ئەم ئافرەتە رۆماننووسە لە ڤیرجینیای رۆژئاوا هاتۆتە دنیاوە, بە منداڵی لەگەڵ بابیدا, کە مژدە دەرێکی مەزەبی بوو, چووە بۆ چین. لە شەنگەهای چووەتە

PDF4Kurd

قوتابخانە و لەوێندەر بە جۆری تێکەڵی چینییەکان بووە, کە خۆی بە کەسێکی چینی زانیوە, لە تەمەنی 17 ساڵیدا بۆ ئەمریکا گەڕاوەتەوە و درێژەی بە خوێندن داوە, باك لە ساڵی 1917دا شووی کردووە و ئەمجارەیان بە هۆی کاری مێردەکەیەوە چووەتەوە بۆ چین, باك لە زانستگەکانی ئەوێندەر کەوتۆتە دەرسدانەوەی ئەدەبیاتی ئینگلیزی و کۆمەڵێك رۆمانی نووسیووە کە ناودارترینیان (خاکی چاك)ە و خەڵاتی نۆبڵی ئەدەبیاتی ساڵیی 1938 لەسەر وەرگرت و بەمەش ناوی کەوتە سەر زاران و ناو ناوان.

یەکەمین رۆمانی باك, (بای رۆژ هەڵاتی, بای رۆژ ئاوایی)یە کە لە ساڵی 1928دا بڵاو بووەتەوە, رۆمانی دوای ئەوە (خاکی چاك-1931)ە کە لە ماوەیەکی کورتدا وەرگێڕدرایە سەر زۆر زمانان و کراش بە فیلم, ئەم رۆمانە چیرۆکی جووتیارێکی چینی دەگێڕێتەوە کە بە یارمەتی ژنە بە سەبرەکەی دەبێ موڵکدارێکی دەوڵەمەند. توانا بە سەبری, پایەداری و خۆشەویستی ئەم ژن و مێردە بۆ خاك, وەستایانە وێنە گیراوە.

رۆمانێکی باشی دیکەی باك بە ناوی (دایك 1934)ە ئەمە سەر بووردەی دایکێکی دەستکورتی جووتیاری چینییە کە مێردەکەی بە 5 منداڵەوە بەرەڵڵای کردووە.

خاتوو باك رۆمانانی دیکەی وەك (نەوەی ئەژدیها 1942)شی نووسیوە کە دیمەنەکانی رۆژ هەڵاتی دوور دەنوێنێ و بەر جەستەدەکات. هەروەها ژیننامەی دایك و بابی خۆیشی لە قاڵبی دوو چیرۆکدا دارشتووە بە ناوی (فریشتەی شەڕخواز 1936) و (زیندان-1936) جگە لەمانە دوو رۆمانیشی هەیە دەربارەی وەزع و حاڵی خۆی بە ناوی: (دنیاکانی من-1954) و (پردێك بۆ پەڕینەوە-1962), رۆمانانی: (پیاوانی خوا- 1951), (نامەیەك لە پەکینەوە-1957) و (وەرە, ئەی مەحبوبی من-1953) لە جوملەی رۆمانە نیمچە ناودارەکانییەتی.

باك لە دوا رۆماندا ئەو مەسەلە ئەخلاقیانە تاوتوێ دەکات کە لە ئەنجامی تەقینەوەی بۆمبای ئەتومیدا سەریان هەڵداوە, بەرهەمێکی کلاسیکی چینیشی بە ناوی (هەموو مرۆڤەکان بران- 1933) کردووە بە ئینگلیزی.

باك, لە بەرهەمەکانیدا هەوڵدەدا کە چینییەکان بە ئەمریکاییەکان بناسێنێ و حاڵی بوونێك لە نێوان رۆژ هەڵات و رۆژئاوادا بێنێتە ئاراوە.

PDF4Kurd

برنارد مالا مود
1994-1914

نووسەرێکی یەهودی مەزەبە, لە بروکلین لە دایك بووە و هەر لەوێندەرش پەروەردە بووە, یەکەمین رۆمانی ناوی (شێتی زکماك-1952)ە ئەمە حیکایەتێکی رەمزییە دەربارەی قارەمانێکی قاشوانیٚ, رۆمانی (یاریدەدەر-1957)ەکەی مالامود باسی جولەکەیەکی دوکاندار و یاریدەدەرەکەیەتی, بابەتی رۆمانی (کارساز-1966) کوشتنە لە پێناوی ئاییندا, شا قارەمانی رۆمانەکە لە ماوەی سیٚ سالٚ زیندانی و ئەشکەنجە و چاوەڕوانی دادگادا, لە باری رۆحییەوە لە جاران بە هێز تر دەبیٚ و مل بۆ ئیعترافی درۆ و خۆ کوژی و نا ئومێدی نادات.

دوو کۆمەڵە چیرۆکی هەیە بە ناوی (بۆشکەی جادو ئامێز 1958) و (گەوجان لە پێشەوەن-1963) کە بە جوانی توانا و بە هرەی نووسەریی مالامود نیشان دەدەن.

72

چۆن کیتس
1821-1795

لە ریزی پێشەوەی شاعیرە رۆمانتیکەکانی ئینگلستانە, لە شاری لەندەن لە دایك بووە, لە هەشت ساڵیدا باوکی کە کاروانسەرا دار بوو, لە دەست داوە و لە 14 ساڵیدا دایکیشی مردووە, کیتس لە پازدە ساڵیدا ئیدی لە خوێندن بیٚ بەش بوو و چووە لای جەڕاحێکی دەرمانساز بە شاگردی. لە ساڵی 1815دا وەکو خوێندکاری پزیشکی چووە یەکێك لە نەخۆشخانەکانی لەندەن و سەرەنجام مۆڵەتی پزیشکی وەرگرت, بەڵام وازی لە کاری پزیشکی هێنا و یەکسەر کەوتە شیعر نووسین.

یەکەمین کۆمەڵە شیعری کیتس لە ساڵی 1817دا بەناوی (شیعرەکانی کیتس) بڵاو بووەوە. لە ساڵی 1818دا بەرهەمێکی تری بە ناوی (ئیندیمیون) چاپ و بڵاو بووەوە, ئیلهامی ئەم بەرهەمە لە ئەفسانەیەکی کۆنی یونانییەوە وەرگیراوە کە دەربارەی عەشقی خواوەندی هەیڤە بە شوانێکی لاو, (هیپریون 1818-1919) جوانترین شیعری کیتسە کە مەخابن تەواو نەکراوە.

(شەوی جەژنی سەن ئاگینس-1819) بەرهەمێکی جوانە کە لەسەر بنەمای ئەفسانەیەکی سەدەکانی ناڤین رۆنراوە, کە دەڵێت ئەگەر کیژێك لە شەوی جەژنی

PDF4Kurd

سن ئاگینسدا بە زمانی بەرۆژووەوە بچێتە ناو جیٚ, ئەوا لە خەونیدا مێردی ئایندەی دەبینیٚ.

کیتس چامەیەکی زۆر جووانی داناوە بە ناوی (خاتوونی جوانی بیٚ بەزەیی 1819) و باشترین چامەی ئینگلیزییە, چیرۆکی ئەم بەرهەمە دەربارەی سوار چاکێکە کە لە خەوندا خاتوونی جوانی خۆی دەبینیٚ, بەلاٚم کە بێدار دەبێتەوە خۆی لەسەر گردێکی سارد و سڕدا دەبینێتەوە, کیتس زۆر قەسیدەی جوانی نووسیوە کە نیشانەی باوەڕی ئەون بە جوانی, بە باوەڕی کیتس, کە ئەویان بە (پەیامبەری جوانی) لە قەلٚەم داوە, جوانی و حەقیقەت تاقە سەر چاوەی شادییەکانە, هەندیٚ لە قەسیدە بەرزەکانی کیتس بریتین لە:

(قەسیدەیەك بۆ بولبول), (قەسیدەیەك بۆ ماخولیا) و (قەسیدەیەك بۆ پاین).

نامەکانی کیتسش لە رووی روانینی شیعری و فەلسەفییەوە شایانی بایەخ و سەرنجن, بە کورتی شیعرەکانی کیتس لە بەرزترین چامە و غەزەلیاتەکانی زمانی ئینگلیزین, هەروەها نامەکانیشی کە هەوێنی قەسیدە و شیعرەکانی ئەویان تێدایە, لە بواری خۆیاندا بە شاکار دێنە ژماردن.

"73"

ولیام شکسپیر

1616–1564

سەرقافلٚەی شاعیران و شانۆنامەنووسانی هەموو سەردەم و رۆژگاران, لە خێزانێکی بازرگان, لە شاری جوانی (سترانفورد ئۆن ئەڤۆن) هاتۆتە دنیاوە. زانیارییەکی ئەوتۆ دەربارەی ژیانی ئەو لەبەر دەستدا نییە. هەر لە زێدی خۆی چووەتە بەر خوێندن, لاتینی و کەمێك یۆنانی فێربووە. رەنگە بۆ ماوەیەکیش موعەلیمایەتی کردبیٚ. شەکسپیر لە تەمەنی هەژدە سالٚیدا (1582) زەماوەندی لەگەلٚ ژنێکدا کردووە کە هەشت سالٚ لەخۆی گەورەتر بووە, لە سالٚی (1585)دا بە عەشقی شانۆوە رووی کردووەتە لەندەن. لە سالٚی 1594دا پەیوەندی بە (گرووپی ئەکتەرانی لۆرد چەمبرلین)ەوە کردووە, کە یەکێك بوو لە گرووپە شانۆییە هەرە بەناوبانگەکان. لە سالٚی 1597دا لە شاری ستراتفوردا موڵکێکی گەورەی کڕی. لە سالٚی 1599دا بوو بە سەهمدارێکی تەماشاخانەی تازە بونیادی گلوب, کە پێگەی گرووپی لورد چەمبرلن بوو و بەرە بەرە بوو بە ناودارترین شانۆی سەردەم. ئیدی لەم شانۆیەدا ژمارەیەك لە

PDF4Kurd

نێودارترین دراماکانی شەکسپیر هاتە نمایش کردن و پیشاندان, ئیدی لەمەوە سەروەت و سامانێکی زۆری کۆکردەوە.

شەکسپیر لە ساڵی 1592دا لە بواری درامانووسی و ئەکتەریدا تەواو بەنێوبانگ بوو. یەکەمین بەرهەمێن چاپکراوی شەکسپیر چیرۆکی شیعری (ڤینوس و ئەدۆنیس-1593) و (دەستدرێژی بۆ سەر لۆکریس-1594)بوو. شەکسپیر لەو کاتەوە تا ساڵی 1613 کە لە ستراتفورد گیرسایەوە, زنجیرە شانۆنامەیەکی نووسی کە بە گەورەترین درامای جیهان دەژمێردرێن پێدەچێت یەکەمین بەرهەمێن شەکسپیر هەندێ لە شانۆنامە مێژوویەکانی بووبێ, وەکو (هنری شەشەم کە 3 بەشە, 1590-1592) شەکسپیر لە شانۆنامە مێژووییەکانی دواتریدا, وەکو (ریچاردی سێیەم-1593, و ریچاردی دووەم 1595), تەواو بەسەر هونەری خۆیدا زاڵ بووە. یەکەمین تراژیدی شەکسپیر, (تیتوس ئەندرونیکۆس. 1590-1592) بووە. (رۆمیۆ و ژولێت-1596) یەکەمین تراژیدی زنجیرە تراژیدییە گەورەکانی بووە. تیمەی ئەو چیرۆکە کە ئاشقێنییەکی نایاب و غەمئامێز دەگێڕێتەوە لە سەرانسەری جیهاندا مەنشوورە. لەم تراژیدییەدا, مەرگی دوو ئاشق, کە لە دووماڵباتی دژمنن, تاقە رێگەی هەڵاتنە لە واقیعی پڕ نائومێدی ئەوان. یەکەمین کۆمیدی شەکسپیر (کومیدی هەڵەکانە- کە لە دەورووبەری 1594) بڵاو بووەتەوە. بابەتی ئەم شانۆنامەیە بە دەوری لێکچوونی سەیری دوو کوڕی جمکانە بە دوو خزمەتکاری لفانەی ئەو دوو کوڕەو ئەو هەڵەو بەدحاڵی بوونانەی لەم لێکچوونەوە دروست بوون, بە دەوری ئەو هەموو باباتەدا دەسووڕێتەوە. دوو کۆمیدی باشتری شەکسپیر بریتین لە: "دوو جەنتڵمانی ڤیرۆنا- 1592 و رەنج بێوەری خۆشەویستی -1594". شەکسپیر لە ساڵی 1594وە تا کۆتایی ئەو سەدەیە درەخشانترین کۆمیدییەکانی دەنووسێت: "رامکردنی شنی سەرکێش-1594, خەونی شەوی نیوەی هاوین-1595, بازرگانی ڤینیس 1596, هەرچۆنت بوێ-1599, چەنەچەنێکی زۆر لە پێناوی هیچ دا-1599, ژنانی سەرخۆشی و نیزۆر-1597-1600, شەوی دوازدەیەم-1599) شەکسپیر, باشترین شانۆنامە مێژووییەکانی خۆی واتە: (هنری چوارەم کە دوو بەشە لە نێوان ساڵانی 1597-1598, هنری پێنجەم-1598 و ریچاردی دووەم -1595) لە ساڵانی 1594وە تا کۆتایی ئەو سەدەیە نووسیوە, لە هنری چوارەمدا, کەسایەتی کۆمیدی دێوئاسا, واتە سێرجۆن فالستاف, بە خەڵکی دنیا دەناسێنێ.

PDF4Kurd

ئەم کەسایەتییە نە ماڵە فشەکەرە, کە لە کۆمیدیای ژنانی سەرخۆشی و نیزۆر)ش دا دەردەکەوێ بە نێودارترین سیمای کۆمێك لە ئەدەبیاتی دراماتیکدا دەژمێردرێ.
قۆناغی داهێنانی تراژیدیا گەورەکانی شەکسپیر بە (یولیوس قەیسەر-1599-1600) دەست پێدەکات. ئەم تراژیدیایە, کە یەکێکە لە باشترین شانۆنامەکانی شەکسپیر, پیلان دژی یولیوس قەیسەر و کوشتنی ئەوو, شکستی پیلانگێڕان لە لایەن مارك ئانتونی سەرداری رۆمییەوە وێنە دەگرێ و بەرجەستە دەکات. شاقارەمانی تراژیدیاکە بروتوس-ە کە لە پیلانی کوشتنی قەیسەردا پەیوەندی بە دەسیسەکارانەوە دەکات. بە هەرحاڵ, شەکسپیر لە نێوان ساڵانی 1600-1906دا بەناوبانگترین تراژیدییەکانی خۆی دەنووسێت.
هاملیت-1601 یەکێکە لە ناودارترین شانۆنامەکانی شەکسپیر و جوانترین درامای ئەدەبیاتی جیهانە. هاملیت, شازادەی دانیمارك, پاش مەرگی بابی تاجداری گیرۆدەی جۆرە ماخولیایەك دەبێ. بەگومانی ئەو, کلاودیوس-ی مامی کە دایکی مارە کردۆتەوەو بووە بە پاشا, بکوژی باوکیەتی. تاپۆی بابی هاملیت-ش دێتە بەرچاوی و پێی دەڵێت کە کلاودیوس بکوژییەتی. هاملیت دەکەوێتە بیری تۆڵە ئەستاندنەوە. بەڵام لە فکران رۆدەچێت و دەکەوێتە دوو دڵییەکی کوشندەوە. زۆر بیر دەکاتەوە بەڵام ناتوانێت دەست بە هیچ کارێك بکات. رازو نهێنی مەزنایەتی شانۆنامەکەش لە سروشتی غەریب و هزرمەندانەی ئەودایە کە زیاتر خوو خەسڵەتی فەلسەفی و جەدەلیانەی هەیە تا هەڵچوون و جم و جۆڵ.
(ئۆتیللو-1604). وەکو تراژیدیای هاملیت, پشکنینێکی قووڵی روحی مرۆڤانییە. ئەم شانۆنامەیە سەربووری ئۆتیللوی زەنگی مەغریبی, فەرماندەی دلاوەری قۆشەنی ڤینز لە قوبرس دا, و دیزدەمۆنای هاوسەری جوانی دەگێڕێتەوە. ئوتیللو, پلەی کاسیو, عەسکەری فلورەنسی بەرز دەکاتەوەو بەبێ ئەوەی مەبەستی بێ یان پێ بزانێ دژمنایەتی و حەسوودی یاگۆی سەربازی پیر و شەڕانی دەڕوژێنێ. یاگۆ بە درۆوە خەبەر بە ئۆتیللو دەدات کە گوایە کاسیۆ و دیزدەموونا پەیوەندی ئاشقێنیان هەیە. ئوتیللو کە گوێی لەم قسەی دەبێت باوەڕ دەکات و دیزەموونا دەکوژێت. ئۆتیللو کاتێ پەی بە هەڵە سامناکەکەی خۆی دەبات, داوا دەکات کە وەکو پیاوێك کە "نەك ئاقڵ, بەڵکو زۆر ئاشق بوو" یادی بکەنەوەو خۆی دەکوژێت.
(شالیر-1601). شەکسپیر لەم کارەدا, کە هەندێك بە گەورەترین تراژیدیای ئەوی دەزانن, دەچێتە قولایی روحی بەشەرەوە. شالیر, شای پیر و ماندووی بریتانیا کە

PDF4Kurd

شەیدای ریایی و ماستاو ساردکردنەوەیە, قەڵەمڕەوی حکومەتەکەی بە دوو کیژە شەڕانی و ماستاوچییەکەی خۆی دەبەخشێت, ئەم دوو کیژە لە وەتەن و ماڵ و لانەی خۆی وەدەری دەنەن.

(ماکبێس-1606) کورتترین شانۆنامەی شەکسپیرە, و خوێندنەوەیەکی قووڵی مەسەلەی ترسە. شاقارەمانی دراماکە, ماکبیسە کە سێ سیحرباز پێشبینی ئەوەیان بۆ کردووە کە لە ئایندەدا دەبێت بە شای سکۆتلەندا. ماکبیس لێدەبڕێ تا بە کۆمەکی چارەنووس و قەدەر بگاتە پاشایەتی. بە کۆمەکی هاوسەرەکەی نامەردانە پاشا دەکوژێ. بەڵام ڕەنگی خوێن بە هیچ جۆرێ لە دەستی ئەو و ژنەکەی نابێتەوە, سەرەنجام ئەو خوێنە یەخەی ئەو دووانە دەگرێت.

(ئانتۆنی و کیلوپاترا-1607) تراژیدیایەکی دیاری دیکەی شەکسپیرە, دەربارەی خۆشەویستی نێوان ئانتۆنی سەرداری رومی و کیلۆپاترای شابانۆی میسرە.

(کۆریولانوس-1608) حیکایەتی ئەم تراژیدیایە دەربارەی ژیان و مەرگی کایوس ماریوس کۆریولانوس-ی فەرماندەی لەخۆبایی رومییە کە ئاقیبەت بە هۆی ئەو غرووڕەوە دەکوژرێ..

کۆریولانوس و تیمون ئەسینی-1608) بە دوا تراژیدیای شەکسپیر دێتە ژماردن.

هەندێ لە شانۆنامەکانی شەکسپیر کە لە نێوان ساڵانی 1600-1609دا نووسراون بریتین لە : شانۆنامەی تەنزئامێز ترویلوس و کرسیدا -1601, دوو کۆمیدیای ڕەش بەناونیشانی: ئەو شتە خۆشە کە ئەنجامی خۆش بێ- 1602, پاداشتی بەردهاوێژ بەردە-1604).

دوایەمین شانۆنامەکانی شەکسپیر بریتین لە دوو کۆمیدیای ڕۆمانسی و دڵگیری: چیرۆکی زستان- 1611, و گەرداو 1612) کە گەرداو لە ڕاستیدا دوا شانۆنامەی شەکسپیرە.

شەکسپیر بەو 38شانۆنامەیەی کە لەبەر ڕۆشنایی بلیمەتی عەجیبی خۆیدا نووسیوونی, بۆ هەتایە پلەی گەورەترین درامانووسی جیهانی بەدەست هێناوە. ئەمە جگە لەوەی کە شیعرە گەرم و پڕ جۆشەکانی ناو دراماکانی لە ریزی جوانترین هۆنراوەێن زمانی ئینگلیزیدا دادەنرێن. لە ڕاستیدا شەکسپیر یەکێکە لە گەورەترین شاعیرانی لیریکی. غەزەلیاتەکانی (سۆناتاکانی) کە هەمووی دەکاتە 154 غەزەل و لە ساڵانی 1593-1601دا نووسراون, لە بواری خۆیاندا, لە غەزەلیاتە هەرە جوانەکانی جیهانن. تایبەتمەندی ئەم غەزەلانە, کە دەربڕی زەوقی موعجیزە

PDF4Kurd

ئاسای مۆسیقایی شەکسپیر، توانای دەربڕینی ئەندێشەی نایاب و هەستی ناسك و قووڵی هاوسۆزییە.
شەکپیر سیمای تەواوەتی مرۆڤپەروەری رینیسانسە. هاوسۆزیی قووڵی لەگەڵ مرۆڤایەتی دا، ئەوەی گەیاندووەتە ناخی روحی قارەمانانی دراماکانی، توانا و بەهرەی بێ نەزیری لە شیعردا، نەمری بە ژنان و پیاوانی ناو شانۆنامەکانی بەخشیوە.

74
شارلۆن برونتە
1855–1816

برونتە، ناوی ماڵباتێکی ئینگلیزی ئیرلەندی نەژادە کە لە سەدەی نۆزدەدا سێ رۆماننووس لەو ماڵباتەدا هەڵکەوتوون ئەم سیانە کە ناویان شارلوت. ئیمیلی و ئاتنە لە گوندی هاۆرت لە یورکشایر لە ژینگەیەکی ئایینی و هەژار گەورە بوون هەر لە منداڵییەوە لەناو خەون و خەیاڵاندا گەورە بوون. شارلوت و ئیمیلی لە قوتابخانەیەکی ئایینی دەرسیان خوێندووە، بۆ ماوەیەك کاری مامۆستاییان کرد و لە ساڵی 1842دا چوون بۆ برۆکسیل و درێژەیان بە خوێندنی خۆیان دا.
یەکەمین رۆمانی شارلۆت بەناوی (پرۆفیسۆر 1857) بوو کە بە دەوری تەوری ژیانی بەڕێوەبەرێکی قوتابخانە لە برۆکسیلدا دەسووڕێتەوە. شارلۆت پاش ئەم رۆمانە، کە بۆ چاپ و بڵاو کردنەوەی لە هەموو دەرگایەکی دا، (جین ئیر 1847)ی نووسی و شۆرەتێکی نەمری پێ وەرگرت. شارلۆت لەم رۆمانە دڵگیر و خەیاڵنەنگێزەدا کە سەر بەهوردی کچۆڵەیەکی هەتیو وێنەی دەگرێ، بە شێوەیەکی رۆمانتیکی ئاوێتە بە واقیعگەرایی ژنانە، هەندێ لایەنی تاریك و غەمباری دنیای خودی خۆیشی گێڕاوەتەوە. سێیەم رۆمانی شارلۆت (شیرلی–1849)یە کە رووداوەکانی دەربارەی یورکشایری دوا ساڵانی سەردەمی شەڕەکانی ناپلیۆن و دەربارەی سەنعەتی کە سادی خورییە. دوا رۆمانی شارلۆت (ڤیلیت–1853)یە، باسی ئەزموونەکانی خۆیەتی لە برۆکسیل.

75
ئیمیلی برۆنتە

PDF4Kurd

1848–1818

خوێنەران و شارەزایان ئیمیلی ئیمیلی بە بەهرەمەندتر دەزانن لە خوشکەکانی دیکە. دەگەڕێتەوە بە ڕۆمانە درەخشانەکەی و (بەرزاییە باگرەکان–1847) کە تا ڕۆژگاری ئەمڕۆش لە بەرهەمە کلاسیکییە بازاڕگەرمەکانی, بە شارێکی گەورە لە قەڵەم دەدرێ. بریتییە لە سەربهورد و چیرۆکی شەهوەتێکی دێوئاسا کە نەوەیەك هەڵدەوەشێت, چیرۆکی گوراوێکی ناحەزی ناقۆڵایە بە عەشقێکی شەهوانی سامناکەوە.

76
ئانن برونته
1849–1820

بچووکترین کیژی ماڵباتی بەدبەختی برونتە بوو, کە بەهرەیەکی ئەوەندە درەخشانیشی نەبوو. دوو ڕۆمانی بە ناوێن (ئاگنیس گری–1847) و (وایلدفل هالی کرێچی–1848) نووسیوە کە لە ڕۆژگاری ئەمڕۆدا تەقریبەن لەبیر چوونەتەوە. ڕۆمانی یەکەم, حیکایەت و سەرگوزشتەی ژیانی ئافرەتێکی مامۆستای تەنیایە کە بە یاریدەری کەشیش ناوچەیەك دەزەوجێ, ڕۆمانی دووەمی دەربارەی مێردێکی دەست بڵاوی ئەهلی عەیش و نۆش و رابواردنە.

77
ئۆسکار (فینگال ئۆفلا هیرتی ویلز) وایلد
1900–1854

ڕۆماننووس, شاعیر و درامانووسی ئیرلەندی, لە دوبلین لە خانەوادەی دکتۆرێکی بەناوبانگی چاو, هاتۆتە دنیاوە. ماوەیەك لە کۆلێژی ترینتی خوێندوویەتی, پاشان چووەتە ئۆکسفۆرد. لەو قۆناغەدا بەدیارترین خوێندکارانی ئەدەبیاتی کلاسیك دەژمێردرا, لەسەر شیعری "راڤیننا" خەڵاتی ینیودیگەیت–ی 1878) وەرگرت. لەم قۆناغەدا بوو بە یەکێك لە موریدانی والتەر پاتەری رەخنەگری ئینگلیزی و کەوتە بانگەشە بۆ فەلسەفەی جوانیناسی ئەو (کە باوەڕی وابوو هونەر و جوانیناسی

PDF4Kurd

یەکێکە لە ئامانجەکانی ژیان"، وایڵد پاش تەواوکردنی خوێندن چوو بۆ لەندەن و لەبەر ڕۆشنایی ڕۆحی یاخی، تەبیعەتی هەستیار، دەربڕینی دڵگیر، زەوقی ناسك و شەیدایی خۆی بۆ هونەر و جوانیناسی زۆر زۆر شۆرەتی بەدەست هێناو وەکو پەیامبەری جوانی و پەرستی و ڕێبەری ڕاپەڕینی جوانیناسی کە لایەنداری لە تێوری هونەر بۆ هونەر دەکرد، هاتە ناسین. بە تێوری جوانیناسی خۆی لە ئەدەبیات و هونەردا، شۆرەتێکی بەرپا کرد. تەنانەت لە ژیانی تایبەتی خۆی و جل لە بەر کردنیشدا شۆڕشێکی بەرپا کرد. قژی درێژ و شانە کراو، جلی سەیر و نائاسایی لەبەر دەکرد، هەمیشە لە دووی مۆدەی جوانی و پچڕینی زنجیری داب و نەریتیانی باو بوو.

وایڵد لە ساڵی 1881دا شیعرەکانی کۆ کردنەوە بەناوی (شیعران) و لە بەرگێکی یەجگار جواندا بڵاوی کردەوە. ساڵی دواتر لەلایەن ئەمریکاییەکانەوە دەعوەت کرا بۆ کۆڕێك و چوو بۆ ئەمریکا. ئەم سەفەرە هێندەی دیکە شۆرەتی بە وایڵد بەخشی. پاش گەڕانەوەی بۆ ئینگلستان بە جۆش و خرۆشەوە کەوتە وتار نووسین و چیرۆك بڵاو کردنەوە. لە ساڵی 1884دا کۆمەڵە حیکایەتێکی بەناوی (شازادەی خۆشحاڵ) و لە ساڵی 1891دا کۆمەڵێکی دیکەی بەناوی (عەماری هەنار) بڵاو کردەوە. لە هەمان ساڵدا زنجیرە وتارێکی ڕەخنەیی جوانی بەناوی (تەسەورات-وێناکان) و شاکارە نەمرەکەی خۆی (وێنەی دووریان گری) چاپ و بڵاو کردەوە وایڵد لە پێشەکی ئەو ڕۆمانە گەورەیەدا، بیروبۆچوونی خۆی لە مەڕ هونەر و هونەرمەندان و جوانی و بەرهەمێن ئەخلاقی بە ڕاشکاوی و بێ گوێدان بە داب و نەریتی نەتەوەیی و گیانی موحافەزەکارانەی ئینگلیزییان دەردەبڕی:

- ئاشکراکردنی هونەر و پەنهان کردنی هونەرمەند، مەبەستی هونەرە.
- هونەرمەند ئافەرێنەری جوانییانە.
- بیرو زمان، بەلای هونەرمەندەوە ئەوزاری هونەرە.
- پیسی و پاکی، لای هونەرمەند بابەتی هونەرە.
- شتێك نییە بەناوی کتێبی ئەخلاقی و نووسینی پێچەوانەی ئەخلاق. کتێبان یا باش نووسراون یا خراپ. و تەواو بڕایەوە.

(وێنەی دووریان گری) بەو پێشەکییەوە بووە مایەی ڕەخنەو ناڕەزایی مامۆستایانی ئەخلاق و ووشکە دینداران، و بۆغز و کینەیەکی زۆری سەبارەت بە

PDF4Kurd

وایڵد وروژاند, بەڵام ئەو بێ گوێدان بە هیچ شتێك سەرگەرمی كاری نووسینی خۆی بوو.
وایڵد لە ساڵی 1892دا كۆمیدیای رەخنەیی كۆمەڵایەتی (باوەشێنەكەی خانم و وێندەر میر)ی بڵاو كردەوەو سەركەوتنێكی سەیری بەدەست هێنا. لە ساڵی 1893دا دوو شانۆنامەی (ژنی بێ بایەخ, و سالومە)ی بە فەرەنسی بڵاو كردەوەو ئەوپەڕی وەستایی و ناسكی زەوقی خۆی ئاشكرا كرد. سەرەنجام, لە ساڵی 1895دا شانۆنامەی (مێردی دڵخواز, و بایەخی جددی بوون)ی بڵاو كردەوەو بەم كارە تەنز و توانج پۆشی و شۆختەبعی و زیندوویەتی بۆ كۆمیدیای ئینگلیزی گێڕایەوەو دووبارە گەرمی بۆ ئەو شانۆیانە گێڕایەوەو كەساڵانێكی دوور و درێژ بوو دامركابوونەوە. (بایەخی جددی بوون) كە شاكاری وایڵدە, بە نوكتە چزوودارەكانی و تەنزە پڕ تەوسەكانی دەربارەی ئورستوكراتان و رۆحیانیانی ئینگلیزی, هەراو هەنگامەیەكی زۆری نایەوەو وایڵدی گەیاندە ئەوپەڕی شۆرەت و خۆشەویستی.
بەڵام ساڵی لوتكەی سەركەوتنی وایڵد ساڵی زەلیلی و هاتنە خوارەوەشی بوو. بە هۆی بلیمەتی درەخشانی خۆی, كە ئاوێتەیەك بوو لە زەوقی ناسك و شیرین زمانی و شۆخ تەبیعەتی و دەربڕینی و جوان و سروشتی هەستیار و هاپوژاو, بوغز و كینەی حەسودانی لەخۆی وروژاندبوو. لە بەرهەمەكانیشیدا, كە پڕ بوون لە راشكاوی و شۆخی چزودار و رەخنەی راستەوخۆ و گاڵتەجاڕی توند و تیژ, كۆمەڵێك دژمن و ناحەزی بۆخۆی پەیدا كردبوو. ئەمە جگە لەوەی كە بە پێچەوانە شەپۆلی ئاوەوە مەلەی دەكرد و داب و نەریت و كاروباری كۆمەڵایەتی كۆن و كۆت و زنجیری دەوروبەر و رۆژگار و پەیوەندی ئەخلاقی نەتەوەیی دابووە بەر تەوس و توانج و گاڵتەی بە هەموو ئەو شتانە دەهات. بۆیە وایڵد بە هەتیوبازی تۆمەتبار كرا, لە لایەن دەزگای دادڤانییەوە راكێشرایە بەر دادگاو و بە دوو ساڵ حەپس و كاری دژوار (1895–1897) حوكمدرا. وایڵد لە زینداندا راستگۆیانەترین بەرهەمی خۆی (چامەی ریدینگ گول)ی نووسیوە كە یەكپارچە هەست و سۆز و مرۆڤپەروەری یە.
وایڵد پاش بەربوون لە زیندان, لە كاتێكدا لە باری جەستەیی و دەروونییەوە تەواو تێكشكابوو, بەناوی نهێنی (سباستیان ملموت) چوو بۆ پاریس و تا رۆژی مردنی بە هەژاری و نائومێدی و دەربەدەری.

PDF4Kurd

"78"

سۆلجنستین

-1918

رۆمـاننووس و شانۆنامەنووسـێکی نـاوداری روسـییە, لـە سـاڵی 1962 رۆمـانی "رۆژێك لە ژیانی ئیڤان دینیوفیش"ی بڵاوکردەوە. ئەم رۆمانە دژی ستالینیەت بوو. هـەرزوو لـە سەرانسـەری یـەکێتیی سـۆڤیەتدا ناوبـانگ و شـۆرەتی پەیـدا کـرد. زۆر بەرهەمی دیکەی هەیە لەوانە:"بازنەی یەکەم, ئاب 1914" هـەموو بەرهـەمـەکانی لـە سـاڵی 1966 بـەدواوە لـە وڵاتـە یـەکگرتووەکانی ئـەمریکادا بـڵاو بوونەتـەوەو لـە روسیادا بڵاو نەبوونەتـەوە. هەڵبەتە بەرهەمـەکانی فرۆشی باشیان هـەبووە. رۆمـانی (ئاب)کـەی لـە سـاڵی 1972دا, لـە ئـەمریکا تەرجەمـە کـراوە, رۆمـانێکی گریمانەییـە دەربـارەی بەشـداری کردنـی روسـیا لـە یەکـەم جـەنگی جیهانیـدا. ئـەم رۆمانـە لـە ئاسـتێکی وەهـادا بـوو کـە لەگـەڵ شەکسـپیر و تۆلسـتویدا بـەراورد دەکـرا. لـە پـاش جـەنگ هاتـە حـەپس کـردن, چـونکە هێرشـی کردبـووە سـەر سـتالین. رۆمـاننووس تاکیدی لەسەر سیستەمی حەپسخانانی سۆڤیەتی کردووە, بە شێوازێکی کارامـەی دەوڵەمەند و قوڵییەکی مرۆڤدۆستانە دەربارەی نووسیوە. شێوازێکی ئـەوتۆ کـە زۆر کـەس بـە یـەکێك لـە نووسـەرە پێشـەنگەکانی سـەردەمی خـۆی بـزانن لـە یـەکێتیی سـۆڤیەتدا. لـە سـاڵی 1969دا لـە یـەکێتیی نووسـەرانی سـۆڤیەت دەرکـرا, چـونکە بەرهەمەکانی لە هەندەران بڵاو کردبووەوە, هەروەها لەبەر ئـەو بیرو بـاوەڕ لیبراڵییـەی کە لە بەرهەمەکانیدا رەنگی دابووەوە. لـە ساڵی 1970دا خـەڵاتی نۆبڵی وەرگـرت, و لـە ووتەیەکدا بـەو بۆنەیـەوە ئـەوەی دووپـات کـردەوە کـە :"حەقیقـەت نایەتـە پارچـە پارچـە کـردن و چـەمکی ئـەدەبی جیهـانی تاقـە دڵێکـی گەورەیـە کـە بـۆ ئـاوات و کارەساتەکانی ئەم جیهانە لێدەدا."

PDF4Kurd

جۆزیف کونراد
1924-1857

ئەم پیاوە رۆماننووس و چیرۆکنووس بوو. لە ساڵی 1857دا لە تیودری ئۆکرانیای روسیادا لەدایك بووە. داك و بابی لە ئەسڵا پۆڵەندین. لە ساڵی 1874دا سواری کەشتییەکی فەرەنسی بوو و دەستی دایە کاری دەریاوانی و ئەم کارە بیست ساڵێکی خایاند. لە یەکەم دە ساڵی ئەو کارەیدا فێری زمانی ئینگلیزی بوو و ئەو زمانەی لە هەموو نووسین و بەرهەمە ئەدەبییەکانیدا بە کارامەیی بەکار هێنا. لە ساڵی 1884دا بۆ یەکەمجار وەکو کابتن بەناو دەریاو گەشتی دەریاوانی کەوت. پاش دە ساڵان خانەنشین بوو. یەکەم رۆمانی بەناوی (کەوجێتی مایر) لە ساڵی 1895دا بڵاو کردەوە پاش ئەوە زنجیرەیەك رۆمانی دی بڵاوکردەوە لەوانە: (نەفیکراوانی دورگەکان-1896, زەنگییەکانی نارسیسیون-1898, لۆرد جیم-1900, لاوان 1902, گەرداو 1903, کاری نهێنی-1907, بەخت-1913, سەرکەوتن-1915, زێر-1919, دزانی دەریایی-1923, ئەمە جگە لە چەندین کتێبی هەمەجۆری کورتە چیرۆك و ئۆتۆبیوگرافییەك کە لە ساڵی 1912دا لە شینگلتەرا بەناوی "هەندێ بیرەوەرییان" و لە ئەمریکادا بەناوی "تۆمارێکی تایبەتی" بڵاو بووەوە.

چیرۆکەکانی رەنگدانەوەی ئەزموونە میلۆدرامییەکانی خۆیەتی لەناو دەریا, هەروەها رەنگدانەوەی گەشت و سەفەرەکانیەتی بۆ هەندەران و وولاتانی بیانی, هەڵبەتە لەم کار و بەرهەمانەیدا زۆر رۆمانسی دەنوێنێ. نووسەرێکی یەجگار بەتوانا بووە لە خوڵقاندن و ئەفراندنی هاماجی چیرۆکدا, ئیدی چ گەرداوی دەریا بووبێ یان تەم و مژی بێشەو دارستانان بووبێ, جا ئەو مەسەلەیەی زۆر بە تێر و تەسەلی و وردییەوە, وەکو هەر نووسەرێکی واقیعی, چارەسەر و مالیجە کردووە دیارە ئەم نووسەرە جۆرێك لە پەرش و بڵاوی دەرونی هەبووەو هەموو رووداوەکانی لە میانی بارە دەرونییەکەی خۆیەوە دیتووە, ئەمەش جۆرە تەنیاییەکی لەلا دروست کردووە, هەر بۆیە دەبینین هەموو کاراکتەر و قارەمانەکانی دووچاری هەستکردن بە گۆشەگیری و تەنیایی بوون, و بە عەزرەتی هۆگری و دۆستایەتییەوە بوون و زیاتر خەڵکی نامراد بوون

PDF4Kurd

80

ئالکسی تولستوی

1875-1817

گراف ئالکسی کانستا نتینوفیچ تولستوی لە شاری پوترزبۆرگ هاتۆتە دنیاوە و خزمایەتییەکی دووری لەگەڵ لیوتولستۆی کەڵە نووسەردا هەبووە. لە پایتەخت خوێندوویەتی و پاشان لە دەرباردا دامەزراو لە دۆستانی تزار نیکۆلای دووەم بوو, لەساڵی 1854دا یەکەمین شیعری خۆی بڵاو کردۆتەوە. شۆرەت و نێوبانگی ئالکسی تولستوی زیاتر بەو سێ درامایەوە بوو کە لە مێژووی روسیاوە هەڵیهێنجاون واتە: "مەرگی ئیڤانی سامناك" و "تزارفیودور ئیڤانوفیچ" و "تزار باریس" هەروەها نۆڤلێکیشی دەربارەی سەردەم و قۆناغی ئیڤانی سامناك نووسیوە. هەروەها لە غەزەل خوانی و شیعر گاڵتە ئامێزدا دەستی هەبووەو لەو وارەدا وەستای تەواو بووە.

ئالکسی تولستۆی لە سێ دراماکەی خۆیدا بەتەواوەتی هەقیقەتی مێژووی روسیا ڕەچاو کردووە و هەموو دیمەنە رەشەکانی رۆژگاری دیکتاتۆریەتی روسیا بە جوانی نیشان دەدات بەڵام قارەمانەکانی, یان زۆربەی قارەمانەکانی خودانی خەسڵەتی بەرجەستە نین و درێژدادڕی دەقەکان زیاتر بینەر و گوێگران ماندوو دەکەن. یەکێك لە دراماکانی دیکەی ئالکسی تولستوی "دۆن جوان"ە کە بە یادی مۆزارتی مۆسیقاسازی بەناوبانگ و هوفمانی ئەڵەمانی نوسراوەو لاسایی کردنەوەیەکی سادەی فاوستی گۆتەیە.

"81"

نیکولای ئەلکیسیفچ نیکراسۆف

1877-1821

نیکولای ئەلکیسیفچ نیکراسۆف لە کەناری روباری فۆڵگا لە دەڤەری یارو سلاڤل, کە بابی لە سەربازگەکەی ئەوێندەر ماموریەتی سوپایی لە ئەستۆ بوو. لەدایك بووە. دایکی هۆڵەندی بوو, ناوی شۆرەت و خانەوادەیی زاکروسکا بوو. لە تەمەنی 17 ساڵیدا چوو بۆ پترزبۆرگ و بابی نایە بەر قوتابخانەی سوپایی, بەڵام چونکە

PDF4Kurd

تەبیعەتی لەگەڵ ئەم کارەدا نەدەگونجا نەچوو بۆ قوتابخانەی ناوبراو. دەیویست بچێتە دانشگە. بابی بەم کارە رازی نەبوو, جا بۆ ئەوەی تەمێی بکات و سزای بدات, هەموو مەعاش و موچە و کۆمەکێکی لێبڕی و نیکراسۆف دووچاری دەستکورتییەکی دژوار هات. بەڵام چونکە لە مەسەلەی خۆیبوون و ئازاو سروشتیدا چوو بووەوە سەر دایکی لە ساڵی 1838دا دەفتەری شیعرەکانی هەڵگرت و رێی پایتەختی گرتەبەر. ماوەیەك بەوپەڕی دژواری ژیانی گوزەراند و زۆربەی رۆژانی ژیانی بە برسێتی و سەرما لە ژێر زەمینێکی ساردا دەبردە سەر و تەنانەت بۆ نووسینی شیعریش لەسەر زەوی رادەکشا, چونکە مێز و کورسییەکی نەبوو ئەو کارەی لەسەر بکات. بۆ گوزەران و ژیانی خۆی رووی لە هەموو کەس و شوێنی دەناو دەکرد, شیعری بەم و بەودا هەڵدەگوت و تەنانەت شانۆنامەی شیعریشی رێکدەخست و کرێیەکی کەمی لەسەر وەردەگرت. ئەنجام یەکەمین کۆمەڵە شیعری, کە لە منداڵییەوە دەستی بە نووسینیان کردبوو, لە ساڵی 1839دا بەناونیشانی "بانگ و ئارەزووان" بڵاو بووەوە. هەڵبەتە چ شاکارێك لەنێو ئەو کۆمەڵە شیعرەدا بەدی نەدەکرا, زیاتر لاسایی کردنەوەی هەندێ شاعیری رۆمانتیکی بوو کە پاشان لەم کارەی ژێوان بووەوەو لە بازاڕدا نوسخەکانی دەکڕییەوەو لەنێوی دەبرد.

بیلینسکی, لە ساڵی 1842دا رێی دا کە هاتوچۆی ئەنجومەنە ئەدەبییەکەی ئەو بکات, ئەمە کاریگەرییەکی زۆری لەسەر نەش و نماو پەروەردەی بەهرەیی شاعیری نیکراسۆف هەبوو, و ژیانی ماددیشی رۆژ بەرۆژ بەرەو باشتر دەچوو. هەرچەندە نیکراسۆف زۆری نەخوێندبوو بەڵام زەوقێکی پڕ و بەهرەیەکی بێداری هەبوو و زۆر ئاشنای بیر و بۆچوونەکانی بیلینسکی بوو و بەرە بەرە ئەو بیرە شۆڕشگێڕییانە لەوێشدا ریشەی داکوتاو شیعرەکانی خۆی وەقفی ئەو بابەتە هەستیارانەی ئەو رۆژگارە کرد. لەو رۆژگارەدا پێی وابوو کە تا ئازادی گوندییانی کۆیلە دابین نەکرێ, دیموکراسی ناچەسپێ. بۆیە لە شیعرەکانی خۆیدا ئەوپەڕی دڵسۆزی و هاوخەمی دەربارەی ئەوان دەردەبڕی و زۆر شاکاری لەم رووەوە بەرهەم هێناوە, لەوانە: "لە رێگەدا, باخەوان, نیشتمان, راوبەتاژی, بادە, عەرەبانەچی." ئەم شیعرانە لەو زەمان و رۆژگارەدا دەوری گەورەیان لە بێدار کردنەوەی بیری روسی دیتووە, و بیلینسکی بەر لە هەموو کەسێك پیرۆزبایی ئەو شیعرانەی لێکردووە.

نیکراسۆف لە ساڵی 1847دا بەڕێوەبردنی کاروبارەکانی گۆڤاری "هاوچەرخ"ی لە ئەستۆ گرت و گروپێك لە باشترین نووسەرانی ئەو سەردەمەی لە دەور خڕکردەوە,

PDF4Kurd

لەوانــە: بیلینســکی و تورگینیــف و گرتســن و لــیڤ تولســتوی و گونجــاروف و گریگوروڤیچ. تا ماوەیەکی زۆر شاکارەکانی ئەوان لەم گۆڤارەدا بڵاو دەبووەوە, بۆیـە بڵاو بوونەوەی ئەم گۆڤارەش بە خزمەتێکی ئەدەبی گرینگی ئەو دێتە ژماردن.
ئاشـکرایە نیکراسـوف لـەم گێروگـازەدا دەبوایـە دژی دەسـتەی سـلاڤی دۆسـتان بـێ و لایەنگیری پڕ جۆش و خرۆشی باشوور ناسـان بـێ. کـاتێ کـە ئـەم دەسـتەیە بـوون بـە دوو باڵی راست و چەپ, ئەوجاش نیکراسۆف نـەیتوانی قەناعـەت بـە بیری میانڕەوو خاوی راستڕەوەکان بکات و دەستبەرداری بیری توندی خۆی نەبوو و هەر بەوەنـدەوە نەوەستا بەڵکو لـە سـاڵی 1854دا چرنیشفسـکی و لـە سـاڵی 1877دا دابرولیوبف-شی هێنایە ناو ئیدارەی گۆڤاری "چەرخ"ەوە.
لە ساڵی 1861دا کە ئـازادی گونـدییان راگەیـەنراو دووبـەرەکی کـەوتە نێـوان گروپـی باشوورناسـانەوە, و ناکۆکییـەکی دژوار کـەوتـە نێـوان تۆرگینیـف و دابرالیوبـف-وە, بێگومـان ئـەو بیروبۆچـوونە تونـدەی کـە نیکراسـۆف هـەیبوو سـەرنجی دابرالیـوف-ی راکێشا. هەڵبـەتە ئـەو نووسـەرانەی کـە لایـەنگری بیروبۆچـوونەکانی تورگینیـف بـوون دەبوایە لە دەستەی نووسەرانی گۆڤاری هاوچەرخ بچنە دەرێ, ئـەوە بـوو نیکراسـوف چــەند نووســەرێکی لاوی وەکــو ســالتیکوف شچــدرین و پومیالوســکی و گلــوپ ئۆسپنسکی و سلیپتسوڤ لە جێی ئەوان دانا.
لە ساڵی 1866دا گۆڤاری هاوچەرخ لەبەر توندڕەوی خۆی داخـراو نیکراسـۆف هـەر کۆڵی نـەداو لـە سـاڵی 1868دا گۆڤاری (یاداشـتەکان نیشـتمان)ی لـە بـری هاوچـەرخ دەرکــرد. لــەم ســەردەمەدا بــەرە بــەرە نــاکۆکی تونــدی نێــوان ســەرمایەداران و زەحمەتکێشـان دەرکـەوت ولایـەنگرانی هـەردوو دەسـتەی نێـوبراو سـەنگەری خۆیـان قایم دەکرد, ئاشـکرایە کـە نیکراسـوف دەبووایـە لـەریزی پیشـەوەی زەحمەتکێشـاندا بێ و ئەو رێیەی بەوپەڕی بێباکییەوە گرتبوویە بەر بگەیەنێتە سەرو تەنانـەت گـرتنی چرنیشفسکی ومردنی دابرالیوبف-ش, یانی لە دەستچوونی دووکەس لە نـزیکترین یـارانی, سـاردیان نـەکردەوە. ئـەم کەڵـە پیـاوە هـەر کـۆڵی نـەداو بەوپـەڕی ئـازادی و بێباکییـەوە درێـژەی بـەو ژیانـە دژوارو سـەختە دەدا کـە لـە دوو دوا سـاڵی تەمەنیـدا دووچــاری نەخۆشــی شــێرپەنجەی ڕیخۆڵــە هــات و دوای دوو ســاڵ دەردو ئــازاری کوشندە لە مانگی سەپتەمبەری 1877دا کۆچی دوایی کرد .
دوا شانازییەك کە پێی برا ئەوە بوو کە لە سەر مەرگ دا نامەیەکی چرنیشفسکی لـە تاراوگەی سیبریاوە بۆ هاتبوو کەنیایـدا گوتبـووی: "گوتـەکانی بەنـەمری دەمێننـەوە.

PDF4Kurd

ئەو لە هەموو شاعیرانی روسیا نەجیب ترو گەورەترەو نیشتمان هەمیشە بە میهرو سۆزەوە یادی دەکاتەوە. پیاوێکی بەورەو نەجیب و پڕ ئاوەزە. من بە شاعیرێکی قسە نەستەقی دەزانم و لەهەموو شاعیرانی روسیا بە گەورەتری دەژمێرم. "کە ئەو گوتانەیان بۆ نیکراسۆف خوێندەوە گوتی :"ئێستا دڵم رەحەت بوو و بە ئارامی دەمرم". دوای چەند رۆژێك لەوە بەدواوە کۆچی دوایی کرد. ئەگەر چی سەرمایەکی زۆر تووش بوو بەلاّم خەڵکانێکی زۆر لە ئازادیخوازانی ئەو زەمانەو زانایان و ئەدیبان لە بەڕێکردنی جەنازەکەیدا ئامادە بوون و دۆستوفسکی وتەیەکی کاریگەری لەسەر گۆڕەگەی خوێندەوەو کاتێ دۆستۆفسکی ئەوی بەهاوتای پوشکین لەقەڵەم دا, یەکێك لەنێو قەرەباڵغی خەڵکەکەوە هاواری کرد :"بالاّتر, بالاّتر"ئەم هاوارە هی پلیخانۆڤ داناو هزرڤانی بەنێوبانگ بوو.

بەرهەمە شیعرییەکانی نیگراسوف لە شاکارە بێ چەندو چوونەکانی زمانی رووسین .لەساڵی 1846دا کۆمەڵە بەرهەمێکی ئەدەبی خۆی بڵاو کردۆتەوەو لەو کۆمەڵەیەدا خۆی بەنوێنەری ناتورالیزمی روسیا لەقەڵەم داوە. گەورەترین هونەری ئەو ئەمەیە کە ئەو پێشەنگ و داهێنەری شیعری کۆمەلاّیەتی وسیاسی بووە لەروسیادا. گرنگترین بەرهەمی چامەیەکە بە ناوی"چۆن دەبێ لە روسیادا بەخۆشی بژیت" و لەدوای ساڵی 1870دا ئەو بەرهەمەی هۆنیوەتەوە.

شیعرەکانی هەندێ جار ووشکن بەلاّم هەمیشە دڵگیرو پڕ جۆشن و هەندێ جار نەرم و نیانن. ئەویش یەکێك بووە لەریزی پێشەوەی ئەو کەسانەی کە خۆپەرستی و بێدادی و تەماعکاری و حەسودی سەرمایەداران ودەردورەنجی زەحمەتکێشان و گوندییانی بە چاکترین شێوە بەرجەستە کردووە و شاکاری وەکو: "بیر لەبەرانبەر دەروازەی کۆشك دا, سووخۆر " و چامەی تری لەو بابەتەی هونیوەتەوەو بلاّو بوونەوەی زانست و ماریفەتی بە تاقە دەرمانی ئەو دەردانە زانیوە.

"82"

چارلز دیکنز

1870-1812

دیکنز بە دەربڕینی حەقیقەتەکانی ژیانی زەحمەتکێشان و هەژاران, کۆمەڵگەی خۆی گۆڕی.

PDF4Kurd

چارلز دیكنزی كەڵەنووسەری ئینگلیزی لە 1812/2/7 لە پورتسموپی ئینگلستان هاتۆتە دنیاوە. دووەم كەسی خێزانێكی حەوت كەسی بوو كە بابی لەبەر خێزانداری و زۆری ئەندامانی خێزانەكەی نەیدەتوانی وەكو پێویست مەسرەفیان بكات و خەرجیان بكێشێت.

كاتێ كە چارلز هێشتا منداڵ بووە, بابی لەسەر گیروگرفتی دارایی كەوتە زیندان و چارلزی مێردمنداڵ ناچار بوو لە شوێنێك دا كارێك بۆخۆی بدۆزێتەوە. ئیدی كاری هەمەجۆری تاقی كردەوەو نەیتوانی درێژە بە خوێندنی خۆی بدات تا لە ئەنجامدا رۆژنامەوانی كرد بە پیشەی خۆی و لەم وارەدا سەركەوتنی باشی بەدەست هێنا.

ئەنجام ئەو چارلز دیكنزەی كە ساڵانێك لەنێو نزمترین چینی كۆمەڵگەی ئینگلستان ژیابوو رووی كردە دنیای نووسەری و بێدادی و نایەكسانی كۆمەڵگەی خۆی هونەریانە بەرجەستە كرد و بەمەش شۆرەتی عالەمگیری پەیدا كرد. قسە كە لە دڵەوە دەربچێت, بە ئاسانی دەچێتەوە دڵ, چارلز كە ئەزموونی ژیانی ناو نزمترین چینی كۆمەڵگەی هەبوو, توانی ئەو چینە لە یەكەم رۆمانی خۆیدا "ئولیڤەر تویست" وێنە بگرێ و بەرجەستە بكات. دیكنز لە ساڵی 1849دا رۆمانی "دیڤید كاپرفیلدی" بڵاو كردەوەو لەوێندەردا ئێش و ئازارە مرۆڤانییەكان بە جوانی وێنە كێشرابوون.

پاش ئەوە (چیرۆكی دوو شار)ی نووسی و مێژووی ئینگلستانی تۆمار كرد.

لە كاتێكدا كە سەرگەرمی نووسینی داو رۆمانی خۆی "ئەدڤین درود" بوو كە لە پڕ و لە تەمەنی 58 ساڵیدا لە ساڵی 1870دا كۆچی دوایی كرد. لە ژێر تاقی كلێسای "ویست منیستر"دا بەخاك سپێردرا. هیچ نووسەرێك تاكو ئێستا نەیتوانیوە وەكو ئەو خەوشە ئەخلاقی و لاوازییەكانی كۆمەڵگەی ئینگلستان بەم روونییە وێنە بكێشێت و هونەرییانە بەرجەستەی بكات.

"83"

ویلیام وردز ورس

1850-1770

لە ناوچەی لیك دیستریكت كمبرلاند چاوی بە ژیاندا هەڵێناوە. لە هەشت ساڵیدا دایكی و لە سێزدە ساڵیدا بابی مردن. پاش تەواو كردنی خوێندنی ناوەندی لە

PDF4Kurd

کۆلێژی سەنت جان دا (1787-1791) درێژەی بە خوێندن دا. لە ساڵی 1790دا بە پێیان سەفەری فەرەنسا, دۆڵی راین, سویسراو ئیتاڵیای باکوری کردووە. ساڵی پاشتریش چوو بۆ فەرەنساو تا ساڵی 1792 لە ئورلیان مایەوە. لەم ساڵەدا زۆر بە گەرمی باسی شۆڕشی فەرەنسای دەکرد و بە تەواوەتی کەوتبووە ژێر کاریگەری رۆسۆوە. بەڵام پاشان توندڕەوی و زێدەگاڤییەکانی شۆڕشی فەرەنسا بێتاقەتیان کرد. تا زیاتر دەچووە ناو ساڵەوە, زیاتر محافەزەکارتر دەبوو.

یەکەمین شیعرێن وردز ورس لە دوو دەفتەردا بەناوی (شەوانە گەشت) و (سکێچێن وەسفی) لە ساڵی 1793دا بلاو بووەوە. ئەم شیعرانە لە قالب و کتێبی حەماسیدا داڕێژرابوون. وردزورس لە ساڵی 1799دا لەگەڵ دوروتی ی خوشکیدا کە هاودەمی هەمیشەیی ئەو بوو, بۆ دەڤەری دەریاچەکان زڤڕییەوە. خەڵکی وردزورس و کولریج و ساوڵی-یان بە شاعیرانی لیك دیستریکت لە باکوری رۆژئاوای ئینگلستان گرنگترین بەرهەمی باشترین وردزورس, (چامەلیریکی یەکان- 1798) بوو کە یادگاری هاوکاری ئەوبوو لەگەڵ کولڕیج دا. وردز ورس لەم کتێبەدا کە ژمارەیەك لە جوانترین شیعرێن وی لە خۆ گرتووە, هەوڵی داوە ئەو شتانەی کە ئاسایی و سواو دەنوێنن, جادوویيانەو سەیر بیانخاتە روو, وەکو چۆن کولریج لە هەوڵی ئەوەدا بووە کە بابەتین میتافیزیکی بە شێوەی واقیعی پیشانبدات. وردزورس لە ساڵی 1800دا چاپی دووەمی (چامەلیریکییەکان)ی کردەوەو پێشەکییەکی درێژ و گرنگی بۆ نووسی کە بریتییە لە دید و بۆچوونەکانی خۆی لەمەڕ شیعر و یەکێکە لە بەڵگەنامە رەخنەوانییە هەرە گرینگەکانی ناو ئەدەبیاتی ئینگلیزی. (هێماکانی جاویدانی 1807) یەکێکە لە چامە هەرە درێژ و دڵگیرەکانی وردزورس. شیعرێکی زۆر مەنشوری دیکەی هەیە بەناوی کورتەگەشتێك Excursion -1814) ئەمە بەشێکە لە بەرهەمێکی گەورەی فەلسەڤ کە وردزورس بەتەما بوو بینووسێت, بەڵام بۆی تەواو نەکرا. شیعرێکی درێژی دیکەی هەیە بەناوی (دەرامەت-1850) کە لە راستیدا ژیاننامەی خودی شاعیرە, و ئەم شیعرە گوزارشتێکی راستگۆیانەیە لە ئەزموونە زەینی و سۆزدارییەکانی ئەو. وردزورس لێرەدا دەگەڕێتەوە بۆ سالآنی منداڵیەتی خۆی , بۆ قۆناغی خوێندنی لە کامبریج, بۆ ئەو رۆژگارانەی کە لە سەردەمی شۆڕشدا لە فەرەنسا بوو, بە گوێرەی تێپەڕبوونی ژیانی نەشونمای زەینی خۆی وێنە دەگرێت.

PDF4Kurd

وردزورس شاعیرێکی ڕەسەن و داهێنەر بوو. لە ناخی دڵەوە ستایشی سروشتی دەکرد, شاعیری تەبیعەت بوو, بەڵام تەنیا نیگارکێشی بە دەسەڵاتی دیمەنە سروشتییەکان نەبوو. بەلای ئەوەوە هەر شتێکی لە تەبیعەت دەژنەوت, و هەر شتێکی تەبیعەت ئیلهامی پێدەبەخشیێ, گرنگ بوو. لە ڕاستیدا ئەو شاعیرێکی ئەندێشمەند بوو, سەرچاوەی ئەندێشەو خەیاڵەکانی لە تەبیعەتدا دەبینییەوە, عەشقی تەبیعەت بە جۆرێ بڕی کردبوو, کە دەیگوت دەبێ زمانی شیعر هەمان زمانی سادەی وەرزێرانی بێ ڕیا بێ, لێ خەیاڵی بەهێزی ئەوی بۆ قەڵەمڕەوی پشت ژیانی و ئەندێشەکانی مرۆڤی دێهاتی بکێش کرد. ئەو ووشەی قەبەو قەڵەوو بە بریق و باق و بێ ناوەڕۆکی وەلاوەناو شیعری تایبەتی خۆی بە زمانێکی سادەو ڕەوان ئەفراند.

(84)

سەمۆئیل تایلور کولریج
1834–1772

شاعیر و تێۆریین–ی پێشەنگی ڕابوونی ڕۆمانتیکی ئینگلستان, فەرزەنی سیازدەمینی کابرایەکی ڕوحانی خەڵکی دونشایر بوو. هەوەڵجار لە لەندەن و لە قوتابخانەیەکی خێرخوازی خوێندوویەتی و پاشان لە ساڵی 1791دا چووەتە کامبریج, لێ لە ساڵی 1793دا ئەوێندەری بەجێهێشت و ڕۆیی بۆ لەندەن. کولریج لە ئۆکسفۆرد ڕۆبرت ساوپی بینی و بە دوو قۆڵی کەوتنە بیری دامەزراندنی کۆمەڵگەیەکی ئایدیالی یان یۆتۆبیایە بە هۆی نەبوونی پشتیوانەی داراییەوە هەرگیز نەهاتە دی.

کولریج لە ساڵی 1796دا یەکەمین دیوانە شیعری خۆی بڵاو کردەوە, و لە هەمان ساڵدا ڕۆژنامەی (واچمەن)ی دەرکرد کە ڕۆژنامەیەکی سیاسی ئازادیخواز بوو, بەڵام لە دە ژمارە تێنەپەڕی.

سەرەتای دۆستایەتی کۆلریج لەگەڵ وردزورس دا دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی 1797, ئەم دۆستایەتییە کارێکی ئیجابی زۆری کرد, سەر کولریج و جوانترین شیعری خۆی لەو ماوەیەدا نووسیوە. باڵاترین بەرهەمی ئەم دۆستایەتییە کۆمەڵە چامەیەکی لیریکی بوو, کە بەیتی (دەریاوانی زۆرهان) یەکێکە لەو چامانە. ئەم بەیتە درێژە سەیرترین چیرۆکە شیعری ڕۆمانتیکییە لە ئەدەبیاتی ئینگلیزیدا. سەرانسەری شیعرەکە جوانییەکی لیریکی لێ هەڵدەقوڵێ. چیرۆکی ئەم بەیتە لە زمانی دەریاوانێکی پیرەوە دەگێڕدرێتەوە کە لە بەستەڵەکە جەمسەرییەکاندا باڵندەیەك بە گوللە دەکوژێت و

PDF4Kurd

کەشتیەکەی دوچاری نەفرین دەبێ. بای پێچەوانە هەڵدەکات, زەخیرەیان نامێنێ, کەشتیوانەکان لە برساندا دەمرن, دەریاوانی زورهان و پیر بەتاقی تەنیا دەمێنێتەوە.
کولریج و ورز ورس لە ساڵی 1797دا سەفەری ئەڵمانیایان کرد, کولریج لە زانستگەی گوتینگن دا فەلسەفەی خوێند و فێری ئەلچمانی بوو. کە بۆ ئینگلستان گەڕایەوە لە دەڤەری دەریاچەکاندا ئاکنجی بوو تا لە وردزورس-ەوە نزیك بێ, لێ ئاوا هەوای شێداری دەڤەرەکەی پێ نەدەکەوت, ئەو کە نەخۆش و پەرێشان بوو بوو, پەنای وەبەر تلیاك برد و زۆر زوو ئالوودەی تلیاك خۆری بوو. لە ساڵی 1804دا بە ئومێدی چارەسەر چوو بۆ مالتا, بەڵام لە 1806دا بە نائومێدی بۆ وولآت گەڕایەوە.
لە سالآنی 1809-1810دا بلآڤۆکێکی سیاسی -فەلسەفی بەناوی دۆست بلاو کردەوە. لە ساڵی 1817دا گرنگترین بەرهەمی خۆی بەنێوی (بیوگرافیای ئەدەب) بەچاپگەیاند, کە باشترین رەخنە ئەدەبییەکانی ئەوی لەخۆ گرتووە, هەر بەم کتێبە وەکو گەورەترین رەخنەگری ئەوروپا لە عەسری رۆمانتیکدا ناوو ناوبانگی دەرکرد.
دوو بەرهەمی بەناوبانگی دیکەی کولریج بریتین لە (کریستابل-1816) و (کوبلاخان-1816) کە هەردووکیان بە ناتەواوی ماونەتەوە. کریستابل یەکێکە لە شیعرە هەرە جوانەکانی ئینگلیزی کە لە رووی قاڵب و کێشەوە زۆر رەوان و بەناوبانگە. کوبلاخان شیعرێکی شاعیرانەی لێوان لێوی راز و رەمز و ماناو چەمکانە. کولریج بەخۆی ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە کە ئەم شیعرە جوانەی لە خەوێکی ئەفیونیدا گوتووەو لە جیهانی بێداریدا نووسیویەتییەوە.
کولریج بە یەکێك لە وتاربێژانی بەرجەستەی زەمانی خۆی و یەکێك لە سیما نەمرەکانی راپەڕینی رۆمانتیکی ئینگلستان دەژمێردرێ. فەلسەفەی رەسەنایەتی تەسەوری ئەڵمانی لەگەڵ خۆیدا بۆ ئینگلستان هێناو هاوڵاتیانی خۆی بە گەنجینەکانی ئەدەبیاتی ئەڵمانی ئاشنا کرد. خەیاڵێکی هێندە بەهێزی هەبوو, نەیدەهێشت تلیاکخۆری پێوە دیاربێ.

85
جۆرج گۆردۆن بایرۆن
1824-1788

بەلۆرد بایرۆن بەنێوبانگ بوو, قارەمانی راپەڕینی رۆمانتیك بوو. لە سێ ساڵیدا بابە دەست بلآوو سەرەرۆیەکەی لەدەست داو لەگەڵ دایکیدا لە ئوسکاتلەند ژیاو گەورە

PDF4Kurd

بوو. لە ساڵی 1798دا بوو بە میراتگری ناوی شۆرەت و موڵك و ماڵی ماڵباتەکەی خۆیان, و لە ساڵی 1808دا خوێندنی لە کامبریج تەواو کرد. لە ساڵی 1809دا کورسی ئەنجوومەنی عەوامی بەدەست هێنا. بایرون لە تەمەنی نۆزدە ساڵیدا یەکەمین کۆمەڵە شیعری بەناوی (کاتەکانی دەستبەتاڵی-1807) بڵاو کردەوە کە رووبەڕووی کۆمەڵە رەخنەیەکی توند بووەوە. لە هاوینی ساڵی 1809دا رێی سەفەری گرتە بەر و سەردانی پرتوغال و ئەسپانیا و مدیترانە و قەستەنتەنییە و ئاسایی بچووك و یۆنانی کرد. ئەم سەفەرە تەبیعەتی رۆمانتیکانەی بایرونی گەشاندەوەو بوو بە سەرچاوەی ئیلهامی گەلێك لە شیعرەکانی.

بایرون لە ساڵی 1811دا بۆ وڵات گەڕایەوەو دوو بەشی هەوەڵی (رەفتاری چایلد هارولد-1812)ی بڵاو کردەوە. ئەم چیرۆکە شیعرییە درێژە (بەشی سێیەم 1816, بەشی چوارەم -1818) کە بووە مایەی شۆرەتی بایرون, سەربۆری پیاوێکی دڵتۆراو لە لەزەتێن گەوجانەی ژیان (لە راستی خودی بایرون) دەگێڕێتەوە کە دەچێتە سەفەرێن دوور و درێژ, لە هەر قەڵەمڕەوێ لادەدات دەکەوێتە وەسفی رابردووی ئەو قەڵەمڕەوە.

شیعرێکی دیکەی بایرون (بووکی ئابیدوس-1813)ە, کە چیرۆکێکی ئاشقانەیە دەربارەی ڤیان و مەرگ بە ناوەڕۆکی رۆژهەڵاتی . (دزی دەریایی-1814) و (لارا-1814)ش دوو بەیتی دیکەن و بەکێشی رەزمی (حەماسی) و تانوپۆی رۆژهەڵاتی هۆنراونەتەوەو ناوەڕۆکیان بریتییە لە تێکەڵەیەك لە ڤیان و مەرگ. قارەمانی ئەم دوو بەیتە, واتە کونراد و لارا, خەڵکانێکی توندڕەو, رۆمانتیك و رازئامێزن, لە راستیدا نموونەی قارەمانی بایرۆنین.

باشترین بەرهەمی بایرۆن (دون جوانە-1818-1824), کە تەنزێکی حەماسی ناتەواوە و لێوانلێوە لە رۆحی پیاوەتی و مەردایەتی, دلاوەری ئاوێتە بەشۆخ تەبعی و جوانی پەیڤ. بایرۆن لەم شیعرە درێژ و گەورەیەدا , بە گێڕانەوە سەربهوردی حیرەتئەنگێزی سەفەری عاشقانەی دون جوان, دەگاتە لوتکەی جۆش و خرۆش و ئیلهامی شاعیرانەو بلیمەتی ئەو بەدیار دەکەوێ. لە میانەی رووداوو بەسەرهاتەکانی سەفەرەکەی دۆن جوانەوە لە ئەسپانیاوە بۆ ئینگلستان ل رێگەی یۆنان و تورکیاو روسیەوە, زۆرجار داوی سەفەرەکە دەپچڕیٚ, و بیروبۆچوونی خۆی لەمەڕ بابەتێن وەکو سەروەت و سامان, دەسەڵات, کۆمەڵگە, داوێنپاکی, شاعیران, سیاسەتوانان, و ئینگلستان دەردەبڕیٚ.

PDF4Kurd

بایرۆن, له ساڵی 1812 بەدواوه قارەمانی رۆمانتیکی کۆڕ و ئەنجوومەنەکانی لەندەن بوو و پەیوەندی دەگەڵ ژمارەیەك ژنی ناوداردا هەبوو. ئەنجام, له ساڵی 1815دا لەگەڵ ئان میلبەنگ دا زەماوەندی کرد, که ساڵی دواتر لێکدی جیابوونەوە.

چونکه بایرۆن پاش ژن هێنانیشی هەر خەریکی مێ بازی و ئاسقێنی بوو, لەسەر ئەم کارەو بەهۆی پەیوەندی ئیحتیمالییەوە لەگەڵ زڕ خوشکەکەی خۆیدا, کەوته ناو بازنەی ریسواییەوە. ناچار له ساڵی 1816دا سەری خۆی هەڵگرت و ماوەیەك له سویسرا مایەوەو پاشان له ئیتاڵیادا ئاکنجی بوو. له ئیتاڵیادا هاوکاری نزیکی لەگەڵ راپەڕینی ولاتپارێزاندا هەبوو. له ئیتاڵیادا هاوکاری نزیکی لەگەڵ راپەڕینی ولاتپارێزاندا هەبوو, بەلام له دڵداری و مێبازی خۆیشی غافڵ نەبوو. بایرۆن سەرەنجام رۆیی بۆ یۆنان و بەشداری له جەنگی خۆیبوونی ئەو ولاتەدا کرد. و لەم ولاتەدا نەخۆش کەوت و به گرانەتیٚ مرد. بایرۆن لەو ماوەیەشدا که له ئیتاڵیا بوو چەند بەیتێکی هۆنیوەتەوە, یەکێك لەوانە (زندانی شیلان-1816)ە که بەیتێکی بەناوبانگە.

بایرۆن شاعیرێکی بزێو و نەسرەوت, پڕ جۆش و خرۆش, رەند, عاشق, شەیدای جوانی سروشت و ژن, شیفتەی ئازادی مرۆڤ, و بابایەکی به بەهرەو تەبیعەت ساغلەم و به کورتی و به کوردی پیاوێکی پیاوانه بوو, ژیانی پەریشان و شیعری پڕ جۆش و خرۆشی ئاوێنەی بالانمای رۆمانتیزمی زەمانی ئەوە. ئەگەر رۆسۆ به پەیامبەری راپەڕینی رۆمانتیك بزانین, ئەوا بایرۆن قارەمانی ئەو راپەڕینەیە.

86
پرسی بیش شیللی
1822-1792

له خێزانێکی زەنگینی موحافەزەکار لەدایك بووە. له هەوڵی هەرزەکاریدا کەوته ژێر کاریگەری بزاڤی رۆشنبیریی وەختەوە و به جۆش و خرۆشەوە کەوته بەرەڤانی له ئازادی و خەبات دژی گیروگرفته سیاسی و ئاینییەکان. له ساڵی 1810دا بۆ خوێندن چووە ئۆکسفۆرد. لەوێندەر نامەیەکی بەناونیشانی (زەرورەتی نکۆڵی کردن له خوا-1811) بلاو کردەوە. لەگەڵ بلاو بوونەوەی نامەی ناوبراودا, به تاوانی ئیلحاد و زەندەقه له زانستگه دەرکرا. لەم سەروبەندەدا شیللی نۆزده ساڵه, حەزی له (هاریت ویستبرووك)ی کیژه خوێنەواری 16ساڵان کرد و پێکەوە بۆ ئۆسکوتلاند

PDF4Kurd

ڕەڤین. ئەم دووە لە ساڵی 1811دا زەماوەندیان کردو لە ئینگلستان و ئیرلەندەدا کەوتنە بڵاو کردنەوەی نووسین و کتێبەکانی شیللی و وتاربێژی دژی بێدادی ساسی. بەرە بەرە ناکۆکی کەوتە نێوانیان و لە ساڵی 1814دا لێکدی جودا بوونەوە. لە هەمان ساڵدا هاریت خۆی کوشت, شیللی لەگەڵ ماری کیژی ویلیام گادوین دا, بۆ ئەورووپا هەڵات و پاش دوو ساڵ زەماوەندیان. تا ساڵی 1818 لە ئیتاڵیا نیشتەجێ بوون, و شیللی جوانترین بەرهەمی خۆی لەوێندەر نوسی. ئاقیبەت ئەم خۆشەویست ترین سیمایەی عەسری ڕۆمانتیك بە هۆی وەرگێڕانی بەلەمەکەیەوە لە دەریادا خنکاو کۆچی دوایی کرد.

یەکەمین شیعری کرنگی شیللی بەیتی (ئالاستۆر-1816) بوو. کە کاریگەری وردزورس-ی پێوە دیارە. شیعرێکی تری شیللی بەیتێکی حەماسییە بەناوی (سەرکێشی ئیسلام-1818) کە داد و بێدادە لەدەست ستەمکاری جیهان. نمایشنامەی لیریکی و ڕازداری (پرومیسۆسی لە بەندخەلەسیو-1820) خەباتی مرۆڤ دژی دەسەڵاتی خۆیانی درۆیین وێنە دەگرێت. جوانترین شیعری شیللی بەیتی (ئادونایس-1812)ە لاوانەوەیەکە بۆ مەرگی کیتس, و یەکێکە لە گەورەترین شیعری لاوانەوەی ئینگلیزی. شیعرە کورت و لیریکییەکانی شیللی لە رووی دڵگیری و جوانییەوە کەم وێنەن. بەناوبانگترین شیعری ئەو بوارەی قەسیدەیەکە بەناوی (بای خۆراوا-1820) ئەمە یەکێکە لە پرشنگدارترین شیعری لیریکی ئینگلیزی و کەم وێنەیە. ئەم قەسیدەیە لە پێنج بەش پێکهاتووە, کە شاعیر لە بەشی یەکەمدا وەسفی بای نائارام و توند و مەغرووری پاییزی لە بێشەدا دەکات, لە بەشی دووەم و سێیەمدا باسی با لە ئاسمان و لە دەریادا دەکات, و لە بەشی چوارەمدا وێنەێن بێشەو ئاسمان و دەریا ئاوێتەی یەکدی دەکات, لە بندێڕی بەشی کۆتاییدا پەیامی خۆی رادەگەیەنێت, قەسیدەیەکی جوانی دیکەی شیللی (هەور-1820) ناوە کە شاعیر حیکایەتی ژیانی پەڵە هەورێك لەنێو باران و تەرزەو بروسکەو بلاچەو بەفر و خۆرنشین و مانگەشەودا دەگێڕێتەوە. بەیتی (مەلیکە مەب-1821) شیعرێکی شۆڕشگێڕانەی بەناوبانگی دیکە شیللییە. کە هێرش دەباتە سەر بونیادی کۆمەڵایەتی و شاهان و کەشیشان و دەرمانی دەردە کۆمەڵایەتییەکان لە نەمانی ئەواندا دەبێتەوە.

یەکێك لە بەرهەمە پەخشانەکانی شیللی (بەرەڤانی لە شیعر-1821)ە کە لەوێدا خۆشەویستی و خەیاڵ بە کۆڵەکەی شیعر دادەنێ.

PDF4Kurd

شیللی شاعیرێکی لاوی گەرم و گوڕ بوو. باوەڕی بەوە بوو کە عەشق و خۆشەویستی و مەحەبەت مرۆڤ دەگەیەنێتە کەماڵ, و خۆشەویستی و ڤیانی یوتوبیایی ناوەڕۆکی سەرەکی شیعرە سادەو ناسك و ڕەوانەکانی بوو.

87
والیتر ساڤیج لەندۆر
1864-1775

شاعیر, پەخشاننووس و رەخنەگری ئەدەبی یەکێك بووە لە سیما غەریبەکانی عەسری رۆمانتیك. لە بنەماڵەی پزیشکێکی مەنشوور هاتۆتە دنیا. لە کامبریج خوێندوویەتی, و لە کاریگەری هاماجی شۆڕشگێڕانەی زەمان بەدەر نەبووە. لە ساڵی 1805دا بابی دەمرێ و میراتییەکی مۆڵی پێ دەبڕێ و ژیانێکی خۆش دەگوزەرێنێ. پاش سێ ساڵ چوو بۆ ئەسپانیاو لە شەڕی ناپلیۆندا بەشداری کرد. پاش گەڕانەوە بۆ زێدی خۆی زەماوەندێکی ناکامی کرد, لە ساڵی 1814 بەدواوە لە ئیتاڵیا نیشتەجێ بوو.

یەکەمین کۆمەڵە شیعری لەندۆر لە ساڵی 1795دا بڵاو بووەوە. لە ساڵی 1898دا چیرۆکی رۆژهەڵاتی ئەو بەناوی (گیبیر) کە دەربارەی موسوڵمانانی ئەسپانیایە بڵاو بووەوە. بەرهەمەکانی دواتری لەندۆر بریتی بوون لە چەند کۆمەڵە شیعرێك بە لاتینی کە دڵبەندی قووڵی ئەو بە مێژوو و ئەدەبیاتی روم ئاشکرا دەکات.

(گفتوگۆین خەیاڵی) کە پێنج بەرگەو لە نێوان ساڵانی 1824-1853)دا بڵاو بووەتەوە, مەنشورترین بەرهەمی لەندورەو زادەی خوێندنەوەی زۆر و دڵبەندی ئەوە بە رابردووەوە. لەم کتێبەدا کە پەخشانێکی ریتمدار و ئاهەنگدارە زنجیرە گفتوگۆیەك لە نێوان کەسایەتییە مێژووییەکاندا دەربارەی بابەتێن جۆراوجۆر روودەدا, و لەندور لە پەنای گفتوگۆیەکانەوە, بێ پەروا شەرح و شرۆڤەی خۆی دەربارەی مێژوو لە زمانی کەسایەتییەکانەوە دەردەبڕێ. لەندور لە ساڵی 1846دا (هیلینکا)-ی بەچاپ گەیاند کە تەرجەمەی ئینگلیزی یەکێك لە چامەکانی خۆی بوو.

لەندۆر, ئەگەرچی لەناو جەرگەی قۆناغی رۆمانتیکی دا دەژیا, بەڵام زیاتر پابەندی کلاسیزمی سەدەی هەژدەیەم بوو.

PDF4Kurd

88
لۆرد ئالفرید تینیسۆن
1892-1809

ئـەم شـاعیرە لـە خانەوادەیـەکی کەشیشـی, لـە لینکنشـایر هاتۆتـە دنیـاوە. هـەر لـە منداڵییەوە ئاشنایەتی لەگەڵ شیعردا پەیدا کردووەو کەڵکەڵەی لاسایی کردنـەوەی پۆپ, سکۆت, تۆماس مۆرو بایرون-ی کەوتە سەر. لە هەژدە ساڵیدا بە شەریکی لەگەڵ چارلز-ی برایدا کۆمەڵە شیعرێکی بەناوی (کۆمەڵە شیعرێك لەلایەن دوو براوە-1827) بڵاو کردەوە, و لە ساڵی 1828دا چووە زانکۆی کەمبریج. لە ساڵی 1830دا کۆمەڵە شیعرێکی بەناوی (شیعرێن پتر لیریکی) بەچاپ گەیاند. ساڵی دواتر خوێندنی تەرك کرد. تینیسۆن کە زۆر لە ژێر کاریگەری شاعیرانی رۆمانتیکی ئینگلیزیدا بوو, بەتایبەتی جۆن کیتس, لە ساڵی 1832دا کۆمەڵە شیعرێکی دیکەی بەناوی (شیعرەکانی ئالفرید تینیسۆن) بڵاو کردەوە کە (کۆشکی هونەر) و (خەیاڵرێسانی بێ غەم) جوانترین شیعری ناو ئەو کۆشیعرەن. تینیسۆن لە ساڵی 1833دا باشترین و عەزیزترین دۆستی خۆی (ئارتور هنری هەلەم 1811-1833)ی شاعیر و گوتارنووسی لەدەست داو زۆری لەبەر گران و ناخۆش بوو.

بۆیە لە شیوەنی ئەودا کتێبێکی نووسی بەناوی (بەیادی ئا...1850) کە باڵاترین شیننامەی (مرپیە)ی ئەدەبیاتی ئینگلیزی لەخۆ گرتووە. ئەم شیننامانە رەنگدانەوەو دەنگدانەوەی ئومێد و دوو دڵی تینیسۆن و هاوعەسرانی ئەون و دەربڕی ئارەزووەکانی روحی مرۆڤێکن کە جگە لە مەرگ چ چارەنووسێکی دیکەی نییە.

تینیسۆن پاش دە ساڵ بێدەنگی , جارێکی دیکە لە ساڵی 1842 بایدایەوە سەر شیعر هۆنینەوە و بڵاو کردنەوەی شیعرێن ئەندێشمەندانەو سفت و سۆڵ و زۆر بە زوویی وەکو شاعیرێکی بەتواناو ناسکخەیاڵ ناوبانگی دەرکرد. (ئۆلیس) یەکێکە لە شیعرە هەرە دڵگیرەکانی تینیسۆن و ئیلهامی ئەم شیعرەی لە بەسەرهاتی ئۆلیسی قارەمانی ئۆدیسەی هۆمەرەوە وەرگرتووە. لەم بەیتەدا قارەمانی پیر باسی کەڵکەڵەی سەفەرەکانی خۆی بۆ سەرزەمینانی دوور دەگێڕێتەوە. بەیتی (شازادە خانم 1847) کە جوانترین شیعرێن تینیسۆنی لەخۆ گرتووە, لە راستیدا رۆمانێکە لە قاڵبی

PDF4Kurd

پەخشانە شیعردا: (قەسدەکانی شا-1859) گەشتێکی دڵگیرە بە سەرزەمینی خەیاڵ وڕوژێنی ئارتۆرشادا.
تینیسۆن تراژیدیایەکی سێ بەشی مێژوویی لەپاش بەجێماوە کە بریتین لە (شابانۆماری 1875, هارولد 1877 و بیکیت- 1884).
شیعرەکانی تینیسۆن لە رووی داهێنانی ووشەی ریتمدار و کێشی پوختەو وێنەی وردەوە یەجگار پرشنگدارن. بەراستی بە نوێنەری سەردەمی ڤیکتۆریا لە ئینگلستاندا دەژمێردرێ و شیعرەکانی رەنگدانەوەی هوشیاری و بایەخی فیکری و ئەخلاقی سەردەمی ڤیکتۆریا و چینی کۆمەڵایەتی دەسەڵاتداری ئەو سەردەمەیە. تینیسۆن لە ئاخر و ئۆخری سەدەی نۆزدەو سەرەتاکانی سەدەی بیستەمدا کەوتە بەر هێرش و پەلاماری ئەو شاعیرە ئینگلیز و ئەمریکاییانەی کە دژی پێوەرەکانی سەردەمی ڤیکتۆریابوون, و ئیرادی ئەوەیان لێدەگرت کە کەسێکی بیروح و گیان, سست فیکر, و نەتەوە پەروەرێکی کورت بین بوو. بەڵام لەساڵانی دواتردا رەخنەگران بەردەوام ستایشی لێهاتوویی ئەوەیان لە بواری کێش و وێنە سازی بەرجەستەی هەندێ شیعری لیریکی دا دەکرد.

"89"

رۆبیرت براونینگ
1899 -1812

لە دەوروبەری لەندەن هاتۆتە دنیاوە. بابی فەرمانبەری بانقی ئینگلستان بوو و شێت و شەیدای ئەفسانەکانی سەدەکانی ناڤین بوو. دایکیشی لە بواری مۆسیقادا یەجگار بەسەلیقەو بەهرەدار بوو. باب و دایکی براونینگ کەسیان ئەندامی کلێسای فەرمی ئینگلستان نەبوون, لەبەر ئەمە رۆبیرت لە خوێندنی زانکۆ بێ بەش بوو. بەڵام لە ماڵەوە کتێبخانەیەکی گەورەو دەوڵەمەندیان هەبوو, پڕبوو لە کتێبی جۆراوجۆر, ئەمە خۆی لەخۆیدا بۆ ئەو (رۆبیرت) زانکۆیەکی گەورە بوو. براونینگ لە ماڵەوە زانیاریانی بەربڵاوی کلاسیك, مۆسیقا, مێژوو و فەلسەفە فێر بوو. دڵگیری و جوانی شیعرەکانی کیتس و شیللی وایان لێکرد بەرەو دنیای شیعر دابکشێ.
لە ساڵی 1833دا یەکەم کۆمەڵە شیعری بەناوی (pouline) بڵاو کردەوە, کە هیچ جۆرە سەرکەوتنێکی بەدەست نەهێناو نەفرۆشرا. شیعرەکانی ئەم کۆشیعرە زیاتر رەنگدانەوەی تەسەوراتی براونینگە دەربارەی شاعیر وەکو مێژوونووسی روحی بەشەر. کۆشیعری دووەمی شاعیری نێوبراو لە ساڵی 1835دا بەناوی

PDF4Kurd

(پاراسلسوس)وە بڵاو بووەوە کە لە کۆڕ و ئەنجومەنە ئەدەبییەکانی لەندەن دا دەنگی دایەوە. براونینگ بە هاندانی (ولیام چارلز مکردی 1793-1873) ئەکتەر و شرۆڤەکاری تراژیدییەکانی شەکسپیر, چەند درامایەکی نووسی, بەڵام سەرکەوتنی بەدەست نەهێنا. تەنیا تراژیدیای (سترافورد 1837) بۆ چەند شەوێك لە لەندەن نمایش کرا. ئەوەی راستی بێ براونینگ وەکو پێویست دەرەقەتی رەگەزەکانی نمایش نەدەهات, بەڵام لە بواری دەربڕینی دراماتیك, و مەنەلۆگ و نووسینی دەقی نمایشی کورتدا بەتوانابوو. بەهەرحاڵ هەندێ لە دراماکانی دواتری براونینگ بریتین لە: (ڤیکتۆر شا و چارلز شا-1842, گەڕانەوەی (روسس 1843, نەنگییەکی خێزانی 1843, لوریا 1846 و تراژیدیای روح 1846) براونینگ لە ماوەی سالآنی 1841-1846دا زنجیرەیەك لە شیعرەکانی خۆی بەنێوی (زەنگ و هەناران) بڵاو کردەوە. براونینگ لەم زنجیرە شیعرەدا کە هەشت بەرهەمی لە خۆ گرتبوو, هەوڵی دابوو گوتار دەگەڵ مۆسیقا, مانا دەگەڵ دەنگ و خەیاڵدا ئاوێتەی شیعر بکات, یان ئەو توخمانە بشیعرێنێ. لە کۆمەڵەی یەکەمی (زەنگ و هەناران)دا سەرکەوتووترین شیعری براونینگ (پیا تێدەپەڕێ) بڵاو بووەتەوە کە بەسەرهاتی کیژۆڵەیەکی هەژاری ئیتاڵیایی دەگێڕێتەوە کە لە رۆژی پشووی ساڵی نوێدا بەدەم گۆرانی گوتنەوە بە کوچەو کۆڵاناندا تێدەپەڕێ و کار دەکاتە سەر روحی ژمارەیەك لە خەڵکی. کۆمەڵەی سێیەمی (زەنگ و هەناران) ناوی (غەزەلە دراماتیکەکان 1842)ە کە هەندێ شیعری وەکو پەیڤەکانی (رەبەنی ئەسپانیایی) لەخۆ گرتووە. لەم شیعرانەدا بوو کە براونینگ فۆرم و قاڵبێکی تەواوی دۆزییەوە بۆ نیشاندانی بەهرەو توانای خۆی لە بواری درامای سایکۆلۆژی دا, ئەم فۆرم و قاڵبە مەنەلۆگی نمایشی بوو. لە ساڵی 1845 حەوتەمین ئەڵقەی کۆشیعری (زەنگ و هەناران) بەناوی (رۆمانس و غەزەلە دراماتیکەکان) بڵاو بووەو کە شیعری (رابەری گوم بوو) باشترین و گرنگترین شیعری ئەو ئەڵقەیە بوو. براونینگ لە ساڵی 1846دا بە پەنهانی زەماوەندی دەگەڵ شاعیری بەناوبانگ خائیلزابت بیرت 1806-1861) کرد و لە ئیتاڵیا ئاکنجی بوو. برت کە هەمیشە نەخۆش بوو لە ساڵی 1861دا کۆچی دوایی کردو, براونینگ بە کوڵێ خەم و پەژارەوە بۆ لەندەن گەڕایەوە. بەڵام دوای ماوەیەك بە گەرم و گوڕییەکی لە جاران زیاترەوە کەوتەوە کار.

یەکەم کتێبی براونینگ کە فرۆش و سەرکەوتنی تەواوی بەدەست هێنا کتێبی (کەسایەتیانی دراماتیك 1864) بوو کە بەناوبانگترین شیعری ناو ئەم کتێبە (رابی

PDF4Kurd

بن ئیزرا) بوو. بەناوبانگترین بەرهەمی براونینگ (موستیلەو کتێب 1868–1869)ە. ئەمە بەیتێکی درێژە لە 12 بەرگدا و لەسەر بنەمای دادگاییەکی کوشتن لە ئیتاڵیادا 1698) ڕۆنراوە. لەم کتێبەدا کە لە قاڵب و فۆرمی مەنەلۆگی درامی دا نووسراوە, 12 کەسایەتی هەن, هەر یەکێکیان بابەتی کوشتنەکە لە روانگەیەکی جیاوازەوە دەگێڕنەوە. براونینگ ئەم بەیتەی (چیرۆکی شیعری) لەسەر بنەمای کۆنە کتێبێکی زەرد (دەربارەی دادگاییەکی کوشتن) کە لە ساڵی 1860دا لە فلورانسادا دۆزی بوویەوە, ڕۆنابوو. شۆرەتی براونینگ دەگەڕێتەوە بۆ روانینی سایکۆلۆژیانەی ئەو لە نیشاندانی کەڵکەڵەی کاراکتەرەکانیدا, بۆ توانای ئەو لە بواری فۆرمی مەنەلۆگی درامیدا, بۆ دەوڵەمەندی زانیارییەکانی, و بۆ کارکردنی بە ئاراستەی ناوەڕۆکی رینیسانسی ئیتالیایی و بۆ سوود وەرگرتنی ئەو لە زمانی دیالۆگی.

90
ئیلیزابت بەریت براونینگ
1861–1806

گەورەترین کیژی ماڵباتێکی 11 سەرخێزانی بوو. رۆژانی خۆشی منداڵیەتی لە ناوچەی جوانی هرفورد شایر, لە سنووری ویلز بەسەر بردووە. بابی پیاوێکی باش بوو, بەڵام هەندێ ووشك و سەرسەخت بوو, ئەم پیاوە زۆر بەتوندی چاودێری هەڵس و کەوت و رەفتاری کیژەکەی دەکرد . لە ڕاستیشدا تا شووشی کرد هەر زیندانی بابی بوو, و کتێب هاوڕێی شەوو ڕۆژی بوو. لە تەمەنی سیانزە ساڵیدا (داستانی نەبەردی ماراتون)ی نووسی و لەسەر حەساوی باوکی چاپ و بڵاوبووەوە. لە تەمەنی پازدەساڵیدا تووشی پشت یەشەبووە و تا کۆتایی تەمەن بەو ئازارەوە تلایەوە. هەروەها کە چوە لەندەن و لەوێندەر جێگیربوو, تووشی نەخۆشی سیل بوو, و هێندەی دی وەزعی خراپ بوو. ئیلزابت لە ساڵی 1843 دا هەندێ لە شیعرەکانی بە ناوی (هاواری منداڵان) وە بڵاوکردەوە, کە هاودەردی قووڵی خۆی لەگەڵ ئەو منداڵانەدا, کە لە کانگەو کارخانەکاندا رەنجیان دەدا, دەربڕیوەو هێرش دەکاتە سەر چەوسێنەرانی مناڵان.

ئیلزابت لە ساڵی 1846دا لە ئەنجامی دڵدارییەکی پڕ جۆش و خرۆشی نهێنیدا لەگەڵ رۆبێرت براونینگ دا زەماوەندی کرد. سەربوری ئەشق و دڵداری ئەم جووتە, تورەبوونی بابە سەرسەختەکەی ئیلزابت لەم کارە, زەماوەندی شادی ئامێزی ئەم

PDF4Kurd

دووانه, هەڵاتنیان بۆ ئیتاڵیا و رۆژانی خۆشی هاوسەرییان, بە یەکێك لە رۆمانسە ئەدەبییە هەرە جوانەکان دەژمێردرێ. یادگاری ئەم زەماوەندە زنجیرە غەزەلیاتێکە کە ئیلزابت لە کۆمەڵە شیعرێك دا بەناوی (سۆناتای پورتوغالی) پێشکەش بە مێردەکەی کردووە. کۆمەڵە شیعرێکی دیکەی هەیە بەناوی (پەنجەرەکانی کازاگوئیدی 1851) کە شیعرێکی درێژە دەربارەی کەڵکەڵە میللییەکانی فلۆرانسییەکان, هەروەها (ئورورالی 1856) کە بەیتێکە دەربارەی کیژۆڵەیەکی هەتیوو.

راستە گوێنەدانی بەریت بەکێش و قافیە لە هەندێ رووەوە زیانی زۆری بە شیعرەکانی گەیاندووە. بەڵام جدییەت و هەستیاری ئەو سەبارەت بە زوڵمی کۆمەڵایەتی و تەبیعەت دۆستی ئەو, شیعرەکانی خستووەتە خانەی باشترین شیعری رۆژگاری ئەوەوە.

91
ئیدوارد فیتزجراڵد
1883-1809

ئەدیب و وەرگێڕێکی گەورە بوو, بەتایبەتی لە بواری وەرگێڕانی شیعردا, لە بنەماڵەیەکی دەوڵەمەند و پڕ ئیحتوباری کۆمەڵایەتی لەدایك بووە. لە ساڵی 1830دا خوێندنی لە زانکۆی کمبریج تەواو کردووە. و خووی داوەتە زمانانی رۆژهەلاتی, بەتایبەتی زمان و ئەدەبیاتی فارسی.

فیتزجراڵد لە ساڵی 1853دا شەش دراماى کالدیرونی وەرگێڕایە سەر زمانی ئینگلیزی و چاپ و بڵاوی کردەوە. پاشان بە هاوکاری (ئی بی کۆول)ی رۆژهەلاتناس بەیتێکی (جامی)ی بۆ ئینگلیزی گۆڕی و لە ساڵی 1856دا چاپ و بڵاو بووەوە.

فیتزجراڵد کە لەم سەروبەندەدا زۆر دڵبەندی عومەری خەیام بوو بوو, دەستی دایە وەرگێڕانی چوارینەکانی ئەو. ئەو چوارینانەی بە شیعر وەرگێڕان و لە ساڵی 1859دا بەبێ ناوی وەرگێڕ بڵاوی کردنەوە. هەرچەندە ئەم وەرگێڕانە ووشە بە ووشە نییە و وەرگێڕانێکی تەواو ئازادە, لێ فیتزجراڵد روحی بەرهەمەکەی پاراستووەو چەمکی گشتی چوارینەکان و فەلسەفەی خەیامی بەچاکی نیشانداوە.

PDF4Kurd

ماتیو ئارنۆڵد
1888-1822

شاعیر و رەخنەگرێکی ناسراوە, لە خێزانێکی ئاینی لەدایك بووە, بابی لەو کەشیشانە بوو کە بوو بە بەڕێوەبەری قوتابخانەی راگبی. ماتیو لە قوتابخانەیەکی بابی دا کە یەکێك بووە لە قوتابخانە هەرە بەناوبانگەکانی ئینگلیستان, خوێندوویەتی. لە ساڵی 1841دا چووەتە زانکۆی ئۆکسفۆرد. لەوێندەر کەوتە کاری خوێندنەوەو لێکۆڵینەوەو ئاشنایەتی لەگەڵ ئەدەبیاتی یونان و رۆم دا پەیدا کرد. لە ساڵی 1845دا خوێندنی تەواو کرد و بۆ ماوەیەك لە قوتابخانەی (راگبی)دا دەرسی گوتەوە. ئارنۆڵد لە ساڵی 1847دا بوو بە سکرتێری تایبەتی لۆرد لنزداون-ی سیاسەتوان و سێ ساڵ لەگەڵیدا مایەوە. لە ساڵی 1851دا لەسەر راسپارەدەی لنزداون بوو بە موفەتیشی قوتابخانەکان و تا ساڵی 1886 لەو پۆستەدا مایەوە. زۆربەی ئەو ماوەیەی بە سەفەری ئەوروپا, بە مەبەستی تاوتوێ کردنی سیستەمی فێرکاری بردە سەر, لەگەڵ ئەوەشدا هیچ کاتێك لە شیعر دوور نەکەوتووەتەوە لەم سەفەرانەدا دەرفەتی بۆ هەڵکەوت کە نووسەرانی گەورەی وەکو سەنت بیف و رینان بدینێ و ئاشنایەتیان لەگەڵ پەیدا بکات. یەکەمین کۆ شیعری ئارنۆڵد بەناوی (خۆشگوزەرانی ئاوارە- 1849)و چاپ و بڵاو بووەوە. پاشان زۆر کۆمەڵە شیعری دیکەی بڵاو کردەوە لەوانە: (شیعران-بەرگی یەکەم 1853, شیعران بەرگی دووەم 1855, تراژیدیایەکی کلاسیکی بەناوی میروپ 1858, و شیعرانی نوێ 1867). شیعرەکانی ئارنۆڵد زیاتر لاوانەوەو خەماوین. باشترین نموونەی ئەو شیعرانەی(کێوەلی حەکیم 1853)ە کە شعرێکە دەربارەی یەکێك لە خوێندکارانی ئۆکسفۆرد کە هەژاری و دەست کورتی دەیخاتە باوەشی کێوەلیانی بەرەڵلا, هەروەها شیعری (ترسیس 1866) کە ئارنۆڵد بۆ مەرگی ئارتەر هیوکلاو-ی هاوڕێی گوتویەتی و یەکێکە لە شیننامە هەرە جوانەکانی ئەدەبیاتی ئینگلیزی. رەنگە هۆنراوەی "کەناری دۆڤەر 1867" بەناوبانگترین شیعری ئارنۆڵد بێ کە پەرێشانی زەینی پڕ هەستی ئەو لە سەردەمێکی ئاڵۆز و پەرێشاندا نیشان دەدات.

ئارنۆڵد لە ساڵی 1857دا بۆ مامۆستای کورسی شیعری زانکۆی ئۆکسفۆرد هەڵبژێردرا, دە ساڵێك لەو پۆستەدا مایەوە, و لەو ماوەیەدا گەڵێك کۆڕ و کۆبوونەوەی ئەدەبی گێڕاو پاشان هەندێك لەو کۆڕانە کۆکرانەوەو لە چوارچێوەی

PDF4Kurd

کتێبدا چاپ کران. یەکەمین کۆمەڵە گوتاری ئەم بوارەی (دەربارەی وەرگێڕانی هومەر 1861)بوو , کە بە سەرەتای پەخشاننووسی ئارنۆڵد دێتە ژماردن, کۆمەڵەی دووەم بەناوی (دواپەیڤ لەمەڕ وەرگێڕانی هۆمەر 1862)بوو. یەکەمین بەرهەمی گەورەی مەیدانی پەخشاننووسی ئارنۆڵد (چەند گوتارێك لەمەڕ رەخنە)بوو کە لە دوو کۆمەڵەدا و لە سالآنی 1865, 1888دا بلاو بووەوە. مەنشوورەکە ئەم کتێبە شێوەی رەخنەنووسی فێری ئینگلیزەکان کردووە راووبۆچوونەکانی ئارنۆڵد دەربارەی وەزع و حاڵی کۆمەلأیەتی و سیاسی لە کۆمەڵە وتارێکدا بەناوی (کەلتوور و ئەنارشی 1869) کۆکراونەتەوە. (ئەدەبیات و دۆگما-1873)ش کتێبێکی گرنگی دیکەی ئارنۆڵدە. ئارنۆڵد کارێکی زۆر قوڵی کردۆتە سەر روانگە و رەوت و رێبازی فیکری ئاخر و ئۆخری سەدەی نۆزدەیەم. لە پاڵ کارلایل و راسکین دا دژ بە ماددیگەری سەردەم و رۆژ وەستاوە. بەلأم بە پێچەوانەوەی ئەوانەوە عەوداڵی بەها مەعنەوییەکانی سەدەکانی ناڤین نەبوو. بەڵکو چاوی بڕیبووە ئایندەی بەشەر. لە روانینی گەلێك لە هزرڤانانەوە, لەگەڵ پێشکەوتنی زانستدا, بونیادی ئیلاهی ئەخلاقیات و مەعنەویات رووخابوو, و ئارنۆڵد زۆر چاك دەیزانی کە دەبێ بەهایەك جێی بەهای ئاین بگرێتەوە, ئەوەی ئەو لەم رووەوە پێشنیازی دەکرد ئەو بەها خودییانە بوو کە لە سروشتی مرۆڤاندا پەنهان بوو.

"93"

ئێرسکینگ کالدویل

(1903-   )

خەڵکی باشوورە, بابی کابرایەکی ئاینی بوو. لە زانکۆیانی ڤێرجینیا و پەنسیلڤانیا خوێندوویەتی, ماوەیەکی زۆر لە ئەمریکای ناوەندی دا وێڵ و سەرگەردان بوو. بۆ ماوەیەك خووی دایە وەرزشی فوتبۆڵ و بوو بە یاریزانێکی پیشەیی, بۆ ماوەیەکیش کاری پەیامنێری رۆژنامانی کرد. نزیکەی سەد کورتە چیرۆك و چەند رۆمانێکی لە پاش بەجێماوە کە زیاتر بە دەوری تەوەری ژیانی جوتیاران و رەشپێستانی گوندەکانی جۆرجیادا دەسوڕێنەوە. ئەم بەرهەمانە

PDF4Kurd

سەرەڕای بەرگری ناراستەوخۆیان لەدادی کۆمەڵایەتی, بە بەرهەمی غەیرە ئەخلاقیش ناوزەدکراون. بەشێوەیەکی گشتی بەرهەمەکانی کالدویل, کە لێوانلێوی تەنز و ریشخەنن, ئەمریکا بە رووت و قووتی وێنە دەگرێ.

(جادەی تووتن 1932) رۆمانێکی واقیعیانەی کالدویلە و دەربارەی ژیانی خەڵکی ناوچە گوندنشینەکانی ئەمریکایە. کەسایەتی سەرەکی ئەم رۆمانە جووتیارێکی دەستکورتی جۆرجیاییە کە لەگەڵ خێزانە برسییەکەیدا لە جادەی تووتن دا دەژی. ئەو درامایەی کە لەم رۆمانەوە ئامادە کرا, لە ماوەی حەوت ساڵان دا (3182) جار سەرکەوتووانە لە نیویورك نمایش کرا.

(بستێك خاکی خودا 1933) رۆمانێکی دیکەی نووسەرە دەربارەی کوێستان نشینانی هەژار و نەداری جۆرجیا. شاقارەمانی رۆمانەکە دەرامەدی دەهەزار مەتر چوار گۆشەی زەوییەکەی خۆی بۆ کڵێسا تەرخان کردووە, بەڵام بەردەوام شوێنی ئەو دە هەزار مەترە بە گوێرەی مەرام و بەرنامەکانی خۆی دەگۆڕێ.

هەندێ لە رۆمانەکانی کالدویل, وەکو (زۆڵ-1929) و (گەوجی داماو 1930) لەسەر ژیانی چینی کرێکار نووسراوە. رۆمانانی (رێبوار-1935) و (هەرای تەمووز-1940) و (ئەم زەوییە-1948) تایبەتن بە باشوور. (چرایەك بۆ شەوان) دەربارەی خەڵکی ویلایەتی مین-ەو (سەرانسەری شەو-1942) دەربارەی جەنگاوەرانی میلیشایی روسیایە. (زەمینی خەمین 1944) و دەستی دڵنیای خودا-1947) دوو رۆمانی دیکە کالدویلن. کالدویل بە چەند کورتە چیرۆکێکی زۆر سەرکەوتوو هاتە مەیدان کە پاشان لە چەند کۆچیرۆکێك دا بڵاو بوونەتەوە لەوانە: "کڕنۆش بەرانبەر بە خۆری پرشنگدار-1935, خاکی ئەمریکا-1950 و چیرۆکەکانی کەناری خەلیج-1956". نێوەرۆکی سەرەکی بەرهەمەکانی کالدویل بریتییە لە دەستکورتی ئابوری. بێدادی کۆمەڵایەتی و ئارەزوو مەیلی کەچڕەوی سێکسی. بە شێوەیەکی گشتی نووسەرێکی فرە بەرهەمی ئەوتۆ بوو کە لە ساڵی 1949دا نزیکەی 20 ملیۆن نوسخە لە بەرهەمەکانی لە بازاڕی کتێباندا بوو.

PDF4Kurd

(1915-...)

له خێزانێکی جولەکە, لە دەڤەری کێبێکی کانادا لەدایك بووە, بەڵام بە منداڵی لە شیکاگۆ ژیاوە. لە ساڵی 1937دا لە زانستگەی نورت و سترن بەکالۆریۆسی لە واری کۆمەڵناسیدا وەرگرتووە و دەستی داوەتە کاری دەرس وتنەوە و هاوکاری دەگەڵ گۆڤاراندا. یەکەم رۆمانی ئەم نووسەرە ناوی "پیاوی ئاوێزان-1944"ـە ئەم رۆمانە لەشێوەی دەفتەری بیرەوەری پیاوێك دا بە نێوی جۆزیف نووسراوە کە نیگەرانی ئەوەیە هەر ساتێ بیگرن و بۆ سەربازی ببەن. جۆزیف لەو ئاوێزانییە بێ تاقەت دەبێ و بەخۆی داوا دەکات کە بچێ بۆ خزمەتی سەربازی, هەڵبەتە نەك لە بەر بێزاری لە فاشیستان, بەڵکو لەبەر ئەوەی کە دەیەوێ ژیانی بکەوێتە سەر سکە و رەوتی لۆژیکی وەربگرێت. دووەم رۆمانی بلو (قوربانی 1947)یە کە باسی پەیوەندی نێوان جولەکان و غەیرە جولەکان دەکات. رۆمانێکی دیکەی هەیە بەناوی (سەرکێشییەکانی ئوگی مارچ-1953) ئەم رۆمانە قەڵەمڕەوێکی کراوەتر و گشتی تری هەس. قارەمانی سەرەکی ئەم رۆمانە هەرگیز لەگەڵ ژینگە جیاوازەکاندا ناسازێ و بە سەلامەتی لە هەر قەوماوێك دەرباز دەبێ. لە رۆمانی (هندرسنی پاشای باران-1959)دا قارەمانی رۆمانەکە کە ئارەزوویەکی یەجگار زۆری وەدەست هێنانی ئەزموونانی هەس, بۆ ئەفریقیا دەچێت, ئەگەر چی زۆر وریا دەبێ و ئاگاداری خۆیەتی, بەڵام تاسەی ژیان لەدەست نادات. (هێرزوگ-1964) رۆمانێکی دیکەی نووسەرە دەربارەی دەربارەی مامۆستایەکی مێژووە و زیاتر دەربارەی ژیانی خودی نووسەرە.

شانۆنامەی (دوا شیکاری-1964) بلۆ کە لە برادوی نیویورك دا نمایش کرا, بەسەرهاتی پیاوێکی دەروونناسە کە کەسایەتی خۆی لەسەر شاشەی تەلەفزیۆن شی دەکاتەوە. بلو, شێوازێکی دەوڵەمەند, ئاڵۆز و برێ جار کۆمیدی هەیە. بە پشتیوانی ئەزموونەکانی خۆی, وێنەی زۆر جوان و دەوڵەمەندی ژیان دەگرێت.

"95"

شارل پیر بۆدلێر

(1867-1821)

لە پاریس چاوی بە دنیادا هەڵێناوە, هەمیشە شاعیرێکی یاخی بووە, "یاخی لە کۆت و بەندی خێزانی, لە پرەنسیپانی قوتابخانەیی, یاخی لە هەر جۆرە

PDF4Kurd

هەڵسوکەوت و رەفتارێکی حورمەت ئامێز". هەرزوو ئەو تۆزە میراتییەی لە باببیەوە بۆی بەجێمابوو بەفیڕۆی داو گیرۆدەی قەرز و دەستکورتی و پەیوەندی ناشەرعی و ئاقیبەت شەڕ بوو. لەوە بەدواوە, لە ڕێگەی نووسینی رەخنەی هونەری, رۆژنامەنووسی و وەرگێڕانی کورتە چیرۆکەکانی ئیدگار ئالن پۆوە- کە لە سەرانسەری ئەورووپادا ناو و ناوبانگی بۆ پەیدا کرد بژێوی خۆی دابین دەکرد.
بۆدلێر بە توندڕەوی لە بواری رابواردن و هەرزەکاریی دا, سەلامەتی خۆی خستە بەر مەترسی, و بۆ ژیان رووی کردە بەلجیك. لەوێندەر لە ئەنجامی شەپلەلێدانێکەوە, زمانی لەگۆ کەوت. پاشان بۆ پاریس گەڕایەوەو لەوێندەر مرد.
بۆدلێر شاعیرانی پارناس بە سیمبولیستانەوە دەبەستێ. وەکو پارناسیان- کە بە "نەوگولانی شەڕ 1866" لە بلاڤۆکەکەیاندا بەشداری کرد- زیاتر تاکید لەسەر حەقیقەتخوازی و فۆرم دەکاتەوە تا بابەت و ناوەرۆك. هەڵبەتە وەکو سیمبولیستەکان دەرونگەرا بوو و دەیویست پەیوەندی نێوان هۆکاری هەستە جۆراوجۆرەکان نیشان بدات, و مانای پەنهان و رەمزی لە پشت شتە بابەتیەکانەوە کە قاڵبی ئەو مانایانە بوون بدۆزێتەوە و کەشف بکات. لە خەمی شرۆڤەی ئەندێشەیەکی تایبەتی دا نییە, بەڵکو لە خەمی جولاندن و وروژاندنی زەین و هزری خوێنەر دایە.
کۆمەڵە شیعرەکەی بۆدلێر "گولانی شەڕ-1858" ئالن پۆ و سوین برن دێنێتەوە یاد. شیعرەکانی ناو ئەو کۆشیعرە حاڵەتە روحییەکانی شاعیر پیشان دەدەن, دیارە شیعرەکان هەم جیاوازن و هەم لە یەك ئاستی هونەریدا نین, هەندێکیان زۆر بە بچووکییەوە پەشیمانی دەنوێنن, و هەندێکی تریان کفر و شەڕیان لێ دەبارێ. زۆر شیعریشی رەگی دەچێتەوە سەر بێزاری, مەرگ, هەرزەیی, گەندەڵی, دەروونگەرایی, توند و تیژی و هەستە تازە و سەیرەکانی شاعیر نیشان دەدەن.
شیعری بۆدلێر مۆسیقایەکی بەرزی تێدایەو لێوان لێوە لە وێنەی جوان و رەنگین و زەنگین. وێڕای شەقلی هەستیاری دەروونگەرایی, یاسای کلاسیکی-شی فەرامۆش نەکردووە لە واری فۆرمەوە لە لوتکەی کەماڵ دایە. وەکو باوە شیعری تازەی فەرەنسا لە بۆدلێرەوە دەست پێدەکات.

PDF4Kurd

ئارچیباڵد مكلیش
(1982-1892)

شاعیر و نووسەری كۆمەڵایەتی باكووری ئەمریكایە. پاش بڵاو كردنەوەی كۆشیعرێك بەناونیشانی (بورجی عاج-1917) وڵاتی خۆی بەرەو فەرەنسا بەجێهێشت. تا ساڵی 1928 لە پاریس مایەوە, لەو ماوەیەدا لە ژێر كاریگەری پاوەند, ئیلیوت و سیمبولیستەكانی فەرەنسادا بوو. دوو كۆمەڵە كورتە غەزەلی بەناوی (زەماوەندی شاد -1924) و (شەقامەكانی مانگ-1926) بڵاو كردەوە كە تاقی كردنەوەی خۆی بوو لە مەیدانی وەزن و قافیەدا. كۆمەڵە شیعرێكی دیكەی بەناونیشانی "كونكویستادور-1932" بڵاو كردەوەو خەڵاتی "پولیتسر"ی لەسەر وەرگرت. ئەم شیعرە درێژە پێكادانی دوو شارستانییەتی روو لە نەمان وێنە دەگرێت. لە ساڵانی سییەكانی سەدەی بیستەمدا چەند كۆشیعرێكی دیكەی بڵاو كردەوە, لەوانە (سەرزەمینی ئازادان-1938, ئەمریكا خاكی میعاد بوو-1939, و (شیعران: 1917-1952) 1952 كە خەڵاتی پۆلیتسەری وەرگرت. مكلیش لە ساڵانی سییەكانی سەدەی بیستەم دا زۆر شانۆنامەی شیعری بڵاو كردنەوەو دەنگیان دایەوە.

هەندێ شانۆنامەی پەیامی سیاسیان لەخۆ گرتووە لەوانە: "ترسی بێ بنج و بناوان-1935, وێرانسازان-1942, كەوتنی شار-1937".

مكلیش لە ساڵانی جەنگی دووەمی جیهانیدا تەواو سەرگەرمی مەسەلە مرۆڤانییەكان بوو. لە ساڵی 1939دا لە كتێبخانەی كۆنگرەدا پۆستی كتێبداری وەرگرت و دەورێكی چالاكی لە دامەزراندنی یۆنسكۆدا هەبوو. پاشان كۆمەڵێك كاری دیكەی دەوڵەتی وەرگرت و لە ساڵی 1944دا گەییە پۆستی یاریدەدەری وەزارەتی دەرەوەی ئەمریكا. شیعری ئەم قۆناغەی ئەو لێوانلێوی سۆزی نەتەوەیی و نیشتمانپەروەرییە. مكلیش سێیەمین خەڵاتی پولیتسەری لەسەر شانۆنامەی شیعریی ئەیوب- 1958 وەرگرت. لەم شانۆنامەیەدا كە لە حیكایەتی ئەیوبی ناو كتێبی پیرۆز وەرگیراوە, بەراوردێك لە نێوان ئەیوب و مرۆڤی سەردەمی تازەدا هەیە كە چۆن كەوتۆتە دنیایەكەوە ناتوانێ لە یاساكانی حاڵی ببێ.

PDF4Kurd

"ئەسپی تەروا-1952" بەرهەمێکی گرنگی دیکەی مکلیش-ە کە شانۆنامەیەکی رادیۆیی و تەنزییە لەسەر ترس لە کۆمۆنیزم, هەروەها "چەند گۆرانییەك بۆ حەوا-1954" کە ئەمیش لە کتێبی پیرۆزەوە هەڵێنجراوە.
یەکێك لە بەرهەمەکانی دیکەی مکلیش تۆژینەوەیەکە بەناوی نامەسئولان-1940 کە دەربارەی شاعیر و پەیامەکانی شاعیرە, پاشان کۆمەڵە وتارێکی هەڵبژاردەی بەناونیشانی "کاتی کار-1943" بلاّو کردووەتەوە.

"97"

ماکسویل ئاندیرسۆن

1959-1888

یەکێك بوو لە درامانووسانی وەچەی ئونیل کە لە واری تازە کردنەوەی ژیانی درامادا لە پلەی دوای ئەوەوە دێ. ئاندیرسۆن هەوەڵی تەمەنی لاوی لە پەنسیلڤانیا, داکۆتای باکور و کالیفۆرنیا بە دەرسگوتنەوە و رۆژنامەوانی گوزەراند. پاشان بۆ نیویورك رۆیی و سەرکەوتووترین بەرهەمی خۆی لەوێندەر نووسی. شۆرەتی ئاندیرسۆن دەگەرێتەوە بۆ پڕ ئەزموونی لە بواری درامای شیعری و سوور بوونی لەسەر زەروورەتی خەباتی ئەخلاقی دەروونی, و کارامەیی لە زەمینەی درامای مێژووییدا. یەکەمین شانۆنامەی ئاندیرسۆن بەناونیشانی "بیابانی سپی" لە ساڵی 1923دا بلاّو بووەوە. پاشان بە هاوکاری شانۆنامەنووس "لورانس ستالینگز" کە هاولاّتی خۆی بوو, کۆمەڵێك شانۆنامەی نووسی و بلاّوی کردەوە لەوانە: "بەهای سەرکەوتن 1924" کە دەربارەی جەنگە و لەم شانۆنامەیەدا زمانی گروبانانی سوپایی هێناوەتە ناو شانۆوە, "یەکەمین فرین-1925" دەربارەی ئەندرو جکسن-ە, "دزی دەریایی-1925" دەرباری سێرهنری مۆرگانە. ئاندیرسۆن لە ئاخر و ئۆخری ساڵانی بیستەکانی سەدەی بیستەمدا کۆمەڵێك شانۆنامەی نووسی لەوانە: "منالاّنی شەممە-1927" ئەوسا بە هاوکاری هارولد هیکرسون شانۆنامەی (خوداوەندانی هەورە تریشقە-1928) نووسی کە دۆز و مەسەلەی ساکو- وانزتی کردووە بە هەوێن. ئاندیرسۆن پاشان لە قاڵبی شانۆنامەیەکی شیعریدا بەناوی "گروپی زستانی-1935" داپرشتەوە و بلاّوی کردەوە.

PDF4Kurd

ئاندیرسۆن لە ساڵانی سییەکانی سەدەی بیستەمدا گەڕایەوە سەر درامای مێژوویی, و دوو تراژیدیای شیعری رۆمانتیکی بە ناونیشانی "مەلیکە ئیلیزابت-1930 و ماری ئەسکاتلەندی-1933" بڵاو کردەوە کە ناوەرۆکی هەردووکیانی لە سەدەی شازدەیەمەوە هەڵێنجاوە. هەر لە هەمان سەروبەندا دوو شانۆنامەی تری بڵاو کردۆتەوە بە ناونیشانی "هەردوو ماڵەکەی ئێوە 1933" و "گردی بەرز 1937".

جەنگی جیهانی دووەم لە چەند شانۆنامەیەکی ساڵانی چلەکانی سەدەی بیستەمی ئاندیرسۆن دا وێنەگیراوە. لەوانە: "مۆمی بەردەم با-1941", ئەمە درامایەکی ئەنتی نازییە و رووداوەکانی لە پاریس دا روو دەدەن. پاش جەنگ دیسان گەڕایەوە سەر درامای مێژوویی. یەکێك لە کارەکانی ئەم بوارەی شانۆنامەیەکە دەربارەی سوکرات بەناونیشانی "بە پێ خاوسی لە ئەسینا دا-1951".

هەندێ لە شانۆنامە بەرجەستەکانی ئاخروئۆخری تەمەنی ئاندیرسۆن بریتین لە "گوم بووی نێو ستێران-1949" کە ئیلهامی ئەو شانۆنامەیەی لە رۆمانێکی ئالن پیتون-ەوە وەرگرتووە. و "وەچەی بەد-1955" کە لە رۆمانێکی ولیام مارچ-ەوە هەڵێنجراوە.

ئاندیرسۆن بیرو باوەڕی خۆی لەمەڕ شانۆ لە چەند کتێبێکی وەکو (بنەمای تراژیدیا-1939) و (ئەوبەری بروودوەی-1940)دا دەربڕیوەو نیشانداوە.

"98"

پول ڤارلین

1896-1844

ڤارلین شاعیرێکی دەست بڵاوو ئەهلی رابواردن بوو. هاوسەرەکەی لێی جیا بووەوە. بەدەستی خۆی رامبۆی مورید و باشترین دۆستی خۆی بەر گوللە داو بریندارى کرد. لەسەر ئەم کارە بۆ ماوەی ساڵ و نیوێك 1873-1875 لە موون زیندانی کرا. پاشان بۆ پاریس گەڕایەوەو تا کۆتایی تەمەنی بە دەست کورتی و کولەمەرگی ژیا.

شیعری ڤارلین لە باری رازئامێزی, ناسکی, مۆسیقا, دەروونگەرایی و ماخۆڵان ئامێزییەوە مەنشورە. هەندێ لە شیعرەکانی رەنگدانەوەی عەیاشی و رابواردن و

PDF4Kurd

بێ سەروبەری شاعیرن و ئەوانی دیکەش لێوان لێون لە پەشیمانی و دینداری مەزەبی. یەکەم کۆ شیعری (اشعار کیوانی 1866)ە کە دەسەڵاتی پارناسییەکان و و بۆدلێر بەسەر شاعیرەوە نیشاندەدا. (کۆڕی ناسکی 1896) کۆمەڵێك وێنەی جوان و دڵگیری ڤێرسای سەدەی هەژدەیەم دەگرێت.

(ئاوازی خۆش 1870) بریتییە لە 26 شیعر و لە زەماوەندەکەی خۆی و "موتە دوفلورڤیل"ەوە هەڵیهێنجاوە. "سەربوری ڤیانی بێ گوتار-1874" کۆمەڵە شیعرێکی لیریکییە لە ڤارلین دڵتەنگی و بێزاری و نامۆیی خۆی لە " موتە دوفلورڤیل" دەردەبڕێ. (ئاوەز-1881) کە یەکێکە لە گەورەترین کتێبانی شیعرێن مەزەبی لە جیهاندا و سەرچاوەکەی دەگەڕێتەوە بۆ نزیکی گیانی ڤارلین لە پرەنسیپەکانی کڵێسای کاتولیکی رۆم, و شیعرەکانی ماوەی زیندانی شاعیری لەخۆ گرتووە. "مانگەشەو, ئاسمان, لە سەربان, گۆرانی پایزی" لە شیعرە هەرە بەناوبانگەکانی ڤارلین-ن.

"99"

جان ئارتور رامبۆ
1891-1854

دۆست و موریدی ڤارلین بوو, تا تەمەنی 19 ساڵی هەموو شیعرەکانی خۆی گوت و لەوە بەدواوە هەرگیز شیعری نەگوت. پاش ئەوەی بەینی لەگەڵ ڤارلینی مامۆستایدا تێکچوو, چەند ساڵێك لە پاریس و ئەوروپادا مایەوە و لەم ماوەیەدا گەلێك کاری هەمەجۆری کرد وەکو مامۆستایەتی, فیتەری کەشتی, سەربازی, وەرگێڕی, ماموری سەربازگیری, سەندوقداری و دیدەوانی راووشکار. لە ساڵی 1880دا چوو بۆ کەناری رۆژهەڵاتی ئەفریقا و ماوەی یازدە ساڵی لە حەبەشەدا بە کڕین و فرۆشتنی (قاوە, چەك, کۆیلە) بردە سەر. شیعری رامبۆ لە رووی ریتم و ئاهەنگەوە لە شیعری ڤارلین ناسکترە. دیارترین تایبەتمەندی شیعری رامبۆ بریتییە لە: "رەنگی تۆن, سادەیی هزر, دوورە پەرێزی لە یاسا و رێسا, سوود وەرگرتنی کەم لە شیعری ئازاد, رستەی کورت و ئاڵۆزاندنی بە ئانقەست, رازاندنەوەی وێنەو.. دوو کۆشیعری زۆر بەناوبانگی هەیە بەناونیشانی (ئیشراق-درەوشانەوە, و وەرزێك لە دۆزەخ). هەڵبەتە وەرزێك لە دۆزەخ ژیاننامەی قۆناغی پێگەیشتنی شاعیرە. هەڵبەتە چەند بەیتێکی بەناوبانگیشی هەیە بەناونیشانی "بەلەمی مەست, و سوناتای پیتێن دەنگدار".

PDF4Kurd